

Міністерство освіти і науки України
Українська асоціація викладачів російської мови та літератури (Україна)
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Центр гуманітарних проблем освіти ДНУ імені Олеся Гончара
Кафедра загального та слов'янського мовознавства

Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах

*Присвячується 100-річчю ДНУ імені Олеся Гончара та
100-річчю кафедри загального та слов'янського мовознавства*

МАТЕРІАЛИ VIII міжнародної наукової конференції

(6–7 квітня 2017 року, Україна, Дніпро)

Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках

*Посвящается 100-летию ДНУ имени Олеся Гончара и
100-летию кафедры общего и славянского языкознания*

МАТЕРИАЛЫ VIII Международной научной конференции

(6–7 апреля 2017 года, Украина, Днипро)

ДНІПРО
2017

УДК 811.16'373
ББК 81.41
Л 43

Рекомендовано до друку на вченій раді факультету української
й іноземної філології та мистецтвознавства ДНУ імені Олеся Гончара
(протокол № 8 від 21 березня 2017 р.)

Під загальною редакцією проф. Пристайко Т. С.

Л 43 Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках:
VIII Международная научная конференция (г. Днепр, ДНУ имени Олеся
Гончара, 6–7 апреля 2017 г.): материалы / сост. Е. К. Куварова. –
Днепр: Акцент ПП, 2017. – 188 с.

ISBN 978-966-921-111-8

Сборник содержит материалы докладов лингвистов Украины, Чехии, Франции, посвященные описанию тенденций и перспектив развития инновационных процессов в современных славянских языках, явлений неологизации, характеризующих разные уровни современных славянских языков в различных коммуникативных сферах; исследованию лексико-грамматических инноваций в аспектах современных научных парадигм; рассмотрению языковых и речевых инноваций как объектов прикладной лингвистики, лингводидактики, теории и практики перевода.

Для преподавателей, ученых, аспирантов и студентов гуманитарных факультетов, а также для широкого круга читателей, интересующихся динамическими изменениями, происходящими в современных славянских языках.

Материалы публикуются в авторской редакции.

УДК 811.16'373
ББК 81.41

ISBN 978-966-921-111-8

© Колектив авторів, 2017
© Куварова О. К., упорядкування, 2017

ГОЛОФРАЗИС У ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИХ СТАТТЯХ ГАННИ УЛЮРИ

Останнім часом українська літературна критика переживає не найкращі часи. Не маючи достатньої кількості друкованих та електронних видань для оприлюднення своїх роздумів, а також належної фінансової підтримки, критики не надто часто радують можливого читача й покупця фаховим аналізом новинок книжкового ринку.

Все ж у вітчизняній науці є цікаві й плідні дослідники художнього слова, серед яких важливе місце посідає Ганна Улюра – літературний критик, літературознавець, старший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Однією з особливостей її оглядів і рецензій є широке використання такого малодослідженого способу okazіонального словотворення, як голофразис. Під ним розуміють різновид зрощення, коли фраза стає одним словом, отримуючи нову семантику.

В працях Ганни Улюри голофразис утворюється на базі таких одиниць:

1) словосполучення: *Цьогоріч виданий “Дім з вітражем” Жанни Слоньовської (переклад Андрія Поритка) вартий уваги уже тим, що належить до цього нечисленного корпусу “**вони-про-нас**” [14]; Трішки містики, трішки загадок, подорожі, купа нарваних і мудрих друзів, нескінченні вечірки якнайдалі від батьків, грубі **гроші-просто-з-неба**, неконтрольовані ревності, неправильні рішення, які не вимагатимуть ані вибачення, ані розкаяння, очевидні відповіді на складні питання, банальні трагедії і глибокі страждання — в “Яловохусі” Михайла Іваська є все [15]; Як уникнути цього повсякчасного шаблону про **двобій-без-переможців**? [11]; І поруч: відчайдушна самотність конкретних **людей-в-історії** [7]; Втім, через постійне зіткнення власного з чужим, минулого й актуального досвіду саме в продовженій ері у таке собі **минуле-у-теперішньому** відкривається новий горизонт сприйняття тексту [23]; **Ненавість-поза-полем-зору** призводить до очевидних образів: соціального розшарування, соціальної несправедливості [2]; ...відбувається любовна історія, що змість “Маші” і становить. Неодмінний атрибут антиутопій, у котрих бунт підлеглих здебільшого і зводиться до інстинктів **нижче-поясу** (сексу і голоду) [18]; Ця **рап-том-повна-свобода-для-інтерпретації** вводить читача до художнього простору [8]; Раптом вирине кілька **романів-в-романі**: історія про юнацьке кохання Мирона, батька Тео, і його майбутньої дружини; історія про дорослішання Мирона “в затінку” батька-гульвіси [7]; **Чужинець-серед-нас**, він такий: де було тонко – там миттєво і порвалося [16]; Спочатку вони живуть у **шлюбі-на-трюх** [21].*

2) залишкові словосполучення: Кільканадцять речень у цій книжці починається з **ніби-уточнення і майже-вибачення**: “Потім вона не пам’ятала”, “тепер вона уже не пригадує”, “як їй здавалося потім...” [16]; Шістнадцять оповідань, переважно **над-коротка** проза [2]; А як придивитися до тих агресивно-ностальгійних вимог Яцека, то втрата як така проявляється тільки в момент свого **начебто-зникнення** [21]; Питання, на яке шукають відповідей цьогорічні дебютанти (кожен у свій спосіб): чи може бути пояснене те, що до пояснення не надається – як описати насилля, як спокутувати нерівність, які вписані в нашу культуру як **не-видиме**, як **не-побачене** свого часу? [2]; Нова книга Ірен

Роздобудько складається із трьох рівних частин: **ніби-мемуари** сповідального типу, такі собі колумністичні вправи й передруки інтерв'ю письменниці та рецензій на її книжки [10]; А от те, що “Сатурн” є постмодерністською грою в історичний роман **після-Еко** – здається явним уже через видимі впливи на роман Денеля безпосередньо творів Еко [1].

3) речення: Здається, в цьому випадку варто відійти від очевидної думки про інформативність і зупинитися на визначенні “концептуальна антологія”, **книжка-що-гуляє-як-сама-собі-знає** [17]; Це та пожежа, яку згадують герої “Дощило птахами”, складаючи і відтворюючи міфи про **сліпого-юнака-який-пройшов-крізь-вогонь** [11]; По-друге, атмосферу такого собі пригадування **того-що-не-зі-мною-було** творить у “Пригодах...” ненав'язливість історичного факту [3]; Аналогія зі занапащеним подружнім життям Липинського і Казимири прозора – він теж є **тим-кому-не-відповідають** [19]; Наче і Я є, наголошене таким символічним іменем, але Я це – “паперове”: **я-герой-книжки** [20].

Ще однією особливістю стилістики Г. Улюри є використання голофразису в поєднанні з графіксацією. Таке словотворення є близьким за своєю природою до розглянутих вище голофрастичних конструкцій на основі залишкових словосполучень, однак тут авторський новотвір завдяки грі слів стає ще концентрованішим, ощадливішим, набуває одразу кількох значень залежно від прочитання: *Історію* цю нам розповідає водій, котрий був свідком і зґвалтування, і **вбивств(а)**, і котрому добре заплатили за мовчанку [6]; Ясна річ, говорячи про масову літературу, ми не оцінюємо інтелектуальні здібності чи естетичні пріоритети її споживача та автора, натомість звертаємо увагу на специфічні стратегії **(від)творення** та розповсюдження текстів [9]; Власне, оце **неп(р)ояснене** “чому?” зводить нанівець Геленкові спроби розібратися у будь-якій ситуації, що вже говорити про загадкових курв [13]; Переконлива (і аж ніяк не наївна!) віра в те, що за цими словами стоять цілком усвідомлювані поняття, постає далекі найочевиднішим способом **(по)розуміння**, який сприяє взаємодії та взаємодоповненню культур у побудові гуманного суспільства [12]; Вони [автори] можуть все **п(р)ояснити**, не викриваючи чужих секретів [4].

Також можна вважати голофразисом складні утворення на базі сурядного сполучення, наприклад: Але є ще таке: виключно аграрний планетарний Рейх із його **плугарями-орачами-кріпаками-народолюбцями** якимось дуже мимовільно, але безпомилково вписує “Машу” у традиції народницької прози [18]; **Табу/заборону/відсутність** побачити легше [14].

Іншим цікавим моментом може стати розгляд “словосполучень у лапках”, які на перший погляд ніби й не належать до голофразису, але, маючи подібну природу й семантику, цілком претендують на зарахування до цього явища, що потребує додаткового дослідження: Це і є основною мелодією **“найпростішої з казок”** Гуменюка [5]; Вони насправді кохають одне одного, але це пристрасть, позбавлена необхідного для революційної діяльності Липинського ракурсу **“однодумець, соратник і товариш із боротьби”** [19]; А ще перекладач Денис Суворов є тут водночас і героєм книжки: був учасником відповідного перформансу – **“українець і європейський янгол”** [22].

Отже, голофразис є одним із продуктивних способів оказіонального словотворення в українській літературній критиці, однак усі його можливості ще не з'ясовані до кінця.

Варто зазначити, що голофразис використовують і інші критики (Є. Стасіневич, Л. Плющ, Т. Трофименко, І. Бондар-Терещенко), однак саме в розвідках Ганни Улюри він набув свого найбільшого поширення, ставши провідною ознакою її авторського стилю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Улюра Г. Автопортрет невідомого. URL: <http://litakcent.com/2015/06/26/avtoportret-nevidomoho/>.
2. Улюра Г. Бал дебютантів. URL: <http://litakcent.com/2016/11/11/bal-debjudantiv-polit-nad-zozuljachym-hnizdom-2/>.
3. Улюра Г. Білоруська пані Дюма. URL: <http://litakcent.com/2015/01/09/biloruska-pani-djuma/>.
4. Улюра Г. Великі таємниці маленьких людей. URL: <http://zbruc.eu/node/61616>.
5. Улюра Г. Дитина в дорослому. URL: <http://www.barabooka.com.ua/ditina-v-doroslomu/>.
6. Улюра Г. За мить до вибуху. URL: <http://zbruc.eu/node/53248>.
7. Улюра Г. Книга року BBC-2016: Людожери, заслужені учительки і мономаніяки. URL: https://lb.ua/culture/2016/12/09/352982_kniga_roku_bbc2016_lyudozheri.html.
8. Улюра Г. Коли достатньо, скажи: "Стоп!" URL: <http://litcentr.in.ua/blog/2015-10-12-66>.
9. Улюра Г. Лариса Денисенко – літературна кар'єра як форма існування. URL: <http://litakcent.com/2008/02/21/hanna-uljura-larysa-denysenko-literaturna-karjera-jak-forma-isnuvannja/>.
10. Улюра Г. Параформулювання. URL: <http://litakcent.com/2008/02/12/hanna-uljura-paraformuljuvannja/>.
11. Улюра Г. Позаду – катастрофа, попереду – кохання. URL: <http://zbruc.eu/node/62427>.
12. Улюра Г. Політичне висловлювання, інтимне послання. URL: <http://litakcent.com/2014/06/18/politychne-vyslovljuvannja-intymne-poslannja/>.
13. Улюра Г. Самі тільки шахтарі, муляри й комуністи. URL: <http://litakcent.com/2015/03/13/sami-tilky-shahtari-muljary-j-komunisty/>.
14. Улюра Г. Спалахи і ватра. URL: <http://litakcent.com/2015/09/18/36486/>.
15. Улюра Г. Страждальці з острова щастя. URL: <http://www.barabooka.com.ua/strazhdal-tsi-z-ostrova-shhastya/>.
16. Улюра Г. Уміти забувати. URL: <http://litakcent.com/2016/03/25/umity-zabuvaty/>.
17. Улюра Г. Усі свої. URL: <http://litakcent.com/2015/10/29/usi-svoji/>.
18. Улюра Г. Це теж про любов. URL: <http://litakcent.com/2016/05/05/ce-tezh-pro-ljubov/>.
19. Улюра Г. Чари старих газет. URL: <http://zbruc.eu/node/57668>.
20. Улюра Г. Швидкоплинна хвороба першої книжки. URL: <http://litakcent.com/2015/01/30/shvydkoplynnna-hvoroba-pershoji-knyzhky/>.
21. Улюра Г. Як повернути те, що тобі не належало. URL: <http://litakcent.com/2016/12/07/jak-povernuty-te-scho-tobi-ne-nalezhalo/>.
22. Улюра Г. Яка це революція без зображень?. URL: <http://zbruc.eu/node/30267?page=4>.
23. Улюра Г. Vivat Regina. URL: <http://litakcent.com/2016/01/19/vivat-regina/>.

О. Ю. Арешенкова (м. Кривий Ріг)

МІСЦЕ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ У СИСТЕМІ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛІВ

Сучасне життя та інтенсивний розвиток інформаційних технологій вимагають від суспільства розуміння й використання всіх видів предметно-практичного мовлення. Рекламні тексти – особливий «продукт» мас-медійного простору, який потребує самостійного виокремлення в системі функціональних стилів української мови. Тому мета нашої наукової розвідки полягає в уточненні місця текстів реклами в системі функціональних стилів.

Нині рекламний текст – основний засіб інформування адресата задля продажу. За словами Л. Білоконенко, «інформація – це елемент рекламного впливу, що надає споживачу пояснення щодо атрибутів марки, вигідності її товару. Лише за умови об'єднання інформації з асоціативним сприйняттям та стійким поєднанням усіх груп товарів цієї марки в уяві покупця рекламний вплив може бути визнано позитивним» [6, с. 25].

Л. Мацько стверджує, що у прагматичній лінгвістиці інформативність є першим і головним комунікативним постулатом. Авторка розмежовує два види інформації: 1) основну / предметно-логічну (зміст повідомлення, назви осіб, предметів,

речей дійсності і понять про них, відношень між ними); 2) додаткову інформацію, яка виникає в процесі мовної комунікації, залежить від умов, ситуації спілкування, ставлення мовця до предмета мовлення та адресата, від соціального стану, ролі мовців, адекватності світовідчуття і сприймання, естетичних ідеалів. З поняттям інформації тісно пов'язані кодування, канал зв'язку, декодування тексту [11, с. 178–179].

Оскільки «нове життя нового прагне слова», маємо визнати, що кількість, сила, сполучуваність, образність, функція цих нових слів викликають до життя й нові способи їх компонування, композиційної єдності, тобто утворення і розвиток нових, окремих функціональних стилів літературної мови, зокрема й стилю інформації. Народження, формування його (стилю) зумовлене самою багатогранною сферою вживання мови інформації через канали сучасної масової суспільної комунікації, якими є преса, радіомовлення, телебачення, реклама, кіномовлення, різноманітний репортаж, і виробленням специфічних мовних засобів цієї інформації [12, с. 10]. Серед функціональних стилів інформаційний стиль виокремлюють Ю. Арешенков, Д. Баранник, Г. Винокур, Т. Добросклонська, Л. Конюхова, Т. Коць, А. Медушевський, Т. Мелкумова, Г. Солганик, О. Стишов та ін.

Інформаційний стиль мови функціонує виключно у сфері масової комунікації; має на меті повідомлення, інформування масової аудиторії про актуальні, суспільно важливі події; реалізує інформаційну та апелятивну функції мови [1, с. 127; 2, с. 12, 20], функцію узагальнення, оцінювання та переконання [4, с. 16].

Стиль інформації обмежений і стандартизований [12, с. 11]. До основних ознак інформаційного мовлення належать: актуальність, оперативність, фактологічність, правдивість, обґрунтованість, аналітичність, логічність, чіткість, зрозумілість, переконливість, доступність; уживання оцінної й експресивної лексики [2, с. 12, 24; 4, с. 16; 7, с. 31–69, 114–137; 8, с. 274–281; 9, с. 19; 10, с. 41; 12, с. 11].

Сучасна лінгвістика виокремлює дві форми існування інформаційного стилю, а саме: інформаційний підстиль (жанри: хронікальна інформація, звіт, замітка, кореспонденція) та коментарний підстиль (жанри: аналітична інформація, репортаж, коментар, інтерв'ю, огляд) [2, с. 38].

Питання про стильовий статус реклами залишається дискусійним. Більшість мовознавців відносить рекламні тексти до публіцистичного стилю (І. Анніна, Л. Конюхова, І. Кочан, М. Кохтєв, Т. Лівшиць, Д. Розенталь). Проте характер функціонування реклами у ЗМІ дозволяє робити висновки стосовно особливостей її текстів на фоні інших функціональних стилів української мови. Тексти реклами змістовно відрізняються від публіцистичних темою та функцією: у публіцистиці розглядаються суспільно важливі події, у рекламі – товари / послуги. Основною функцією рекламного тексту є не стільки інформування потенційного споживача, скільки вплив на нього. Це дозволяє виділити рекламний стиль в окремий функціональний різновид мови [13, с. 636].

С. Бирик стверджує, що «реклама – це одна із соціальних сфер, де природна мова та невербальні засоби спілкування використовуються задля комунікативного впливу» [5, с. 325]. Через актуалізацію апелятивної функції мови в рекламних текстах (привернення уваги адресата до повідомлення, вплив на споживачів, аргументація необхідності придбати товар / скористатися послугою) та інформативної функції (надання нової інформації про товар / послугу) тексти реклами відносять до інформаційного стилю, зокрема С. Бирик, О. Зелінська, Т. Ковалевська, О. Пономарів, Г. Почепцов, І. Стернін та ін.

Отже, у мовознавстві питання про статус рекламного тексту як різновиду інформаційного стилю залишається відкритим. З огляду на те, що в ньому (інформаційному стилі) виділяють власне інформаційний та коментарний підстили, тексти реклами комунікативно-прагматичної настанови доречно виокремлювати в ре-

кламний підстиль, формою існування якого є комерційні повідомлення інформативного, переконувального та нагадувального характеру.

Зауважимо, що рекламні тексти інформаційно-ділового типу, у яких адресат довідується тільки про об'єкт рекламування, місце знаходження, час, ціну, умови придбання, контактні відомості, технічні характеристики товару, інструкції використання та ін., відносимо до офіційно-ділового стилю; різні форми політико-агітаційної пропаганди, рекламні статті, консультації, репортаж, інтерв'ю тощо – до публіцистичного функціонального стилю.

ВИСНОВКИ. У системі функціональних стилів рекламні тексти можна уналежнити до інформаційного стилю, надавши їм статус окремого рекламного підстилю, оскільки сферою використання рекламних повідомлень є переважно масово-інформаційна діяльність рекламних агенцій, а функціональною спрямованістю таких текстів стає інформування масової аудиторії про нові товари або послуги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арешенков Ю. О. Місце інформаційного мовлення в системі функціональних стилів / Ю. О. Арешенков // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку : зб. наук. праць, присвячених пам'яті проф. С. П. Самійленка. – Ч. II. – Запоріжжя, 1996. – С. 125–128.
2. Арешенков Ю. О. Стилістика української мови : навч. посіб. для студ. фак. укр. філол. / Ю. О. Арешенков. – Кривий Ріг : КрДПУ, 2002. – 20 с.
3. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка : (Стилистика декодирования) : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов по спец. «Иностранный язык» / И. В. Арнольд. – [3-е изд.]. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
4. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посіб. / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с.
5. Бирик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення / С. П. Бирик. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. – 589 с.
6. Білоконенко Л. А. Мовний аналіз телевізійного рекламного слогану / Л. А. Білоконенко // Мандрівець. – 2002. – № 6. – С. 25–29.
7. Васильева А. Н. Газетно-публицистический стиль : курс лекций по стилистике рус. языка для филол. / А. Н. Васильева. – М. : Рус. язык, 1982. – 198 с.
8. Вомперский В. П. Язык и стиль современной газеты, радио и телевидения / В. П. Вомперский // Средства массовой информации и пропаганды. – М., 1984. – С. 274–281.
9. Євсєєва Г. Мова газети в системі функціональних стилів української мови / Г. Євсєєва // Бористен. – 2000. – № 9 (111). – С. 19–24.
10. Мамчур І. Функціональні стилі мовлення в аспекті сучасного мовознавства / І. Мамчур // Дивослово. – 2001. – № 12. – С. 32–42.
11. Мацько Л. І. Стилістика української мови : підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
12. Мова сучасної масово-політичної інформації / І. К. Білодід, М. М. Пилинський, Г. М. Колесник та ін.. – К. : Наук. думка, 1979. – 252 с.
13. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / глав. ред. М. Н. Кожина; члены редкол.: Е. А. Баженова, М. П. Котюрова, А. П. Сковородников. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 696 с.

Н. А. Бережко, В. И. Мордань (г. Днепр)

ЯЗЫКОВЫЕ РЕАЛИИ НА ФОНЕ СЛОЖИВШИХСЯ КОММУНИКАТИВНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ

Когда говорят о проблемах языкового развития, невозможно обойти условия функционирования языка. А условия таковы, что это происходит в абсолютно новой коммуникативной обстановке. Поэтому исследование языка невозможно без учета свойств технической и технологической среды, выступающей не только

в качестве носителя и преобразователя информации, а и как интерпретатора и даже генератора речевых последовательностей [4].

К рассмотрению представляются три тезиса, являющихся ключевыми в данной работе:

- наполнение и характеристики нынешней коммуникативной обстановки;
- языковые реалии и насколько они соотносятся со складывающейся коммуникативной обстановкой;
- возможные пути решения проблем соотношения языковой реальности с установившейся коммуникативной обстановкой и вытекающими из этого требованиями.

Тезис первый. Приведем далеко не полный перечень коммуникативных средств, оказывающих существенное влияние на языковую ситуацию. Это такие основные средства:

а) телеграф и телефония как одни из ранних коммуникативных объектов, оказавшие серьезное воздействие на языковую ситуацию. Особой спецификой отличилась телеграфия;

б) средства, получившие название «системы человеко-машинного общения», связанные с внедрением компьютеров;

в) информационно-поисковые системы (ИПС), а с ними – системы автореферирования и автоиндексирования;

г) системы озвучивания письменных текстов и графической отекстовки звуковой речи. При этом особо выделим создание и внедрение систем озвучивания, отекстовки для людей с ограничениями по зрению, слуху. К названному добавим системы распознавания и озвучивания любых образов: для нужд, опять-таки, незрячих, для условий ограниченной видимости, для потребностей криминалистической экспертизы и т. п.;

д) системы машинного перевода как наиболее массово употребляемые и имеющие свои специфические проблемы, проблемы, к сожалению, не малые.

Тезис второй. Покажем изменения языковых реалий в связи с влиянием новой коммуникативной среды. Изменения, которые стали определять не только весьма ощутимые дополнения языкового наполнения, но и определять существенные изменения его составляющих. В рамках приведенного выше перечня, назовем их:

а) специфику языка телефонии и телеграфа определили внешние факторы: качество связи, технологические возможности, ограничения по времени общения и затратность общения;

б) касаясь факта внедрения компьютеров, можно выделить несколько направлений и этапов:

– этап, когда программы решали различные прикладные задачи (чисто математические, технические, технологические, инженерные и т. п.). На этом этапе естественный язык использовался для обеспечения работоспособности программ и работал в основном на программиста и постановщика задач [5];

– этап, когда в программах стали выводить различные сообщения для конечного пользователя, сообщения, которые представляли по своей природе штампы;

– наконец этап, когда появляются так называемые интерактивные системы и пользователь начинает общаться непосредственно с компьютером (хотя, по сути, – с разработчиком программного продукта) [4];

в) с развитием ИПС встала проблема формирования запросов. Но естественный язык слишком богат не только разнообразием словоформ, но еще больше – возможностями различных синтаксических образований, что потребовало массу различных непростых технологических приемов в подготовке запросов.

Здесь пригодились отработанные в ручном исполнении библиотечные технологии, которые предполагали реферирование и так называемое индексирование, т. е. образование экономных и принципиально однозначных кодовых комбинаций, заменяющих понятия разного уровня. Здесь очень кстати оказалось применение компьютера, и снова не без существенной корректировки традиционных языковых реалий;

г) распознавание и озвучивание текстовых образований, распознавание и желательное озвучивание окружающего человека пространства потребовали создания новых вербальных и невербальных средств, непросто дешифрируемых человеком и компьютером. В какой-то мере подсказкой здесь явились механизмы паралингвистики как одни из наиболее эффективных инструментов обогащения естественно-языковых образований [8]. Проблема здесь – в разном принципе восприятия действительности зрячим и незрячим. Зрячий видит объект и воспринимает некую ситуацию, автоматически именуется и то и другое, а затем воспринятое распознает в подсознании. Для незрячего же нужно объект, ситуацию вначале распознать, а затем уже определенным образом озвучить и довести до его сознания, но и первое и второе здесь технологически непросто [7];

д) в системах машинного перевода встают проблемы уже двух языков – языка переводимого и языка, на который переводится. Здесь важны особенности «автора» и «адресата». С применением компьютера, в отличие от «живого» перевода, отсутствует существенная фигура – переводчик. А ведь переводчик не просто перекодировщик, он тот, кто вкладывает определенный смысл в переводимое.

Не беремся перечислять все факторы, влияющие на результаты машинного перевода. Характерным в этом плане является критический анализ взаимодействия с распространенной переводческой системой семейства PROMT. Это при том, что целью приводимого анализа «является рассмотрение разделов **искусственного интеллекта** используемых для создания программно-аппаратных комплексов машинного перевода» [11].

Мы же остановимся на одном из множества факторов. Это явление, которое связано с наличием так называемой безэквивалентной лексики (БЭЛ), подразумевающей «слова, не имеющие эквивалентов за пределами языка, к которому они принадлежат» [13]. Кстати, сразу же отметим, что указанное явление, которое на наш взгляд было бы корректнее назвать безэквивалентным образованием, отрицательно проявляется и в других названных коммуникативных сферах.

Тезис третий. По многим из приведенных ситуаций предлагаются различные решения, приводящие порой к изменениям самой природы языка. Так, для общения с помощью телеграфа и телефона, с одной стороны, оказалось необходимым расширить применение компрессии лексических единиц и упростить построение синтаксической конструкции [9], а в случае с телефоном сформировался специфический разговорный этикет, по сути, своеобразный прием речевой экономии.

При решении проблем человеко-машинного общения и проблем в сфере информационного поиска наиболее заметными по трудоемкости создания и актуализации являются различные словарные конструкции. Именно здесь сформировался тип всеобъемлющего словаря, названного тезаурусом [6].

Процесс распознавания и идентификации объектов окружения незрячего может быть представлен на определенном этапе в виде таких существенно отличающихся технологий: распознавание и озвучивание текста, изображений, лиц и окружения человека как набора различных физически объектов; распознавание, идентификация и поименование объектов окружения с представлением его некой пространственной «звуковой картиной»; непрерывное отслеживание определен-

ных объектов в процессе перемещения незрячего, например, таких, как дверные проемы, ограждения, бровки, лестницы и т. п. [7].

Наконец, что касается проблем машинного перевода. Возможно, не зря обособили так называемое «непереводимое в переводе» [1] и особо выделили БЭЛ. Это интуитивная подготовка к возможности автоперевода специфических языковых конструкций. Явление сложное, но и здесь возможны реальные решения. Для однолексемных БЭЛ – это накопление соответствующей словарной базы. При более сложных ситуациях, например, в ситуации грамматического способа перевода (грамматические замены, синтаксическое уподобление, экспликация и т. п.) и ему подобных [10], не говоря уже о ситуациях перевода пословиц, поговорок и подобных объектов. Возможным реальным решением проблемы является создание баз данных типовых конструкций с использованием реляционных моделей хранения [12] и реализация идей контаминированных образов [2] посредством построения на их основе конструкций по типу детерминированных дескрипторов [3]. Созданные для этого отдельные программные модули могут обрабатывать свои функции перед переводческой системой или встраиваться в нее при наличии спецсловаря со свойствами тезауруса. Учитывая немалую емкость такого словаря и его общеупотребительность, он может размещаться и обслуживаться в «облачном» интернет-пространстве.

ЛИТЕРАТУРА

1. Влахов С. Непереводимое в переводе / Влахов С., Флорин С. – М.: Междунар. отношения. – 1980. – С. 196–197.
2. Меньшиков И. И. Модель контаминированных образов в синтаксисе / И. И. Меньшиков. Дн.: Изд-во ДГУ, 1972.
3. Меньшиков И. И. О построении информационно-поисковой системы для экспериментальных исследований / И. И. Меньшиков, В. И. Мордань // Автоматизация экспериментальных исследований. – Днепропетровск, 1973. – С. 112–116.
4. Мордань В. И. Артефактное общение в системах специальной коммуникации / В. И. Мордань // Системы специальной коммуникации в современном русском языке: сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1990. – С. 43–47.
5. Мордань В. И. Компрессия русской речи в системах лингвистического сопровождения программ для ЭВМ (уровень лексики): дис. ... канд. филол. наук / В. И. Мордань. – Днепропетровск, 1986. – С. 20.
6. Мордань В. И. Открытый тезаурус как инструмент анализа метаязыковых вербально-иконических параллелей / В. И. Мордань // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Серія «Мовознавство». – 2011. – Вип. 17, т. 3. – С. 124–139.
7. Мордань Б. А. Прикладной дизайн и прикладная лингвистика в разрешении проблем пространственной ориентации / Б. А. Мордань, В. И. Мордань // Філологічні науки: зб. матер. підсум. наук. конф. студ. та виклад. фак-ту. Част. 2 / упоряд. О. І. Панченко. – Днепропетровск, 2013. – С. 152–156.
8. Мосцевенко А. Ю. Паралингвистические средства письменной коммуникации: к проблеме классификации / А. Ю. Мосцевенко. – URL: http://www.rusnauka.com/2_ANR_2010/Philologia/4_56833.doc.htm/
9. Панченко Е. И. Особенности русской телеграфной речи: дис. ... канд. филол. наук / Е. И. Панченко. – Дн., 1983.
10. Паршин А. Теория и практика перевода / А. Паршин – М.: Рус. яз. – 2000. – С. 139–153.
11. Роганов В. Р. Методы искусственного интеллекта для машинного перевода текстов / В. Р. Роганов, С. М. Роганова, М. Е. Новосельцева. – URL: http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/892/36892/13905?p_page=1.
12. Руководство по проектированию реляционных баз данных. – URL: <https://habrahabr.ru/post/193136/>.
13. Чернов Г. В. Теория и практика синхронного перевода / Г. В. Чернов. – М.: Либроком, 2009. – 208 с.

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ СТАНУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Стан є однією з тих категорій, яка має особливе вираження в мові й послуговується для цього низкою спеціалізованих і неспеціалізованих засобів.

Поняття «стан» має всезагальний характер, його використовують у фізиці, хімії, біології, мовознавстві, поширюють на суспільствознавчі науки. Але, незважаючи на надзвичайну увагу до цієї категорії вчених різних галузей знань (розробкою цієї проблеми займалися Аристотель, Ньютон, Лейбніц, найвизначніші філософи та природознавці XVII–XIX ст.), у філософії й до цього часу не створено її переконливого визначення. Аналіз наукового розроблення проблеми категорії стану у вітчизняній і зарубіжній логіці й філософії свідчить, що на її кваліфікацію склалися чотири основних погляди:

1. За одним із підходів до характеристики стану об'єкта його ототожнюють з усією різноманітністю характеристик, визначених у цій науковій теорії (З. Августинек, В. Фок). Стан об'єкта розуміють як миттєвий перетин цих характеристик.

2. В іншому випадку під характеристиками стану об'єктів розуміють такі показники, значення яких на певному відрізку часу детермінують усі інші значення цих характеристик стану в наступні відрізки часу; станом вважають певну обмежену групу цих характеристик (Л. Ландау, Є. Ліфшиц; Н. Margenau, R. Lindsay).

3. Третій підхід представлений у працях Е. Нагеля, який уводить поняття змінних станів, які взаємонезалежні й сукупно визначають усі показники системи (E. Nagel).

4. Дехто з філософів зовсім заперечує об'єктивність стану (В. Гейзенберг).

Засади формування цих підходів привертають пильну увагу дослідників, адже у процесі узагальнення поняття стану на засадах цих підходів з'являється чимало труднощів, що відбито в наявності двох напрямів вивчення цього поняття – категорійного і логіко-методологічного.

Як філософська категорія стан може бути витлумачений у ролі специфічної форми реалізації буття, що фіксує момент стійкості в зміні, розвитку, рухові матеріальних об'єктів у деякий момент часу за певних умов [8, с. 60].

Стан як специфічну семантичну категорію вперше виділив Аристотель Серед 10 логічних категорій, восьма «Εἶναι» у автора буквально означає «перебувати в якомусь стані, мати, матися» [10, с. 311–323]. Прикладами слугують дієслова 3-ої особи однини перфекта середнього стану ὑποβέβηται – *взутий*; ὀπλίσθαι – *озброєний*. Щоправда, під сучасне поняття стану підпадає і 7-ма категорія κενεῖσθαι, яка має у автора назву «положення» з прикладами *лежить, сидить*. У межах категорії Аристотель здійснює внутрішню диференціацію значень на детальніші семантичні підгрупи з обґрунтуванням відмінностей між ними.

Питання про стан у східнослов'янському мовознавстві дослідники почали розробляти на початку XIX ст., безпосередньо пов'язуючи зі словами так званої «категорії стану». До перших праць, присвячених цій проблемі, належать наукові розвідки І. Калайдовича, Н. Кошанського. Подальший розвиток питання про категорію стану знайшло своє відображення у працях В. Виноградова, О. Востокова, О. Шахматова, Л. Щерби. Проте науковці не намагалися дати визначення стану, його класифікаційних ознак, вважаючи їх інтуїтивними поняттями. Унаслідок цього зі станом різні дослідники пов'язували різноманітні значення. Цей недолік не подолано й до наших днів: у сучасних працях, зазнаючи труднощів під час класифі-

кації стану в семантиці окремих лексем, деякі лінгвісти дійшли навіть до заперечення його як семантичної категорії. Так, Л. Бархударов зазначає: «Значення стану цілком підходить під ширше значення якості, властивості предмета... стан є не що інше, як тимчасова перехідна якість» [1, с. 114].

Аналіз сучасних підходів до семантичної категорії стану засвідчує дві основні тенденції в її тлумаченні: у вузькому та широкому сенсі. Вузько тлумачить «стан» А. Камалова, яка визначає його як «результат яких-небудь внутрішніх процесів, що відбуваються в організмі людини або в предметах» [3, с. 10]. С. Мильникова тлумачить стан як процес, що відбувається на одному рівні і не передбачає розвитку, бо в ньому не відбувається жодних змін у суб'єкті чи об'єкті, не створюються нові якості – дія одноманітна на всіх етапах тривання [7, с. 68]. На думку Т. Смирнової, поняття «стан» передає стан справ, відображених у відчуттях суб'єкта, який сприймає [9, с. 97].

Широко тлумачить поняття стану Т. Кильдибекова, яка співвідносить його з поняттям дії і вважає стрижнем основних лексико-граматичних розрядів дієслів [4, с. 53]. Дослідниця вважає, що стан позначає внутрішні ознаки, властивості суб'єкта, які не виходять за його межі. Периферію стану репрезентує мовлення, інтелектуальна та психічна діяльність суб'єкта [4, с. 59–60].

Широким розумінням стану можна вважати й позицію З. Ключникової, яка доводить, що семантика стану ґрунтована на ідеї статичної рівноваги, за якої нічого не виникає та не переміщується. Це може бути внутрішній стан (фізіологічні та психічні явища), зовнішній стан (розташування у просторі й буття), а також оптичні явища [5, с. 2–4].

Відомими в мовознавстві є й такі широкі тлумачення, за яких стан визначають як «стан справ, коли нічого не відбувається» [11, с. 16–17], тобто поняття стану обмежене ознакою «статичності» й ототожнене з нею [2, с. 60].

На нашу думку, об'єктивним визначенням стану як семантичної категорії доцільно вважати висловлення І. Кучеренка: «Стан – це не що інше, як одна з існуючих ознак предметів і явищ. Вона усвідомлюється як один з аспектів емоційно-вольового змісту людської психіки. Через це й передається словесними засобами як реакція людського організму – його переживання, тобто усвідомлюється в почуттях, сприйманнях, відчуттях і через них, наприклад: *соромно, весело, шкода* і т. ін. Ознака стану – належна чомусь або комусь, ...вона становить суть змісту присудка двочленного речення або одночленного...» [6, с. 123]. Таке тлумачення може бути взяте за основне під час визначення синтагматичних особливостей одиниць, які репрезентують семантичну категорію стану в українській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. О так называемой «категории состояния» / Л. С. Бархударов // Иностр. языки в школе. – № 5. – 1958. – С. 112–118.
2. Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Наталія Вікторівна Кавера. – К., 2007. – 206 с.
3. Камалова А. А. Лексика со значением состояния в современном русском языке) : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / А. А. Камалова. – Днепропетровск, 1984. – 24 с.
4. Кильдибекова Т. А. Глаголы действия в современном русском языке : опыт функционально-семантического анализа: монография / Т. А. Кильдибекова. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1985. – 160 с.
5. Ключникова З. Е. Лексико-грамматическая характеристика глаголов состояния в русском языке (С некоторыми типологическими сопоставлениями) : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / З. Е. Ключникова. – Алма-Ата, 1973. – 27 с.
6. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови : морфологія / І. К. Кучеренко. – Ч. II. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1964. – 159 с.

7. Мыльникова С. Е. О глаголах чувств в современном русском языке / С. Е. Мыльникова // Лексико-грамматические проблемы русского глагола: сб. ст. – Новосибирск, 1969. – С. 60–79.
8. Симанов А. Л. Понятие «состояние» как философская категория: монография / Александр Леонидович Симанов. – Новосибирск : Наука, Сиб. отд-ние, 1982. – 128 с.
9. Смирнова Т. Н. Семантическая структура предложений с предикатами состояния : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / Т. Н. Смирнова. – Харьков, 1986. – 25 с.
10. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка : семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов. – [стереотип. изд.]. – М. : УРСС, 2012. – 336 с.
11. Чейф У. Значение и структура языка: монография / Уоллес Чейф; пер. с англ. ; послесл. С. Д. Кацнельсон. – [2-е изд.]. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 426 с.

Т. П. Беценко (м. Суми)

МОВНО-ОБРАЗНІ ОСОБЛИВОСТІ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ ВЕСНЯНОГО ЦИКЛУ УКРАЇНЦІВ І БІЛОРУСІВ

Фольклорно-пісенна творчість східних слов'ян потребує компаративного вивчення. Це зумовлено тим, що усні народномовні джерела засвідчують давні приховані зв'язки, що вказують на спорідненість культур. Показовою в цьому плані є народнопісенна спадщина українського і білоруського етносів, що не була предметом порівняльних студій.

Актуальність дослідження вбачаємо у необхідності спостережень за специфікою мовно-образного представлення картини світу в пісенних зразках білоруської та української фольклорної спадщини. Отримані результати слугуватимуть фактами, що підтверджуватимуть чи заперечуватимуть спільність походження та розвитку двох етносів і їхніх мов, вказуватимуть на їхню самотність, особливості розвитку культур тощо.

Словесно-образну організацію текстів народної творчості східних слов'ян, зокрема як білорусів, так і українців, вивчали Є. Аничков, Н. Бачинська, П. Бессонов, І. Граздова, Є. Карський, І. Киркор, Р. Ковальова, Н. Колпакова, Ю. Крачковський, Ю. Круть, А. Лис, С. Малевич, І. Носович, В. Пропп, Є. Романов, С. Токарев, В. Чичеров, П. Чубинський, Г. Шаповалова, Р. Ширма, Н.Янчук та ін. Варті уваги також дослідження в цій галузі українських учених О. Потебні, П. Житецького, І. Огієнка, Л. Булаховського, В. Ващенко, А. Коваль, Св. Єрмоленко, К. Шульжука, А. Поповського, В. Чабаненка, В. Жайворонка, Л. Мацько, Н. Данилюк та ін. Сьогодні набуває все більшої ваги пізнання не тільки глибинних основ народної творчості окремого етносу, а й зіставлення результатів дослідження на прикладі аналізу різнорівневих мовно-образних форм із спорідненими і неспорідненими культурами з метою виявлення оригінального, неповторного в культурному надбанні етносу, разом з тим спільного, спорідненого з іншими культурами, універсального.

Мета дослідження – з'ясувати специфіку словесно-образної організації народних пісень весняного циклу українського та білоруського етносів.

Виклад основного матеріалу.

Веснянки (гаївки, гагілки, ягілки, риндзівки, магілки, галанівки, лаголайки) – старовинні слов'янські обрядові пісні, пов'язані з початком весни і наближенням весняних польових робіт. Веснянки співали завжди одночасно з танцями та іграми, що означало «закликати» весну та добрий урожай. Найвідоміші українські веснянки – це пісні-ігри «А ми просо сіяли, сіяли!», «Зелений шум», «Подольночка» та інші. Танцювальні рухи, якими супроводжувалися веснянки, нагадували оранку, сівбу руками, поліття, косіння. Однією з найпоширеніших дитячих веснянок в

українців вважають пісню «Ой весна, весна – днем красна». Виділяють розвійні, любовно-еротичні, шлюбні, сатиричні веснянки. Тематика веснянок пов'язувалася з різними сферами життєдіяльності людини. Домінували вегетаційно-господарські мотиви та любовно-шлюбна тематика.

Спостережено, що як в українських, так і в білоруських весняних піснях уживаними є особливі знакові імена, дуже давні, характерні лише для цього жанру. В білоруських текстах – це Юрыла, Дзід-Лад, в українських – Лад, Подоляночка: Деся тут була Подоляночка, Деся тут була молодесенька [14, с. 36].

Ономастикон веснянок неоднаковий в обох культурних континуумах. У білоруських веснянках доволі частотними є імена людей Іванначка, Ганначка, Мар'яначка, Адарка, Тацяначка, Манечка, Надзечка, Міколка, Рыгорка, Яначак, Насця, Пракседа, Домна, Маша, Висиль та багато інших. В українській пісенній традиції весняного циклу теж фіксуємо уживання імен, проте не так активно, як у білоруському фольклорі: Іванко, Іваночок, Романочко, Оріся, Орісуня, Оксиня, Ганнуся, Галюня, Марусечка, Марусенька.

У фольклорі обох народів засвідчено функціонування топонімів. У білоруській народнопісенній творчості – хороніма Україна (Дзеука плача на Украйне [1, с. 76], ойконімів Москва, Вільня (паеду у Маскву [1, с. 261], паеду у Вільню [1, с. 261]), гідронімів Дунай, Дунайка-Дунай [1, с. 449], Дунайка [1, с. 480], інші гідроніми: Мядзелка, Крічава (рэчачка Мядзелка [1, с. 450], у Крічаве [1, с. 195]); в українській – хороніма Україна, ойконімів Синява, Київ, Перемишль, Львів, Самбір, гідроніма Дунай. Як переконаємося, топонім Дунай – спільнослов'янський знак-символ.

У білоруських веснянках спостерігаємо своєрідний перетин понять Божья Матерь – мати (продовжувачка роду) – мати-природа (мати-земля). Саме для білоруської весняної поетичної традиційності таке розуміння монолітне і неподільне: *Благослові, Божа, Вясну красну пеці* [1, с. 100], *Благослові, Божа, Прачыстая маці, Вясну загукаці* [1, с. 95], *Да помажы, Божа* [1, с. 96].

Показово, що для веснянок властиві специфічні формульні структури. У білоруській народнопісенній традиції це формули-зачини: *Благаславы, Божа, Прачыстая мацы, Вясну загукаці, Зыму замыкаці* [1, с. 95], *Благаславі, мацы, Вясну гукаці* [1, с. 95], *Благаславі, маці, Вясну заклыкаці* [1, с. 95].

Фіксуємо, що одними з ключових формул у білоруських веснянках є конструкції на позначення відмикання весни і замикання зими: – *Дай, донька, ключы Адамкнуць зямліцу, Адамкнуць зямліцу* [1, с. 96], *Падай, Юрыла, ключы і замкі Адамкнуці красну вясну, Красну вясну, Цепла лецейка* [1, с. 94], *Благаславіце, старыя людзі, А й вясну красну загукаць, Загукаці жа. Лютую зіму ж замыкаць, Замыкаці* [1, с. 93], *Ты, пчолочка ярая, ... Ты вынесі ключыкі, Ключыкі залатыя, Ой, ляло, ляло, Ключыкі залатыя. Адамкні лецечка, Лета цеплае. ... Замкні зіманьку, Зіму сцюдзеную* [1, с. 97], *Вылеціце, дзве гусачкі, Вынасіце два ключыкі: Будзем зіму замыкаць, Цеплае лета адмыкаць* [1, с. 97].

Характерними для білоруських веснянок є формули **кликання (гукання), зазивання весни**, що часто поєднуються з проханням благословення на такі дії у Бога, Божої матері, матері, старих людей, тварин тощо: *Благаславіце, старыя людзі, А й вясну красну загукаць* [1, с. 93], *Благаславіце, старыя дзяды, А й вясну красну пагукаці* [1, с. 94], *Благаславі, Божа, Прачыстая маці, Вясну красну загукаці, Зіму замікацы* [1, с. 95].

Показовими також постають формули із семантикою **стрічення зими з весною**: *А у нас сення стрэчанне, Зіма з летам стрэлася, стрэлася, Лета зіму піхнула* [1, с. 101], *Зіма з летам стракалася* [1, с. 101], *Зіма з летам сустраталася* [1, с. 102], *Зіма з летам сустратаецца* [1, с. 102].

Для білоруської народнопісенної творчості притаманні **формули з семантикою кликання-прохання, кликання-побажання, кликання-заохочення до**

дій, що фіксуємо в піснях, які виконували на день Юрія: *Юры (Юр'я, Юрай), устань рана* [1, с.157–163 и др.], *Юры, уставай рана, Адмыкай зямлю* [с. 159], *Ты, Юр'я, свенты ключник* [1, с. 159], – *Юр'я, падай ключы* [1, с. 161].

І в білоруських і в українських народних піснях весна постає як персоніфікована істота, більше того, природа (рослинний світ) сприймається як одухотворений, оживлений. В обох культурах веснянки побудовані за принципом безпосереднього спілкування (діалогізовані тексти із запитаннями і відповідями). Одними з найуживаніших у фольклорних текстах обох етносів є звертальні конструкції. Зокрема, в українських народних піснях означеного жанру – звертання до весни: *Ой весна, весна, ти красна, Що ти, весна красна, нам принесла? – Принесла я вам літечко, Ще й замашеньке зіллячко* [2, с. 33], *Весна красна, Що ти нам принесла?* [2, с. 32], *Ой ти, веснонько, вернися* [2, с. 19], до об'єктів природи: *Ой вийди, місяцю, Та на нашу вулицю* [2, с. 33], *Світи, зоре, на все поле* [2, с. 107], до рослин: *Ой ти, вишньо Солодкувата, Чого ти В полі стоїш?* [2, с. 35], *Ой не рости, кропе, Ти повище города!* [2, с. 39], *Травко-муравко, чом ти чорна, не зелена?* [4, с. 6], *Рости, вербо, зелененька* [2, с. 19], до тварин (птахів, комах): *Чижику, чижику, пташку маленький* [4, с. 7], *Грай, жучку, грай!* [4, с. 9], *Ой, голубко, чого тужиш?* [4, с. 21], *Ой вилинь, вилинь, гоголю* [4, с. 15], *Ви, комарі, комарики мої!* [2, с. 31], до осіб: *А чому ж ти не гуляєш, Галю, Галю?* [2, с. 11], *Гей, дівчата* [2, с. 18], *Збирайтеся, подружечки, Далекі та близькі* [1, с. 25], *Вийди, вийди, Марусенько* [2, с. 26], *Вийди, вийди, Іванку* [14, с. 29]. Так само і в білоруських піснях: *Ой, што вясна, то вясна* [1, с. 103], *Гэй, вясна, гэй, красна* [1, с. 109], – *Аддай мае, сусідка, клубаценца* [1, с. 107], *Ой ты, сонца, сонца* [1, с. 151], *Вазьмі, сонейка, у Бога дазволу* [1, с. 150]. Найбільш виразними і частотними у білоруських текстах є формули звертання до весни (з одночасним закликанням-проханням): *Прыдзі, прыдзі, вясна, Прыдзі, прыдзі, красна* [1, с. 150], *Ой, вясна мая вяселая* [1, с. 148].

Для обох фольклорних традицій характерними є рефрени, повтори, тавтології, метафори, фігури семантико-синтаксичного паралелізму: *Ой на горі два крамарі Копали криницю; Оддай, оддай, стара мати, свою* [2, с. 92], *Вол бушує – вясну чує, Воран крача – сыра хоча, Дзеука плача – замуж хоча* [1, с. 82].

Висновки. Отже, мова веснянок естетична за своєю природою, колоритна, жива і багата.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веснавья песні. – Мн.: Навука і тэхніка, 1979. – 608 с.
2. Веснянки / упоряд., передм. Н. Шумади. – Київ: Дніпро, 1984. – 110с.
3. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – Київ: Либідь, 2002. – 664 с.
4. Благослови, мати, весну зустрічати (30 українських автентичних текстів та мелодій з описами-поясненнями). – Дрогобич, 1991. – 41 с.
5. Гарасим Я. Національна самобутність естетики українського пісенного фольклору / Ярослав Гарасим. – Львів, 2010. – 376 с.
6. Данилюк Н. Поетичне слово в українській народній пісні: монографія / Ніна Данилюк. – Луцьк: Волинськ. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 512 с.
7. Єрмоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки української культури / С. Я. Єрмоленко. – Київ: Ін-т укр. мови НАН України, 2009. – 352 с.
8. Єрмоленко С. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови) / Світлана Єрмоленко. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
9. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
10. Івахненко Т. А. Славесныя формулы і компазіцыйная схемі календарна-абрадовых песенных текстау / Т. А. Івахненко // Вестник Беларускага дзержаунага ун-та. Серія 4. – 2004. – № 2.
11. Лановик М. Українська усна народна творчість / М. Лановик, З. Лановик. – Київ : Знання-прес, 2006. – 591 с.
12. Огієнко І. І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу:

- курс, читаний в українському народному університеті. – репринтне відтворення вид. 1918 р. – К.: МП «Абрис», 1991. – 272 с.
13. Українська фольклористика. Словник-довідник / укл. і заг. ред. М. Чорнопиского. – Тернопіль, 2008. – 448 с.
14. Українські народні пісні. – Харків: Фоліо, 2003. – 249 с.

Н. М. Блинова (м. Дніпро)

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ-НАЗВИ ПОСУДУ ТА АКСЕСУАРІВ

Назви посуду, їх етимологія словотвірні особливості вже були предметом зацікавлення науковців (див., напр.: [1; 2]). Проте досліджень, у яких би на конкретному сучасному матеріалі було б розглянуто нові лексеми, шляхи їх переходу умову та переосмислення значення, знайдено не було, що обумовлює актуальність нашої роботи. Працюючи копірайтером для сайту posudnayalavka.com.ua, автор зіштовхнулася із низкою іменників-назв посуду, різноманітних приладів, аксесуарів та інструментів, застосовуваних у професійній діяльності кухарів, кондитерів, барменів. Оскільки цільова аудиторія сайту – не лише власники закладів громадського харчування, знайомі з усіма приладами та аксесуарами, їх назвами та способами використання, а й пересічні покупці, то виникла необхідність давати роз'яснення стосовно значення багатьох слів, які нещодавно ввійшли у мову разом із приходом у життя позначуваних ними предметів. Означені категорії умовно можна поділити на назви посуду та аксесуарів, що використовуються:

- а) кухарями;
- б) кондитерами;
- в) барменами.

Кухарське приладдя збагатилося кількома інноваційними лексемами. Серед назв посуду для приготування їжі хочеться звернути увагу на лексеми *марміт*, *турбокукер*, *вок*, *тендайзер*. Оскільки ці представники «посудного світу» нещодавно увійшли на кухні, то далеко не кожному відомо, що вони собою являють. Між тим, *марміт* – це невисока каструлька, використовувана для підтримки певної температури гарячих закусок на урочистих прийомах. *Турбокукер* – це така собі піраміда, в основі якої – вок, а на нього встановлюють дворівневу пароварку. Відповідно, *вок* – це гібрид каструлі, казанка і сотейника. Назва посуду походить від назви фірми, що першою випустила його на ринок. Відтак, спостерігаємо метонімічне перенесення значення. *Тендайзер* – прилад з гострими металевими шипами, які руйнують м'язову тканину і роблять м'ясо більш м'яким. Лексема «*мусат*» вживається на означення намагніченого напилка, за допомогою якого наточують ножі на професійних кухнях.

Далеко не всі лексеми, які нещодавно увійшли у мову, дійсно є новітніми. Наприклад, лексема *декантер*, що означає широкий унизу і вузький угорі графін для вина, виникла досить давно, походить від грецького «дека» й означає десятку частину обсягу амфори для вина. Слово багато століть побутувало лише у мові професійних барменів та рестораторів, оскільки мережний магазин пропонує до уваги будь-якого відвідувача цей посуд, то для загалу користувачів лексема є незнайомою, такою, що потребує додаткових роз'яснень.

Аналогічний випадок із лексемою *фраже*. І первинне її значення, і сучасне – посуд, що за допомогою гальванізування був посріблений або позолочений. Проте понад сто років слово залишалось одним з вузькопрофесійних термінів, а з огляду на його вихід за межі професійної сфери, може вважатися новітнім для широкого кола мовців.

Кондитерська справа зараз досить прибутковий бізнес, тож недивно, що численне приладдя для виготовлення кондитерських виробів увійшло у професійний обіг. Наприклад, виготовлення марципанів та мастики неможливе без *моулдів* та *плунжерів*. Це спеціальні форми, за допомогою яких кондитерська маса набуває різноманітних форм: квіток, зірочок, сердечок, метеликів, листочків та багато іншого. Ними прикрашають торти і тістечка.

Карвінг – ще одне незвичне для нашого вуха слово, яке означає мистецтво художнього вирізання картин і фігур з овочів, фруктів, кондитерської маси.

Сфера приготування напоїв дала численні новітні лексеми, серед яких варто згадати: *пляшку для флейрингу, гейзер, джагу, джигер, диспенсер, ример та стрейнер*.

Лексема «*гейзер*» була переосмислена і відносно означеної галузі означає спеціальну насадку на пляшку, що дозволяє наливати складові коктейлів тонкими цівочками.

Флейринг – мистецтво жонглювання пляшками, частина популярних бармен-шоу. *Ример* являє собою прилад, в якому знаходиться сіль та цукор, котрими прикрашають бокали. *Джага* – просто невеличкий глечик для молока. *Джигер* – мірна скляночка, *стрейнер* – ситечко, що не дозволяє льодяній крихті потрапити у бокал. У трьох останніх випадках запозичення англіцизмів за наявності вітчизняних аналогів не зовсім зрозуміле і може бути пояснене, на наш погляд, лише прагненням до більш лаконічного висловлювання.

Таким чином, очевидно, що більшість лексичних інновацій серед назв посуду та аксесуарів – це безпосередні запозичення з англійської мови, які приходять у мову разом з позначуваною реалією. Окремі з них мають переосмислене значення (гейзер), а частина, маючи українські відповідники, застосовується лише заради економії часу висловлювання. Ще одна тенденція – слова, що тривалий час побутували як вузькопрофесійні терміни, розширюють коло вживання і починають входити до складу загальноновживаної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вакалюк Я. Ю. Назви посуду та іншого кухонного начиння в українській мові. – URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/km/pdfs/magazine29-10.pdf>.
2. Лексико-семантична група назв посуду для приготування їжі. – URL: <http://bo0k.net/index.php?P=chapter&bid=1433&chapter=1>.

Л. Т. Буднікова (м. Ужгород)

ВІДІМЕННИКОВІ НАЗВИ ОСІБ У СЛОВАЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Морфологічний спосіб – найпродуктивніший спосіб творення особових назв. У слов'янських мовах, за підрахунками дослідників, за допомогою цього способу утворено майже 70% усіх назв [8, с. 141].

У словацькій та українській мовах атрибутивні та агентивні назви осіб найчастіше утворюються суфіксами **-ár, -ník, -áč, -ák, -ca, -oš, -áň, -ko**.

Суфікс **-ár** як у словацькій, так і в українській мові слугує для творення назв осіб за їх діяльністю та за професією, атрибутивних назв, назв за місцем проживання та за ідеологічною належністю. Крім назв особових, за допомогою суфікса **-ár** утворюються також назви предметів.

Серед відіменникових назв діяча з суфіксом **-ap** виділяються декілька груп назв осіб за предметом виробництва та способом діяльності. У словацькій мові велику групу утворень (121 назва) становлять відіменникові назви осіб, що позначають особу, яка виробляє, ремонтує або продає певний предмет (*cukrikár, debnár, gombičkár*,

ihlár, kabelár, kolár, korytár, lyžičkár, sviečkar, panvár, vlasenkár). П. Стано звертає увагу і на назви осіб типу *medovníkár, perníkár* [9, с. 358]. 30 подібних агентивних назв осіб є і в українській мові (*годинникар, іграшкар, кошикар, ниткар, сіткар, шапкар, щіткар*). За твердженням Я. В. Закревської, таких назв осіб особливо багато у карпатських говорах (*бочар', гелетар', мискар', коритар', ложкар'*) [2, с. 65].

Майже 130 утворень становлять назви, які позначають особу за місцем її роботи або за видом заняття та за інструментом, який вона обслуговує (*batožínár, bufetár, cepár, kurenár, lanovkár, mliekár, mlynár, mostár, pumpár, vodár*). Я. Горецький виділяє і назву особи *vysokozdvížkár* у значенні «*vodič vysokozdvížného vozika*» [5, с. 22]. Подібні назви осіб є і в українській мові, але їх лише 21 (*аптекарь, бібліотекарь, картотекарь, млинарь, шинкарь*). У карпатських говорах таких назв значно більше (*бан'ар', кухар', млинарь', склепар'*) [2, с. 66].

Понад 50 іменників має словацька мова з суфіксом **-ár**, що позначають особу, яка щось вирощує або доглядає (*dobytkář, hydinář, králikář, květinář, ovocinář, paprikář, repář, rybníkář, včelář, zeleninář, živočišnář*). Майже 20 таких утворень є і в українській мові (*бджоляр, виноградар, голубар, оленяр, свинарь, собакар, хмелярь*). Назви осіб, які щось вирощують або доглядають, в українській мові частіше утворюються за допомогою суфіксів **-івник, -ник, -ик** та суфіксоїда **-вод** (*голубовод, овочівник, птахівник, садівник, собаківник, садовод, собаковод*).

У словацькій мові наявні назви із суфіксом **-ár**, що позначають особу, котра щось виловлює або збирає (22 назви) (*čučoriedkář, hríbář, hubář, rakář, rybář*). В українській мові подібним назвам осіб здебільшого відповідають композити (*раколов, риболов*).

Майже 40 словацьких утворень становлять назви осіб, утворені від абстрактних іменників. Здебільшого це назви, що позначають особу, яка вивчає або викладає певну навчальну дисципліну (*angličtinář, češtinář, latinář, maďarčinář, matematikář, němčinář, ruštinář*), а також особу, яка є автором чогось (*basničkář, krajinkář, kurzivkář, pesničkář, povídkář, textář, úvodníkář*). В українській мові подібні утворення є малопродуктивними (*байкар, віршар, піснярь*).

За допомогою суфікса **-ár** у розмовній словацькій мові утворено майже 10 назв лікарів різних спеціалізацій (*krčiar, srdciar, ušiar, zubár*). В українській мові для утворення таких назв здебільшого слугує суфікс **-ик/-ник** (*вушник, горловик, очник, сердечник*).

Понад 50 словацьких назв становлять відіменникові назви із суфіксом **-ár** на позначення осіб, які займаються або цікавляться певним видом спорту (*brankář, dostihář, guliář, jachtář, pástiar, prsňar, tratňar, výškar, žrdkář*). На велику кількість назв осіб із суфіксом **-ár**, які займаються певним видом спорту вказує і М. Поважай [6, с. 268]. Дослідник зауважує і щодо стилістичних відмінностей назв осіб з області спорту, оскільки на стилістичне забарвлення похідного слова впливають три фактори: а) словотвірна база; б) спосіб словотворення; в) словотворчий суфікс [7, с. 234]. Майже 10 таких назв є і в українській мові (*воротар, ковзаняр*).

Відіменникових атрибутивних назв осіб у словацькій мові є 95. Це здебільшого назви, які позначають особу за її улюбленим заняттям (*hádankář, křížovkář, slovičkář*), за її внутрішніми якостями та здоров'ям (*bitkář, punktičkář, rozumář, srdciar, tajnostkář*), за успішністю навчання (*dvojkář, jednotkář, štvorkář, trojkář*). Подібні назви наявні і в українській мові, їх там усього 20 (*картоплярь, сметанкарь, штукарь*).

Відіменникові назви осіб із суфіксом **-ník** охоплюють декілька груп агентивних назв за предметом та способом діяльності. У словацькій мові це здебільшого назви, які позначають особу, що виробляє або продає певний предмет, нарахуємо близько 20 таких назв (*kabátník, klenotník, klobučník, obuvník, povražník, súkenník*). Я. Доруля вказує і на назву виробника пива *pivovarník*, яка колись мала вигляд *pivovarčí*. Однак, як зауважує дослідник, словотвірна модель із суфіксом **-čí** хоч і іс-

нувала в словацькій мові, але перестала утворювати нові назви ще в добернолаківському періоді [3, с. 86–87]. В українській мові теж наявні назви осіб, які виробляють або продають певний предмет. Тут їх 15 (*бубличник, булочник, палітурник, решітник, ситник*).

Назв осіб за місцем роботи або видом заняття є майже 30 (*baník, hajník, múzejník, skladník, továrnik, žalárník*). В українській мові назв осіб, представлених іменниками, є 10 (*буфетник, кав'ярник, парфюмерник, трактирник, турбінник*).

Назв осіб за родом діяльності або професією є 8 (*finančník, jarmočník, kaderník, peňažník, požiarník, prieskumník, remeselník, výskumník*). В українській мові є близько 20 таких назв осіб (*двірник, лісник, пожежник, фізкультурник*).

Назв осіб, пов'язаних з носінням або обслуговуванням зброї, є 6 (*gulometník, halapartník, mečník, samopalník, štítník, zástavník*). В українській мові є 5 назв осіб такого типу: *гарматник, гранатометник, кулеметник, мінометник*.

Назви осіб, які займаються вирощуванням або збиранням рослин чи ловлею тварин, у словацькій мові є такі: *vinohradník, vtáčnik*. В українській мові теж є подібні назви осіб (*городник, грибник, тюленник, тютюнник*).

Окрім того, від іменників утворюються агентивні назви осіб типу *pištoľník, táborník, úžerník, zákonník*. У словацькій мові агентивні назви осіб, за твердженням Я. Горецького, утворюються також від абстрактних іменників на **-б-а** типу *hudobník, platobník, žalobník* [4, с. 92]. Однак твірною основою таких назв може слугувати і прикметник пор. *hudobný, platobný*.

У словацькій мові наявні назви осіб із суфіксом **-ník**, утворені від складних назв осіб типу *cukrovarník, liehovarník, pivovarník, solivarník*. Подібні назви осіб наявні і в українській мові (*електрозварник, пивоварник, сталеварник*).

Відіменникових атрибутивних назв осіб у словацькій мові понад 20. Здебільшого це назви, які характеризують особу за її внутрішніми якостями (*kompromisník, kriminálník, paskudník, podvodník, zábavník, zbojník*). В українській мові теж функціонують подібні назви. Усього близько 10 утворень (*заздрісник, ненависник, хабарник, халтурник*).

Відіменникових атрибутивних назв із суфіксом **-ес** у словацькій мові дуже мало. Це такі назви осіб, як *ohavec, vdovec, zločinec*. Так само мало і відіменникових агентивних назв осіб (*betlehemec, maratonec, vedec*). В українській мові відіменникові атрибутивні та агентивні назви осіб здебільшого утворюються суфіксом **-івець, -овець**, зафіксовано понад 20 таких назв (*гуртківець, науковець, промовець*).

За допомогою суфікса **-áč** у словацькій мові утворюються відіменникові атрибутивні назви осіб. Це здебільшого назви, які позначають осіб, що виділяються якимось незвичайними фізичними рисами або за частинами їх тіла (*bradáč, brucháč, fuzáč, gambáč, hrbáč, hubáč, poháč, okáč, rupkáč, vlasáč*). В українській мові також наявні подібні назви осіб (*бородач, вирпач, вусач, головач, носач, силач*). Назви осіб типу *bradáč, brucháč, fuzáč* мають подвійну мотивацію: вони можуть мотивуватися і іменником, і прикметником.

Відіменникові атрибутивні назви осіб словацької мови із суфіксом **-ák** позначають осіб за їх зовнішнім виглядом (*chlapák, handrák, krchniak, silák, sopliak*) та за внутрішніми якостями (*lumpák, pismák, sveták*). Наявні також назви осіб типу *kardiak, tuberák*, які позначають особу за недугою, на яку вона хворіє. В українській мові є назви осіб типу *письмак, хлопак*.

Відіменникові агентивні назви осіб у словацькій мові позначають здебільшого особу за місцем її роботи (*cirkusák, dopravák, lesák, odevák, parták, remeniak, rozhlasák, škodovák, tatrovák, textilák*). В українській мові подібні назви позначають особи за родом їх професії та способом діяльності (*моряк, рибак*).

Від іменників у словацькій мові за допомогою суфіксу **-са** утворено такі агентивні назви осіб (*dovoz – dovozca, dozor – dozorca, dôchodok – dôchodca, nájom –*

nájomca, obrana – obranca, ochrana – ochranca, pôvod – pôvodca, prínos – prínosca, správa – správca, žaloba – žalobca).

Окрім того, у словацькій мові є багато назв осіб із суфіксом **-ca**, мотивованих і дієсловом, і іменником. До них належать назви осіб типу *radca* – «kto radí, dáva rady», *únosca* – «kto niekoho uniesol, kto uskutočnil únos», *výherca* – «kto niečo vyhrál, kto získal výhru». Подвійну їх мотивацію фіксує «Slovník slovenského jazyka».

Відіменникові атрибутивні назви осіб словацької мови із суфіксом **-oš** позначають особу за її внутрішніми якостями, як правило, негативними (*hurtoš, strachoš, trucoš*) та за зовнішнім виглядом (*gamboš, gaťoš, handroš*). В українській мові такі назви осіб у словниках не зафіксовані.

Відіменникові атрибутивні назви із суфіксом **-áň** у словацькій мові позначають особу за певною ознакою частин її тіла або виразними фізичними вадами (*bachráň, brucháň, fuzáň, hrbáň, hubáň, gambáň, okáň, nosáň, ucháň*). В українській мові наявні назви осіб типу *бородань, вухань, губань, зубань, лобань, окань, усань*.

Відіменникові атрибутивні назви осіб у словацькій мові із суфіксом **-ko** мають іронічне або фамільярне забарвлення і вживаються здебільшого в звертаннях (*blázonko, dedko, doktorko, majsterko, páňko, profesorko*). В українській мові від іменників утворюються назви осіб за зовнішніми ознаками (*бузько, лобко, штанько*) та за характерною поведінкою (*алилуйко, бемко*) [6, с. 109].

Отже, словотвірний аналіз особових назв сучасної словацької мови в зіставленні з відповідними групами мови української показує, що в обох мовах для творення атрибутивних та агентивних назв осіб протягом століть використовуються переважно тотожні способи та засоби праслов'янського походження, що забезпечувало близькість зіставляваних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду): монографія / П.І. Білоусенко. – Київ: КДПІ, 1993. – 215 с.
2. Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті: монографія / Я. В. Закревська. – Київ: Наук. думка, 1976. – 126 с.
3. Doruľa J. Z histórie mien povolaní // Slovenská reč. – 1968. – № 2. – S. 79–87.
4. Horecký J. Slovenská lexikológia. 1. Tvorenie slov. – Bratislava: SPN, 1971. – 254 s.
5. Horecký J. Vysokozdvížkar – vodič vysokozdvížného vozíka // Kultúra slova. – 1984. – № 1. – S. 21–22.
6. Považaj M. Pomenovanie osôb z oblasti športu // Kultúra slova. – 1980. – № 8. – S. 267–276.
7. Považaj M. Vývin v štýlovej hodnote pomenovaní osôb z oblasti športu // Kultúra slova. – 1986. – № 7. – S. 230–237.
8. Ondrus P., Horecký J., Furdík J. Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. – Bratislava: SPN, 1980. – 232 s.
9. Stano P. Perník – medovník, perníkár – medovníkár // Slovenská reč. – 1978. – № 6. – S. 358–362.

Н. В. Вдовиченко (м. Одеса)

ПСИХОСЕМАНТИЧНА ОЦІНКА СЛІВ-РЕПРЕЗЕНТАНТІВ КОНЦЕПТУ СОРОМ

Концепт СОРОМ є засадничою категорією етичної аксіології і репрезентантом української лінгвоментальності. Дослідження специфіки системно-мовної та дискурсивної репрезентації морально-етичного концепту СОРОМ представлено у мовознавчих працях (Л. Антонова, Н. Арутюнова, Т. Булигіна, Н. Вдовиченко, К. Дженкова, А. Залізняка, В. Кононенко, І. Колієва, С. Малахова, С. Ристич).

Мета нашої статті – обчислити семантичну відстань між синонімами-репрезентантами концепту СОРОМ. Для реалізації поставленої мети ми використали процедуру суб'єктивного шкалювання – методику семантичного диференціа-

лу Ч. Осгуда (СД) [4], яка має низку модифікацій у російській психологічній традиції [1; 5; 7]. СД – це вимірювальна техніка, яка ґрунтується на застосуванні факторного аналізу для дослідження семантичних зв'язків значень (стимулу) і реалізує суб'єкту, індивідуальну, ціннісну парадигму розуміння об'єкта.

Нашими респондентами були студенти негуманітарних факультетів Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, для яких українська мова і культура є рідними. Всього опитано 100 осіб у віці 17–20 років. Випробуванням було запропоновано проіндексувати за семибальною біполярною шкалою (розмах шкали від +3 до –3) синонімічний ряд номінантів концепту СОРОМ. Координатними точками внутрішньовимірного простору є ознаки «сильний», «слабкий», які представляють фактор «Сила».

Вибір шкали ґрунтувався на аналізі семантичного мінімуму лексеми *сором*, яка є іменем однойменного концепту. Сором – це «почуття сильного збентеження, зніяковіння через свою погану поведінку, негідні дії, вчинки і т. ін. // почуття моральної відповідальності за свою поведінку, вчинки і т. ін. // почуття ніяковості, сором'язливості» [2, с. 1366]. У наведеній дефініції означено семантичну структуру СОРОМУ як єдність родової семи – «почуття» та її видової характеристики – семи «інтенсивність» (сильне), умотивованої семою «причина виникнення емоції» (погана поведінка, негідні дії, вчинки). Крім того, у визначенні називаються семантично однорідні семи-номінанти емоції *збентеження*, *зніяковіння*, *сором'язливість*.

Сором'язливість – це «властивість і стан за значенням *сором'язливий*», яке у ВТССУМі тлумачиться як те саме, що і *соромливий*, тобто «здатний відчувати незручність, бентежитися, ніяковіти. // Проїнятий збентеженням, зніяковінням. // Який виражає збентеження, зніяковіння» [2, с. 1366]. Звернувшись до Словника синонімів української мови (ССУМ) [6], ми з'ясували, що синонімами до слова *соромливий* виступають лексеми *сором'язний*, *дикий* підсил. розм., *конфузливий* розм., *устидливий* розм. (ССУМ, II, с. 649), у значенні кожної з яких знаходимо відсилання до слова *сором*, а також до іменників *збентеження* і *зніяковіння*, які замикають «логічне коло».

Лексема *сором* утворює синонімічний ряд, до якого входять стилістично марковані *стид*, *страм*, *страмота*, *страмовище*, *страмовисько* (ССУМ, II, с. 649). Разом з тим *сором* є одиницею синонімічної парадигми з домінантою *ганьба* (ССУМ, I, с. 326).

Аналіз словникових дефініцій зазначених лексем, які мають низку схожих семантичних ознак, дає нам підстави говорити про наявність певної градації емоційних станів. Повне і детальне розмежування семантичних ознак російської лексеми *стыд* та її синонімів наводить Ю. Д. Апресян (описано за допомогою методів традиційної семасіології) [3, с. 1122 – 1128].

Експериментальне дослідження мовних одиниць із семантикою стану сорому на основі фактору «Сила» дозволяє експлікувати відносну силу семи «інтенсивність емоції» у їх значенні. Керуючись завданнями дослідження, ми вибудували групову матрицю шляхом сумування індивідуальних результатів (див. табл. 1).

Таблиця 1

Індексування значень синонімів слова «сором» за допомогою методу семантичного диференціалу

		Оцінний фактор «Сила»						
		Сильний			Нейтральний		Слабкий	
№ п/п	Вимірюваний об'єкт	+ 3 дуже	+ 2 цілком	+ 1 трохи	0	– 1 трохи	– 2 цілком	– 3 дуже
1	Сором	13	28	18	15	23	2	1
2	Стид	12	26	28	19	20	5	1
3	Страм	9	26	21	15	19	8	2

4	Страмовище	25	15	14	18	13	12	3
5	Страмовисько	19	16	19	14	15	10	7
6	Страмота	17	16	23	21	8	12	4
7	Зніяковіння	2	9	20	40	13	10	5
8	Ганьба	37	16	10	6	13	8	9
9	Збентеження	11	10	19	22	25	6	7
10	Незручність	1	5	20	28	23	13	9
11	Сором'язливість	5	6	27	19	18	10	13
12	Конфуз	8	9	23	29	14	10	7

При обробці даних підрахунок середніх бальних оцінок «Сили» вимірюваного об'єкта проводився за формулою:

$$X = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^7 x_i \cdot n_i,$$

де x_i – оцінка інтенсивності емоції за семибальною шкалою, n_i – частота значень x_i , а n – загальна кількість респондентів. Потім визначався ступінь однаковості оцінок, шляхом обчислення дисперсії:

$$D_x = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^7 (x_i - X)^2 \cdot n_i$$

У результаті математичної обробки даних було встановлено індекс значення «Сили» для запропонованих слів: сором (0,83), стид (0,72), страм (0,59), страмовище (0,73), страмовисько (0,52), страмота (0,62), зніяковіння (-0,04), ганьба (0,97), збентеження (0,14), незручність (-0,43), сором'язливість (-0,23), конфуз (-0,6). На кожен з оцінок припадає така частка дисперсії: сором $\approx 1,95$, стид $\approx 2,1$, страм $\approx 1,46$, страмовище $\approx 1,75$, страмовисько $\approx 2,00$, страмота $\approx 2,06$, зніяковіння $\approx 1,12$, ганьба $\approx 2,00$, збентеження $\approx 1,6$, незручність $\approx 1,36$, сором'язливість $\approx 1,75$, конфуз $\approx 1,72$.

Одержані характеристики дозволяють зробити висновок про зближення *конфузу*, *зняковіння*, *сором'язливості* і *незручності*. «Сила» цих слів у сприйнятті респондентів є слабкою і пов'язаною з особистісною рисою суб'єкта – несміливістю, скутістю, невпевненістю в окремі моменти. Психолінгвістичне значення *збентеження* наближається до нуля з боку «плюсової» шкали, що вказує на перехід інтенсивності психічної напруги за межі корисності.

Слова з підвищеним експресивним фоном: *страмовисько*, *страмота*, *страм* зближуються з «групою» *стид*, *страмовище*, *сором* і *ганьба*. З точки зору респондентів, вони виражають більш глибоку емоцію і є основою розвинутого морального почуття в особистості. Градаційна роль суфікса *-ищ(е)* із значенням збільшеності-експресивності виявилась більш потужною порівняно з суфіксами *-иськ(о)*, *-от(а)*, що визначило місце лексеми *страмовище* після *ганьби* і *сорому*.

Всі одержані показники перебувають в діапазоні від (-1) до (+1), що дає змогу говорити про семантичну близькість синонімів-репрезентантів СОРОМУ та їх «слабо» виражену «силу». Таке шкалювання свідчить, що суб'єкт не відчуває «напруження», пов'язаного з репрезентованим об'єктом. На наш погляд, це зумовлено зростанням цінності власного «Я» у сучасній молоді, впевненістю у своїх діях і вчинках, рішучістю у відстоюванні своєї позиції, здатністю захищати свою думку перед більш сильною особистістю, тоді як сором обмежує можливості людини і культивує нерішучість, розгубленість, занепокоєння, підвищення схильності до пошуку виправдовувань тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемьева Е. Ю. Основы психологии субъективной семантики / Е. Ю. Артемьева; под ред. И. Б. Ханиной. – М. : Наука : Смысл, 1999. – 349.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка; под общ. руков. Ю. Д. Апресяна. – 2-е изд. – М.: Школа «Языки слав. культуры», 2003. – 1122–1128 с.
4. Осгуд Ч. Приложение методики семантического дифференциала к исследованиям по эстетике и смежным проблемам / Ч. Осгуд, Дж. Суси, П. Танненбаум // Семиотика и искусствоведение. – М., 1972. – С. 278–298.
5. Петренко В. Ф. Психосемантика сознания: монография. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 208 с.
6. Словник синонімів української мови : в 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т. 1: А – Н. – 1026 с.; Т. 2: О – Я. – 954 с.
10. Шмелев А. Г. Введение в экспериментальную психосемантику: теоретико-методологические основания и психодиагностические возможности / А. Г. Шмелев. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 157 с.

Л. Б. Вишневська (м. Київ)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ (на матеріалі фразеології)

Неологізація є основною складовою розвитку лексики і фразеології, що відображає поступовий рух мови.

Процеси неологізації фразеологічного фонду є характерними для всіх слов'янських мов, але мають свою специфіку.

Актуальність проблеми підкреслюється Міжнародною фразеологічною комісією при Міжнародному комітеті славистів, яка чітко вказала на доцільність вивчення нових процесів у фразеології на широкому слов'янському матеріалі.

Польський славист С. Гайда [2, с. 23–27] запропонував нову концепцію опису всієї слов'янської фразеології, яка базується на аналізі диференційних і тотожних явищ.

Метою наших спостережень є актуалізація проблемних питань не лише неофразеології, але й неології загалом.

Мотивація появи нового слова і нового фразеологізму, на думку більшості дослідників, обумовлена прагматичними потребами. Якщо у лексиконі немає слова чи словосполучення, які відображають нову думку, мовець створює нову лексичну або фразеологічну одиницю.

Поява неологізму – це результат взаємодії двох тенденцій – розвитку мови та її збереження. Відтворення і закріплення «нового» у житті спонукає мову створювати нові одиниці, але це не завжди є прямим викликом суспільства. Нерідко інновація може бути плодом нових асоціацій, результатом усунення омонімії тощо, тобто на створення неологізмів впливають і внутрішньомовні фактори.

Сьогодні неологія стикається з безліччю проблем. Спробуємо окреслити основні напрямки:

1) Протиріччя у трактуванні понять «неологія», «неологізм», «інновація» у суто лінгвістичному плані.

2) Виявлення шляхів пізнання нових слів, нових сталих сполук та їхніх нових значень.

3) Аналіз факторів появи неологізмів у ракурсі прагматичних потреб суспільства.

4) Вивчення моделей створення нових мовних одиниць та подальше їхнє використання.

5) Визначення зв'язку між okazіоналізмом, індивідуально-авторським вживанням і неологізмом.

6) Лексикографічна обробка новоутворень (необхідність створення специфічних словникових дефініцій, що надають можливість чітко маркувати нові слова і нові фразеологізми).

7) Непрозора функціонально-стилістична характеристика новотворів із урахуванням соціальної диференціації мови.

Вказані проблеми вимагають відповіді на такі питання:

1) Як довго (у часовому вимірі) має вживатися слово чи стійке словосполучення в мові та мовленні, аби їх можна було вважати повноцінними неологізмами, і чи будуть вони зафіксовані відповідними словниками?

2) Саме з яких прагматичних потреб створюється нове слово чи новий фразеологізм?

3) Якими є лінгвістичні механізми створення нового?

4) Що є першоджерелом морфемного, модельного і лексичного фонду?

5) Чому виникають непорозуміння з термінологічними одиницями, професіоналізмами, сленговими доповненнями тощо на фоні функціонально-стилістичного аналізу новоутворень?

6) Що таке «неологізм», «фразеологічна інновація»? Як і чому вони з'являються?

Різні підходи до вивчення неології зайвий раз підкреслюють складність проблеми, але позитивним є те, що актуалізуються спірні питання, пов'язані з оновленням лексичного та фразеологічного складу мови.

Ціль нашого дослідження – аналіз фразеологічних інновацій, що функціонують у польській мові, у традиційних межах структурно-семантичного підходу.

Ми зосереджуємо увагу на загальному описі усіх інноваційних процесів, які відбуваються в мові та мовленні; висвітлюємо структурно-семантичні механізми формування новоутворень; визначаємо морфологічні способи деривації; класифікуємо нові одиниці; підкреслюємо особливості їхнього вживання та вплив на культуру.

Теоретичною основою наших спостережень ми вважаємо концепцію Ст. Бомби [1, с. 24], коли «будь-яке відхилення від фразеологічної норми» автор називає фразеологічною інновацією. Еталоном норми слугували лексико-та фразеологічні джерела [3; 4].

Творчий підхід до будь-якої роботи завжди породжує щось нове, незвичне. Все нове у фразеології є специфічним відображенням світосприйняття людиною, яка усвідомлено ухиляється від нормативного вживання фразеологічної одиниці.

Вивчаючи нові явища в польській лексиці та фразеології, Ст. Бомба сформулював поняття «фразеологічна помилка», розуміючи її як «непередбачену чи неусвідомлену інновацію, яка позбавлена будь-якого спеціального призначення, тобто не збагачує, не виокремлює зміст висловлювання, але навпаки, може спотворити його чи позбавити будь-якого сенсу» [1, с. 36].

Під фразеологічними інноваціями ми розуміємо фразеологізми, нові за семантикою, формою і спектром функціонування в сучасній мовній практиці – це одиниці з новою або поновленою (частково новою) формою, або семантикою, або функцією.

Таким чином, проблемні питання, що стосуються інноваційних процесів у польському мовознавстві, є універсальними для всіх слов'янських мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bąba S. Główne typy innowacji frazeologicznych // Stałość i zmienność związków frazeologicznych: Praca zbiorowa / pod red. A. M. Lewickiego. – Lublin, 1982. – S. 17–48.

2. Gajda S. Przewodnik po listyce polskiej // Styl i stylistyka. – Opole, 1995. – S. 23–27.
3. Słownik języka polskiego / red. W. Doroszewski, t. 1–11; 1958–1969; także na stronie <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/>.
4. Słownik języka polskiego / red. M. Szymczak; t. 1–3; 1978–1981; Państwowe Wydawnictwo Naukowe. – Warszawa, 1994.

Д. И. Воронин (г. Киев)

ЭТАЛОННАЯ ТЕЛЕСНОСТЬ В ЗЕРКАЛЕ РУССКОЙ И КИТАЙСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУР

I. История соматической (телесной) рефлексии складывалась не одно тысячелетие, становясь своеобразным преломлением традиционных культур, религий, мировоззренческих систем и идеологических доктрин. Всё это неизменно порождает те или иные соматологические концепции (концепции телесности), отраженные в господствующем в конкретную историческую эпоху образе тела/телесности [1; 3; 7–9; 11; 16].

II. Телесные доктрины и концепции в разных этнокультурах кристаллизуются в образе идеального, *эталонного*, тела этнокультуры как телесно-духовный идеал той или иной исторической эпохи. Так, *эталонная телесность* обладает своей национально-культурной спецификой в христианстве (Лик) и буддизме (изображения Будды). В русской культуре и православной христианской модели мироздания телесное восходит к *Лику*, тогда как космологические представления буддизма своеобразно слиты в телесном космосе человека [10; 23].

III. В лингвокультурологии рубежа 20–21 веков в представлении национально-культурных особенностей описания телесности человека важную роль играет лингвистическая соматография, позволяющая увидеть эталонное тело культуры в его лингвокультурологическом измерении [4–6; 12–15; 19; 21].

1. Лингвосоматография человека опирается на экспериментальную методику составления и описания соматологических карт. Представлены оригинальные результаты сопоставительного описания соматологических карт на материале русского и китайского языков [2; 17; 18; 20; 22; 24–26].

2. На основе полученных в результате эксперимента соматографических данных удалось выявить и описать *общее* и *специфичное* в отражении элементов соматикона в зеркале русского и китайского языков и соответствующих этнокультур.

3. К дополнительным результатам экспериментального описания русской и китайской телесности могут быть отнесены выявленные особенности формирования положительной эстетической оценки телесности человека, что позволило увидеть *гендерные особенности* языковой портретизации.

4. На основе полученных соматографических данных были составлены словесные портреты *эталонной телесности* (эталоны красоты) в русском и китайском языковом сознании, показана специфика языкового способа отражения соматикона человека в русском и китайском языках.

ЛИТЕРАТУРА

1. Быховская И. М. Homo somatikos: аксиология человеческого тела. – М.: Едиториал УРСС, 2000. – 208 с.
2. Воронин Д. И. Функционально-смысловой базис речи: феноменология и генезис. – Киев-Тайбэй. – 2006. – 442с.
3. Газарова Е. Э. Психология телесности. – М.: Ин-т общегуман. исследований, 2002. – 192 с.
4. Гудков Д. Б., Ковшова М. Л. Телесный код русской культуры: материалы к словарю. – М.: Гнозис, 2007. – 288 с.

5. Журавлев И. В. Психосемиотика телесности / И. В. Журавлев, Е. С. Никитина и др. – М.: КомКнига, 2005. – 152 с.
6. Залевская А. А. Корпоральная семантика и интегративный подход к языку // Психолингвистические исследования. Слово. Текст: Изб. труды. – М.: Гнозис 2005. – С. 245–255.
7. История тела: От Ренессанса до эпохи Просвещения / под ред. А. Корбена, Ж.-Ж. Куртина, Ж. Вигарелло. Т. 1. – М.: НЛО, 2017. – 480 с.
8. История тела: От Великой Французской революции до Первой мировой войны / под ред. А. Корбена, Ж.-Ж. Куртина, Ж. Вигарелло. Т. 2. – М.: НЛО, 2014. – 384 с.
9. История тела: Перемена взгляда: XX век / Под ред. А. Корбена, Ж.-Ж. Куртина, Ж. Вигарелло. Т. 3. – М.: НЛО, 2016. – 464 с.
10. Колпакова Г. С. Искусство Византии. Ранний и средний периоды. – СПб.: Азбука-классика, 2005. – 525 с.
11. Кон И. С. Мужское тело в истории культуры. – М.: Слово, 2003. – 432 с.
12. Красных В. Этнолингвистика и лингвокультурология. – М.: Логос, 2002. – 164 с.
13. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика. Язык тела и естественный язык. – М.: НЛО, 2002. – 581 с.
14. Курбангалиева М. Р. Татарские и русские соматологические портреты // Язык, сознание, коммуникация. Вып. 4. – М., 1998. – С. 45–69.
15. Митакура Маки. Национально-культурные маркеры языкового сознания: японско-русские соматологические параллели (экспериментальное исследование): АКД. – М., 1999. – 27 с.
16. Подорога В. Феноменология тела. Введение в философскую антропологию: Материалы лекционных курсов 1992–1994 годов. – М.: Ad Marginem, 1995. – 341 с.
17. Романов А. А., Сорокин Ю. А. Соматикон: аспекты невербальной семиотики. – М.: ИЯ РАН, 2004. – 253 с.
18. Романов А. А., Сорокин Ю. А. Предисловие // Вербо- и психосоматика: две карты человеческого тела. – Москва–Тверь, 2008. – 168 с.
19. Сорокин Ю. А. Этнические формы культуры: сознание и модусы его вербальной репрезентации (армяно-грузинские соматологические карты II Res Linguistica. – М., 2000. – С. 106–118.
20. Сорокин Ю. А. Соматологическая карта и ее прогностический статус // Методология современной психолингвистики: сб. ст. – Москва-Барнаул, 2003. – С. 156–161.
21. Сорокин Ю. А. Хартленд и римленд: обсуждение двух соматологических карт // Вестник ВГУ, Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2004. – № 1. – С. 10–16.
22. Сорокин Ю. А. Вторичная соматологическая карта и ее культуральный субстрат // Электронный научный журнал «Мир лингвистики и коммуникации». – № 4 (13), 2008. (Электронный ресурс: <http://tverlingua.by.ru>).
23. Философия тела / М. Н. Эпштейн. Тело свободы / Г. Л. Тульчинский. – СПб.: Алетейя, 2006. – 432 с.
24. Хуа, Ли. Китайская красота и русское прекрасное (опыт концептуального анализа) // Русская речь. – 2006. – № 4. – С. 74–80.
25. Цзян Сипин. Безэквивалентная лексика и фразеология в русском и китайском языках. – М.: Компания Спутник+, 2002. – 161 с.
26. Чжао, Чжуи. Ассоциативные связи в сравнительных оборотах в русском и китайском языках // Путь Востока. Матер. VI Молодежной науч. конф. по проблемам философии, религии, культуры Востока. Серия «Symposium». Вып. 30. – СПб., 2003. – С. 159–162.

О. И. Гамали, О. Б. Каневская (г. Кривой Рог)

КОНЦЕПТ ЛЮБОВЬ В ПОЭТИЧЕСКОЙ КАРТИНЕ МИРА М. ЩЕРБАКОВА

Современная лингвистика ориентирует на исследование универсальных концептов в их национально-культурных вариантах. Концепт *ЛЮБОВЬ*, являющийся важным ориентиром человеческого поведения и межличностных отношений, один из главных компонентов духовной культуры, универсальный концепт русской языковой картины мира (далее – РЯКМ) (А. Вежбицкая, С. Г. Воркачев, В. И. Карасик, Ю. Н. Караулов, В. А. Маслова и др.), воплощаясь в русской литературе, приобретает яркую ассоциативную, коннотативную и аксиологическую маркированность. В ряде работ (Е. Ю. Балашова, Л. Е. Вильмс, С. Г. Воркачев, Л. З. Гибадуллина, Т. Н. Данькова, Л. А. Кузнецова, В. А. Луков, В. А. Маслова,

Т. В. Соловьева и др.) описан концепт *ЛЮБОВЬ* как в ЯКМ, так и в художественных картинах мира отдельных писателей (А. А. Ахматова, И. А. Бунин, А. Куприн, В. В. Маяковский, А. С. Пушкин, В. С. Токарева, Л. Е. Улицкая, М. И. Цветаева, И. С. Шмелёв и др.), однако его функционирование в поэтической картине мира (далее – ПКМ) Михаила Щербакова, известного современного русского поэта, яркого представителя бардовского направления, до сих пор не анализировалось, чем и обусловлена актуальность темы.

Цель исследования – выявить способы лексической репрезентации концепта *ЛЮБОВЬ* в поэтической картине мира М. Щербакова.

Индивидуально-авторский поэтический концепт *ЛЮБОВЬ*, представленный всей совокупностью текстов М. Щербакова, является для автора ключевым, так же как и концепты *ОДИНОЧЕСТВО*, *ТОСКА*, *ТВОРЧЕСТВО*, *СВОБОДА*, базируется на языковом концепте *ЛЮБОВЬ*, на общечеловеческих ценностях и художественных образах русской литературы и культуры и имеет индивидуальные особенности.

Сопоставление дефиниций слова «любовь» в философском и лингвистическом словарях выявляет структуру концепта *ЛЮБОВЬ* в РЯКМ.

Так, согласно философскому словарю *любовь* – «глубоко позитивное чувство, направленное на самого себя, другую личность, человеческую общность, вещь или идею; в философии может выступать в качестве космической силы, энергии мироздания, объединяющего начала, принципа познания, пути к истине и т. п., а также как иллюзия» [1].

«Современный толковый словарь русского языка» определяет *любовь* как: «1. Чувство глубокой привязанности к кому-, чему-л. // Чувство расположения, симпатии к кому-л. 2. Чувство горячей сердечной склонности, влечение к лицу другого пола. // *разг.* О человеке, внушающем такое чувство. // *разг.* О половых отношениях. 3. Внутреннее стремление, влечение, склонность, тяготение к чему-л. // Пристрастие к чему-л., предпочтение чего-л....» [2, с. 328].

Таким образом, концепт *ЛЮБОВЬ* включает следующие семантические компоненты: 1) эмоциональное влечение к кому-нибудь; 2) чувство глубокого расположения, привязанности к кому-, чему-нибудь; 3) увлеченность чем-нибудь; 4) интимные отношения.

В поэтических текстах М. Щербакова актуализируется, прежде всего, семантический компонент ‘эмоциональное влечение к кому-нибудь’ с акцентом на смысловом оттенке ‘сильное чувство, несущее страдание и муку’: ***Всё скрылось, отошло, и больше не начнётся. / Роман и есть роман. В нем всё как надлежит. / Кибитка вдаль бежит, пыль вьётся, сердце бьётся. / Дыхание твоё дрожит, дрожит, дрожит. /...Ведь мы теперь видны, должно быть, только Богу. / А может, и ему – видны, да не нужны*** («Кибитка»).

У М. Щербакова концепт *ЛЮБОВЬ* репрезентирован существительными (*любовь, страсть* и др.), прилагательными (*страстный, любимый* и др.), глаголами (*любить, сжимать, болеть, гореть* и др.), словосочетаниями (*недуг сердечный, слепой, скорбный бог любви, любовный голод, пожар любви* и др.).

Наиболее продуктивными когнитивными моделями при описании концепта *ЛЮБОВЬ* в ПКМ М. Щербакова являются:

1) «любовь – жизненный цикл живых существ» (*рождаться, жить, умереть, убить*): ***«Да это рай земной», – ты скажешь. Нет, не рай. / Скорей, другая жизнь, где ос убьет зима, / где нас убьет любовь, потом умрет сама, / вода убьет – не то преломит – стать вещей...*** («Другая жизнь»);

2) «любовь – физические состояния и ощущения» (*болезнь, голод* и др.):

– «любовь – болезнь» (*болеть, ныть, болезнь, недуг, душа больна чувством; излечить* и др.): ***И когда недуг сердечный / Вдруг сожмет тебя в гор-***

сти... («Восходя дорогой горной»); ...**Давным-давно**, мой бедный брат, мне твой **недуг** знаком. / И он знаком не только мне, сжигает он полмира... («Романс 1»); **Слепой недуг** душой твоей владеет безраздельно, / С тех пор, как чей-то чудный взор смутил тебя смертельно, / Кумира славят день и ночь твои колокола («Романс 1»); Простите мне, что диким и **простуженным** / Ворвался к вам среди зимней тишины. / Не то беда, что я давно не нужен вам, / Беда – что вы мне тоже не нужны... («Романс 2»);

– «любовь – боль» (боль, болеть, ныть, резкий и др.): А вот **душа** – она не может, / Небесный свет в нее пролит... / Она поет, она **болит** («Душа»); И взор мой весел, и стопы мои легки. / Но сердце **ноет, ноет**... («Любовь, как истина, темна»); Всё, кроме **боли**, умолкнет и скроется, **боль** же... / **боль** же – / **Вечно была и останется вечно**. Как Бог («Шарманщик»);

– «любовь – голод»: Ему не кровь важна, важней **любовный голод**. / Он мал, он зол, он молод («Подросток»);

– «любовь – опьянение»: И бежал я, спотыкаясь, / И **хмелел от поцелуя** («Аллилуйя»);

3) «любовь – растения»: **Любовь...** и, как **полынь**, / **Горька**. ... / «Воспрянь, – внушает мне мой ангел-проводник, – / Терпи, **полынь** пройдет, начнутся **цикламены**...» («Любовь, как истина...»);

4) «любовь – пища»: И **соль** всё **солонее** с каждым пудом... / Равно полезен **мёд любви** и яд измены / Тому, кто духом **твёрд** и в истину проник («Любовь, как истина, темна»);

5) «любовь – огонь» (огонь, пожар, гореть, тлеть, гаснуть, негаснущий, искра и др.): Но не погибну, покуда **тлеет** / Во мгле страданья **огонь любви** / И я мечтаю, чтоб он **пожаром стал** / И **объял бы моря** («Пустые бочки вином наполню...»); ...**Горит восторгом** каждый **лик**, и каждый **взор восторгом блещет**... («Вишнёвое варенье»); Кто бы и где бы я ни был, / в чьей бы ни **тлел** оболочке, / всюду – я думаю только / о Тебе («Молитва безумца»);

6) «любовь – абстрактные понятия»: **Любовь**, как **истина**, темна («Любовь, как истина...»);

7) «любовь – другие чувства (тоска, страдание, отчаяние, непокой, ревность)»: И шагая под знаменем **скорбной любви**, / Он навек упраздняет **погоны** («Мое королевство 1»); Не спорю, порой уместны и **ревность**, и **непокой**: / **Страданье** даёт прозренья («Когда я был помоложе»); И, весь расслабленный вполне, весь смирный как святоша, / Я, **вдруг внезапно восскорбя**, завою сам не свой... («Farewell»); Да, так вот прямо и ступай. Пусть видят все соседи, / Как я **сломаю на куски двуспальную тахту**. / Ты сядешь в свой трамвай, он лязгнет и уедет. / А средство от **тоски** я **вмиг изобрету** («Farewell»).

В РЯКМ **ЛЮБОВЬ**, как и другие чувства, локализуется в сердце: И взор мой весел, и стопы мои легки. / Но сердце **ноет, ноет**... («Любовь, как истина, темна»); ...по жилам кровь поскачет. / В **глубь сердца**, где **тяжелый мрак**, проникнет легкий хмель. / Зов плоти станет нем, зато **душа заплачет**... («Farewell»); Стань холодна, тебе к лицу прохлада. / Коль выбирать **меж разумом и сердцем**, / **Пренебреги последним** – ... мною... («Песня безумца»).

ЛЮБОВЬ у М. Щербакowa – чувство не радостное, а печальное, даже скорбное: Без цели, без дорог / сквозь сумерки земли / ведет нас **скорбный бог**, / **весь бледный от любви** («На всей Земле 1»); И шагая под знаменем **скорбной любви**, / Он навек упраздняет **погоны** («Мое королевство 1»), ведущее к страданию и разрушению личности, к безумию: Поэтому пусть в ответе за всё остаюсь я сам, / Но **ненависти и страсти в себе я не заглушу**,... («Когда я был помоложе»); В последний раз с последним безразличием / Взгляни туда, где хуже быть не может, / Где посреди кровавого ненастья / **Реву быком и хрипну**

я и глохну; / Но не спеши, гнушаясь ревом бычьим, / Тех предпочесть, кто меч в уста мне вложит. / Вообрази, что я пою от счастья – / И так и буду петь, пока не сдохну... («Песня безумца»); **Либо сведёшь с ума, / либо сойдёшь сама** («Это должно случиться»).

Любовь убивает, разрушает и уничтожает: Одно движенье нежных век – / **и я увял, заглох, поблек, / меня не стало** («Эти глаза напротив»); Участвуй в веселье, пирог готовь, / Столы накрывай, развлекай гостей. / Но помни: в бокале с шампанским **кровь / И слезы, Мария. Не пей, не пей** («Затем же, зачем рыжий клоун рыж»); Гляди на все холодными глазами: / На всех двуногих, чуждых воспитанью, / Которым грех не грех, могила спишет; / И на одно из них, что **вдруг распелось, / На существо с разъятыми зубами, / На это вот, с надорванной гортанью...** / Гляди, гляди! Оно уже **не дышит** («Песня безумца»); **Дрожь унялась. Казнь** миновала. / Он далеко. **Горше не будет.** / Ты молода, время целебно. / Прочее все – **снег прошлогодний...** («Циркачка»).

Лирический герой страшится любви: А про себя подумал: помню-то я изрядно; / но, без нужды признав, что помню (**и, не дай Бог, люблю**), / я поступлю не браво («Петербург»); Например, **эти две с ромашками не полюбят меня уже.** / Прежде **взвыл о таком бы бедствии**, нынче ж только губу скривлю: / ничего, как-нибудь впоследствии я их тоже **не люблю.** («Красные ворота»); Всё. Хватит **мук, довольно склок. Заткнитесь, ветры ада.** / Раз больше **я тебе не мил** - расторгнем нашу связь. / Вон Бог, а вон порог. **Не любишь, и не надо** («Farewell»); Как **от чумы беги от мезальянса, / Остепенись - и будь вперед умнее: / Люби одну изящную словесность, / Но не люби бездомного бродягу...** («Песня безумца»), хотя страстно ее желает: Ценитель слов ничуть **не чужд подкожных нежных чувств** («Не знаю, как там ландыш»); ...**Душа тоскует о душе** («Ей двадцать восемь лет»).

Зыбкость, эфемерность чувства любви подчеркивается неопределенными местоимениями и словами с указательным и обобщенным значением: ... где, северянка, где ты? как, меломанка, что ты? / **бывшая мне когда-то уж и не помню кем** («Петербург»); Есть еще лекарство, говорят. Глотнул - и как нырнул. / Сразу в перепонках никого. Гудков ничьих нигде. / **Что-то лишь такое о любви. Едва-едва. / Об этой – около, в слезах. И той, иной, иной, иной...** («Ночной дозор»); Где я? / Девушка, девушка, где я? / Не к вам, не к вам ли я теперь уже совсем почти испытываю / **нечто**, что по некоторым признакам похоже на **любовь?**.. («Австралия»).

Часто лирический герой понимает, что потерял свою настоящую любовь, лишь расставшись с ней навсегда, находясь на грани смерти или после смерти героини: Не спорю, порой уместны и **ревность, и непокой: / Страданье** дает прозренье, в прозрении – **благодать.** / Но я-то почти у **бездны, до края подать рукой!** / Недолги мои мгновенья, и некогда мне **страдать** («Когда я был помоложе»); И шевельнется камень, и покачнутся стебли. / И я услышу голос, который внятно молвит: / «Меняй дорогу, путник. Ты был неправ, как видишь. / Я не богиня вовсе, и не колдунья даже, / хоть и могу такое, чего никто не может: / **могу не знать отрады, могу не быть любимой, / могу не ждать, не помнить, могу не петь, не плакать, / могу не жить на свете, но не могу не умирать...**» («Издалека вернувшись туда»).

М. Щербаков утверждает: **Кто воспылал любовью неземною, / Тот редко прав, а счастлив еще реже** («Песня безумца»).

Таким образом, в ПКМ М. Щербакова абстрактная сущность концепта **ЛЮБОВЬ**, непосредственно не воспринимаемая, не данная в ощущениях, передается посредством метафор, основанных на известных носителях русского языка образах (болезнь, боль, огонь, тоска, смерть и т. д.).

ЛИТЕРАТУРА

1. Краткий словарь философских терминов. – URL: nenuda.ru»
2. Современный толковый словарь русского языка / гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб., 2004. – 960 с.
3. Щербаков М. Тринадцать дисков: тексты песен. – М., 2007. – 400 с.

В. В. Горлачова (м. Запоріжжя)

ОСОБЛИВОСТІ НАЗВ ТУРИСТИЧНИХ ФІРМ ЗАПОРІЖЖЯ

Дослідження ергонімів – актуальний напрям сучасної лінгвістики, велика кількість праць присвячена цій окремій групі ономастикону [1–3]. Сам термін ергонім і досі є дискусивним, ми дотримуємося думки, що до групи ергонімів відносяться назви суб'єктів господарської діяльності.

Предметом нашого розгляду є ергоніми, назви туристичних фірм міста Запоріжжя. Бажання подорожувати, відвідувати інші країни, отримувати нові враження, знайомитися з екзотичними культурами – все це стало поштовхом до відкриття великої кількості туристичних компаній. Необхідність ідентифікації спричиняє появу ергонімів зазначеного типу. Серед завдань нашої лінгвістичної розвідки необхідно зазначити такі: 1) проаналізувати основні шляхи утворення ергонімів вказаної групи; 2) по-друге, розкрити зв'язок між шляхами створення ергоніма та його функціями.

Ми зафіксували випадки найменування туристичних фірм латиницею та кирилицею (російською та українською мовами), поодинокі випадки комбінації латиниці та кирилиці – назви, що поєднують лексеми англійською та російською або українською мовами, наприклад: *Магнолия-Tour*.

Вестернізація – одна з найбільш актуальних тенденцій створення назв туристичних компаній в Запоріжжі. Автори намагаються запропонувати ім'я компанії, відштовхуючись від запозичених лексем та моделей створення, порівняйте: *Навигатор, Сейлор, Матис*. Дуже мала група ергонімів має денотативний або конотативний зв'язок з культурними поняттями слов'ян (*Тавричанка, Вільний птах, За 4 моря*).

Трансонімізація, наприклад: *Майами, Матис, Стефания*, онімізація апелювативів – *Магнолия, Компас, Мемори, Меридиан*, основоскладання та словоскладання (наявні випадки телескопії), наприклад: *Авиатур, Зовнишсервис, Турландия, Югавия*; залучення словосполучень та навіть речень (*Зелений остров, Медовый город, Мир на ладони, Давай відпочивай, Join up*) виступають шляхами створення назв туристичних фірм міста Запоріжжя.

За нашими спостереженнями найбільшою групою аналізованих ергонімів стали англomовні запозичення з компонентами *travel / тревел, tour / тур*, зверніть увагу: *Sky-travel, Travel World, Loyal Travel, Discovery Travel* або *Тревел Січ, Авіа Тревел, Інфинітум-тур, Приз-тур, Van-Tour* та інш. Безпосереднє значення подорожі збережено також у назвах *Tripway, Business Visit, Турвояж*. Усі наведені запозичення зрозумілі пересічним мешканцям міста, такі назви одночасно виконують інформативну, емотивну та маніпулятивну функції.

Значний комплекс назв туристичних агентств був утворений завдяки трансонімізації антропонімів, а саме жіночих імен (*Стефания, Мален, Леся, Рада*). В цьому випадку жіноче ім'я може поєднуватися з більш інформативним компонентом (*Вилена-Тревел, Лія-тур, Елен-тур, Лана-тур*). На нашу думку, екзотичність є основним фактором відбору жіночого імені в якості бази для створення ергоніму. Ми зафіксували лише два випадки використання традиційних слов'янських імен (*Яна-тур, Ольга-гід*). За справедливим ствердженням дослідниці Г. В. Зимовець,

«антропоніми, подібно топонімам, при перенесенні до ергонімікону можуть виконувати як інформативну, так і експресивну функції» [1, с. 35]. Домінуючою в цьому випадку все ж таки є експресивна функція. Окрема група ергонімів була сформована завдяки трансомізації міфонімів, наприклад, *Афина, Икар-авиа, Ника, Веста-тревел*. В цій групі лише міфонім *Икар* має в своєму першому значенні сему «подорож», що актуалізується в процесі трансонімізації завдяки метонімії. А саме опосередкованої вказівки на сферу діяльності компанії. Цікавим є й той факт, що серед назв туристичних агенцій ми зафіксували й таку, що вмотивована іменем слов'янського божества (*Сварог-тур*).

Окремий блок ергонімів формують трансонімізовані топоніми, наприклад, *Юта, Майами Тур, Амазон-Тур, Ниагара*. Усі вони первісно номінували закордонні географічні об'єкти, відвідання яких може зацікавити туристів, тому, окрім інформативної функції, вони виконують експресивну та маніпулятивну.

Онімізація апелятивів, що мають відношення до тематичної групи «подорож» – неодмінна риса номінації досліджуваних ергонімів (*Пілот, Сейлор, Компас, Навігатор, Меридиан*). Типовою моделлю номінації стало використання апелятивів тематичної групи «екзотичні тварини», наприклад, *Колибри, Три слона*, проте ми не зафіксували жодного англомовного компонента групи «екзотичні тварини». Залучення назв квітів, на нашу думку, є традиційною особливістю створення сучасних ергонімів взагалі, вона є продуктивною і при утворенні назв туристичних фірм, наприклад, *Магнолия, Мальва-Тур*.

Таким чином, типовими моделями створення назв туристичних фірм у місті Запоріжжя слід визначити трансонімізацію та онімізацію апелятивів. Значний сегмент аналізованих ергонімів не виконує власне інформативної функції, доміnantними слід визнати експресивну та маніпулятивну функції. На наше переконання, дослідження семантичних та структурних особливостей сучасних ергонімів – актуальна тема лінгвістичних розвідок, яка потребує детального розгляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зимовець Г. В. Структурно-семантичні особливості ергонімів України. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumo_2009_17_15%283%29__9
2. Отин Е. С. Из истории русской эргонимии // Избранные труды по языкознанию. – Донецк, 1999. – С. 155–166.
3. Соколова Л. Н. Типы вмотивованості ергонімів (на матеріалі ергонімів м. Києва) // Мовознавство. – 1993. – № 6. – С. 65–69.

В. М. Греченко-Журавская (г. Днепр)

ОБ ОДНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ РЕЧЕВОГО ОФОРМЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ РОЛЕЙ ГОВОРЯЩЕГО

Языковой аспект «исполнения» социальных ролей стал привлекать к себе внимание ученых (как социологов, так и лингвистов) сравнительно недавно. Роли могут быть обусловлены как постоянными социальными характеристиками человека (его социальным положением и профессией, возрастом, полом, положением в семье), так и переменными, которые определяются свойствами ситуации (пассажир, покупатель, пациент, влюбленный и т. п.).

Большинство социальных ролей имеет специальное обозначение в языке: отец, жена, сын, одноклассник, сосед, посетитель, клиент, пассажир и т. п. Представления о типичном исполнении той или иной роли складываются в стереотипы, которые составляют неотъемлемую часть ролевого поведения. Стереотипы

формируются на основе опыта, частой повторяемости ролевых признаков, характеризующих поведение, манеру говорить, двигаться, одеваться.

Каждый развитый язык имеет средства, «обслуживающие» разные социальные роли. Причем набор языковых средств разных ролей далеко не полностью совпадает с традиционно выделяемыми функциональными стилями, речевыми жанрами и другими субкодами данного языка. «Дифференциация социальных ролей более дробна, чем стилистическая дифференциация языка», – отмечает Л. П. Крысин [2, с. 51]. Стилистически более или менее однородны такие социальные роли, в которых выделяется одно из следующих значений признака «отношение» (между коммуникантами): официальные – нейтральные – дружеские – интимные. Так, в реализации ролей «начальник» и «подчиненный» много общих стилистических черт, так как каждая из них исполняется в рамках официальных отношений с ролевым партнером, хотя разный социальный статус собеседников предопределяет некоторые различия речевого оформления каждой роли. С другой стороны, исполнение таких ролей, как одноклассник, школьный товарищ, сослуживец и некоторых других, характеризуемых дружескими отношениями с партнером по роли, свойственна иная стилистическая однородность, отличающая речевое поведение человека в данных ролях от его поведения в ролях «официальных». Тем не менее и при исполнении «свободных» ролей, не подлежащих социальному контролю (друг, влюбленный, одноклассник и под.), выбор стилистических средств лишь относительно свободен: он тоже ориентирован на определенные стилистические сферы (в частности, на стили разговорной речи); средства «книжных» стилей могут использоваться здесь как маркированные – в шутовском, ироническом и подобных контекстах.

Отдельный человек владеет определенным набором ролей, которые приписаны ему в силу различных экстралингвистических факторов, и способами их исполнения. И далеко не последнюю роль в этом играет их речевое оформление. Манера речи, являющаяся одной из характеристик социальной роли, складывается из различных языковых средств, лексических, словообразовательных и морфологических, синтаксических, интонационных. Из лексических средств, оформляющих социальную роль, наиболее значимыми представляются эмотивы, поскольку речевое поведение предполагает не только интеллектуальный, информативно-содержательный уровень, но и эмоциональный.

Рассмотрим данную особенность речевого оформления социальных ролей главных героев трех ранних произведений Ф. М. Достоевского – романа «Бедные люди», петербургской поэмы «Двойник», рассказа «Господин Прохарчин». Этих героев объединяет социальное положение: все они мелкие чиновники, незащищенные перед лицом враждебного мира, грозящего уничтожить их духовно и физически. Герои ранних произведений Ф. М. Достоевского реализуют себя не менее чем в двух социальных ролях. Помимо профессиональной роли, Макар Деушкин выступает в роли влюбленного. Яков Петрович Голядкин – не только в роли мелкого чиновника-неудачника (Голядкин-старший), но и в роли преуспевающего чиновника (в лице Голядкина-младшего), в ролях влюбленного, сумасшедшего, пациента. Семен Иванович Прохарчин – не только мелкий чиновник, напуганный близким закрытием его канцелярии и доведенный этим известием до смертельной болезни, но и благомыслящий, непьющий квартирант Устиньи Федоровны, сосед по квартире для нескольких таких же, как он, её жильцов, товарищ пьянчужки Зимовейкина и, наконец, подпольный богач-скопидом. Каждая из этих социальных ролей оформляется комплексом вербальных и невербальных средств. И в их речевом оформлении большое значение имеет эмотивная лексика.

Нежное, заботливое отношение Макара Деушкина к Вареньке (социальная роль – влюбленный) проявляется в таких эмоционально окрашенных обращении

ях: *драгоценная моя, ангельчик мой, голубушка моя, маточка, душенька моя, душечка, дружочек бесценный мой, Варенька, родная моя, жизненочек вы мой, дочечка вы моя*. Все они имеют положительную оценочность. В устах искренне любящего человека совершенно естественно звучат фразы: «Я там купил *парочку* горшков с *бальзаминчиком* и *гераньку*» [1, с. 17]; «Вам *розанчиков* намеренно захотелось, *маточка*; так вот я вам их теперь посылаю» [1, с. 25]; «У меня за вас все сердце изныло. Ведь вот, *душечка* моя, я вот знаю, что у вас теплого салопы нет. Уж эти мне петербургские весны, ветры да *дождички* со *снежочком* ... » [1, с. 24]. Эмотивами *дождички* и *снежочек* с уменьшительно-ласкательными суффиксами Девушкин будто хочет уменьшить их вред для любимой, которой нечего надеть промозглой, сырой петербургской весной. Особенно много эмотивов в последнем его письме Вареньке. Он и себя ругает за недалёковидность: «И я-то где был? Чего я тут, *дурак, глазел!* Чем бы тут попросту – так нет же, *дурак дураком*, и не думаю ничего, и не вижу ничего, как будто и прав, как будто и дело до меня не касается» [1, с. 107]. И употребляет множество эмотивов с положительной оценочностью, обращенных к Вареньке или характеризующих ее: «*Маточка, Варенька, голубчик мой, бесценная моя!* ... Там вашему *сердечку* будет грустно, тошно и холодно. ... Ведь вы, *маточка*, как *перышко слабенькие!* ... Ведь вот дождь идет, а вы *слабенькие*, вы простудитесь. ... *Голубчик мой, родная моя, маточка вы моя!*» Он называет ее *дитя, херувимчик мой, ангельчик мой, дочка моя, голубчик мой миленький, родная моя*. И во всем этом – раздражающее душу отчаяние человека, теряющего самое дорогое в своей жизни.

Совсем иначе выражает свои любовные чувства Голядкин (та же социальная роль). Он и не подозревает о возможности иных моральных критериев жизни, чем те, которыми руководствуются Олсуфий Иванович и ему подобные. Его притязания на руку Клары Олсуфьевны, к которой он не испытывал никаких чувств, продиктованы только «амбицией». Поэтому эмотивная лексика, которую он собирается использовать, общаясь с женой, наполняется противоположным смыслом. Это и часто повторяемое *сударыня, сударыня вы моя, и душенька, и водочка, и селедочка, и котеночек!* Вот как он изображает в мыслях свое представление о семейной жизни: «Муж, например, нынче приходит голодный из должности, – дескать, *душенька*, нет ли чего закусить: *водочки* выпить, *селедочки* съесть? Так у вас, *сударыня*, должна быть сейчас наготове и *водочка, и селедочка*. Муж закусит себе с аппетитом, да на вас и не взглянет, а скажет: поди-тка, дескать, на кухню, *котеночек*, да присмотри за обедом ...» [1, с. 222]. В таком контексте слова с уменьшительно-ласкательными суффиксами, которые, по сути, должны выражать положительные эмоции, приобретают иронический оттенок и обладают отрицательной эмоциональной окраской.

Другая социальная роль Голядкина, в создании которой участвуют эмотивы, – роль сумасшедшего. Вербальное воплощение она находит, на наш взгляд, в том, что Голядкин начинает открыто выражать свое отрицательное отношение к «начальникам». На приеме у «Крестьяна Ивановича Рутеншпица, доктора медицины и хирургии», он, «человек простой, незатейливый, маленький» (так он себя рекомендует), главной чертой которого было смирение, называет своего «отца» и «благодетеля» Олсуфия Ивановича *стариком* и даже *старикашкой*, который уже «в гроб смотрит, дышит на ладан» [1, с. 120–121]. Затем в разговоре со знакомыми молодыми регистраторами называет *медведем* Андрея Филипповича (124). Позже в разговоре с Андреем Филипповичем Голядкин называет *дерзкой девчонкой* дочь Олсуфия Ивановича [1, с. 127]. Неадекватное речевое поведение героя вызывает недоумение и удивление собеседников, которые не ожидали, что покорный и смиренный чиновник-неудачник может так смело «оценивать» своих благодетелей.

Из многочисленных социальных ролей господина Прохарчина, как нам кажется, наиболее яркое речевое воплощение находит лишь одна – роль подпольного богача-скопидома. Богатство его, конечно, невелико: как выяснилось после смерти постояльца, он скопил около двух с половиной тысяч рублей. Но и эта сумма позволяла Семену Ивановичу чувствовать некоторую уверенность в будущем и на этом основании считать себя выше других жильцов квартиры Устиньи Федоровны. Правда, внешне это проявлялось не в высокомерии, а в скопидомстве, скарденности и, главное, обособленности от прочих жильцов: «всем этим людям Семен Иванович был как будто не товарищ» [1, с. 241]. В состоянии болезни он, тихий и смирный человек, обрушивается на своих соседей с бранными словами. *Мальчишка, сквернослов, детина, вольнодумец, гулявый парень, потаскун, потаскливый человек, ученый, книга писаная, шут, шутовской человек, баран, пес* – вот далеко не все слова, произнесенные Прохарчиным в адрес «сочувственников», проживших с ним в одной квартире не один год. Даже слова *вольнодумец, ученый*, которые не имеют специальных помет в толковом словаре, приобретают в речах Прохарчина отрицательную оценочность. Лишь попрошайка-пьянчужка Зимовейкин на правах товарища, к тому же знающего какую-то тайну Семена Ивановича, своей угрозой («Ты не куражься! Смирись, Сеня, смирись, не то донесу, все, братец ты мой, расскажу, понимаешь?») [1, с. 254]) несколько успокаивает его. Жильцы не могут найти объяснения такому агрессивному речевому поведению. Всё проясняется лишь после смерти героя: «богатство», обнаруженное в старом, рваном тюфяке, вероятно, и было причиной такого всплеска эмоций.

Неадекватное с точки зрения собеседников речевое поведение персонажей свидетельствует о том, что при переходе с одной социальной роли на другую может происходить неполное речевое переключение. Тогда в их речи появляются слова и интонации, чуждые новой социальной роли. Так, в речи всех персонажей, о которых говорилось, наличествуют слова (в том числе эмоционально окрашенные), «выдающие» их профессиональную роль мелкого чиновника.

Исследование эмотивов, используемых персонажами ранних произведений Ф. М. Достоевского в конкретных ситуациях общения, позволяет сделать вывод о том, что они являются одной из наиболее ярких лексических составляющих речевого воплощения разнообразных социальных ролей говорящих.

Литература

1. Достоевский Ф. М. Полное собрание сочинений : в 30-ти т. – Л.: Наука, 1972. – Т. 1. – 520 с.
2. Крысин Л. П. Речевое общение и социальные роли говорящих / Л. П. Крысин // Социально-лингвистические исследования. – М., 1976. – С. 42–52.

Л. А. Губа (г. Днепр)

МЕДИАЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК УЧЕБНАЯ ДИСЦИПЛИНА

Медиалингвистические технологии в современных условиях приобретают статус едва ли не важнейшего раздела медиалингвистики, сравнительно нового направления, которое оформилось в систему научных знаний в 90-х гг. XX в., а уже в начале 2000-х она была включена в учебные программы факультетов журналистики и филологических факультетов многих ведущих европейских университетов.

Выделение одного из структурных разделов в самостоятельную дисциплину обусловлено стремительно возрастающей ролью медиа в жизни общества. Средства массовой коммуникации, обладая почти неограниченными правами на

доступ к информации и ее распространение, имеют возможность влиять на поведение как личности, так и масс. Контроль над информационными потоками обеспечивают медийные и лингвистические средства. Безусловно, названный курс не единственный, изучающий способы и средства манипуляционного воздействия, но существующие на сегодняшний день учебники и пособия сосредоточены на рассмотрении или исключительно лингвистической составляющей влияния на массовое сознание [4; 5; 7], или психологических и психических механизмов для его осуществления [3; 6; 8–10]. В 2006 г. вышло учебно-методическое пособие И. М. Дзялошинского «Манипулятивные технологии в СМИ» [1], однако в нем сделан акцент на анализе разнообразных классификаций манипуляционного воздействия через СМИ, причем средства лингвистического воздействия не являются объектом полноценного разбора. В ходе преподавания медиалингвистических технологий предпринята попытка рассмотреть применение медийных и лингвистических средств влияния в их взаимодействии.

Главная цель курса – дать студентам знания, которые позволят им распознавать наличие медиалингвистических технологий влияния на массовое сознание в медиапространстве и уметь ему противостоять, что чрезвычайно важно в нынешней информационной и социально-политической ситуации в мире. Для достижения этой цели необходимо пройти несколько последовательных этапов обучения, которые отражены в структуре курса.

Дисциплина логично разделяется на два содержательных модуля. В тематике первого модуля раскрывается взаимосвязь медиалингвистики и современных медиалингвистических технологий влияния на массы, актуализируются знания по медиалингвистике, полученные студентами на младших курсах.

Во введении к дисциплине необходимо, на наш взгляд, сделать акцент на роли языка как посредника, обладающего неограниченным потенциалом манипулирования. Примеры, призванные показать студентам подверженность человеческого сознания различного рода манипуляциям, простота, с которой манипуляторы достигают своих целей, оставляя у людей наивную уверенность в свободе своих действий, этически допустимые эксперименты с самими студентами на образцах современной прессы дают необходимую мотивировку для изучения предмета, без чего невозможно эффективное обучение.

На этом этапе изучения курса углубляется понимание основных категорий медиалингвистики и ее «главной теоретической составляющей... – концепции медиатекста» [2, с. 33]. Студенты должны уяснить принципиальную разницу между интерпретацией текста в традиционной лингвистике и понятием медиатекста, сформировать представление об основных методах изучения медиатекста: лингвистическом анализе, контент-анализе, дискурсивном методе, методе критической лингвистики, когнитивно-информационном и лингвокультурологическом подходах. Это расширяет возможности будущих специалистов при дальнейшей работе с текстами, систематизирует их знания в области воздействия слова на сознание.

На практических занятиях отрабатываются навыки дифференциации медийной и лингвистической составляющей текстов, продуцируемых разными каналами СМК – прессой, радио, телевидением и Интернетом. В этом контексте представляется целесообразным провести анализ специфики функционально-жанровых типов медиатекстов. Каждый из типов мы предлагаем изучать по одной и той же схеме: медийные особенности данного типа текста; его фонографические признаки; лексические атрибуты, языковая игра; словообразовательные инновации; морфологические черты медиасообщения; особенности использования синтаксических конструкций. Эта простая схема позволяет сделать текст максимально прозрачным для реципиента на всех уровнях построения. Анализ интенций автора следует давать в сопутствующем режиме, подводя студентов к само-

стоятельным выводам о связи языковых предпочтений автора и его намерений. Такая методика готовит почву для усвоения основного содержания курса.

Темы второго модуля связаны с изучением стратегий и тактик манипуляционного влияния в медиасфере. В основе медиалингвистических технологий воздействия лежит понятие манипуляции, рассмотрение которого логично начать с типологии и проблем классификации манипуляционного воздействия. Также необходимо выявить место и роль медиалингвистических технологий в разветвленной системе манипуляционного воздействия на массы.

Такой подход позволяет включить знания студентов в систему их представлений о современной информационной среде, вне которой невозможно существование человека на данном этапе развития. Но если в первом модуле внимание студентов было сосредоточено на лингвомедийной характеристике и возможностях каналов распространения информации, то содержание второго модуля связано с исследованием лингвистических средств, используемых СМИ в манипуляционных целях.

Объектом изучения должны стать новейшие публикации в СМИ, а внимание желательно уделить именно средствам, которые используют создатели медиасообщений для воздействия на личность и общество. На фонографическом уровне – это интонация, тембр, акцентирование голосом, паузы, аллитерация, тавтограмма, рифмизация, ритмизация. Среди лексических средств выделяют многозначность и омонимию, тропы, нагромождение терминов, замену общеизвестных слов родного языка на иностранные, неологизмы, эвфемизмы и дисфемизмы, использование бытовой и обценной лексики, устойчивых выражений, прием искажения цитат, прямого цитирования, речевую агрессию в контексте лингвистического манипулирования. На морфологическом уровне – это суффиксы субъективной оценки, оценочное словообразование, символное обозначение сокращений, аббревиатуры, умышленный аграмматизм и трансформированное написание слов, манипулятивный потенциал разных частей речи. Инверсия, тип предложения, фрагментация, упрощение, повторы, параллелизм, градация, парцелляция, сегментация, типы и виды синтаксических конструкций являются предметом рассмотрения на синтаксическом уровне. И в результате проведенных исследований возвращаемся к тексту в его целостности, применяя все доступные средства анализа.

Необходимым представляется также знакомство студентов с принципами и техниками защиты от медиалингвистических и других технологий влияния: во многом это будет обобщением изученного, потому что все техники опираются на принцип критического анализа поступающей информации и контроля своих реакций на нее, чему были посвящены предыдущие занятия.

Заканчивается модуль практическим занятием, на котором студенты проводят комплексный анализ медиатекста. Удобнее всего для этой цели печатный текст или Интернет-публикация. Анализ должен выявить технологии влияния, применяемые автором в предложенном тексте. Работа рассчитана на занятие в аудитории, в дискуссии должна принимать участие вся группа, что позволит студентам закрепить полученные знания и навыки. Если уровень подготовки группы и степень овладения материалом достаточно высоки, можно предложить студентам самостоятельно составить схему анализа медиатекста и после обсуждения предложенных вариантов выработать наиболее приемлемый. Если же это представляется затруднительным, преподаватель предлагает готовую схему, по которой студенты разбирают текст. Наша схема содержит следующие элементы: 1) экстралингвистические факторы создания текста (собственник СМИ; позиция СМИ; политические взгляды журналиста; связь времени выхода публикации с событиями в стране, регионе, городе; цель написания); 2) жанровая принадлеж-

ность текста; 3) медийные элементы технологий воздействия; 4) речевые стратегии и тактики, которые используются журналистом, их реализация на уровне инвенции и композиции; 5) речевые средства реализации стратегий и тактик; 6) вывод о степени эффективности медиалингвистических манипуляций в этом тексте.

Завершает изучение дисциплины итоговая работа, выполнение которой должно продемонстрировать умение студентов распознавать применение медиалингвистических технологий в информационном поле современного общества.

Таким образом, дисциплина «Медиалингвистические технологии» является, на наш взгляд, необходимой составляющей профессиональной подготовки работников сферы массовой коммуникации, потому что углубляет связи между языковыми и профессионально ориентированными дисциплинами и раскрывает цели, задачи и механизмы медиалингвистического воздействия в средствах массовой коммуникации. Надеемся, что изучение данного курса даст возможность будущим специалистам осознать свою гражданскую ответственность при работе в такой стратегически важной отрасли, как распространение информации, поможет избежать соблазна стать субъектом манипуляционного воздействия и не позволит им самим быть его объектом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дзялошинский И. М. Манипулятивные технологии в масс-медиа. – URL: <http://dzyalosh.ru...metod/manipulyativnye-tehnologii.doc>
2. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика. Системный подход к изучению языка СМИ / Т. Г. Добросклонская. – М. : Флинта – Наука, 2008. – 264 с.
3. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. – М.: ЧеРо, Изд-во МГУ, 1997. – 344 с.
4. Иссерс О. С. Речевое воздействие / О. С. Иссерс. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 224 с.
5. Різун В. В. Лінгвістика впливу / В. В. Різун, Н. Ф. Непийвода, В. М. Корнєєв. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2005. – 148 с.
6. Кара-Мурза С. Г. Власть манипуляции / С. Г. Кара-Мурза. – М.: Академический Проект, 2015. – 358 с.
7. Копнина Г. А. Речевое манипулирование / Г. А. Копнина. – М.: Флинта – Наука, 2007. – 176 с.
8. Почепцов Г. Контроль над разумом / Г. Почепцов. – Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – 348 с.
9. Шейнов В. П. Психотехнологии влияния / В. П. Шейнов. – М.: АСТ; Минск: Харвест, 2006. – 448 с.
10. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием / Г. Шиллер. – М.: Мысль, 1980. – 325 с.

Ю. В. Датченко (м. Дніпро)

ОЗНАЙОМЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ІЗ ЛЕКСИЧНИМ ІННОВАЦІЯМИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

Динамічні процеси суспільного життя в умовах глобалізації є передумовою підготовки професіональних філологів-славістів, які повинні швидко адаптуватися до соціальних, політичних, культурних змін в полікультурному та багатомовному світі, здатних впевнено почувати себе на ринку праці, мати навички самоорганізації, самостановлення, духовного розвитку. Саме тому опанування курсів «Друга слов'янська мова (польська)», «Сучасна (третя) слов'янська мова (польська)» для студентів-філологів є актуальним та важливим, адже польсько-українська співпраця сьогодні переживає надзвичайне піднесення. Цьому сприяє і євроінтеграційний вектор розвитку України, і геополітичні умови розташування обох держав, і спільне історичне минуле. Вивчення польської мови, безумовно, має професійне спрямування, зорієнтоване на формування у студентів умінь і навичок

аудіювання, усного та писемного монологічного й діалогічного мовлення відповідно до тематичного та граматичного обсягу. Засвоєння структури польської мови відбувається в типових комунікативних контекстах і основних видах мовленнєвої діяльності за допомогою новітніх методів викладання, що сприяє підвищенню ефективності навчального процесу та рівня знань студентів.

Викладання польської мови для студентів-славістів має свою специфіку, в основу якої покладено принципи системності, комунікативної спрямованості навчання, порівняння мовних систем української, польської й російської мов. Навчання відбувається із застосуванням на практиці інноваційних методологічних підходів, що надає можливість викладачам впровадити та вдосконалити нові методи роботи, підвищити ефективність навчального процесу та рівень знань студентів. Сьогодні неможливо уявити навчання без використання технічних засобів навчання (комп'ютерних та мультимедійних, мережі Інтернет) тощо. Позитивний результат у вивченні польської мови дає самостійна робота студентів із аудіовізуальними матеріалами, такими як перегляд фільмів, репортажів, новин польською мовою тощо. Польська дослідниця Агнешка Воляк наголошує, що «використання аудіовізуальних матеріалів сприяє мовному та культурному зануренню в іноземну реальність тих, хто вивчає іноземну мову» [3, с. 294]. Робота у такий спосіб допомагає познайомити студентів з лексикою, фразеологією й мовними інноваціями сучасної польської мови.

Невичерпним джерелом поповнення лексичного рівня системи мови є медіа-простір, який репрезентує публіцистичний стиль мовлення сучасної польської мови й є найвідкритішим для інновацій на різних мовних рівнях. «Власне у цій сфері завдяки широким можливостям реалізації мовного потенціалу з'являється багато слів і словосполук, які покликані якомога точніше відтворювати думку, погляди, розуміння автора і впливати на читача завдяки інтенсифікації експресивності окремих мовних елементів» [1].

Під час використання сучасних друкованих й аудіовізуальних матеріалів у процесі вивчення польської мови виникає потреба в тлумаченні нових слів. На думку польської дослідниці Йоланти Тамбор, існує дві головні передумови появи лексичних інновацій: 1) швидка зміна чергових технологій, що збагачує мови називанням нових елементів, дій, ознак тощо; 2) мовна експресія, оскільки «кожне нове покоління, а власне покоління на певному етапі розвитку, мусить поновлювати свою експресивно-емоційну лексику, що пов'язано з суперечним ставленням до покоління батьків, для відчуття певної секретності в контактах із ровесниками, для вираження своїх відчуттів щодо реальності» [2].

Найбільш цікавими є випадки експресивних інновацій, які є ефективнішими порівняно з неологізмами. Наприклад, останнім часом широко використовується в сучасній польській мові «неоекспресивний» вираз *spoko* від прислівника *spokojnie*, який поширився в мовленні старшого покоління. «Сприйняття експресивізму старшим поколінням викликало швидку реакцію молодшого покоління: заміну слова формою *spoks* зі складником *-s*, який спорадично використовується у сучасних експресивізмах. Наслідуючи англійські відповідники, з'явилося польське слово на вираження подяки *dzięks* із заміною кінцевого *-i* (*dzięki*) на *-s*» [2].

Для фахової підготовки студентів викладачеві необхідно постійно спостерігати, аналізувати й пояснювати лексичні інновації, оскільки ані словники, ані підручники не можуть встигнути за сучасними мовними процесами.

Нині в польській мові активними є такі словотвірні процеси, що призводять до появи нових лексем:

– активізація деяких формантів під час творення назв осіб жіночого роду за професійною діяльністю: *psycholożka*, *filolożka*, *prezydentka*, *architektka*, *rycerka*, *wojownicza*, *górniczka*, *telewizorka*, *biznesmenka*, *dżezmenka* та ін. Рідше творення

назв жіночих осіб відбувається на допомогою суфіксів *-yni*, *-ini*: *językoznawczyni* від *językoznawca* (чоловічий рід), *wykładowczyni* від *wykładowca* (чоловічий рід) на зразок давніших форм *sprzedawczyni* від *sprzedawca* (чоловічий рід);

– продуктивність суфікс *-arka*, який використовується для творення назв механізмів чи назв предметів для певних механічних процесів (*koparka*, *tokarka*, *suszarka*, *wyciągarka*); для назв електронних, віртуальних приладів (*zamrażarka*, *zmywarka*, *kopiarka*, *niszczarka*, *drukarka*, *zmieniarka*, *ładowarka*, *nagrywarka*, *przegrywarka*, *wypalarka*, *przeglądarka*, *wyszukiwarka*);

– використання суфікса *-ować* для творення дієслів, що називають дію, виконувану за допомогою сучасних технічних засобів: *meilować*, *esemesować*, *serfować*, *sponsorować*, *monitoringować* тощо;

– поява запозиченого суфікса *-ing* на позначення віддієслівних іменників іншомовного походження (*parking*, *bloking*, *dubbing*), цей суфікс спровокував появу нових суто польських утворень: *dziwing* від *dziwić się*, *patrzyng* від *patrzeć* (на противагу *shoppingu*);

– поновлення запозиченого суфікса *-ada* для називання збірних утворень (*osiedlada*, *famaliada*, *telefoniada*, *socjoliada*);

– став широко використовуватися формант *-bolik*, що допомагає утворенні таких форм: *pracobolik*, *seksobolik*, *zakupobplik*, *lingwobolik*, *podróżobolik* на зразок *alkobolik*. Частка *-bolik* вживається зі значенням «той, що надмірно, хворобливо займається чимось».

Можна константувати появу нових моделей творення експресивних молодіжних слів, а саме, назв шкільних предметів: *matma*, *mata* від *matematyka*, *gegra*, *gera* від *geografia*, *biola* від *biologia*. На зразок цього словотворного типу з'явилися такі слова: *nara* від *na razie* (формула прощання), *rewela*, *rewelka* від *rewelacyjnie* (сенсаційне), *klima* від *klimatyzacja* (кондиціонер), наприклад: *auto z klimą*, *siema* від виразу *jak się masz?*, *pozdro* від *pozdrawienia* (привітання), *na maksa* (максимально), який утворений сполученням прийменника з прислівником (*bawiliśmy na maksa*). Такі вирази є усіченнями, цей спосіб є найуживанішим способом творення експресивізмів.

Отже, ознайомлення студентів як із самими лексичними інноваціями, так і з шляхами їхнього творення сприяють вивченню сучасної польської мови і мовлення, урізноманітнюють подання навчального матеріалу й спонукають до подальшого порівняння й аналізу відповідних процесів у інших слов'янських мовах, покращують якість подання навчального матеріалу та підвищують ефективність його засвоєння студентами, збагачують зміст аудиторних занять, мотивують до поглибленого вивчення польської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук М. В. Лексичні інновації у медіа просторі сучасних періодичних інтернет-видань: матер. XIII Міжнар. наук. інтернет-конф. «Науковий потенціал 2017» (20–22 березня 2017 року). – URL: <http://intkonf.org/boychuk-mv-leksichni-innovatsiyi-u-mediaprostori-suchasnih-periodichnih-internet-vidan>.
2. Tambor Jolanta Kilka uwag o tendencjach leksykalnych w nauczaniu języka polskiego jako obcego // Poskriptum polonistyczne. – 2012. – № 2 (10). – S. 41–54.
3. Wolak Agnieszka. Media audiowizualne na lekcji języka obcego na przykładzie reportażu telewizyjnego // Kształcenie polonistyczne cudzoziemców. Łódź, 2013. – T. 20. – S. 293–301.

СЛОВОТВІРНА МОРФОНОЛОГІЯ ВІДДІЄСЛІВНИХ НЕОЛЕКСЕМ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Українська мова початку ХХІ ст. характеризується інтенсивністю інноваційних змін, а це потребує більшої диференціації об'єкта дослідження, звуження сфери наукового пошуку, аналізу морфологічно маркованих новотворів. Сучасні дослідження мовних інновацій відзначаються багатством тематики і напрямків, а також різними методами та прийомами досягнення мети. Усебічне розуміння структури сучасної української мови неповне без досліджень мовних інновацій та інноваційних процесів. Лексичний аспект інновацій описаний у працях Д. Мазурик, Г. Мінчак, І. Самойлової та ін., дериваційний аспект – у працях Є. Карпіловської, Н. Клименко, Ж. Колоїз, А. Нелюби, О. Стишова та ін. До сьогодні відчутно бракує праць, присвячених словотвірній морфології віддієслівних неолексем.

Останнім часом актуалізується морфологічний аспект вивчення неолексем з огляду на високу продуктивність окремих словотвірних і морфологічних типів, морфологічних моделей нових слів у сучасній українській мові, зокрема віддієслівних неолексем. В україністиці недостатньо використовуються методи структурної лінгвістики, тому необхідно звернути увагу на динамічне моделювання новотворів, враховуючи при цьому творення морфологічно маркованих інноваційних дериватів.

На початку ХХ ст. проблеми морфології порушувалися при вивченні морфологічної структури відіменникових словотвірних гнізд (М. Ю. Федурко), словотвірних категорій (В. П. Олексенко), явищ економії в словотвірній номінації української мови (А. М. Нелюба), динамічних процесів морфологічних моделей відприкметникового словотворення української мови (Г. В. Пристай), морфології словозміни і словотворення білоруської мови (В. П. Русак), морфології башкирської (Г. Р. Абдуліна), монгольської (С. О. Крилов), давньогрецької, латинської, германських мов (Н. І. Даниліна).

Метою розвідки є дослідження синхронного опису морфологічних закономірностей словотворення віддієслівних новотворів з аналізом морфологічно релевантних ознак словотвірних морфем. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) дослідити морфологічні особливості віддієслівних новотворів субстантивної й ад'єктивної зон у сучасній українській мові; 2) визначити словотвірні засоби, словотвірні типи, морфологічні явища і морфологічні моделі віддієслівних неолексем у межах словотвірних категорій; 3) установити морфологічні позиції, релевантні для віддієслівних інновацій.

Серед словотвірних категорій віддієслівних похідних продуктивними є словотвірні категорії: 1) особи: *єврорадник, кладач, продажник, відроджувальник, впроваджувач, кривоохоронець, державолюбець, апелювач, зцілювач, пожертвувач, пильнувач, паркувальник, перегінник, законороб* [1; 2]:

Так само категорично проти української квоти в медіа виступають і **„продажники”** трьох найбільших радіохолдингів... (Український тиждень (інтернетверсія), 2013. № 4) [2, с. 126]; 2) предметненої дії: *європрискорення, євросподівання, космополітизація, всезрівнялівка, трубоподіл, слово теча: Ані проблиску самотійності думки у словотечі банальності* (Літературна Україна. №48. 2012, с. 6); 3) конкретних понять: *рубанець: Кодовані рубанці* (титри до сюжету) [Там само, с. 75]; 4) абстрактних понять: *затулини, почутими, спогадування. Згадуєш телебалаканину напередодні: „У Брюсселі zostалися задоволеними оглядинами”. Хочеш бути задоволеним ще й почутинами* (Є. Дудар);

5) категорія ознаки: *словознавчий* (для яких характерний черезкроковий словотвір без опори на системні дієслівні основи): *Безперечно, що нас буде цікавити походження мов, чий розвиток можна простежити на підставі наявних фактів про мовні явища, закарбованих у словознавчих працях – словниках* (С. Караванський, 2012, с. 2) [2, с. 138].

В українській мові словотвірну парадигму віддієслівних інновацій субстантивної зони на позначення діяча формують питомі суфікси **-ник** (*-івник, -льник*), **-ець** (*-івець, -анець, -енець*), **-ач, -тель** та форманти іншомовного походження **-ант, -атор** (*-ізатор/-изатор*): *відкріпник, державобудівник, пікетувальник, закликальник, тусівник, програвець, утримувач, зарплаточекач, довіритель, приватизатор, радянізатор*; одметненої дії (стану) формують питомі форманти **-н'н'-, -ен'н'-**, нульовий суфікс, а також суфікси іншомовного походження **-ізацій/-изацій**: *пролонгування, напруг, легітимізація*. О. А. Стишов зазначає, що «активне творення і функціонування іменників – назв абстрактної дії є характерною ознакою інтелектуалізації української мови, впливу на лінгвальну практику сучасної публіцистики, наукового стилю» [3, с. 133].

Словотвірну парадигму віддієслівних інновацій ад'єктивної зони формують суфікси **-м-, -н-**: *все полонити – всеполоні́мий*: <...> *колись звияжна, необорна, незора – зоряна, не посмертна, вражена відчуттям відродження у всеохопній, всеполоні́мій симфонії Буття* (Ю. Боярунець); *не мовчати – немóвчний*: *Утіш, озовися немовчною лірою / ... хочеш – згуби, а хочеш – спаси* (О. Куликов). Арт-просунутий – просунутий в артї (мистецтві) [2, с. 16]: *Фактура з натури: Одеса „арт-просунута”* (назва статті) (Дзеркало тижня (інтернетверсія), 2013. № 32).

Для відіменникових дериватів-новотворів ад'єктивної зони на **-ен-** характерний черезкроковий словотвір (пропущено незафіксовану ланку), без опори на системні дієслівні основи: *філологізація, доларизація, валютизація; чумак – «вчумачити»– вчумачений {к~ч}*: *Й скрипить розпеченим залізом На кризі неба – рідне слово, Вчумачене чумацьким возом / шаблі сизим ковом* (Г. Булах). Унаслідок дії черезкрокового словотвору з'явилися і віддієслівні похідні на позначення осіб жіночого роду: *запитати – «запитальник» – запитальниця* [1, с. 34].

Композити з другим дієслівним компонентом на позначення назв осіб становлять досить продуктивний тип: *сими́ренкознавець – знавець Сими́ренка: Петро Вольвач, сими́ренкознавець, доктор філософії в галузі біології, заслужений діяч науки і техніки АР Крим, академік української екологічної академії наук* (День, 2013. №1) [2, с. 137]; *вертольотоносець – авіаносець вертольотів: Напруженість у відносинах між Францією і Росією зросла спершу після успішної згоди щодо вертольотоносців Mistral...* (Український тиждень (інтернетверсія), 2013. №4) [Там само, с. 26].

Композити на позначення осіб, одметнених дій (станів), абстрактних і конкретних понять становлять продуктивні дериваційні типи з формантами **-ець, -ач**, нульовим суфіксом, **-н'н'-, -ен'н'-, -н-**: *справедливозорець, лєніноборець, однотворець, привидознавець, кладач, медіаспоживач, законороб, кригопад, тушкопад, медіапереділ, стрічкоріз, словотеча, тарозбір, україновиховання, цінозамилування, жертвоприношення, світлолюдотворення, узаса́днення, нарцисоуражений*: *Є у нас ще рубрика. Ми назвали її умовно «законороби»* (ЗНТ: Дорогі депутати, 01.02.13) [2, с. 58].

Прості і складні віддієслівні новотвори в українській мові творяться за певними словотвірними і морфонологічними моделями, типами, при цьому необхідно враховувати морфонологічні засоби при творенні девербативів (усічення, чергування, інтерфіксацію, нарощення, модифікацію наголосу. Аналіз 640 девербативів-інновацій слугує підтвердженням того, що лінійні перетворення дієслівної ос-

нови, крім усічення, часто поєднуються з чергуванням. Для віддієслівних новотворів субстантивної й ад'єктивної зон характерним є усічення твірної основи: *вербувати – вербування, зцілювати – зцілювач, обробити – обробка, пильнувати – пильнувач* та ін. Аналіз лінійних перетворень дієслівної основи дає можливість вивчити механізм взаємопристосування мотиватора і дериваційного засобу, для яких властиві різні морфонологічні засоби, оскільки дієслівна основа має вокалічний і консонантний різновиди. Усічення має свої закономірності: усічення зазнають морфемні і фонемні структури, які не впливають на семантичне навантаження похідного і формують передумови для сполучуваності мотиватора із формантом. Необхідно зазначити, що для позиції усічення актуальним є залучення членованих твірних основ.

При творенні композитів девербативів-інновацій найчастіше використовуються такі морфонологічні явища як усічення, консонантні альтернації та зміна наголосу, але чергування носить нерегулярний характер: *відеорозповсюджувач, воронюлюб, жертвоприношення, єврозахоплення, мегаперевезення, законовиконавець, масажонавчання, мемуаротворчість, паркетоміліфування, першозахоплення, самонакручування, словоборство, сталіноборець, теплошумоізоляція; елітовихований, маршопіднесений* та ін.

Таким чином, в українській мові морфонологічні альтернації характеризуються систематичними закономірностями: кожний приголосний чергується не з будь-яким приголосним, а з певними приголосними або з декількома приголосними (*губний + л*). Консонантні альтернації розширюють валентні властивості словотворчих морфем, роблять можливим утворення похідних будь-якої дериваційної структури. Дослідження морфонологічних моделей девербативів-неолексем субстантивної й ад'єктивної зон дають можливість зробити висновок, що найбільш регулярні морфонологічні моделі (ММ «Ут + Ас», ММ «Ут + Ао»), для яких характерне усічення тематичного форматива і наголошений суфікс або дієслівна основа.

Домінуючий характер має консонантна морфонологія, для якої характерний високий ступінь типовості, продуктивності, регулярності. За кінцевим приголосним основи можна визначити фонологічний тип віддієслівних похідних новотворів. Новотвори в українській мові постали внаслідок використання наявних в українській мові словотворчих і морфонологічних засобів, у межах словотвірних типів морфонологічні трансформації мають свої особливості. У словотвірній морфонології віддієслівних неолексем субстантивної та ад'єктивної зон основним критерієм класифікації є врахування ієрархічності структури і кількості морфонологічних моделей. Для морфонологічної характеристики девербативів-неолексем необхідним є врахування фонологічної бази на морфемному шві, що прогнозують морфонологічні явища в похідних. Необхідно зазначити, що кількість морфонологічних моделей залежить від типології морфонологічних типів віддієслівних похідних.

Аналіз морфонологічних особливостей віддієслівних новотворів дає можливість зробити такі висновки: 1. У творенні девербативів у сучасній українській мові, зокрема віддієслівних новотворів субстантивної та ад'єктивної зон, використовуються такі морфонологічні засоби: вокалічні і консонантні альтернації, усічення дієслівної фінали, нарощування суфіксальної морфемі, модифікація наголосу. 2. Новотвори-девербативи субстантивної та ад'єктивної зон утворюються за типовими морфонологічними моделями і роблять можливим творення похідних будь-якої дериваційної структури, збагативши інноваційні ресурси лексичного фонду сучасної української мови. 3. Для віддієслівних інновацій субстантивної та ад'єктивної зон характерні позиції усічення й палаталізації. 4. Словотвірні гнізда і словотвірні типи нових слів у сучасній українській мові становлять собою ментально марковані одиниці і відіграють важливу роль у формуванні мовної картини світу українського народу.

Перспективу подальшого дослідження словотвірної морфології віддієслівних новотворів убачаємо у визначенні словотворчих засобів, словотвірних типів, морфологічних явищ і морфологічних моделей у межах словотвірних категорій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації. 2010–2011: словник / А. Нелюба, С. Нелюба. – Х. : Харків. історико-філол. тов-во, 2012. – 100 с.
2. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації. 2012–2013: словник; заг. ред. А. Нелюби / А. Нелюба, Є. Редько. – Х. : Харків. історико-філол. тов-во, 2014. – 172 с.
3. Стишов О. А. Основні тенденції словотвору в мові українських засобів масової інформації // Українська лексика кінця XX століття: (на матеріалі мови засобів мас. інформації). – 2-е вид., переробл. / О. А. Стишов. – Київ, 2005. – 388 с.

Ю. І. Дем'янчук (м. Львів)

МІСЦЕ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СТАЛИХ ВИРАЗІВ НАТО У ЗАГАЛЬНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ

Серед військової однозначної термінології НАТО виділяються багатозначні сталі вирази, з чіткою колокаційною структурою. Завдяки автоматичному вилученню термінологічних словосполучень (колокацій) на базі статистичних методів з НКРМ (Національного корпусу російської мови), актуальним в процесі дослідження стало:

- використання паралельних корпусів у виділенні термінологічних колокацій;
- автоматичне вилучення термінологічних сполук з використанням заходів додаткових функцій паралельного корпусу НКРМ (M i t-score, корпус-менеджером AntConc);
- застосування методів автоматичного вилучення двослівних термінів з тексту (на основі морфологічних шаблонів), з метою формування термінологічних ресурсів;
- реалізації методів автоматичного формування складу сталих термінологічних виразів за офіційними текстами НАТО.

Військові сталі вирази НАТО – це словосполучення, що мають різну ступінь понятійної стійкості (вільні, частково переосмислені і повністю переосмислені). Іншими словами – це словосполучення, термінологічний статус яких визначається за допомогою критеріїв «термінологічності» [1, с. 353]: асоціативного зв'язку з військовою сферою, смисловою цілісністю словосполучення, співвідношення з єдиним поняттям. Критерії такої термінологічності можуть бути використані як додатковий засіб семантизації колокацій в двомовному (або багатомовному) словнику-тезаурусі.

У військовій термінології та фразеологічних сполученнях НАТО є терміни, що належать до сфери мови, або термінологічні колокації. Термінологічна колокація визначається, в даному випадку, як стійке, поєднання слів у мові, формування якої обумовлено понятійною системою певної галузі, в якій вона використовується. Будучи одиницею мови, термінологічна колокація є результатом мовного зв'язку. Лексична сполучуваність є найоб'єктивнішим критерієм опису семантики термінологічної колокації, оскільки характеризується вибірковістю лексем, які поєднуються між собою, і забезпечує її смислову правильність [2; 3].

Загалом, в основі творення запропонованих термінів лежить метафора:

- «area of separation» – «зона роз'єднання сил, зона роз'єднання конфліктуючих сторін»;
- «Rack» не як «сітка», а як «бомботримач»;

- «Bay» саме як «бомбовий відсік»;
- створення терміна з власного морфемного інвентаря власної мови або з інтернаціональних елементів: «range finder» – «далекомір»;
- «Altimeter» – «висотомір»;
- «Early warning» – «далеке попередження»;
- «Reentry vehicles» – «бойові частини» [1, с. 121; 2].

У таких сталих виразів немає синонімів.

Головні англійські військові терміни із документів НАТО є багатоконпонентними (представлені словосполученнями):

- «stand-off weapon» – «зброя, яка застосовується поза зоною дії»;
- «Dense ECM environment» – «умови сильного радіоелектронної протидії» [1, с. 122; 3].

Особливу роль відіграє термін area для позначення спеціального командування в межах географічних зон відповідальності. Сюди входить [2]:

- зона роз'єднання сил, зона роз'єднання конфліктуючих сторін;
- зона особливої уваги;
- зона майданних бомбометань;
- зона операції (бойових дій), район операції (бойових дій), район проведення операції (бойових дій) тощо.

Терміни пов'язані з митними тарифами і процедурами містяться у словнику і пропонується ідея, що об'єктом спрощення процедур торгівлі є усунення певних нетарифних бар'єрів торгівлі, які перешкоджають швидкому переміщенню товарів через кордон.

Приклад розробки англійсько-російсько-українського словника спеціалізованих колокацій ООН, НАТО, СОТ [2; 4; 5]

Англomовні колокації, утворені від ключового слова	Російськомовний переклад	Україномовний переклад
access	1. доступ; 2. допуск; (например, к секретной информации).	1. доступ; 2. допуск; (наприклад, до секретної інформації).
access commitments	обязательства по доступу (на рынки).	обов'язки щодо доступу (на ринки).
access point	контрольно-пропускной пункт, пункт пропуска (пункт въезда-выезда в запретной зоне).	контрольно-пропускний пункт, пункт пропуску (пункт в'їзду-виїзду в забороненій зоні).
access routes	подъездные пути.	під'їзні шляхи.
accession negotiations	переговоры по присоединению.	переговори по приєднанню.
accession to the WTO	присоединение к ВТО.	приєднання до СОТ.
export	экспорт (экологический, торговый).	експорт (екологічний, торговий).

Таким чином, на основі результатів корпусного дослідження можливий опис структурно-семантичних характеристик колокацій військових сталих виразів НАТО. Структурні особливості колокації багато в чому збігаються із структурними особливостями термінологічного словосполучення в сфері мілітаризації та ведення військових дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кочарян Ю. Г. Метафора и метонимия в терминологии (на примере английской военной терминологии) // Вест. Ун-та Рос. Академии Образования. 2012. № 1. С. 120–123.
2. Офіційний сайт архівних документів «НАТО». – URL: http://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts.htm.
3. Сайт Национального корпуса русского языка. – URL: <http://www.ruscorpora.ru/corpora-biblio.html>.
4. Офіційний сайт архівних документів «ООН». – URL: <http://www.un.org/ru/index.html>.
5. Офіційний сайт документів «СОТ». – URL: <https://www.wto.org>.

Г. П. Джинджолия (г. Пльзень, Чехия)

ТРОПЫ В ПОЭЗИИ Б. ПАСТЕРНАКА

Тропы являются носителями глубинных свойств человеческого мышления, поэтому внимание к ним – внимание к онтологии смыслопроизводства. Они показательны для осознания роли художественного отражения и познания мира поэтом.

Статья посвящена изучению поэтической картины мира Бориса Пастернака в зеркале метафор, сравнений и перифраз.

Мы решаем эту проблему, избрав основной единицей исследования тропеические обозначения времени, т. е. тропы, опорными компонентами которых являются имена времени. Это позволяет непосредственно выйти на категорию художественного времени, которая является одной из центральных в поэтике.

По словам Д.С. Лихачева, литература «становится искусством времени. Время – его объект, субъект и орудие изображения» [5, с. 45].

Повышенный интерес к проблеме художественного времени проявляют лингвисты и литературоведы. Специальные исследования художественного времени затрагивают следующие аспекты: выявление возможных методологических подходов к проблеме художественного времени (М. Б. Храпченко) [12]; анализ пространственно-временных особенностей произведения, исследование художественного времени как элемента художественной структуры в общей системе художественно-композиционных приемов (М. М. Бахтин) [2]; типология временных отношений в искусстве (П. А. Флоренский) [11]; время грамматическое и время художественное (З. Я. Тураева) [10], время в коммуникативном, нарративном режимах употребления языка (Е. В. Падучева) [6].

Внимание к особому статусу времени в лирике привлекается в работах Т. И. Сильман [9], И. И. Ковтуновой [4].

Лирика, по мнению Т. И. Сильман, «моделирует отношения между личностью и окружающим миром через парадигму субъективного переживания и с установкой на обнаружение подлинной сути этого переживаемого отношения». Лирическое стихотворение отражает особое, предельно напряженное состояние лирического субъекта, которое Т. И. Сильман называет «состоянием лирической концентрации» и которое в силу своей природы не может быть длительным. Лирике органически присуща предельная краткость, стремление не выходить за пределы «заданного» состояния. Эмпирические факты и подробности в лирике излагаются отраженно, через переживания лирического субъекта. Время протекания событий заменено здесь временем их переживания лирическим субъектом. Так что непосредственного развития во времени в лирическом стихотворении не происходит. Время здесь «совсем не ощутимо» [9, с. 25].

Темпоральные тропы являются существенными элементами временной системы лирической поэзии Бориса Пастернака.

Поэтический язык Б. Пастернака характеризуется повышенной метафоричностью. Борис Пастернак писал: «Метафоризм – естественное следствие недолговечности человека и надолго задуманной огромности его задач. При этом несоответствии он вынужден смотреть на вещи по-орлиному зорко и объясняться мгновенными и сразу понятными озарениями. Это и есть поэзия. Метафоризм – стенография большой личности, скоропись ее духа» [7, с. 39].

Обращает на себя внимание большое количество сравнений и перифраз, их нетрадиционный характер, их особая и очень важная роль в создании образа мира. Композиция стихотворения часто формируется рядами сравнений. Сравнения представлены у Б. Пастернака оборотами с *как*, *точно*, *словно*, *как будто*, *как бы*, словами *похож*, *подобен*, творительным падежом со значением сравнения. Большое сравнивается с малым, далекое – с близким, невидимое – с видимым. Как и метафоры, сравнения не придуманы, а увидены «в природе». Время (эпоха) и отвлеченные сущности сравниваются с доступным непосредственному восприятию – нередко с предметами и живыми существами. «В мире Пастернака «всеобщая одушевленность» становится обязательным и постоянным признаком для всех наполняющих его сущностей и явлений, благодаря чему стирается граница между внутренним и внешним мироощущением» [3, с. 181]. Примеры сравнений: *Ночь тиха. / Ясна и морозна ночь, / как слепой щенок – молоко... / Пьет сиянье звезд... / Действительность, как выпавшийся зверь, / Потягиваясь, поднялась спросонок; И ночь горит, как старый банный сруб; И ночь пронеслась, как из тучи с корнями вырванный шар; Шатающаяся, как воспаленный зуб, лампочка коптила.* Примеры перифраз: *Ночь – чтец за старым фолиантом; Не сумерки – карандаши для грима; И фартук мясника – закат.*

Для поэтического языка Бориса Пастернака характерно взаимодействие тропов: *Как август, жаркие века / Скопили их наплывы; Тревога подула с грядущего, / Как с юга дует сирокко; По ветру время носилось, / Как с платья содранная тесьма; Стучатся опавшие годы, как листья / В садовую изгородь календарей; Стоят времена / Исчезая, за краешком мгновенья; Ведь ночи играть садятся / В шахматы со мной / На лунном полу; И тихо, тихо ночь текла трусцой, / От тучки к тучке; Облетевшей листвой / И кладбищенским чертополохом / Дышит ночь; Глаза зари в глаза воды глядят.*

Сравнение может входить в состав метафоры. Метафорический образ сравнивается с метафорическим образом. Возможна трансформация одного тропа в другой при сохранении одинакового лексико-семантического состава. Имена времени в стихотворном тексте могут получать множественные образные соответствия. Этот принцип лежит в основе стихотворения «Июль»: *По дому бродит привиденье. / Весь день шаги над головой. / На чердаке мелькают тени. / По дому бродит домовый... // Везде болтается некстати, / Мешается во все дела, / В халате крадется к кровати, / Срывает скатерть со стола. // Ног у порога не обтерши, / Вбегает в вихре сквозняка / И с занавеской, как с танцоршей, / Взвизгивает до потолка. // Кто этот баловник-невежа / И этот призрак: и двойник? / Да это наш жилец приезжий, / Наш летний дачник-отпускник...*

В темпоральных тропах в разные периоды преобладают разные имена времени. Имена *ночь*, *заря*, *время*, *день*, *год* в роли опорных слов тропов проходят через все поэтическое творчество Б. Пастернака. В ранний период предпочтение отдается именам, обозначающим малые отрезки времени (*миг*, *мгновение*, *минута*): *И вот пришло заветное мгновенье*; в средний – именам *зима*, *весна*, *июль*, *январь*, *ноябрь*, *октябрь*; в поздний – именам *будущее*, *бессмертие*, *столетие*, *эпоха*, *вечность*. Для поэтического видения Пастернака характерно расширение времени – «мышление веками и вечностью» [3, с. 188]. В сиюминутном

поэт видел проявление вечного, преобразующегося во времени: *сидящих веков взор; как август, жаркие века*.

В темпоральных образах возможен переход времени в другие состояния, превращения внутри категории: *время – бессмертие, время – вечность, время – пространство, будущее – настоящее, настоящее – прошедшее*.

Ярко проявляется ассоциативный характер поэтического видения мира Б. Пастернаком. Б. Пастернаку свойственно расширение круга ассоциаций, принадлежащих именам образов. Понятие времени каждый раз воспринимается по-новому. Ранний период характеризуется созданием высоких ассоциаций: *И, как в неслыханную веру, / Я в эту ночь перехожу*; в средний и поздний период поэт тяготеет к ассоциациям, связанным с бытом: *И ночь в оконной раме / меня наполнит, как кувшин, / водою и цветами; горит эпоха, как торф; воронка зимы*. При этом иерархия ценностей не нарушается. За бытовыми словами проглядывается их глубинный смысл. Иногда они не только обозначают реалии предметного мира, но и окружены мифологическими или историко-культурными ассоциациями (*дождь событий, июль – как домовой, сон времени*). Поэт видел все как впервые: *Зима, – и все опять впервые; зима – вечная случайность*.

Для поэтического видения мира Б. Пастернака характерны образы *время – человек, время – животное*. Тропеические обозначения передают действия и чувства человека (*двигаться, ходить, смотреть, слушать, спать* и другие). Это отражает взгляд поэта на мир как «одушевленный, одухотворенный, несущий в себе творческую динамику, мир, в котором всегда и везде присутствует живое творческое начало» [3, с. 132].

От образа *время – человек* отталкиваются частные образные линии: *время – абстрактный человек (Я к персти дней припал); время – лирическое «я» (Но век в своей красе / Сильнее моего нитья / И хочет быть как я); время – множество людей, включая лирического героя (миг – как мы)*. Первая из этих линий проходит через все поэтическое творчество Б. Пастернака, тогда как две последние характерны преимущественно для позднего периода.

Сквозными являются образы *время – артефакты, время – неодушевленный мир (Час скользит, как камешек; Струями вис рассвет)*. В средний и поздний периоды появляются образы *время – кровь, время – растительный мир (И по крови кроил наш век-закройщик; На стебле, на стебле зимы)*.

Таким образом, поэтический язык Бориса Пастернака характеризуется повышенной метафоричностью, взаимодействием и взаимопроникновением тропов (метафор, сравнений и перифраз), расширением круга ассоциаций, принадлежащих именам образов. Как показал анализ, в разные периоды преобладают разные имена образов. Обязательным признаком тропов становится их «всеобщая одушевленность и одухотворенность». Во всем этом отражена специфика художественного мышления, характеризующая поэтическое творчество Б. Пастернака.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 3–31.
2. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин. – М.: Худ. лит., 1975. – 346 с.
3. Ковтунова И. И. Очерки по языку русских поэтов / И. И. Ковтунова. – М.: Азбуковник, 2003. – 206 с.
4. Ковтунова И. И. Поэтический синтаксис / И. И. Ковтунова. – М.: Наука, 1986. – 486 с.
5. Лихачев Д. С. Борис Леонидович Пастернак / Д. С. Лихачев // Пастернак Б. Собрание сочинений в пяти томах. – М.: Худ. лит., 1989. – Т. 1. – С. 4–16.
6. Падучева Е. В. О семантике грамматических категорий времени и вида в повествовательном тексте / Е. В. Падучева // Семиотика и информатика. – М., 1983. – Вып. 29. – С. 144–162.

7. Пастернак Б. Об искусстве / Б. Пастернак. – М.: Искусство, 1990. – С. 160–184.
8. Пастернак Б. Собрание сочинений в пяти томах / Б. Пастернак. – М.: Худ. лит., 1989.
9. Сильман Т. И. Заметки о лирике / Т. И. Сильман. – Л.: Сов. писатель, 1977. – 360 с.
10. Тураева З. Я. Время грамматическое и время художественное: автореф. дис. ... д-ра филол. наук / З. Я. Тураева. – Л., 1974. – 36 с.
11. Флоренский П. А. Анализ пространственности и времени в художественно-изобразительных произведениях / П. А. Флоренский. – М.: Прогресс, 1993. – 220 с.
12. Храпченко М. Б. Творческая индивидуальность писателя и развитие литературы / М. Б. Храпченко. – М.: Сов. писатель, 1975. – 386 с.

Л. И. Дука (г. Запорожье)

СЕМАНТИКА И ПРАГМАТИКА УКРАИНСКИХ ФАМИЛИЙ В РУССКОЙ РЕЧИ

Украинские фамилии – это энциклопедия украинского быта, истории, этнографии, которые хранят в своих основаниях память о событиях, предметах, явлениях, свойственных тем эпохам, когда они создавались. Особое влияние на украинскую антропонимическую систему оказали батрацкие фамилии, родительские и уличные прозвания, миграционные процессы, вызванные политическими, социально-экономическими и культурными факторами.

В каждой стране есть свои особые фонологические, морфологические, словообразовательные модели фамилий и закономерности их функционирования.

Значение украинских фамилий, которое отражается в речи, сталкивает нас с двумя подходами: семантическим (М. Никитин [3], И. Стернин [5] и др.) и прагматическим (Н. Арутюнова [1, с. 36–44], Ю. Степанов [4, с. 325–332] и др.), где при семантическом – происходит реструктуризация значений, выделения новых компонентов значения, в частности, ассоциативных; при прагматическом – за основу анализа берутся коммуникативные характеристики речевого акта как требования к интерпретации смысловой структуры слова.

Исследование семантики украинской антропонимии позволяет выделить следующие группы и проанализировать их прагматическую направленность:

1. Много украинских фамилий образовано от названий местности, где жил человек (название реки, озера, поля, леса и т. п.), поэтому нередко жители одной деревни носили одну и ту же фамилию. В украинском языке данные фамилии образовались при помощи суффиксов *-ский* (*-овск-*, *-ивск-*), *-ец*, *-вой* (укр. *-вий*) и др.: *Днепровский*, *Каховский*, *Полтавец*, *Полевой* (укр. *Польовий*) и т. п.

2. В отдельную группу необходимо выделить фамилии, образованные от названий или прозвищ народов – ближайших соседей Украины: москаль (россиянин), литвин (белорус), лях (поляк), волошин (румын) и др.: *Турченко*, *Волощук*, *Литвин*, *Ляшко*, *Москаль* и т. п.

Фамилии, образованные от топонимических и этнических названий, в процессе коммуникации имеют наименьшую степень прагматического воздействия, так как ведущую роль играет языковая информация, конденсированная в прагматической зоне семантики языкового знака, к которой относится не только отношение к содержанию и адресату сообщения, но и оценочные отношения к самой действительности (ирония, пренебрежение, шутка). Например, в высказывании *«Заслуженный деятель искусств Запорожец живет и творит на запорожской земле»* (Город. 16.05.2015) актуализация семантики антропонима способствует воздействию на реципиента путем столкновения онима и адъективного апеллятива, что связано с принадлежностью корней к одной тематической группе и имеет прагматический эффект.

3. Большинство украинских фамилий называют род занятий человека, которые связаны со спецификой края, историей его заселения, а также своеобразностью лингвальной действительности. На протяжении длительного времени такие имена собственные переходили к последующим поколениям в неизменяемом виде или изменялись при помощи различных суффиксов (в большинстве случаев патронимических, деминутивных или пейоративных): *Кравец, Кравченко, Кравчук; Кушнир, Кушнiryк, Кушнерчук*; а также *Солдаткин, Бондарь, Грабарь* и др.

Значительная часть украинских фамилий происходит от апеллятивов, связанных с религией: *Дяченко, Монах, Игуменний, Храм, Пономаренко* и т. п. В данной группе следует отметить фамилии лиц духовного звания: *Спасский, Никольский, Рождественский, Вознесенский* и др.

В силу своего религиозного мироощущения украинцы пытались держаться как можно дальше от предателей своей веры, и поэтому прозвища как клеймо должны были носить их потомки: *Перехрист, Перевертень*.

В речевом акте фамилии, образованные по роду деятельности человека и отражающие общественную жизнь того времени, благодаря различным семантическим форматам, достаточным для восприятия прагматической информации, направлены на успешный коммуникативный эффект: «**Вознесенский** **вознесся до небес**» (ТВ-5: Х/ф «Путь в никуда»).

4. Продуктивными в образовании фамилий являются названия животных и птиц, с которыми сравнивали людей, а также названия деревьев, цветов и растений. Самыми старыми в этой группе являются фамилии *Вовк, Ведмидь, Лиса; Вербa, Калина, Лобода, Осика* и т. п. С княжеских времен это были родовые прозвища, затем они перешли в состав фамилий. Так и возникли фамилии *Козел, Сокол; Груша, Дуб* и их дериваты *Козленко, Соколовский, Дубченко, Грушевский* и др.

Фамилии, образованные от названий флоры и фауны, по своей структуре и семантике прагматически нагружены перлокутивной силой и в речи выполняют воздействующую функцию, что особенно характерно для устного неофициального общения: «*Какой он **Кóзел**, он **Козёл!***» (Устная разговорная речь: Н.В. – студентка); «*Стоит Вера **Верба** у пруда, и низко **ветви** свои склонила: думает, как же ей дальше жить с такой обузой*» (Н. Горбенко).

5. Много украинских фамилий образовано от личных имен (*Юхименко, Захарчук, Петренко*), большая часть которых, в отличие от русских с суффиксом -ов, в своем составе имеет украинский суффикс -енко со значением «принадлежность к роду». Кроме того, могут встречаться такие фамилии и с деминутивными суффиксами -ик (*Петрик* – Петро), -ась (*Демидась* – Демид). В образовании таких онимов принимает участие значительная цепочка формантов с разнообразной функционально-семантической загруженностью – от деминутивных до пейоративных: *Василига, Данько, Григора, Дмитрашко* и т. п.

Использование данных фамилий в официальной речи способно к прагматической ориентации, а в неофициальной спонтанной речи, при столкновении однокоренных личных имен и фамилий, зона их прагматического воздействия довольно слабая.

6. Существует много украинских антропонимов, которые характеризуют личные качества человека или особенности его внешности: *Красулько, Чепурный, Вертела, Задирака, Шпетный*. Фамилии, которые в дохристианские времена были именами, открывают для нас самый древний и самый подвижный слой живого украинского языка: *Журило, Добрило, Шульга* и др. В создании прозвищ-фамилий берутся наиболее типичные признаки людей, их физические, моральные и личные качества. Для выражения этих признаков из лексического состава украинского языка выбираются самые меткие слова. Основой для создания таких фамилий может быть как позитивный, так и негативный признак: *Рева, Разум* и др.

7. Незначительную группу составляют полисемантические украинские фамилии, образованные от апеллятивов, которые вышли из обихода, и функционируют в современном языке как устаревшие. В образовании таких фамилий может использоваться метафора, метонимия и т. п., за которыми скрываются мотивы названия, уже потерянные для нас. Так, украинская фамилия *Бабак* произошла от названия зверька и характеризует неповоротливого ленивого человека.

В процессе включения таких антропонимов в текст прагматический потенциал может усиливаться. Для создания экспрессии в целях прагматического воздействия на коммуникантов используются оценочные семы. В отсутствии субъекта могут употребляться семы, содержащие отрицательную окраску: «**Мудрак на-мудрил тут – теперь расхлебывай!**» (Устная разговорная речь: Т. А. – преподаватель). В данном контексте раскрывается отношение к субъекту, его физические свойства, что способствует прагматической ориентации и направленности на успешный коммуникативный эффект. Такие условия употребления имен диктуются Принципом Кооперации (по П. Грайсу), а нарушение этих условий может свидетельствовать либо о непонимании говорящим предметного содержания, которое легло в основу фамилии, либо о конфликтной ситуации.

8. Самая распространенная группа украинских фамилий образована от существительных, обозначающих предметы обихода, названия блюд, явления природы и всё то, чем пользовались или просто видели перед собой украинцы: *Доля, Середа, Борщ, Сало, Макитра, Телига* и т. п. В речи иллокутивная сила данных фамилий характеризуется высоким прагматическим потенциалом, так как название уже прагматически нагружено, а столкновение онима и апеллятива способствует высокой зоне прагматической направленности. Коннотативное значение антропонимов способно актуализировать культурно-исторический компонент посредством ассоциаций, основанных на фоновых знаниях коммуникантов. Такие фамилии, актуализируя прагматический потенциал в речи, закрепляются в устном народном творчестве, содержат оценочно-экспрессивные коннотативные компоненты, удерживая свою суггестивность в минимальных контекстах. Так, в заглавии «**Июльским днем Мороз в Бердянске**» (Город. 12.07.2015), фамилия известного мецената и словосочетание «июльский день» способствует формированию иллокутивной силы, так как сталкиваются две антонимические семы «жара» / «холод». В данном заголовке антропоним, возникший на базе апеллятива, прагматически ориентирует читателя и становится основой для всевозможного обыгрывания.

9. Очень часто в украинском языке встречаются фамилии с особой прагматически нагруженной семантической структурой, состоящие из двух частей: прилагательное в сочетании с существительным (*Рябоконь, Белоштан, Жовтонис* и др.), а также сочетание глагола с существительным (*Выпыйборщ, Непыйвода, Тягныбок, Незовыбатько* и др.). Авторство данных фамилий по праву принадлежит казакам. Существовали определенные правила в Сечи, согласно которым вновь прибывший должен оставить свою фамилию в стороне и войти в казачий мир с тем именем, которое бы удачнее всего его характеризовало. Эти ассоциативные фамилии имеют яркую эмоциональную окраску, настраивают на определенный лад, пробуждая в воображении множество образов. Принимая во внимание такую предметность казачьей жизни, не следует поражаться тому, что сегодня одни из самых прагматически нагруженных имен собственных принадлежат потомкам настоящих казаков. Данные интерактивные антропонимы часто становятся насмешкой для их носителей, но по своей семантической структуре прагматически направлены на успешный перлокутивный эффект.

Таким образом, из выделенных семантических групп украинских фамилий, наивысшую степень прагматического воздействия имеют сечевые фамилии. Не

уступают им и фамилии, образованные от названий флоры и фауны, имеющие тенденцию «обрастать» логико-сигнификативными и эмоционально-экспрессивными оттенками. Комплексная языковая информация, конденсированная в антропонимическом значении, играет важную роль в прагматическом воздействии, осуществляемом путем актуализации прагматического потенциала.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Коннотация как часть прагматики слова // Русский язык. Проблемы грамматической семантики и оценочные факторы в языке / Н. Д. Арутюнова. – М., 1992. – С. 36–44.
2. Иссерс О. С. Речевое воздействие / О. С. Иссерс. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 224 с.
3. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики / М. В. Никитин. – СПб: Изд-во ЛГУ, 1996. – 302 с.
4. Степанов Ю. С. В поисках прагматики (проблема субъекта) // Известия АН СССР. – Сер. лит. и яз. / Ю. С. Степанов. – М.: Наука, 1981. – Т.40. – № 4. – С. 325–332.
5. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи. – Воронеж: ВГУ, 1985. – 218 с.

Є. С. Ємельянова (м. Харків)

ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТЕРМІНІВ-ГАЛЛІЦИЗМІВ СУЧАСНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ АПК

Збагачення української наукової та виробничої терміносистеми АПК запозиченнями, зокрема галліцизмами, є необхідною передумовою її нормального розвитку та функціонування. Проблеми стандартизації іншомовних термінів постійно привертає увагу мовознавців (див. роботи А. Д'якова, Т. Кияка, І. Кочан, Г. Мацюк, Н. Нікуліної, Л. Симоненко та ін.), але й до цього часу у різних дослідників спостерігаються неоднозначні підходи до розв'язання цього питання. Безперечним залишається те, що сьогодні більшість заходів вітчизняних термінологів спрямовано на впорядкування та стандартизацію української галузевої термінології.

Своєрідність ситуації з сучасною терміносистемою АПК полягає у поєднанні щонайменше двох актуальних, але прямо протилежних тенденцій її розвитку. З одного боку, під впливом запозичень виникає її інтернаціоналізація, зростає загальний фонд запозичених елементів та кількість гібридів поміж термінів. Завдяки цілому ряду переваг (поняття часто розкривається через значення складових компонентів терміна, широкі словотворчі можливості тощо) іншомовні терміни та терміноелементи виявляються найбільш стабільними та витісняють з ужитку автохтонні синоніми. З іншого боку, співвідношення між національними та інтернаціональними елементами у терміносистемах встановлюються тільки за умови, якщо розв'язане питання національного, тому для української термінології АПК актуальною є орієнтація на загальнонародну основу в лексиці, в побудові стандартних терміносполучень, відмові від штучного словотворення. Вищевикладені положення зумовлюють актуальність нашої розвідки, метою якої є надання практичних рекомендацій щодо упорядкування і стандартизації термінів-галліцизмів у сучасній терміносистемі АПК.

Актуальною проблемою нормування галліцизмів української термінології АПК є варіативність, адже вибір найдоцільнішого й найраціональнішого варіанта, що відповідає не лише лінгвальним вимогам, а й основним тенденціям розвитку термінолексики й термінотворення, є важливим етапом стандартизації термінології. Основний корпус термінів-галліцизмів АПК сьогодні вже сформовано [1, с. 4; 2, с. 15], однак усе ще потребує кодифікації, оскільки для того самого поняття у різних виданнях уживаються різні номінації, а граматичне оформлення термінів ча-

сом суперечить законам української літературної мови. Зокрема, серед термінів-прикметників представлені галліцизми із суфіксом *-подібний*, що виконує функцію передачі схожості: *вазоподібна (пальмета), газоподібна (форма ґрунтової вологу), грипоподібний (стан тварини)*. Іноді у функції схожості вживається суфіксод-*-видний*, наприклад: *бокаловидний, ланцетовидний, ліановидний*. Непослідовність у вживанні цих формантів пояснюється, очевидно, впливом російської мови. На нашу думку, перевагу слід надавати термінам з формантом *-подібний*.

Прикметникові термінологічні одиниці як лексико-граматичний клас постійно поповнюються за рахунок ад'єктивації дієприкметника, який виражає ознаку за відношенням до дії. У сучасній українській мові наявна тенденція уникати активних дієприкметників на *-уч/ -юч*, як таких, що не властиві українській мові, проте в аналізованих спеціальних текстах спостерігаємо паралельне використання форм на *-уч/-юч* та *-льн(ий)*: *екрануючий (екранувальний) пристрій, пресуючі (пресувальні) вальці, калібруючий (калібрувальний) пристрій*. Відомо, що сучасна загальнолітературна норма рекомендує вживати деривати на *-уч/-юч* в тих випадках, коли дієприкметник виступає у функції прикметника, або коли зазначений формант диференціює значення термінологічних одиниць. На нашу думку, уникнення активних дієприкметників свідчатиме про більш тісний зв'язок термінології з народно-розмовною основою сучасної української літературної мови. Пропонуємо обмежити вживання дієприкметників теперішнього часу активного стану типу *екрануючий*, поширюючи віддієслівні прикметники та іменники на позначення властивостей предметів та виконавців дії типу *екранувальний*.

До граматичних проблем стандартизації аналізованої термінології належить, зокрема, функціонування термінів, що передаються двовидовими дієсловами, які мають одну форму й для позначення dokonanoї дії, й для позначення дії недokonanoї. Пропонуємо у випадках, де це можливо, подолати граматичну недостатність двовидових дієслів та утворених від них дієприкметників за допомогою префіксів зі значенням dokonanoї дії (наприклад: *фільтрована рідина* – рідина, яка знаходиться в процесі фільтрації, а *профільтрована рідина* – рідина, що пройшла процес фільтрації). Таким чином, зменшення кількості словотвірних варіантів через вилучення непродуктивних словотвірних типів сприятиме уніфікації терміносистеми АПК. Подальше унормування термінів-галліцизмів має передбачати узгодження національного й іншомовного компонентів у терміносистемі з метою вибору найдоцільнішого варіанта для надання практичних рекомендацій фахівцям галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ємельянова Є. С. Галліцизми в сучасній українській сільськогосподарській термінології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук за спец.: 10.02.01 «Українська мова» / Є. С. Ємельянова. – Харків, 2009. – 20 с.
2. Термінологія і професійна комунікативна культура фахівців аграрної сфери: монографія / Є. С. Ємельянова, С. М. Амеліна, Л. Я. Жук; під заг.ред. Є. С. Ємельянової. – Харків, 2013. – 294 с.
3. Rey A. A mots découverts. Chronique au fil de l'actualité / Rey A. – Paris: Editions Points, 2007. – 257 p.

Н. Р. Ємчура (м. Львів)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НЕОЛОГІЗМИ В МОВІ ЧЕСЬКИХ МАС-МЕДІЙ

Тексти газетно-журнальної публіцистики та загалом засоби масової інформації безпосередньо відображають та оперативно реагують на зміни, які відбу-

ваються в мові. Медіа є активним учасником суспільного життя. Завдяки доступу до масової аудиторії вони швидко поширюють інформацію про актуальні події і таким чином репрезентують сучасний лексикон. На матеріалі мас-медій можна простежити динаміку мовних змін, уживання іншомовних слів, визначити ключові слова певного періоду, окреслити загальні тенденції розвитку лексики та загалом здійснити комплексний аналіз мови на різних рівнях. Мас-медійні тексти слугують базою для дослідження прагматичних особливостей функціонування новотворів. Прагматичний потенціал лексико-семантичних інновацій реалізується через зміни в семантичній структурі слова в певному контексті, що сприймається як новаторство мовця.

Засоби масової інформації відіграють важливу роль у засвоєнні нової лексичної одиниці сучасною мовою, унааявнюють різну інтенсивність функціонування, регулярність вживання та міру входження неологізму до активного лексикону. Дані чеських корпусів SYN2009PUB та SYN2013PUB, які формують тексти газет та журналів 1995–2007 та 2005–2009 рр. відповідно, дають змогу виявити ступінь засвоєння нових слів і висловів, а також простежити вплив зовнішніх чинників на частотність вживання інновацій. Наприклад, новотвір *eurovolby* активно вживається в текстах мас-медій з 2004 та 2009 років, що пов'язано з проведенням виборів до Європейського парламенту (SYN2009PUB: 2004 – 1313 слововживань, SYN2013PUB: 2009 – 2528 слововживань).

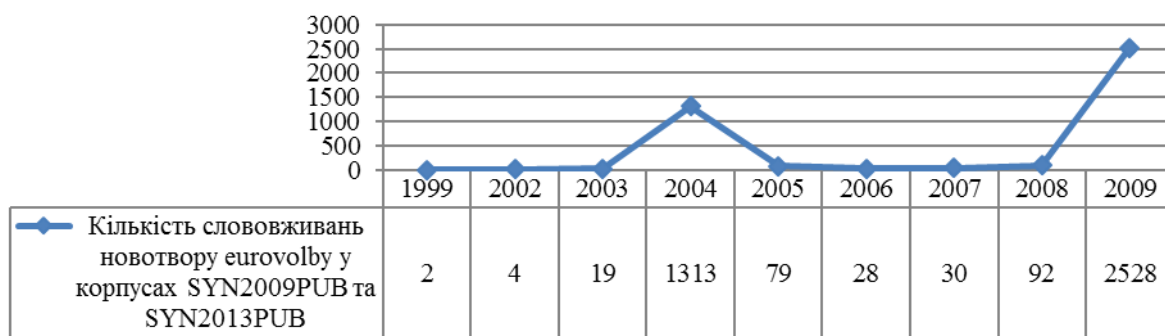

Рис. 1. Вживання неологізму *eurovolby* у текстах корпусів SYN2009PUB та SYN2013PUB

Через засоби масової інформації активно поширюються в мовленнєвій практиці модні слова та вислови. Особливо часто вони трапляються в текстах друкованих та інтернет-ЗМІ на політичну тематику. У цій тематичній сфері до модних належать найменування, уживання яких спричинене наслідуванням мовлення політичної еліти та представників авторитетних політичних сил. Модними словами стали, наприклад, *iniciovat*, *artikulovat*, *smysluplný*, *oslovit*, *časový horizont*, *díkce (zákona, vyhlášky)*, *partikulární*, *elektorální*, *lokální*, *municipální*, *komunální*, *renegociace* [1, с. 14]. Ознака модності може приписуватися словам, які вже існують у мові, але частота їхнього вживання зросла завдяки публічним висловлюванням відомих осіб. Чеська дослідниця мови політики Я. Главсова наводить приклади лексичних одиниць, які часто використовував у своїх промовах Вацлав Гавел: *smysluplný*, *nadosobní*, *stav obecné mysli*, *veledůležitý*, *jakýsi*, *oslovit*, *život ve pravdě*, *sebestřednost*, *vzdálený horizont*. Авторка зазначає, що ці слова та словосполучення, які є частиною «філософського словника дисидентського періоду президента», стали модними та розширили сферу функціонування [2, с. 30].

Варто зазначити, що також як модні можуть сприйматися мовцями і лексичні інновації, новотвори відомих державних, політичних та громадських діячів, які стали частиною чеського політичного дискурсу та центром уваги в інформаційному просторі.

У новітніх мас-медійних текстах набув поширення неологізм Вацлава Гавела *nakyslíci*. Це новоутворення автор використовує на позначення журналістів, публіцистів, політичних опонентів, критиків, які пишуть глузливі матеріали: «Toho, čemu se dnes posmíváme a různí *nakyslíci*, já jim říkám *nakyslíci*, píšou o tom takové nakyslé posměšné články a komentáře, není třeba obnovit statistické demonstrace na náměstích a vrátit se do jakési revoluční doby» [4]. Наше дослідження текстів чеських мас-медій виявило функціонування цього новотвору лише у формі множини на позначення групи осіб.

Значна кількість статей у чеських ЗМІ присвячена «клаусизмам», тобто незвичним, часто новим словам та висловам, характерним для висловлювань Вацлава Клауса. До відомих неологізмів колишнього президента належать *havlismus*, *homosexualismus*, *enviromentalismus*, *evropeismus*, *NGO-ismus*, *spokojování*, *humanrightismus*. Як бачимо, для промов Вацлава Клауса характерна велика кількість інновацій зі словотворчим формантом **-ismus**. Для прикладу розглянемо функціонування слова *homosexualismus*. У словнику PSJČ наведена лексема подається як синонім до лексеми *homosexualita* зі значенням «сексуальна прихильність до осіб тієї ж статі» [3]. У новому тлумаченні цю лексичну одиницю вжив Вацлав Клаус у червні 2011: «Můžeme respektovat homosexualitu, ne však *homosexualismus*». О. Мартінцова зауважує, що Вацлав Клаус розрізняє два поняття: *homosexualita* як властивість та *homosexualismus* як напрям мислення [5]. Зазначимо, що в базі неологічного матеріалу Neomat зафіксовано 3 випадки вживання слова *homosexualismus*. За даними Чеського національного корпусу SYN це слово було вжито тільки 9 разів.

Серед «відомих» лексичних одиниць, на які натрапляємо в промовах Вацлава Клауса, варто згадати такі інновації, як *nevýhra*, *kočkopes*, *radikální humanrightismus*, *opoziční smlouva*, *toleranční patent*, *levicový salát*, *duhová koalice*. Слово *nevýhra* в значенні «поразка, невдача» утворилося за продуктивною словотвірною моделлю «**ne-** + іменник» та поширилося у чеських мас-медіях після того, як його вжив Вацлав Клаус для позначення поразки Громадянської демократичної партії (ODS) від Чеської соціал-демократичної партії (ČSSD) на парламентських виборах у 2002 році. Саме ця лексема, а не чеські еквіваленти *prohra*, *porážka*, *neúspěch* чи іншомовне *fiasko*, почала часто використовуватися в газетно-журнальній публіцистиці та виступах політиків: «POLITIKA: Paroubkova *nevýhra*... Rovněž po prvních výsledcích ze sčítání hlasů z eurovoleb se v Lidovém domě začalo hovořit o „neporážce“ či „*nevýhře*“» (LN, 09.06.2009).

Засоби масової інформації засвідчують активне функціонування в мовленні Вацлава Клауса не тільки нових слів, але й нових словосполучень. Вислів *sarajevský atentát*, що позначає замах на австро-угорського спадкоємця трону Франца Фердинанда в 1914 році, зазнав семантичного перетворення і набув нового значення – «політична криза, яка відбулася в політичній партії ODS у 1997 році і спричинила падіння уряду Вацлава Клауса». «Výraz „*sarajevský atentát*“ sice po pádu vlády v roce 1997 vymysleli novináři, ale Klaus si jej osvojil a hojně používal» (HN, 16.06.2011). У цьому випадку неологізм вживається не на позначення фізичної дії, а означає звернення, адресоване Вацлаву Клаусу під час його перебування в Сараєво з вимогою покинути пост прем'єра та керівника партії ODS. Зазначимо, що для номінації цього явища в чеських мас-медіях також функціонує лексема *Sarajevo*. З ім'ям Вацлава Клауса пов'язане ще одне нове сполучення слів *chrastavské atentát*: «Prezident Václav Klaus ... zopakoval v souvislosti s tzv. *Chrastavským atentátem* svůj vzhled k „pisblácnosti“... a ostře se ohradil proti obviňování z „kremlofilie“» (Reflex, 08.10.2012). Лексема *atentát* вжита в прямому значенні «замах» і позначає спробу замаху на колишнього президента 28 вересня 2012 у місті Храстава. У наведеній цитаті з журнальної публіцис-

тики натрапляємо на неологізм *kremlofilie* зі значенням «надмірне захоплення політикою Російської Федерації». Спостереження за текстами ЗМІ виявили, що, крім неологізму *kremlofilie*, активно функціонують новотвори *kremlofil* «прихильник російської влади» та похідне *kremlofilní*. У чеській пресі наведені нові лексичні одиниці часто набувають негативної конотації або іронічного забарвлення: «Podle premiérova muže Romana Jocha se Klaus nechová jako muž, ale jako «ufňukaná kremlofilní bába»» (LN, 02.10.2012).

З лексико-семантичних інновацій, що широко вживаються в сучасній чеській мові, варто згадати також слово *kmotr*. Наприкінці 2009 року його ввів до політичного словника тодішній голова партії ODS Мірек Тополанек як ілюстрацію того факту, що партією паралельно управляє владна структура, яку формують керівники регіонів. У лінгвістичному обігу це поняття функціонує зі значенням «особа, яка має вплив на ситуацію в певному місті, регіоні країни або політичній партії та поєднує політичну діяльність з бізнесом»: «Odposlechová aféra exprimátora Béma a lobbisty Janouška se zrodila v letech, kdy tehdejší premiér Mirek Topolánek otevřeně vystoupil proti *kmotrům* v ODS» (LN, 22.03.2012). У широкий вжиток входять нові словосполучення *centrální kmotr*, *regionální kmotr*, *krajský kmotr*, *okresní kmotr*, *místní kmotr*, *stranický kmotr* тощо. Здійснене дослідження виявило функціонування в мові ЗМІ синонімічних лексичних одиниць: *gubernátor*, *regionální boss*, *regionální funkcionář*, *regionální vůdce*, *politický podnikatel*, *šedá eminence*, *zakulisní hráč*, для більшості з яких характерна виразна метафоричність: «Velkou moc mají spíše *regionální funkcionáři* – „oranžoví baroni“, jak o nich začali někteří ve straně mluvit, aby se vyhnula slovu „*kmotři*“, které v ODS „zpopularizoval“ bývalý šéf občanských demokratů Mirek Topolánek» (MF Dnes, 06.10.2010). На позначення менш впливових підприємців, які маніпулюють політичною сферою, вживають зменшувально-пестливі форми *kmotřík* та *kmotříček*.

Серед лексем, які почали активно функціонувати в лінгвальній практиці чеських мас-медій завдяки використанню в мові відомих політиків, натрапляємо на неосемантизми. Нового значення «приховувати гроші від партнера чи органів влади, від чоловіка чи дружини під час процесу розлучення та поділу спільного майна подружжя, оптимізувати свої податкові зобов'язання і заощадити на податках» набуло слово *odklonit* у складі словосполучень *odklonit peníze*, *odklonit finanční prostředky*. Інтенсивне використання цієї лексеми в новому значенні пов'язують з міністром промисловості Чеської Республіки Мартіном Коцоуреком: «Kocourek tvrdil, že peníze ve skutečnosti byly jeho a na matčin účet je «*odklonil* od rodinných problémů z roku 2008». Jinými slovy: ukryl je, aby finance nemusel přiznat u blížícího se rozvodového řízení» (LN, 09.11.2011).

Дослідження неологізмів у чеській суспільно-політичній лексиці кінця ХХ – початку ХХІ століть показало, що нові найменування аналізованої групи активно функціонують у текстах засобів масової інформації та мовленнєвій практиці чехів. Інтенсивному вживанню інновацій та їх засвоєнню в сучасній чеській мові сприяють мовна мода та мас-медіа, що зумовлено їхньою інформативною функцією і присутністю в усіх галузях суспільного життя. Нові слова та словосполучення як результати мовотворчості політиків активно функціонують у газетній та журнальній публіцистиці, текстах електронного медіапростору, їх використовують політичні прихильники, противники та пересічні носії чеської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bartošek J. Jazyk současné české politiky / Jaroslav Bartošek. – Olomouc: Vyd. Univ. Palackého v Olomouci, 1993. – 60 s.
2. Hlavsová J. Jazyk politiky / Jaroslava Hlavsová // Český jazyk na přelomu tisíciletí. – Praha: Academia, 1997. – S. 26–41.
3. Příruční slovník jazyka českého. – URL: <http://lexiko.ujc.cas.cz/heslare/>.

4. Šmídová J. Náznaky politiků na aktivitu «Zrušme komunisty» [Електронний ресурс]. 23.11.2005 / Jana Šmídová. – URL: http://www.rozhlas.cz/cro6/stop/_zprava/nazory-politiku-na-aktivitu-zrusme-komunis-ty--205056.
5. Válková H. Klaus vnesl do češtiny další „ismus“, na slovník má šanci za 10 let [Електронний ресурс]. 10.08.2011 / Hana Válková. – URL: http://zpravy.idnes.cz/klaus-vnesl-do-cestiny-dalsi-ismus-na-slovník-ma-sanci-za-10-let-p6n-domaci.aspx?c=A110810_113312_domaci_hv.

С. Ю. Жарко (м. Дніпро)

СЛОВОТВІРНІ СИНОНІМИ ЯК ЗАСІБ ЗБАГАЧЕННЯ ЛЕКСИКОНУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стрімке поповнення лексикону сучасної української мови упродовж останніх десятиліть відбувається як завдяки активному входженню до її складу запозичених слів, так і формуванню власне мовних одиниць.

Надмірне введення в словникову систему мови іншомовних слів призводить до нівелювання її індивідуальних ознак, натомість розбудова лексикону шляхом власних ресурсів стимулює розвиток української мови як самобутньої національної мови українського народу. Питомі новотвори, на відміну від чужомовних, демонструють національні риси мови, відображають культурний поступ українців, їхній духовний світ.

Одним із найпотужніших джерел поповнення лексичного фонду сучасної української мови залишається деривація. Завдяки різним способам деривації сьогодні пропонуються до ужитку новотвори, сконструйовані за наявними в мові моделями. Розбудові лексикону мови сприяє також широкий вибір дериваційних формантів, які слугують засобом граматичного оформлення нового найменування.

Потреба в нових, містких, яскравих номінаціях, зумовлена як позамовними, так і мовними чинниками, свобода вибору словотворчих засобів, їх різноманітність, а також намагання вийти за межі типового, традиційного, з одного боку, а з іншого – націоналізація мови, дія аналогії спричинили до утворення та вживання в мові цілої низки словотвірних синонімів. Під словотвірними синонімами розуміємо спільнокореневі різноафіксальні лексеми з однаковим словотвірним значенням на зразок: *відвідування – відвідини, перемовини – перемови, гасання – гасанина, зауваження – зауваги, грабіж – грабунок, креслення – кресленик, читальник – читач, мітингувальник – мітингар, піарник – піарівець, майданівець – майданник, банковий – банківський, новинний – новинневий тощо. Порівняйте: Гасанина по малих містах і містечках Австрії, Швейцарії, Швеції, Німеччини стає неминуchoю похідною від міжнародної літературної кар'єри* (СТБ: Вікна – Новини, 17.12.12). *На Прикарпатті гасання ночами на автівці знову призвело до загибелі молодого хлопця* (СТБ: Вікна – Новини, 01.02.11). *У вівторок президент Ірану Махмуд Ахмадінежад прибув до Єгипту. Це - перші відвідини країни іранським керівником з часу Ісламської революції 1979 року* (СТБ: Вікна – Новини, 01.02.13).

Словотвірні синоніми є результатом паралельних словотвірних актів на базі однієї твірної основи [3, с. 61].

Моделювання словотвірних синонімів – своєрідний пошук природних, оптимально зручних у використанні лексем, які віддзеркалюють національну специфіку мови. Їх утворення демонструє потужні дериваційні можливості слів, а разом з тим свідчить про багатство виражальних засобів мови.

Утворення словотвірних синонімів стимулює також «безперервна зміна мовних смаків, оцінок, які не завжди збігаються з традиційними, усталеними та закріпленими узусом...» [2, с. 6]. Слушним щодо цього є зауваження Л. Булаховського

про те, що «...ніколи, ні в яку епоху мовцями не були і не могли бути використані до кінця всі формальні можливості, надані мовою; кожна наступна епоха у своїх новотворах керувалася не загальною тенденцією до системності, а рядом асоціацій, з одного боку, з тим, що уже реально в мові відбулося, і, з іншого боку, з тим, що потребувало вираження» [1, с. 130].

Уходячи в обіг, дериват, синонімічний уживаному, відрізняється відтінком новизни, до певної міри незвичайності, тому перспективи подальшого його використання, укорінення в мові залежать від узусу. Прийняті й узагальнені узусом інновації «фільтруються» нормою і можуть певним чином вплинути на неї [2, с. 23]. Словотвірні синоніми функціонують, конкуруючи між собою, один з них розширює межі свого уживання, укорінюється в мові, а іншим послуговуються рідше, тому поступово останній пасивізується. «Конкурування номінацій відбиває діяльніший, активний аспект сучасної україномовної номінації. Водночас воно великою мірою спричинене і задане системою мови, наявними в ній моделями домінування та засобами їхнього оформлення...» [2, с. 5–6].

Активне уживання в сучасній українській мові словотвірних синонімів, на нашу думку, є виявом мовної динаміки, гнучкості, тяжіння до системності. Розширення лексичної системи мови завдяки продукуванню синонімічних дериватів на власне мовній основі – надійний спосіб відновлення «прикметних» рис української мови та їх закріплення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховский Л. А. Курс русского литературного языка: в 2-х т. – Київ, 1952. – Т. 1. – 446 с.
2. Карпіловська Є. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій // Українська мова. – 2007. – № 4. – С. 3–15.
3. Українська мова: Енциклопедія. – Київ, 2000. – 750 с.

Н. І. Іванова (м. Дніпро)

МОВА І КІНОМОВА ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Кіномові Олександра Довженка належить провідне місце у становленні екранних мистецтв, але поза увагою дослідників, на наш погляд, дотепер залишається питання про взаємовплив і взаємозв'язок кіномови й мови прозаїчних творів видатного митця. Самобутній режисер О. Довженко винайшов власне кінематографічне письмо з індивідуальним набором мовних засобів – своєрідний кіноідіостиль, що і визначив його кінопоетику, а «переклад» кінотекстів, створених наприкінці 1920-х – у 1930-ті рр., мовою оповідної прози сприяв народженню й формуванню оригінального, тоді ще невідомого українській літературі жанру – кіноповісті. Неодноразово митець з розпачем констатував: «Як жаль, що в кіно не можна говорити. Безсловесні ми, німі, як немовлята. Кудись тягнешся руками, хапаєш речі потрібні і непотрібні, падаєш, біжиш, – жалюгідна природа! А час настав – так багато треба розповісти» [2, с. 82]. У 1950-х рр. режисер звернувся до своєї кінематографічної трилогії періоду «німого» кіно і здійснив спробу «озвучення» пластичних композицій, ракурсів, асоціативних монтажних сполучень, загальних, середніх і крупних планів фільмів «Арсенал» і «Земля».

Заявлена проблема передбачає уточнення поняття «кіномова», оскільки впродовж тривалого часу не припиняються дискусії науковців щодо його сутності. Зауважимо, що кіномова як система – явище складне й динамічне, воно знаходиться у постійному розвитку завдяки, по-перше, взаємодії із суміжними мистецтвами, по-друге, використанню технологій та зображально-виражальних засобів інших видів мистецтв і, по-третє, – естетичним запитам доби. О. Довженко разом

зі своїми сучасниками Д. Гріффітом, С. Ейзенштейном, Л. Бунюелем, Р. Віне та іншими великими режисерами стояв біля витоків формування кіно як нового, сучасного, особливого мистецтва. Як відомо, піонери кінематографа часто послуговувалися випадковими знахідками своїх попередників і сучасників: скажімо, монтаж, крупний план, зйомка у русі та інші прийоми, що зазвичай використовуються у кіномистецтві, вперше з'являються не у фільмах названих художників. Геніальні творці нового візуального мистецтва чітко усвідомлювали синтетичний характер кінематографа, а також його залежність від традиційної мови – від словесного малюнку твору, аналізували відкриття інших, художньо переосмислювали та систематизували їхній досвід і відкривали універсальні закономірності специфічного матеріалу цього мистецтва – кіномови.

Одними з перших актуалізували у своїх теоретичних розвідках тлумачення кінофільму як «тексту» зі специфічною «мовою» російські формалісти (В. Шкловський, Ю. Тиянов). Вони, зокрема, запропонували специфічне розуміння «лексики» кіномови – кіноепітет, кінометонімія, кіносенекдоха та ін. і «граматики» – ракурсів, правил послідовної зміни планів, композиційного синтаксиса внутрішньокадрових елементів [6, с. 112; 7, с. 86].

Особливе місце в розробці теорії монтажу належить радянській кіношколі (Л. Кулешов, С. Ейзенштейн, В. Пудовкін, О. Довженко, Д. Вертов та ін.), яка досягла результатів, що вплинули на розвиток світового кінематографа. Так, на думку відомої американської дослідниці А. Лаутон, у 20-х роках нове покоління радянських режисерів – С. Ейзенштейн, В. Пудовкін, О. Довженко, Г. Козінцев, Л. Трауберг – захопила футуристична ідея «руйнування синтаксису», яка дозволяла художникам створювати засоби, засновані на поетичних аналогіях. Кінознавець включає режисерські пошуки Довженка до цих загальних кіноавангардних процесів і обґрунтовує свою теорію, аналізуючи кінотексти митця у контексті російського авангардного кіно та його особливої кіномови [3, с. 119].

Наприкінці 1950-х рр. у кінознавстві почали домінувати структурно-семіотичні концепції, для яких визначальним є лінгвоцентричний підхід до аналізу кіномови. В межах названої парадигми кінофільм розглядають як знакову систему, що побудована на моделі природної мови. Скажімо, відомий італійський кінорежисер П. Пазоліні запропонував своє бачення кіномови через зіставлення семіотики й лінгвістики, власну концепцію зображальних структур застосував до аналізу кіномови У. Еко, дослідження кіномови методом структурного аналізу збагатив Ю. Лотман [5, с. 45–66; 4, с. 96–108].

У кіноповідях Довженко здійснює спробу синтезу динамічності й пластичності кіномистецтва – і епічності й психологізму прозового твору: у власній творчості він доводить можливість психологізувати кіноряд – за рахунок вдалого добору акторів, їхньої професійної майстерності, гри світла й тіні, побудови мізансцени, крупних планів тощо; розвиток сюжету епічного твору можна динамізувати, прискорити мовленнєвими жестами персонажів, швидкою зміною подій чи оповіді про них, констатацією наративного часу і просторової осяжності.

«Кінематографічність» епічної мови Довженка-письменника дозволяє виокремити такі характерні її риси:

1. Мінімізація діалогової атрибуції.

– *Яке дивне все, правда?*

– *Еге.*

– *А чого ти, Василю, одвертаєшся од мене вдень?*

– *Аж і ти одвертаєшся. Правда ж, ти одвертаєшся?*

– *Так я сором'язлива. Мені чомусь удень буває соромно тебе.*

– *І мені.*

– *Правда?*

– *Йй-богу...* [1, с. 60].

Звернімо увагу на побудову діалогу: короткі репліки, за якими – щось недосказане, багатий підтекст і буяння почуттів. Наведений уривок видається надзвичайно показовим з точки зору можливості його кінематографічного рішення: психологічно напружений діалог можна посилити на екрані за рахунок крупних планів обличчя персонажів, їхніх поглядів одне на одного або сором'язливо відведених убік / опущених долу очей, жестами рук, легкою посмішкою.

2. Побудова повісткування за принципом «монтаж сцелень»:

«Розкинувши руки, спали чоловіки в клунях, сінях, на возах...

На подвір'ях ремигали лежма воли, підвівши голови й тримаючи місяць на нерухомих блискучих рогах.

На високому стовбурі старого в'яза у великім гнізді сидять чорногузи – він і вона.

Василь і Наталка стоять біля перелазу. Дослухаючись у невиразнім захваті до всього, що відбувалося в них, мовчки побралися вони за руки і широко відкритими очима вдивляються в навколишній надзвичайний світ...» [1, с. 60].

Монтаж сцелень в останньому фрагменті тексту зреалізований настільки повно й виразно, що дає підстави говорити про візуальну насиченість уривку кіноповісті, а його інформативний потенціал повністю підпорядкований створенню картини, яку реципієнт міг би уявити перед своїми очима.

3. Поділ тексту кіноповісті на сцени: *«Ой було в матері три сини...», «Була війна...», «Нема в матері трьох синів...»,* чітко визначений хронотоп: *«Година сімдесят друга»* [1, с. 9–10, 34].

4. Монтажні поєднання асоціативного характеру з довженківським поетичним римуванням і особливою взаємодією історичної та міфологічної символіки (портретна галерея селян, яблука та соняшники, віл – трактор, хробак – птах та ін.). Антитеза «віл – трактор» розгорнута як панорамна фреска: *«Сивий Вовкогін Улас, дебелий як віл, стоїть з двома круторогими волами на скіфській могилі й вдивляється в степ, закам'янівши, як статуя минулої епохи»* [1, с. 54].

5. Використання ремарок та «голосу за кадром»: *«Все, що тут написано, в кінокартину, звичайно, не входило, та навряд чи воно там і потрібне. Писалося ж це в ім'я доброго звичаю і з поваги до свого роду, а в деякій мірі на пораду артистам»* [1, с. 44]. Створюючи портрети героїв кіноповістей, письменник водночас подає рекомендації-міркування щодо типу актора, який зможе втілити образ на екрані: *«...Артист мав бути невеликий на зріст, але й не малий, широкий у плечах, сіроокий, з високим ясним чолом і тою усмішкою, яку так приємно тепер згадувати... Щоб умів розмовляти приязно не тільки з начальством чи з простими людьми, а й з конем, телятами, з сонцем у небі і навіть травами на землі. Тоді це буде вилитий дід»* [1, с. 44].

6. Паралельний монтаж: *«Тривожне чекання в убогих оселях. Ось підвелася мати, пригортаючи до грудей немовля. Стук. Повертається чоловік. Пильно дивиться в очі. Вдома він чи не вдома? Дивиться на дитину.*

– Хто?

Мовчить дружина. В очах страх і страждання.

Очевидно, так по всій Європі.

І в Німеччині те саме. І перед німкеню в такій самій напруженій тривозі стоїть німецький окопник.

– Вер?

І у Франції стоять так само винні з дітьми й дивляться з тугою на чоловіків. Нема щастя! Нема затишку! Втрачено спокій в Європі. І все немов чекає чогось» [1, с. 17].

Принцип монтажу поширений у різних видах мистецтва – літературі, живописі, музиці. Приміром, у літературних творах монтаж може використовуватися як композиційний прийом, може виникати спонтанно чи з'являтися факультативно, а от ознак закономірності цей принцип набує лише у кіномистецтві.

7. Особливе звукове наповнення сцен. Так, сюжет кіноповісті «Арсенал» замінюється різноманітними формами вираження авторської ідеї, наприклад, крику як прагнення подолати мозаїчність світу, де волення тисяч голосів мусить об'єднатися в один-єдиний і тим самим створити нову світову цілісність.

Або ж опис соціальної ситуації через повільний ритм селянського буття (аналіз) до стрибка (синтез), коли тиша раптово змінюється громом: гримнув постріл «Арсеналу», нічний постріл у «Землі» і т. ін. Революційні катаклізми митцем описуються як надзвичайно гучні події: *«Створилася тиша, як перед вибухом бомби...», «розколовся світ», «За дідовим тином крешуть блискавиці. За дідовим тином буря дуби вивертає з корінням, грім розпанахує тишу...»* [1, с. 45–46]. *«Куди не гляну. Куди не обернусь, чую: все міняється... Стріху вітром зірвало й понесло... Розпадається наш древній хліборобський світ... Життя моє і нашого села безповоротно розчахнулось надвоє...»* [1, с. 47].

8. Наявність персонажа-оповідача з чітким розділенням внутрішнього і зовнішнього голосу, використання фраз типу: *«Але повернімося на площу...»* [1, с. 20], *«Помчимо і ми за ними...»* [1, с. 32] тощо. Персонаж-оповідач є одночасно персонажем-гідом: *«Але не будемо обтяжувати сюжет навіть дорогими серцю вставними сценами і рушимо швидше за плином подій, бо вони, здається, вже розпочалися»* [1, с. 45] і персонажем-режисером: *«Кінооператори, мерщій! Апарати на плечі й у поле бігом!»* [1, с. 55].

Таким чином, у текстах кіноповістей, до яких ми звернулися, можна виокремити найбільш виразні ознаки присутності кіномови: використання поетикального принципу створення «тексту за текстом», діалогічне співвіснування трьох жанрів (сценарію, кінофільму, кіноповісті), поділ тексту кіноповісті на сцени, монтажні вставки асоціативного характеру тощо – і все це постає як складна комунікативна модель, що поєднує у собі мовні засоби і засоби кіномистецтва.

ЛИТЕРАТУРА

1. Довженко О. Твори: у 5-ти тт. – Т. 1. Кіноповісті. – К.: Дніпро, 1964. – 410 с.
2. Довженко і світ. Творчість О. П. Довженка в контексті світової культури: Статті. Есе. Рецензії. Спогади. Доповіді. Відгуки. Листи. Телеграми. – К.: Рад. письменник, 1984. – 221 с.
3. Lauton A. The Futurism roots of russian avant-garde cinema / A. Lauton // Reading in Russian modern. – М.: Nauka, 1993. – С. 119.
4. Лотман Ю., Цивьян Ю. Диалог с экраном. – Таллинн: Александра, 1994. – 215 с.
5. Пазолини П. П. Поэтическое кино // Строение фильма. Некоторые проблемы анализа произведений экрана: сб. ст. – М., 1985. – С. 45–66.
6. Тынянов Ю. Поэтика. История литературы. Кино. – М., 1977. – 576 с.
7. Шкловский В. О киноязыке // Шкловский В. За 60 лет: Работы о кино. – М., 1985. – 573 с.

А. Є. Іншаков (м. Кривий Ріг)

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ІННОВАЦІЇ В ДІАХРОННОМУ ДОСЛІДЖЕННІ КОЛЬОРАТИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (XIV–XXI СТ.)

Діахронічне дослідження кольороназв є важливим для процесу становлення, функціонування відповідної тематичної групи. Відсутність комплексного вивчення динаміки становлення й розвитку системи кольоронайменувань української мови зумовило вибір теми доповіді та її актуальність. На широкому історичному фактичному матеріалі цілісно й системно в порівняльно-історичному та в се-

мантико-функціональному аспектах подано аналіз лексики, що називає колір, в українській мові середньоукраїнського (XIV–XVIII ст.) та новоукраїнського періодів (XIX–XXI ст.). На основі мовних пам'яток відповідних етапів розвитку мови, опрацьованих теоретичних джерел ми дійшли таких висновків.

Традиційними для середньоукраїнської та нової української мови є групи *білого, чорного, червоного, синього, жовтого, зеленого* кольорів, змішаних – *сірого, коричневого*, успадкованих із праслов'янського, давньоруськоукраїнського періодів, і нові групи – *фіолетового* та *оранжевого* кольорів.

Збільшується кількість похідних особових назв від лексеми *білий* у джерелах XVI–XVIII ст. (більше 60), зовнішність людини характеризували суфіксальні деривати та похідні композити (близько 40). Переважно складні іменники, прикметники характеризують зовнішність тварин (майже 20). У XIX–XXI ст. суттєво збільшується кількість похідних дієслів (до 30). Майже всі абстрактні іменники нової української мови успадковані з попереднього періоду. Чимало виявлено похідних прикметників (понад 20), лише спорадично фіксуються похідні прислівники (5). Низка багатозначних слів, омонімів, синонімічних рядів, стійких мовних зворотів є свідченням високої валентності кольорономена *білий*.

Номен *чорний* традиційно зберігав основні значення з попереднього періоду, із часом набув нових значень. Лексема *вороний* уживалася виключно для позначення кінської масті. Розширюється коло назв тематичних груп. Абстрактні, збірні іменники XIV–XVIII ст. продовжують функціонувати в новій українській мові (близько 10). Зменшено-пестливі форми (10), низка складних слів характеризують прикметники (понад 20), менше виявлено прислівників (8). Розмаїтими є багатозначні слова, омоніми, переносні значення кольоратива формують образну семантику фразеологізмів.

У пам'ятках середньоукраїнської та нової української мови функціонували номени з індоєвропейським коренем *руд-* < **rudh-* – *рудий, рижий, рум'яний, русий*. Незначна кількість суфіксальних похідних, складних дериватів належить до активного складу сучасної української лексики. Із появою нового способу забарвлення з'являються номени *червлений, червчатий*. Слова з коренем *черв-* < **červ-* (*червлений, червчатий, чермний*), широко вживані в староукраїнській мові, із XVII ст. витісняються номеном *червоний*, який поступово стає абстрактною кольороназвою цієї групи. Серед похідних найбільше дієслів, прикметників, значно менше прислівників. 3-поміж іменників, прикметників функціонує багато складних дериватів із першою частиною *червоний*. Порівняльні звороти, багатозначні слова, омоніми свідчать про високу валентність номена. Новою українською мовою успадковані основні значення лексем середньоукраїнського періоду із коренем *багр-* < **bagr-*, збільшується в джерелах XIX–XXI ст. коло відповідних похідних. Зафіксовано інші поодинокі кольорономени.

Група *синього* кольору представлена в пам'ятках лексемами *синій, голубий, лазуровий, блакитний, блаватний*. Номен *синій* – абстрактне кольоропозначення. Розширюється тематичне коло кольорономена *синій* у новій українській мові. Кольороназва є твірною для багатьох дієслів (20), прикметників (більше 10), іменників (близько 15), зрідка прислівників (5), складних дериватів (6). Лексема *голубий* у XVI–XVII ст. у ділових пам'ятках передає назви масті тварин, кольору шерсті тварин, оперення птахів, тканин, одягу. Виявлено в пам'ятках інші назви на позначення голубого кольору – *блаватний, модрий*. Нечасто в пам'ятках XVI–XVIII ст. вживається кольоратив *блакитний*; похідних у новій українській мові функціонує небагато (близько 20). На позначення кольору одягу, тканин досить уживаною в джерелах XVI–XVII ст. була лексема *лазурний*. У джерелах сучасної української мови з'являється низка нових лексем на позначення синього кольору та його відтінків: *індиговий, калієвий, волошковий, сокирковий, белаий* та ін.

Лексема *жовтий* є абстрактним кольоропозначенням із широкою сполучуваністю. Мікрогрупи значно збільшуються в новій українській мові. Серед похідних переважають дієслова та їхні форми (близько 20), менше іменників (7), з-поміж похідних прикметників часто трапляються складні деривати (до 30), мало виявлено прислівників (7). Номен *золотий* у новій українській мові розширив значення, виступив складовою низки мікрогруп. У пам'ятках функціонує небагато похідних (до 20). Виявлені рідко вживані інші номен на позначення жовтого кольору: *канаровий*, *бурштиновий*, *восковий*, *гірчичний* тощо.

Із розвитком мови змішані номен *сірий*, *сивий*, *сизий*, *сідий* мають схожу семантику, близькі за спектром кольору. У новій українській мові розширюється коло значень кольороназв. Номен *сірий* репрезентує мікрогрупи назв одягу, тканин, назв тварин, незначною є мікрогрупа назв осіб. Функціонує обмежене коло дієслів (5), серед прикметників часто вживані складні деривати (більше 10), серед іменників – абстрактні назви (10), зрідка трапляються похідні прислівники (до 5). Лексема *сивий* переважно характеризувала масть тварин. Серед похідних прикметників виявлено чимало складних дериватів. Широкий спектр найменувань мастей тварин подають діалекти. Найменування змішаних кольорів засвідчують дифузні явища в мові. Розширює сферу вживання в новій українській мові номен *сизий* (раніше позначав виключно колір птаха). Небагато похідних подибуємо від прикметника *сідий*. Розглядувані кольорономен широко функціонують у фразеологізмах.

Групу змішаних кольорів розглядуваних періодів також представлено лексемами *смаглий*, *смяглий*, *смуглий*, *бурий*, *коричний*. Лексема *бурий*, запозичена в давнину, була широко вживаною. Через невизначеність, можливість називати різні відтінки розглядуваного кольору з часом набуває емоційно-експресивної оцінки. У мові з'явилося нове нейтральне слово – кольоропозначення *коричневий*, що розширило сферу вживання і стало абстрактним кольоропозначенням.

Найменування *зеленого* кольору в українській мові є розгалуженою мікросистемою. У староукраїнській мові розглядувана мікросистема поповнюється за рахунок мотивованих кольоропозначень (*кропивний*, *трав'яний*). Серед похідних назв зафіксовані дієслова та іменники (більше 30), виявлено кількісно менше похідних прислівників (близько 10). У пам'ятках нової української мови засвідчені різноманітні форми прикметників (до 30). З-поміж аналізованих дериватів часто побутують багатозначні слова. У деяких прикладах засвідчені дифузні явища (*папужастий*). У сучасній українській мові зафіксовані інші номен на позначення зеленого кольору та його відтінків (*мідянка*, *ізмрудний*, *салатовий*, *нефритовий* та ін.).

Відтінки змішаного червоно-синього або синьо-червоного кольору передавали лексеми *багровий*, *вишневий*, інколи *сизий*, *таусиний*. Із XVIII ст. з'являються спеціальні кольоропозначення для змішаного червоно-синього, синьо-червоного, голубувато-рожевого кольорів – назви *фіолетовий* і *ліловий* власний прикметник *бузковий*. Сьогодні номен *фіалковий* не дуже уживаний, зберігає книжний характер, передає один із основних кольорів спектра. *Ліловий* і *фіолетовий* кольори мало розрізнялися і мали схоже значення у вживанні кольоропозначення. Абстрактним кольоропозначенням цієї групи стала лексема *фіолетовий*.

Для назви жовто-червоного кольору існувала група кольоропозначень: *рудо-жовтий*, *жаркий*, *огненний*, пізніше *помаранцевий*. Найбільш уживаним виступав номен *рудо-жовтий* до кінця XVIII ст. Однак його граматична форма (складне похідне) не дозволяє стати абстрактним кольоропозначенням. *Помаранцевий*, *жаркий*, *рудо-жовтий* були витіснені з мови. Із XVIII ст. запозичена лексема *оранжевий* поступово розширює своє вживання, витісняє старі кольоропозначення і стає єдиним абстрактним номеном, що називає один із кольорів спектра.

Отже, кольороназви сучасної української мови – складна розгалужена система, яка є результатом розвитку лексико-семантичної групи кольорономенів протягом історії української мови, зокрема XIV–XXI ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іншаков А. Є. Історія кольоративів української мови : дис. ... канд. філол. наук / А. Є. Іншаков. – Дніпропетровськ, 2013. – 233 с.

І. Є. Іншакова (м. Кривий Ріг)

НОВІТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ФОРМУВАННІ ОДОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (лексико-граматичний аспект)

Нашу доповідь підготовлено на основі дисертаційної праці, присвяченої проблемі формування одоративної лексики в українській мові, аналізу відповідного фактичного матеріалу пам'яток писемного періоду.

На сьогодні, незважаючи на розгляд у низці праць вітчизняних, зарубіжних дослідників сенсорики, зокрема її одоративного складника, залишаються проблемні питання. Аналіз часткових аспектів розглядуваної лексики в українській, російській лінгвістиці, психолінгвістиці висуває потребу ґрунтовних напрацювань, які узагальнювали б теоретичні та практичні здобутки. Елементи мовної картини світу, що відображають сприйняття, зокрема ольфакторне, мають яскраво виражену національну специфіку. Відмінності відчуттів у різних культурах обумовлені особливостями національного складу мислення, самотутністю природного середовища, матеріальної культури, життєвої практики.

Опрацьована наукова література засвідчує проблему термінологічного апарату: до сьогодні дослідники не виробили єдиного підходу в окресленні відповідних термінів, відсутність дефініцій у словниках є наслідком браку чітко визначеної терміносистеми. Детальний розгляд ольфакторної лексики покликаний допомогти встановити історію окремих слів, системні відношення (синонімії, антонімії, узагальнення, диференціації та ін.), зміни в семантиці лексем, розвиток вторинних значень у процесі становлення, функціонування тощо. У спеціальній літературі аналізуються різні аспекти досліджуваної лексики. Науковці, аналізуючи семантику синтаксичних конструкцій зі значенням запаху, звертають увагу на явище синкретизму, бо часто перетинаються компоненти смакових, дотикових, зорових відчуттів тощо. Синестезії в художньому мовленні відповідають контекстові світової культури, мають виразні національні риси та специфічні індивідуальні, позначені потужною виразністю мовлення.

Перспективним є аналіз лінгвістами, літературознавцями, методистами парадигми польової структури (ядро й периферія), члени якої належать до лексико-семантичного поля із семантикою «запах». Регулярно повторювальні типові характеристики запаху підтверджують їх значущість для носія мови та культури. Теорія семантичної й семної структури слова дала змогу опису структурно-семантичної організації різних лексичних множин, зокрема й із семою «запах». У значенні досліджуваних слів сема «запах» має різноманітний статус. Іноді вона поставала як найважливіший елемент в організації лексичного значення слова, тобто була категоріально-лексичною семою. Здебільшого сема «запах» у значеннях слів має статус диференціальної, постає як уточнююча, конкретизує значення слова.

Запахова лексика, розпочавши своє становлення в дописемний період, упродовж століть в українській мові виформувалася як система. Склад одоративів постійно поповнювався новими лексемами, більшість номенів із праслов'янської

доби закріпилися й у писемний період розвитку мови. Зокрема, у праслов'янський період реконструйовано 230 слів, у давньоруськоукраїнський виявлено майже 400, середньоукраїнський – 330 номенів, у новоукраїнський – понад 1100 лексем.

Проаналізований матеріал засвідчує, що вже в давні часи склалася розгалужена система лексики на позначення запахів. За даними реконструкцій, у праслов'янській мові функціонували близько двох десятків коренів та їхніх похідних. Це продуктивні корені **dux-*, **kur-*, **kad-* та менш уживані **gar-*, **von-*, **smord-*, **tux-* та ін. Фактичний матеріал пам'яток періоду Київської Русі, етимологічні словники свідчать про наявність одоративної лексики в пам'ятках XI–XIII ст. (близько 320 прикладів). У давньоруськоукраїнській мові основні корені з праслов'янського періоду були збережені. Значно розширюється коло похідних із коренями *кад-* (34), *вон-* (90), *сморд-* (80). У середньоукраїнській мові простежуємо збагачення лексичного складу мови, зокрема, одоративною лексикою (близько 280), функціонують основні корені з попередніх періодів. Найпродуктивніші – *кад-* (35), *пах-* (32), *дим-* (21), *вон-* (66), *смерд-* (68), менш продуктивні гнізда з коренями *гн-*, *аромат-*, поодинокі приклади з коренями *дих-*, *гор-*, *чад-*. Досить уживані складні слова на позначення запаху. Словники часто фіксують синонімічні ряди одоративів. Зафіксовані у значній кількості (40) моделі з давньоруськоукраїнського періоду. Це складні слова з префіксоїдами *благо-*, *добро-*, *зло-*. У новоукраїнській мові виявлені понад 630 похідних запахової лексики. Це розгалужені словотвірні гнізда з коренями *дух-*, *дих-*, *дох-*, *кур-*, *кад-*, *чад-*, *пах-*, *нюх-*, *дим-*, *смерд-* та їхніми варіантами; зберігають чи нарощують свою продуктивність морфеми *кур-* (115), *пах-* (68), *дих-* (*дох-*, *дух-*) (61), *нюх-* (60), *дим-* (55), *чад-* (29). Зменшили порівняно з попередніми періодами свою продуктивність корені *смерд-* (56), *вон-* (22), *кад-* (21) та ін. Кількісно незначними є словотвірні гнізда для передавання неприємних запахів із морфемами *гар-*, *тх-*, *смал-*, *пар-*, *копт-*. Нові словотвірні гнізда з різною продуктивністю утворюють корені *тютюн-*, *прян-*, *пал-*, *мед-* тощо. Похідні утворені переважно суфіксальним, префіксальним, рідше безафіксним способами.

Опрацьовані писемні джерела історії української мови репрезентують неоднаковий ступінь активності тематичних груп на різних етапах розвитку мови. За даними реконструкцій, у праслов'янській мові вже були незначні за кількістю (до десятка) тематичні групи рослин та тварин, птахів, комах. У давньоруськоукраїнській мові поповнюється тематична група рослин (20) і формується нова потужна група ароматичних речовин (60). Середньоукраїнська мова успадкувала чимало номенів із попередніх періодів на позначення найменувань рослин чи речовин. Фіксуються й нові лексеми (загалом понад 50 номенів). Низка виокремлених тематичних груп у новоукраїнській мові документується за пам'ятками, починаючи ще з праслов'янського періоду. Очевидно, значна частина дериватів утворена в попередні часи, однак фіксуються ці слова значно пізніше. Продуктивною є група рослин (90). Упродовж писемного періоду розвитку української мови кількість речовин значно зросла (понад 50). Коло таких найменувань часто розширюється за рахунок запозичень, переважно це термінологічні утворення. Виокремлюються нові тематичні групи: пахучих рідин, газів (майже 30). Обстежені джерела спорадично засвідчують номени на позначення їжі, напоїв, успадковані з праслов'янського періоду найменування тварин, птахів, комах.

Одоративи здавна мали різну частиномовну належність. Упродовж усіх періодів розвитку української мови з-поміж запахової лексики переважали іменники. У праслов'янському періоді зафіксовано близько 115 номенів, у давньоруськоукраїнському – понад 225, у середньоукраїнському – 160, у новоукраїнському – понад 525. Дещо менше пам'ятки документують дієслів-одоративів: праслов'янський період – понад 95, давньоруськоукраїнський – понад 125, середньоукраїнський – близько 90, новоукраїнський – понад 415. Істотно менше виявлено

за джерелами прикметників на позначення запахової лексики, зокрема, у праслов'янському періоді трапляється 20 слів, у давньорусько-українському – 50 номенів, у середньоукраїнському – понад 80, у новоукраїнському – майже 150. Лише спорадично побутують у мові прислівники: поодинокі в давньоруськоукраїнському й середньоукраїнському періодах і в новоукраїнському – понад 10.

Отже, одоративна система сучасної української мови є продовженням давніх процесів, українська мова успадкувала основний масив запахової лексики праслов'янського, давньоруськоукраїнського періодів, розвинула продуктивність більшості з тематичних груп, сформувала в межах словотвірних гнізд нові лексико-словотвірні підтипи. На ґрунті власне української мови виникла низка нових тематичних підгруп, які разом склали цілісну систему – складник лексичної системи української мови.

ЛІТЕРАТУРА

- Іншакова І. Є. Формування одоративної лексики в українській мові: дис. ... канд. філол. наук / І. Є. Іншакова. – Дніпропетровськ, 2016. – 218 с.

Р. О. Каракевич (м. Дрогобич)

СТАНОВЛЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ ЯК САМОСТІЙНОЇ НАУКИ

Постановка проблеми. Серйозним поштовхом для становлення лінгвокультурології стала поява наукових праць, присвячених опису національної мови через дослідження розумово-мовленнєвої діяльності її носіїв, що нерозривно пов'язана з національною ідентичністю, культурою та освітою мовної особистості. Це насамперед розвідки українських (І. О. Голубовська, Т. В. Радзівська, О. О. Селіванова, О. В. Тищенко, Т. С. Толчєєва [4; 13; 15; 18; 19]) та російських (С. Г. Воркачев, В. В. Воробйов, В. І. Карасик, С. О. Кошарна, Ю. С. Степанов, В. Н. Телія [2; 3; 6; 7; 14; 17]) дослідників. Тут слід згадати також відому білоруську вчену-лінгвокультуролога В. А. Маслову [10] та польських мовознавців А. Вежбицьку [27] і Є. Бартмінського [20].

Актуальність статті зумовлена антропоцентричним спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень на розкриття становлення лінгвокультурології як самостійного напрямку дослідження, який утворився на межі лінгвістики та культурології.

Аналіз останніх джерел. Сьогодні не викликає сумніву той факт, що початок антропологічної парадигми в лінгвістиці був закладений В. фон Гумбольдтом [5] (хоча сама концепція В. фон Гумбольдта сформувалася, імовірно, під впливом ідеї «духу» народу Й. Гердера [22], оскільки цей видатний учений став автором концепції про взаємозв'язок характеру мови й характеру народу, стверджуючи про те, що різні за своєю сутністю, впливом на пізнання і почуття мови є фактично різним світобаченням, а своєрідність мови визначає сутність нації. Усі ці думки привели до такого висновку: вивчення мови має охоплювати все те, що історія та філософія пов'язують із внутрішнім світом людини. В. фон Гумбольдт висловив уперше в історії мовознавства думку про втілення своєрідності культури в мові, а також ним була проведена паралель між різними мовними формами та різними способами мислення та сприйняття дійсності. Ці ідеї В. фон Гумбольдта знайшли в Західній Європі продовження в такому напрямку мовознавства, як неогумбольдтіанство. Його представники в середині ХХ ст. розробляли питання про залежність змісту мислення та логічного ходу думки від структурних особливостей мови [12; 21; 24]. Їх дослідження відрізнялися більшим інтересом до змістового боку мови,

тому аналізу підлягали семантичні сфери різних мов шляхом виявлення спільного й відмінного між ними. Л. Вайсгербер увів поняття «вербалізації світу» на позначення процесу мовного оволодіння світом і перетворення його на об'єкт пізнання. Фундаментальні праці В. фон Гумбольдта та неогумбольдтіанців про взаємодію і взаємовплив мови й культури сформували, власне, основу феноменологічної методології в мовознавстві.

У США напрямок неогумбольдтіанства продовжували Ф. Боас, Д. Пауелл, Е. Сепір, Б. Уорф, У. Уїтні. Широко відомою є гіпотеза Сепіра-Уорфа про мовну відносність [16], згідно з якою мова має пріоритетну роль у процесі пізнання: наявність різних категорій у різних мовах свідчить про різні способи концептуалізації навколишнього світу носіями цих мов. На відміну від європейських послідовників ідей В. фон Гумбольдта, американські лінгвісти зосереджували увагу на структурних мовних розбіжностях і шукали паралелі між структурою мови та структурою думки. Протягом XX ст. гіпотезу Сепіра-Уорфа різко критикували, і її було забуто. Попри це в кінці 80-х – на початку 90-х років ця гіпотеза знову почала відроджуватися [25; 26].

Метою даної розвідки є пізнання становлення лінгвокультурології як самостійної наукової дисципліни зв'язаних з пошуком витоків цієї науки.

Об'єкт: лінгвокультурологічна проблематика, опис культурно-національних конотацій ФО і виявлення на основі цього опису характерних рис менталітету того чи іншого етносу.

Огляд праць дозволяє стверджувати про існування таких лінгвокультурологічних шкіл [10, с. 28–30]: 1) культурні константи на основі текстів із позиції віддаленого в часі спостерігача є предметом досліджень шкіл Ю. С. Степанова та Н. Д. Арутюнової; 2) мовні явища з позиції носія мови розглядаються в межах школи В. М. Телія; 3) вивченням власне мовних реалій займається близька до лінгвокраїнознавства школа В. В. Воробйова.

У дефініції поняття «лінгвокультурологія» В. Воробйов акцентує увагу на синтезувальному характері науки, яка дозволяє вивчати взаємодію культури й мови в процесі їхнього функціонування, досліджувати вияви культури народу, зафіксовані в мові. Терміном «лінгвокультурологія» послуговуються й інші лінгвісти, вносячи свої корективи у його визначення.

Саме робота В. В. Воробйова має найтісніший зв'язок з традицією неогумбольдтіанства: автор пропонує досліджувати культуру, втілену в мові, на основі гіпотези Сепіра-Уорфа, активно послуговуючись при цьому розробленою Л. Вайсгербером термінологією. Метод вивчення лінгвокультурологічних об'єктів, на думку В. В. Воробйова, повинен бути тільки системним, адже системне вивчення може надати повне уявлення про них, ураховуючи їх мовний і позамовний зміст. Така *єдність лінгвального й екстралінгвального змісту формує основну одиницю лінгвокультурологічного аналізу – лінгвокультуре́му*, про епістемологічний потенціал якої для зіставної лінгвокультурології йтиметься далі. Тут лише зазначимо, що підтвердженням зв'язку позиції В. В. Воробйова з вихідними ідеями про зв'язок мови й культури є використання ним категорії найближчого та найдалшого значення слова О. О. Потебні для опису відмінностей між словом і лінгвокультуре́мою: остання відрізняється від слова більш складною структурою – її план змісту поділяється на мовне значення та культурний смисл.

Одними з перших лінгвокультурологічної проблематики торкнулися у своїх дослідженнях такі визначні мовознавці, як Н. Д. Арутюнова, Ю. С. Степанов, В. М. Телія. Ю. С. Степанов, зокрема, надав у своїй праці актуальні для носіїв російської мови концепти та подав їх розгорнутий коментар [14]. Дослідження Н. Д. Арутюнової спрямоване на визначення універсальних термінів культури, вибраних із текстів різних часів та народів [1]. Предметом вивчення В. Телія та її

школи є ФО, тому дослідниця намагається дати опис культурно-національних конотацій цих одиниць і виявити на основі цього опису характерні риси менталітету того чи іншого етносу.

Висновки. Слід зауважити, що в більшості зі згаданих вище праць присвячених лінгвокультурології, простежуємо крен у бік етнолінгвістики, або й узагалі вони виконані в руслі останньої. Це заставляє нас визнати, що лінгвокультурологія розбудовується значною мірою на етнолінгвістичній платформі. Наукові праці цих учених стали базою для виникнення лінгвокультурології як самостійного напрямку дослідження, який утворився на межі лінгвістики та культурології. Єдність лінгвального й екстралінгвального змісту формує основну одиницю лінгвокультурологічного аналізу – лінгвокультурему. Слушною є ж відмінність між словом і лінгвокультуремою: остання відрізняється від слова більш складною структурою.

Перспективи подальших досліджень. Ми зазначали вище, що в сучасних лінгвістичних дослідженнях, присвячених вивченню взаємодії мови й культури, домінують лінгвокультурологічні та етнолінгвістичні проблематики.

У кінці ХХ століття в межах лінгвістики виокремилася ще одна нова та перспективна дисципліна – лінгвоконцептологія. Концептуальний аналіз домінує в зіставних лінгвокультурологічних дослідженнях. Найактуальнішою проблемою при лінгвокультурологічному вивченні фразеологій різних мов вважається «розкодування» культурної інформації на основі концептуального аналізу. Категоріальний апарат лінгвоконцептології у її культурологічному й етнолінгвістичному вимірах передбачає вивчення та опис взаємовідношень між мовою і культурою, мовою й етносом, мовою і народним менталітетом. Лінгвоконцептологія спрямована на вивчення структури та специфічних властивостей концептів як ментальних сутностей. Тому наступне наше дослідження буде присвячене саме лінгвоконцептологічним витокам лінгвокультурології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М.: Языки рус. культуры, 1999. – 896 с.
2. Воркачев С. Г. Любовь как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М.: Гнозис, 2007. – 284 с.
3. Воробьев В. В. Лингвокультурология: монография / В. В. Воробьев. – М.: РУДН, 2008. – 336 с.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія / І. О. Голубовська 2-е вид, випр. і доп. – К.: Логос, 2004. – 284 с.
5. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт; пер. с нем.; общ. ред. Г. В. Рамишвили; послесл. А. В. Гулыги и В. А. Звегинцева. – М.: ОАО ИГ «Прогресс», 2000. – 400 с.
6. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2007. – 520 с.
7. Кошарная С. А. Миф и язык: Опыт лингвокультурологической реконструкции русской мифологической картины мира / С. А. Кошарная. – Белгород : Изд. Белгородск. гос. ун-та, 2002. – 288 с.
8. Масенко Л. Т. Лінгвокультурологія і стратегія мовної політики в дослідженні Романа Кіся / Л. Т. Масенко // Дивослово. – 2003. – № 12. – С. 12–15.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие / В. А. Маслова. – М.: Изд. центр «Академия», 2001. – 208 с.
10. Маслова В. А. Homo lingualis в культуре : монография / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Гнозис, 2007. – 320 с.
11. Потебня А. А. Мысль и язык / Александр Афанасьевич Потебня. – К. : СИНТО, 1993. – 192 с.
12. Радзівська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість : монографія / Т. В. Радзівська. – К.: Інформ.-аналіт. агентство, 2010. – 491 с.
13. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов; 2-е изд., испр. и доп. – М.: Академический проект, 2001. – 990 с.

14. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / О. О. Селіванова. – К., Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
15. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Эдвард Сепир; пер. с англ. Перцова Е. Н. ; общ. ред. Е. А. Кибрик. – М.: Прогресс, 1993. – 656 с.
16. Телия В.Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов (от мировидения к миропониманию) // Славянское языкознание. XI Междунар. съезд славистов. – М., 1993. – С. 302–306.
17. Тищенко О.В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі / О. В. Тищенко. – К., 2000. – 236 с.
18. Толчеєва Т. С. Сигніфікативні артефакти як структури знакової репрезентації етномовної свідомості : монографія / Т. С. Толчеєва. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2009. – 286 с.
19. Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata / Jerzy Bartmiński. – Lublin: Uniwersytet Marii Skłodowskiej-Curie, 2007. – 318 s.
20. Carroll J. B. Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf / John Bissell Carroll. – Cambridge, Mass.: Technology Press of Massachusetts Institute of Technology, 1956. – 214 p.
21. Herder J. G. Abhandlung über den Ursprung der Sprache / Johann Gottfried Herder. – Stuttgart: Reclam, 1966. – 220 s.
22. Humboldt W. v. Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts / Wilhelm von Humboldt / hrsg. von Donatella DiCesare. – Paderborn; München; Wien; Zürich: Schöningh, 1998. – 556 s.
23. Weisgerber L. Das Gesetz der Sprache / Leo Weisgerber. – Heidelberg: Quelle & Meyer, 1951. – 201 s.
24. Hymes D. Ethnography, linguistics, narrative inequality : Toward an understanding of voice / Dell Hymes. – L.: Taylor & Francis, 1996. – 270 p.
25. Korhonen J. Studien zur Phraseologie des Deutschen und des Finnischen I / Jarmo Korhonen. – Bochum: Universitätsverlag Brockmeyer, 1995. – 410 s.
26. Wierzbicka A. Semantics : Primes and Universals / Anna Wierzbicka. – Oxford; New York: Oxford University Press, 1996. – xii, 500 p.

Г. Н. Козуб (г. Полтава)

КОНТЕКСТНАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ ЗНАЧЕНИЙ РУССКИХ ОТПЕРСОНАЛЬНЫХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ

В последние десятилетия замечен интерес к семантическим процессам в языке на всех уровнях. Семантические процессы стали рассматриваться широко, на уровне концептов, с лингво-культуроведческой точки зрения. В конце XX века в отечественной лингвистике сформировалась наука – когнитивная лингвистика, в задачу которой входило описание и анализ концептов в языке. Е. С. Кубрякова рассмотрела части речи с когнитивной точки зрения [6]. В. А. Маслова считала, что «язык – это вербальная сокровищница нации, средство передачи мысли, которую он «упаковывает» в некую языковую структуру. Знания, используемые при этом, не являются лишь знаниями о языке. Это также знания о мире, о социальном контексте, знания о принципах речевого общения, об адресате, фоновые знания и т. д.» [8, с. 5].

«Лингвистикой правит семантика и на ее балу словообразовательное значение испытывает комплекс Золушки. Оно оказалось вне магистрального пути развития лингвистической мысли» [1, с. 67]. Отдельные лингвисты признают наличие противоречия между системным подходом к словообразовательным явлениям и семантическими изысканиями в словообразовании. Если на уровне теории все вопросы словообразовательной семантики уже более или менее решены, то глубинные семантические проблемы словообразования на уровне отдельных частей речи ещё нуждаются в своем рассмотрении. Имя прилагательное в этом смысле –

самый сложный и противоречивый лексико-грамматический разряд слов, обладающий семантической мобильностью и многоплановостью [3, с. 63; 9, с. 67].

Отперсональные прилагательные вступают в сложные семантические связи со своими производящими. Их семантика обусловлена системной способностью вовлекаться в омореферентные, парореферентные и альтерореферентные связи. Словообразовательные связи являются дифференцирующими в формировании и функционировании лексико-грамматических разрядов отперсональных прилагательных.

Одним из средств реализации системности выступает контекст. В нем отражаются все действительные связи и отношения, существующие между языковыми единицами. Многоплановость конкретных реализаций не означает, что контекст сам порождает эти значения. «Он только реализует, дает статус существования подлинного значения соответствующей языковой единицы» [5, с. 33].

Цель настоящей статьи – определить контекстные значения отперсональных прилагательных, сопоставить их с разрядовыми значениями исследуемых адъективов, установить закономерности отражения референтной отнесенности производных.

В грамматической системе русского языка значительное место занимают производные отперсональные прилагательные. В тексте они реализуют разнообразные значения, зафиксированные словарями. Это прежде всего значение родовой и индивидуальной принадлежности, общее относительное, значение свойственности, качественности. Их можно отнести к разрядовым, они и фиксируются в толковых словарях. Выразителями подобной семантики в тексте выступают все лексико-грамматические разряды прилагательных.

Значение принадлежности является стержневым для отперсональных производных и прежде всего реализуется прилагательными с суффиксом -ов, -ев, -ин, -ий. Причем прилагательные с суффиксом -ий получают значение родовой принадлежности, а прилагательные с другими суффиксами – индивидуальной принадлежности. Например: *Ей было лет тридцать, но выглядела она куда старше из-за **старушечьей** прически с куцым узелком на макушке* (А. Рекемчук). Следует отличать истинное значение производного и его контекстные проявления. Обычно притяжательные прилагательные в тексте могут получать иное, чаще – переносное значение. Так, в предложении *Михаил нагнулся, почесал ее за ухом, на что оскорбленное, дамское, вернее, **стародевичье** достоинство и ухом не повело, и что-то шепнул ей* (Г. Пряхин) адъектив *стародевичий* на самом деле обозначает «признак по отношению к животному (собаке)».

Если языковая система ограничивает круг подобных производных прилагательными, отражающими семейно-родственные отношения, то в контексте закрепляется способность к широкой сочетаемости производящих основ с персональным значением с указанными формальными средствами. Порождением этой способности выступают окказиональные слова, которые заполняют лакуны в словообразовательной парадигме. Например: *Остается заурядная, но **чреватая** осложнениями **салажья** болезнь – разочарование в женской преданности* (Ю. Поляков).

Значение индивидуальной принадлежности свойственно и прилагательным с суффиксом -ск, особенно образованиям от собственных имен. Например: *Чистяков не видел Надю больше десяти лет, с того самого вечера, когда на квартире Желябьева отмечали защиту **чистяковской** диссертации* (Ю. Поляков).

Общее относительное значение имеет большинство прилагательных.

А. Д. Зверев пишет о том, что в современных восточнославянских языках почти любое существительное с помощью суффикса -ск может быть переведено в прилагательное [2, с. 157].

Иногда лаконичность адъективной формы с общим относительным значением делает ее более уместной в названии или в стихотворной строке: *Разгром и крах и беженское горе* (И. Одоевцева).

Общее относительное значение может не совпадать со словарным толкованием, так как в речи закрепился жаргонизм, который появился на основе стержневого значения субстантива. Например: *Ах, ну, конечно, по приговору «стариковского» суда с этой минуты и до первой партии я поражен в правах и разжалован в салаги* (Ю. Поляков). В речи вообще может появиться новое слово на основе сложного развития жаргонизма-субстантива. Ср: *демобилизация-дембель-дембельский*. Например: *Армии они не необходимы, даже вредны, если верить замполиту, я без своих дембельских привилегий обойдусь* (Ю. Поляков).

Значение «свойственный кому-либо» является переходным к качественному, то есть прилагательные к качественности приходят через свойственность. Например: *Белокаменный Федор Иванович сидит в знакомой по многочисленным фотографиям шалыпинской позе* (Известия. 1986, 1 ноября).

Качественное значение реализуется двояко: 1) через производные качественные прилагательные, у которых качественность заложена изначально, качественное значение у них идет от производящей основы, на которую накладывается значение суффикса: *Был у нас раньше подонистый таксист* (В. Козлов). 2) Это значение может восприниматься благодаря окружению. Например: *Вся эта масса аморфного, мальчикового, зеленого, только затрудняла движение к капсюлю, и парень отправил помощников в кузов тележки принимать мешки, а на земле управлялся сам* (Г. Пряхин). Последнее значение уже заложено в основе, а контекст лишь помогает его реализовать, «категория нюанса... есть не что иное, как ординарный случай реализации контекстного значения языковой единицы, получающий затем свое обобщенное, абстрагированное описание» [5, с. 49]. Качественное значение имеют и прилагательные, образованные от собственных имен: *Кажется, красоты нет без уверенности в себе, разве что левитановская* (С. Залыгин).

Все указанные выше значения реализуют окказиональные прилагательные: *Жена его была донской казачкой, а дочь – тетя Клава – слегка калмыковатая* (А. Рекемчук). *Она написала письмо разгильдяевой подруге и попросила повлиять* (Ю. Поляков). Окказионализмы не появляются в речи случайно. Еще Л. В. Щерба писал, что «индивидуальная речевая система является лишь конкретным проявлением языковой системы» [11, с. 123]. Образование окказиональных слов – это также одно из подтверждений системности в языке. Включаясь в дихотомию «язык-речь», они являются «речевой организацией не реализованных языком возможностей, заложенных в его системе» [7, с. 92].

Контекстные значения не исчерпываются значениями принадлежности, свойственности, качественности. Отперсональные прилагательные могут иметь значение временное, локальное, субъектное и другие. Эти значения определяются или окружением, или формальными средствами. Например: *Здесь главное, началось такое шпанистое время, такая многоэтажная инфляция, что связи связями, дружба дружбой, а истина дороже!* (Известия. 1990, 2 октября.).

Множество контекстных реализаций только является подтверждением мысли об общем характере языковой системы, конкретным воплощением которой является речь. Контекст помогает выявить действительные связи между референтом-производящим-производным. Он реализует то потенциальное, что уже заложено в языковой системе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жаналина Л. К. Словообразовательное значение с позиций интегративного подхода / Л. К. Жаналина // Филол. науки. – 2004. – № 4. – С. 67–78.
2. Зверев А. Д. Словообразование в современных восточнославянских языках / А. Д. Зверев. – М., 1981.
3. Катлинская Л. П. Место семантики в описании русского словообразования / Л. П. Катлинская // Филол. науки. – 1995. – № 4. – С. 63–72.
4. Колесникова Л. В. К вопросу о характере значения в когнитивной лингвистике / Л. В. Колесникова // Наук. вісник Ізмаїльського держ. гуман. ун-ту. – 2008. – Вип. 25. – С. 85–89.
5. Колшанский Г. В. Контекстная семантика / Г. В. Колшанский. – М., 1980.
6. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004.
7. Лыков А. Г. Синтагма-парадигматика окказионального словообразования / А. Г. Лыков // Очерки по лексике и словообразованию. – Ростов н/Д., 1973.
8. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 296 с.
9. Раевская О. В. Прилагательные как фактор семантической многомерности текста / О. В. Раевская // Филол. науки. – 2003. – № 6. – С. 63–70.
10. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка / А. Н. Тихонов. – М.: Рус. яз., 1985. – Т. 1–2.
11. Щерба Л. В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Л. В. Щерба // Известия АН СССР. – М., 1931.

О. М. Корнєєва (м. Краматорськ)

ДО ПИТАННЯ ВИНИКНЕННЯ ДЕЯКИХ МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Медична термінологія – одна з найдавніших та найскладніших терміносистем сучасної науки. Загальна кількість термінів, які використовуються в медицині, невідома. Термінологія медичної науки – це відкрита система, в якій спостерігається постійний процес виникнення нових термінів.

Міжнародна медична термінологія формувалась на ґрунті латино-грецької бази, і кожна країна мала власний запас медичних термінів (зазвичай, частин тіла, назви певних органів). В основі самотутньої медичної термінології будь-якої сучасної мови лежить побутова лексика.

Цей процес зумовлений законом вторинної номінації, одним із основних способів якої є асоціативний принцип. З усіх видів асоціацій у медичній термінології найчастіше творяться найменування за допомогою асоціативності за подібністю. Латинська мова не є виключенням. Тож, у інтернаціональній медичній термінології відображаються реалії життя римлян і греків тисячу років тому.

Якщо розглянути латино-грецькі терміни, які походять із загальновживаних слів, можна виділити кілька тематичних груп:

1. Назви речей господарського призначення:

- *Fibula*, *ae f* (малогомілкова кістка) – пряжка для скріплення одягу.
- *Fascia*, *ae f* (фасція) – оболонка із з'єднувальною тканини, яка покриває м'язи. У Давньому Римі це слово мало декілька значень: пов'язка, бинт, пучок прутків; символізувало силу, владу.

- *Tunica mucosa* (слизова оболонка) – у римлян словом «туніка» називали особливий одяг. Усі жителі давньої імперії носили туніки – своєрідні сорочки з короткими або довгими рукавами.

- *Stapes, edis m* (стремено, від лат. *Sto* «стою» + *pes* «нога») – слово пізнішого походження, тому що ні римляни, ні греки не мали стремени. Вони з'явилися

тільки в IV столітті н.е. Назва була дана одній з слухових кісток завдяки зовнішній схожості.

- *Vomer, eris m* (леміш) – назву дали кістці нижньої частини носової перегородки, завдяки схожості на леміш сохи.

2. Загальні назви частин рослин:

- *Radix, icis f* (корінь) – використовується більш ніж в 20 анатомічних назвах, серед яких: *radix dentis* – корінь зуба; *radix pulmonis* – корінь легені; *radix linguae* – корінь язика; *radix pili* – корінь волосся, т.д..

- *Cortex, icis m* (кора) – поняття, яке по частотності зустрічається не менше за слово «коріння» (*cortex cerebelli* – кора мозочка; *cortex lentis* – кора кришталика; *cortex renis* – кора нирки, т.д..

- *Arbor, oris f* – слово «дерево» зустрічається в декількох термінах (*arbor vitae cerebelli* – дерево життя мозочка; *arbor bronchialis* – бронхіальне дерево).

- *Truncus, i m* (стовбур) – досить розповсюджене поняття, яке використовуються в складених термінах майже в усіх розділах анатомії (*truncus cerebri* – головного мозку; *truncus pulmonalis* – легеневого стовбура; *truncus brachiocephalicus* – плечоголовний стовбур).

- *Folium, i n* (лист) – напр.. *folium papillae* – лист сосочка.

- *Ramus, i m* (гілка) – одна з найбільш поширених ботанічних назв в анатомічній термінології, використовується на позначення різних гілок нервів (*ramus colli* – гілка шиї; *rami buccales, temporales et zygomatici* – щично-скроневі-вилична гілка).

Необхідно зазначити, що більшість вищезазначених слів, мають похідні, які також широко використовуються в медичній термінології. Напр.: *ramulus, i, m*; *radicula, ae, f*; *radicularis, e*; *corticalis, e*; і т. д.

3. Ботанічні назви рослин:

- *Bulbus, i m* (цибулина) – в анатомічній термінології використовується у значенні «кубоподібне потовщення, розширення», напр. *bulbus aortae* (цибулина аорти), *bulbus duodeni* (цибулина дванадцятипалої кишки). *Bulbus oculi* (очне яблуко) отримало свою назву завдяки тому, що має декілька слизових оболонок, які захищають нижній внутрішній вміст яблука.

- *Lens, ntis f* (кришталик) – первинне значення – сочевиця, яка за формою нагадує це анатомічне утворення.

4. Назви частин будівель і будівельних пристроїв:

Porta, ae f (ворота); *vestibulum, i n* (присінок) – напр.. *vestibulum ventriculi* (присінок шлунку).

5. Музичні інструменти:

- *Tibia, ae f* – великогомілкова кістка. У Давньому Римі так називався музичний духовий інструмент, гра на якому супроводжувала культові обряди.

- *Tympanum, i n* – барабан (напр. *chorda tympani* – струна барабана).

Тож, акцентуючи увагу на значенні та походженні терміну, ми допомагаємо студентам краще його запам'ятати, що має велике значення при необхідності застосувати велику кількість нових слів. Також ми встановлюємо додаткові зв'язки між темами, які вивчаються, напр. використання *cortex, icis m* (кора) в анатомо-гістологічній та фармацевтичній номенклатурах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко М. А. Латинський язык и основы медицинской терминологии: учеб. пособие / М. А. Бондаренко. – Тула: Тул. гос. ун-т, 2005 – 287 с.
2. Закалюжний М. М. Латинська мова і основи медичної термінології / М. М. Закалюжний, Г. Б. Паласюк. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2004 – 224 с.

3. Козовик И. А. Учебник латинского языка / И. А. Козовик, Л. Д. Шипайло. – К.: Вища шк., 1985 – 240 с.
4. Латинська мова і основи медичної термінології: метод. вказ. для студ. 1-го курсу мед. навч. закл. / під ред. І. Р. Іоненко. – Харків: ХДМУ, 2007. – 88 с.
5. Чернявський М. Н. Латинский язык и основа медицинской терминологии: учеб. для студентов мед. ин-тов / под ред. М. Н. Чернявского. – Минск, 1999 – 360 с.

И. Н. Кошман (г. Северодонецк)

О СПЕЦИФИКЕ ИМЕННЫХ РАСПРОСТРАНТЕЛЕЙ В РУССКИХ ТЕКСТАХ УКРАИНЫ

1. В синтаксических исследованиях русской речи Украины, вышедших во второй половине XX века, отмечается, что отклонения от русского кодифицированного стандарта по-разному представлены в различных функциональных реализациях русской речи. Утверждается, например, что синтаксис русской художественной речи писателей-билингвов не обнаруживает сколько-нибудь заметных отклонений от литературной нормы, а вкрапление украинских элементов является художественным приемом: украинские конструкции, как правило, включаются в речь персонажей как средство создания художественного образа. Иная картина фиксируется в работах, описывающих устную русскую речь Украины. Здесь выявляется ряд специфических особенностей, которые обуславливаются воздействием украинской речевой среды [1, с. 137; 3, с. 331; 5, с. 130]. Эти особенности реализуются с различной степенью трансформации в разных группах коммуникантов, но все же об этих особенностях можно говорить, как присущих русской устной речи Украины.

2. Материалом для данного исследования служат тексты на русском языке в украинском сегменте Интернета. Как отмечает Н. Б. Мечковская, «наиболее распространенные виды непрофессиональной и неслужебной коммуникации в Интернете (электронные частные письма, чаты, конференции, форумы, гостинные, блоги, личные сайты и др.) представляют собой гибрид письменного и устного общения» [4, с. 167]. Кроме того, в современных исследованиях отмечается, что «изменения в произношении сочетаний звуков и слогов, новации в образовании слов разных частей речи, особенности сочетаемости членов предложения, новые закономерности построения целостного текста отражаются в речи блогов и участников форумов, организаторов крупных официальных порталов и хозяев частных домашних страниц [2, с. 7].

3. Значительное количественно и тематически разнообразное перемещение в русский текст украинских единиц актуализирует проблему грамматического обустройства этих единиц – способа грамматического существования в русском тексте. Русская речь Украины новейшего времени обнаруживает в области синтаксиса несколько отчетливых тенденций, отличающихся от фиксируемых ранее.

4. Во-первых, достаточно частотны конструкции, в которых позиция приглагольного распространителя замещается элементом украинского устойчивого выражения. Например: сидор сидоров: *Не **вводите** людей в **оману**, если не владеете вопросом* (<http://censor.net.ua>); Rasmus: *вот и **бегал** с Кличко «**між люди**» – **играл** просто дядьку* (<http://censor.net.ua>).

5. Во-вторых, одна из явных тенденций состоит в том, что зависимые позиции при русском главенствующем слове легко заполняются распространителями-украинизмами. Например:

а) конструкция *глагол + В. П.*: Ivanaev : ...*надеюсь, жители Славянска уже оценили этого «благодийныка»* (<http://www.pravda.com.ua>)¹; Мохненко Влад: *Папаша Мюллер вновь становится на тропу войны, пытаются дожать украинских можновладцев* (<http://economics.lb.ua>);

б) конструкция *глагол + Т. П.*: дератизатор: *Да, там им сейчас безопаснее в шароварах, вышиванках и с «оселедцями» ходить...* (<http://censor.net.ua>);

в) конструкция *глагол + предлог + П. П.*: Kiev FisherVN: *Я отовариваюсь на продуктовом рынке у палестинца, он приехал сюда три года назад с женой и тремя детьми, чешет только на мове* (<http://korrespondent.net/ukraine>); PiXPiX: *хозяйственники в уряде работают...* (<http://korrespondent.net/business>).

6. Грамматическое обустройство подобных конструкций в русском тексте осуществляется тремя способами:

а) «украинское вкрапление» (благодаря близости морфологических систем русского и украинского языка, украинизм перемещается в русский текст, сохраняя оригинальную графическую оболочку и морфологические показатели украинского языка): Dmitry Yurkevich: *Обиженные начинают сливать еще недавних «по-братимів»* (<http://lb.ua/news>); 99: *Если ты не способен разобратся в том, кто постоянно приводит в ВР непотріб, руководствуясь своими временными интересами (ради выборов, вопреки интересам Украины)...* (<http://censor.net.ua>);

б) транскрибирование (украинизм вводится в русский текст в транскрибированном виде – украинские морфологические показатели передаются средствами русской графики): сергей садовский: *Их магазины и другие «здобуткы» нужно сжигать вместе с ними, иначе нам придется обходить все, ибо им все и принадлежит* (<http://censor.net.ua/news>); Франческа Франческа: *Тяжелая у него будет судьба, ибо не те сейчас времена, что бы таким образом «наступныкив» провозглашать...* (<http://blogs.korrespondent.net>); Влад: *А наши «гетманы» вместо того, чтобы поднимать людей на клятых ворогив Украины, продолжают делить шкуру не убитого медведя* (<http://censor.net.ua>);

в) русифицирование (украинизм адаптируется в русском тексте – украинские морфологические показатели заменяются русскими): Замбія rules: *Люди за-помните виновата во всем Юлька, западенци, и голосовать надо за пацанов, а не за папередников, кто нагнал тучи!* (<http://korrespondent.net/sport>); Ярослава Михайлова: *Вот о ком-о ком, а о нашем уряде я бы не беспокоилась* (<http://blogs.korrespondent.net>); Davidov Artemiy: *Яценюк – настоящий герой нашего времени и представитель нового поколения в политике, представленный помимо него Королевской, Януковичем-младшим и другими достойниками* (<http://lb.ua/news>).

7. Таким образом, синтаксический строй русской речи в Украине, сохраняя в целом ориентацию на кодифицированные образцы, демонстрирует формирование некоторых особых построений. Графическое освоение украинизмов специфично. Материалы интернет-текстов свидетельствуют об одновременном хаотичном сосуществовании разных способов графического обустройства именных распространителей-украинизмов – украинских вкраплений, транскрибированных и русифицированных форм. Это приводит к графической вариативности украинизмов и грамматико-орфографическим конфликтам.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арват Н. Н. Синтаксис / Н. Н. Арват // Русский язык – язык межнационального общения и единения народов СССР / И. К. Белодед и др. – К., 1976. – С. 117–137.

¹ Авторский графический облик примеров не сохраняется: орфографические и пунктуационные ошибки, не являющиеся языковой игрой, исправлены.

2. Ахапкина Я. Э. Предисловие редакторов // Я. Э. Ахапкина, Е. В. Рахилина // Современный русский язык в интернете / [ред. Я. Э. Ахапкина, Е. В. Рахилина]. – М., 2014. – 328 с.
3. Кононенко В. И. Синтаксис / В. И. Кононенко // Функционирование русского языка в близкородственном языковом окружении / отв. ред. Г. П. Ижакевич. – К., 1981. – С. 306–331.
4. Мечковская Н. Б. Естественный язык и метаязыковая рефлексия в век интернета / Н. Б. Мечковская // Русский язык в научном освещении. – № 2 (12). – М., 2006. – С. 165–185.
5. Мусиенко В. П. Синтаксические особенности / В. П. Мусиенко // Украинско-русское двуязычие: Социологический аспект / отв. ред. Т. К. Черторишская. – К., 1988. – С. 125–138.

Ю. В. Кравцова (г. Киев)

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ МЕТАФОРИКИ

Специфика метафорической репрезентации в разных лингвокультурах является одной из актуальных проблем современной лингвистики. В лингвометафорологических исследованиях XXI в. активно разрабатываются различные концепции метафорической картины мира (Г. Н. Складарская, Ж. А. Вардзелашвили, З. Ю. Петрова, З. И. Резанова и др.).

Метафорическая картина мира представляет собой совокупность образных аналогово-ассоциативных представлений о действительности, существующих в национальном сознании народа и эксплицируемых в языке. Она аккумулирует все метафорические номинации, созданные этносом на протяжении его эволюции, обнаруживая некоторую стереотипность коллективного образного мышления. «Метафора выводит наружу один из парадоксов жизни, состоящий в том, что ближайшая цель того или другого действия (и в особенности творческого акта) нередко бывает обратна его далеким результатам: стремясь к частному и единичному, изысканному и образному, метафора может дать языку только стертое и безликое, общее и общедоступное. Создавая образ и апеллируя к воображению, метафора порождает смысл, воспринимаемый разумом» [1, с. 10].

Последовательная изменчивость окружающей действительности влечет за собой динамичность ее восприятия носителями данной этнокультуры и преобразования в языке, что обеспечивает его соответствие изменяющимся потребностям познавательной и коммуникативной человеческой деятельности. В процессе исторического развития народа постепенно модифицируется и его метафорическая картина мира, что обусловлено различными экстра- и интралингвистическими факторами.

В разные периоды существования этноса доминирует тот или иной способ метафорического мышления (органистический, механистический и др.) [3], когда окружающая действительность мыслится в категориях каких-либо образов, что находит яркое отражение в дискурсивных практиках (и соответствующих типах дискурса – политическом, рекламном, художественном и др.). Язык, представленный в лексикографических источниках, прежде всего в толковых и семантических словарях, не может оперативно реагировать на появление метафорических инноваций в речи. Кроме того, не все метафорические новообразования становятся узувальными и фиксируются в языке в силу того, что они не получают широкого распространения, однако наблюдения над речевой эмпирией позволяют устанавливать продуктивность тех или иных сфер-источников и моделей метафоризации на конкретном историческом этапе. Словари не дают такого представления о продуктивности определенных классов (групп) слов, способных к метафоризации, так как не содержат информации о времени фиксации метафорических но-

минаций в языке, но они дают возможность определить частотность типов метафор, регулярность сфер-источников метафоризации и метафорических моделей.

Семантические преобразования в метафорике данного языка (появление метафорических инноваций или лексикализация метафорических номинаций, которые вследствие стереотипизации коллективного образного мышления и устойчивой узуализации значения утратили образность и стали прямыми наименованиями) крайне затруднительно отслеживать и фиксировать. Для этого необходимо проводить сопоставительный анализ лексикографических данных на разных этапах развития языка, что требует значительных трудозатрат (такие масштабные исследования практически единичны; например, монография Л. В. Балашовой «Метафора в диахронии: на материале русского языка XI–XX веков» [3]). Изучение русской метафорики (Г. Н. Скляревская [7], Ж. А. Вардзелашвили [5] и др.) проводится, как правило, на определенном синхронном срезе (данные толковых словарей русского языка Д. Н. Ушакова (под ред.), С. И. Ожегова, БАС, МАС и др.) и носит обобщающий характер, без учета каких-либо изменений. Кроме того, наблюдения осуществляются на материале имен существительных, что обусловлено рядом причин: во-первых, в русской грамматической традиции они издавна расценивались как наиболее яркое номинативное средство; во-вторых, существительные обладают богатым потенциалом ассоциаций, наиболее полно и последовательно отражая все реалии действительности; они ранее других частей речи формируются в онтогенезе речи [5, с. 2].

Анализ лексикографических данных, представленных в современных толковых словарях [4; 6], позволил выявить некоторые тенденции развития русской узуальной метафорики.

В русском языке наибольшей способностью к метафоризации обладают имена существительные и глаголы, в значительно меньшей степени – имена прилагательные, редко – наречия.

Для создания русских метафор регулярно используются одни и те же денотативно-понятийные сферы, обладающие общей для данного народа значимостью и популярностью на современном этапе. Квантитативный анализ русской метафорики свидетельствует о том, что чаще всего применяются следующие сферы-источники метафоризации: физические свойства человека (части тела; речевые проявления; физические действия); физиологические свойства человека (физиологические процессы; болезни); социальные группы (семья; лицо по профессии); искусство (музыка; литература); армия (военные действия); виды животных (звери; птицы); физические свойства животных (физические действия); физические явления (тепловые явления); водные объекты (водный поток); здания (части строений); одежда (материалы для изготовления); знаковые системы (знаки, оттиски).

В соответствии с установленными регулярными сферами-источниками метафоризации наиболее частотными являются антропоморфные (соматические, речевые, агентивные, физиологические, морбиальные), социоморфные (метафоры родства, профессии, музыкальные, литературные, милитарные), зооморфные (анималистские, поведенческие), абиотические (физические, водные) и артефактные (доместические, метафоры одежды, знаков) метафоры. При этом наблюдается устойчивая тенденция, когда для характеристики социума используются, как правило, антропоморфные (физиологические, морбиальные, милитарные) метафоры, человека – зооморфные (анималистские, поведенческие) и абиотические (физические) метафоры, неживой природы – антропоморфные (соматические, речевые, агентивные) метафоры.

В результате компонентного анализа корпуса узуальных метафор установлены такие типы метафорической мотивации, как формативная (метафорический

мотиватор «форма»), колоративная (цвет), акустическая (звук), динамическая (динамика), реализационная (проявления объекта), квантитативная (количество), параметрическая (мера), корреляционная (корреляция), консистенциальная (консистенция), ситуативная (состояние), функциональная (функциональность), оценочная (оценочность).

Метафорические номинации, фиксируемые в языке (словарях), являются постоянным источником развития полисемии (как следствие действия закона экономии языковых средств), синонимии и антонимии (как результат проявления парадигматических связей слов, способных к метафоризации).

Таким образом, метафорика русского языка на современном этапе его развития демонстрирует устойчивое доминирование органистического способа коллективного образного мышления, что в целом соответствует национальным традициям метафорической репрезентации в данной лингвокультуре.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры : сб. ст. / [пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. ; вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной]. – М., 1990. – С. 3–32.
2. Балашова Л. В. Метафора в диахронии : на материале русского языка XI–XX веков / Л. В. Балашова. – Саратов: Изд-во СГУ, 1998. – 216 с.
3. Баранов А. Н. Очерк когнитивной теории метафоры // Баранов А. Н. Русская политическая метафора (материалы к словарю) / А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов. – М., 1991. – С. 184–193.
4. Большой толковый словарь русского языка / [под ред. С. А. Кузнецова]. – М.: Норинт, 2000. – 1536 с.
5. Вардзелашвили Ж. А. Метафорические номинации в русском языке / Ж. А. Вардзелашвили. – Тбилиси: Изд-во ТГПУ им. С. Орбелиани, 2001. – 234 с.
6. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
7. Складарская Г. Н. Метафора в системе языка / Г. Н. Складарская. – СПб.: Наука, 1993. – 256 с.

У. Р. Крива (м. Львів)

ФРЕЙМОВА СЕМАНТИКА: СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРАКТИЧНІ ЗДОБУТКИ

Підґрунтям для розвитку фреймової семантики як напряму когнітивної лінгвістики стала теорія відмінкової грамматики, розроблена у 1968 р. Ч. Філлмором. Базовою одиницею, на дослідженні якої зосереджена фреймова семантика, є фрейм (frame). Ч. Філлмор розглядає фрейм як «систему понять, поєднаних таким чином, що для розуміння одного з них необхідно розуміти всю структуру, до якої він належить» [5, с. 112]. О. Селіванова дає таке визначення: «фрейм – це структура репрезентації знань, у якій відображено набуту досвідним шляхом інформацію про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що її описує, а також інструкцію для її використання» [1, с. 645]. Ч. Філлмор пропонує розглядати фрейм як систему параметрів, загальну щодо схеми (scheme), когнітивної моделі (cognitive model), скрипту (script), наративу (narrative), сценарію (scenario), концептуального наповнення (ideational scaffolding) та ін. [5, с. 11; 6, с. 314]

У теорії відмінкової грамматики Ч. Філлмор використовує термін «відмінковий фрейм» (frame case) на позначення предикатно-актантної структури і тлумачить його як знак ситуації, відображеної у свідомості мовця [2]. Можливість вживання предиката у певному реченні і визначається відмінковим фреймом [2, с. 409]. Власне, поняття відмінкового фрейму, що у теорії відмінкової грамматики стосувалося лише дієслів, згодом розширилося до більш загального поняття фрейму. Те-

рмін *фрейм* як форма представлення знань та досвіду особливої популярності набув у царині штучного інтелекту, де був уведений М. Мінським. М. Мінський трактує його як мережу зв'язків та дає таке визначення: «фрейм – це структура даних для представлення стереотипної ситуації» [8, с. 1]. Він також вважає, що пов'язані між собою фрейми можуть бути об'єднані у єдину систему [8, с. 1].

Якщо М. Мінський застосовує поняття фрейму для досліджень штучного інтелекту, то Ч. Філлмор розглядає його у лінгвістичному контексті. Він вважає, що фреймова семантика – це вчення про те, як ми поєднуємо лінгвістичні форми (слова, фразеологізми тощо) із когнітивними структурами – фреймами, що власне і визначає те, як ми інтерпретуємо ці форми [6, с. 314]. Якщо ми розуміємо значення певної мовної одиниці, то важливу роль тут відіграє додаткова інформація про мовленнєву ситуацію, в якій вжито цю одиницю [6, с. 318]. Очевидно, що одна лінгвістична форма може входити до різних фреймів, що спричиняє непорозуміння під час спілкування. Ч. Філлмор називає це «конфліктом фреймів» та наводить такий приклад: в юридичному дискурсі слово «винний» можна вживати лише тоді, коли вина доведена судом, в іншому випадку людину можна називати лише «підозрюваним». А у процесі спілкування у повсякденному житті такого обмеження немає [5, с. 127–128].

Коли ми сприймаємо якусь мовну одиницю, наша свідомість активує фрейм або фрейми, необхідні для правильної інтерпретації сприйнятого. Іноді такі фрейми відсутні, тому одиниця залишається незрозумілою. Найчастіше це зумовлено особливостями середовища, де людина живе, та його культурною специфікою. Отже, очевидним є тісний зв'язок фреймової семантики з етносемантикою, адже досвід людини, а відповідно доступ до фреймів, у які цей досвід структурований, залежить від середовища, де вона живе, та його культурних особливостей [5, с. 112].

Ч. Філлмор стверджує, що до багатьох фреймів у нас є доступ від народження (наприклад, до фреймів, які структурують знання про базові фізичні, ментальні процеси та явища). Дитина, коли ще не вміє розмовляти, вже володіє багатьма фреймами, хоча описати їх засобами мови ще не може [6, с. 317]. У процесі засвоєння мови кількість фреймів, до яких з'являється доступ, щоразу збільшується, тому кожна людина, зважаючи на свій досвід та знання, має індивідуальний набір доступних їй фреймів, у які ці знання та досвід структуровані [7].

Фреймова семантика оперує енциклопедичними знаннями і, на відміну від класичної семантики, є складнішою у своїх підходах [5, с. 134–135]. Разом із тим, очевидна актуальність фреймової семантики для розв'язання низки прикладних проблем.

Найважливішим практичним здобутком фреймової семантики став проект FrameNet (для англійської мови), засновником якого є Ч. Філлмор. Проект створений на базі International Computer Science Institute (ICSI) у м. Берклі (Каліфорнії). Мета проекту – створити базу даних фреймів, яка давала б «вичерпну інформацію про семантичні та синтаксичні характеристики кожного слова» та могла б зібрати інформацію про можливі «альтернативні способи вираження понять, які є в одному і тому самому домені» [6, с. 320–321].

У системі FrameNet фрейм представляє знання про певну частину реального світу у схематизованій формі [3, с. 19]. Кожен фрейм, що входить у FrameNet, складається з фреймових елементів (FEs), лексичних одиниць (LUs) та інформації про зв'язки між фреймами (Frame-frame Relations).

Лексичні одиниці відбирають за таким критерієм: якщо одиниця активує доступ до фрейму у свідомості людини («пробуджує» його), то вона входить у такий фрейм [6]. FrameNet має корпуснобазований підхід: у реченнях із корпусів текстів окремі фрази маркують позначками (кольорами) тих фреймових елементів, з якими вони пов'язані. Це зручно для користувача і дозволяє лінгвістично представити

інформацію про фрейм [6]. Фреймові елементи описують учасників фрейму, і у системі FrameNet їх диференціюють як основні (core FEs) та периферійні (peripheral FEs). Основні фреймові елементи (core FEs) – це такі, що обов'язково повинні бути вираженими, хоча не завжди такими є, бо не завжди у цьому є потреба [6]. Для анотації речень у системі FrameNet використовують ще додаткові фреймові елементи (extrathematic FEs). Вони позначають інформацію, яка не є обов'язковою для опису фрейму. Наприклад, як зауважує Ч. Філлмор, у реченні *Задля помсти він спалив авто колишньої дружини (He set fire to his ex-wife's car in retaliation)*, поняття помсти, виражене у фразі *задля помсти (in retaliation)* не є частиною поняття спалювання чогось [6, с. 326]. Отож *задля помсти (in retaliation)* у FrameNet маркують як додатковий фреймовий елемент (extrathematic FEs).

Очевидно, що фрейми у системі FrameNet не є окремими одиницями, а створюють єдину ієрархічну структуру. Крім цього, кількість фреймів, що входить до FrameNet, щоразу зростає, тому виникла потреба у створенні системи зв'язків між фреймами [6, с. 329]. Зв'язки об'єднані у три основних групи: 1) зв'язки узагальнення (generalization relations); 2) зв'язки структури подій (event structure relations); 3) зв'язки послідовності (systematic relations) [6, с. 331]. Щодо лексичних одиниць, то зв'язки між ними (полісемія, синонімія, антонімія, гіпонімія та ін.) не представлено прямо у системі FrameNet [6, с. 333].

FrameNet застосовують у багатьох додатках, призначених для обробки природної мови. Окрім тих, які розроблені для виконання поширених завдань, таких як створення систем для взаємодії з користувачем (у формі запитання-відповіді), перефразування текстів, виділення важливої інформації у текстах тощо, FrameNet застосовують і для створення додатків для вирішення іншого кола завдань. Одним з таких є додаток WordsEye, який дозволяє за текстовим описом генерувати тривимірне зображення. Для його реалізації використовують ресурс VigNet, основою для створення якого і став FrameNet. Очевидно, що для людини таке завдання є зовсім нескладним. Проте, для того, щоб його могла виконувати програма, їй необхідно мати певний набір знань, якими володіє людина. Ці знання і містить VigNet. Розробники виділили три основних види знань: 1) концептуальні знання (conceptual knowledge), тобто розуміння понять, «пробуджених» у свідомості мовними одиницями (у реченні *Джон купив яблуко* ми розуміємо, що в описаній події обов'язковими учасниками є покупець та продавець); 2) знання про світ (world knowledge), тобто розуміння явищ та процесів, що відбуваються у природі (ми розуміємо, що яблуко дозріває лише у певну пору року та у певних місцевостях); 3) знання графіки (graphical knowledge), тобто попередньо створена база даних тривимірних графічних моделей як шаблонів, які використовуватимуть для генерації зображень [4]. FrameNet є базою та інструментом для реалізації тієї частини завдання, що стосується концептуальних знань, у чому й полягає його значущість для створення VigNet і відповідно реалізації WordsEye.

Отже, основним практичним здобутком фреймової семантики як напряду когнітивної лінгвістики можна вважати появу FrameNet. Зважаючи на кількість проектів, де FrameNet використовують для опрацювання текстової інформації, безсумнівно є його успіх та перспективи подальшого розвитку і вдосконалення. Про доцільність такої системи також свідчить створення аналогів FrameNet для інших мов – японської, іспанської, шведської, корейської, китайської та бразильської португальської. Структурування знань і досвіду у вигляді фреймів, яку забезпечує FrameNet, відкрило багато можливостей для обробки природної мови, що особливо актуально з розвитком інформаційних технологій та штучного інтелекту.

ЛИТЕРАТУРА

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

2. Филлмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1981. – Вып. XX. – С. 369–495.
3. Baker Collin F. A Frame-Semantic Approach to Semantic Annotation [Электронный ресурс] / Collin F. Baker, Charles J. Fillmore, John B. Lowe. – URL: <http://aclweb.org/anthology/W/W97/W97-0204.pdf>.
4. Coyne B. VigNet: Grounding Language in Graphics using Frame Semantics [Электронный ресурс] / B. Coyne, D. Bauer, O. Rambow. – URL: <http://www.cs.columbia.edu/speech/text2scene/papers/relms2011-vignette.pdf>.
5. Fillmore Ch. J. Frame semantics / Ch. J. Fillmore // Linguistics in the morning calm: Selected papers from the SICOL-1981. – Seoul, 1982. – P. 111–137.
6. Fillmore Charles J. A frames approach to semantic analysis / Charles J. Fillmore, Collin F. Baker // The Oxford Handbook of Linguistic Analysis / Edited by Bernd Heine and Heiko Narrog. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – P. 313–340.
7. Fillmore Charles J. Frame semantics for text understanding [Электронный ресурс] / Charles J. Fillmore, Collin F. Baker. – URL: <http://www.ccs.neu.edu/course/csg224/resources/framenet/framenet.pdf>.
8. Minsky M. A framework for representing knowledge / M. Minsky // MIT-AI Laboratory Memo 306. – Cambridge: MA, 1974. – 81 p.

Е. К. Куварова (г. Днепр)

СЛОВОТВОРЧЕСТВО В ЭПИСТОЛЯРИИ А. М. РЕМИЗОВА

В числе особенностей идиостиля А. М. Ремизова исследователи его творчества отмечают, наряду с мозаичностью, иронией и самоиронией в изображении и оценке событий, синтезом документального и вымышленного [6, с. 10–16], фольклорностью [3, с. 303], также склонность к игре со словом [3, с. 311], языковое новаторство, расширение границ языка «за счет отхода от нормативной грамматики и включения нового лексического слоя (архаичная, разговорная, иноязычная лексика и т. п.)» [5, с. 113]. М. Цветаева назвала А. М. Ремизова «живой сокровищницей русской души и речи» [4, с. 619]. Писатель не только широко включал в свои художественные произведения лексику самых разных пластов, но и сам создавал новые слова, которые начинали свою жизнь в его прозе, иногда становясь средством описания целого вымышленного мира, каким был, например, *Обезвельолпал* (обезьяня-великая-и-вольная-палата), а для воссоздания реалий этого мира использовались опять же придуманные Ремизовым слова *ах-ру* (огонь), *кукха* (влага), *гошку* (еда) и др.

Текстовым пространством, где продолжались ремизовские эксперименты со словом, были написанные им письма, и в частности письма, адресованные его другу и биографу Н. В. Кодрянской [2]. Употребляя окказиональные слова, Ремизов нередко сам пояснял их значение и иллюстрировал возможности употребления – так, например: *Если у кого много котов в доме, можно сказать: «котва́» – «котву́ развели» или «сколько у них котвы́»* [2, с. 90].

Среди индивидуально-авторских неологизмов у Ремизова много имён существительных, образованных с помощью продуктивных способов словообразования. Суффиксальным способом образованы слова *скриплик* ← *скрипка*, *копытчик* ← *копыто*, *непромокабль* ← *непромокаемый* (плащ), *глушинка* ← *глухой*, *Наречницы* ← *нарекать*, *Лесавка* ← *лес*, *Чарома* ← *чары*; с нулевой суффиксацией: *пропад* ← *пропадать*, *дымь* ← *дым*, *попуга* ← *попугать*, *защёлк* ← *защёлкнуть*, *луча* ← *луч*, *плав* ← *плавать*, *пуг* ← *пугать*, *чавка* ← *чавкать*; префиксально-суффиксальным способом: *невидалки* ← *видать*, *предсонье* ← *сон*, *заличье* ← *лицо*, *недуманье* ← *думать*, *расклучье* ← *ключ*; префиксальным: *пракости*, *подзвук*, *сверхкрепость*; сложением основ: *свети-цвет*; сложносуффиксальным спо-

собою: *легкомудрие*, *куроляпка*. Некоторые существительные образованы от основ с затемненным значением и происхождением, например *стрезоглазка* (возможно, сложение основ от *стрекоза* + *глаз* с диерезой слога -ко- в первой из основ), или от основ просторечных, например *фуфлыга* (от *фуфло*).

Окказиональные имена прилагательные в письмах Ремизова образованы большей частью суффиксальным способом: *виловатая* (береза) ← *вилы*, *чайничный* (нос) ← *чайник*, *заечный* (рай) ← *заяц*, *волчиная* (внучка) ← *волк*, *столпяная* (гора) ← *столп*, *подсолнушная* (птичка) ← *подсолнух*, *лайалый* (мех) ← *лаять*, *заботная* (тихость) ← *забота*, *кусатые* (торопыги) ← *кусать*, в том числе с нулевой суффиксацией: *Муравые* (Холмы) ← *мурава*. Префиксально-суффиксальным способом образованы прилагательные *безгорный* на базе существительного *горе*, *незабутный* на базе глагола *забыть*.

Глагольные индивидуально-авторские образования в эпистолярной Ремизова образованы префиксальным способом от глаголов: *доискрилось* (искриться → доискриться), *вглотнул* (глотнуть → вглотнуть), *оволховать* (волхвовать → оволховать); суффиксальным способом от существительных и глаголов: *фильмовали* (фильм → фильмовать); *перелетывать* (перелетать → перелётывать); префиксально-суффиксальным способом от глаголов: *напархивает* (порхать → напархивать), *пропархнуты* (порхать → пропархивать), *иссвечает* (светить → иссвечать) – и от существительных: *взбедывает* (беда → взбедывать), *изглубить* (глубь → изглубить), *вылучил* (луч → вылучить), *выкаблукивали* (каблук → выкаблукивать), *оголосить* (голос → оголосить), *взвихряет* (вихрь → взвихрять), *вскрыля* (крыло → вскрылять), *процензурованная* (цензура → процензуровать), *окирпичены* (кирпич → окирпичить), *перегорюнивший* (горе → перегорюнить); префиксально-постфиксальным способом: *исчувствуется* (чувствовать → исчувствоваться); префиксально-суффиксально-постфиксальным способом: *оогнился* (огонь → оогниться), *омашиниться* (машина → омашиниться), *осурьёзился* (серьёзный → осурьёзиться). Присоединение к глагольным основам самых разных префиксов порождает особую экспрессивность производных авторских новообразований. Несмотря на то, что в русском языке есть, например, глагол *углубить* – ‘сделать глубже’, Ремизов создаёт своё производное *изглубить*, с префиксом **из-**, выражающим значение интенсивности действия, которое можно охарактеризовать примерно так: ‘сделать глубже, насколько это возможно’. Именно такой видел свою задачу Ремизов, иллюстрируя «Мёртвые души»: «изглубить Гоголя, не повторяя никаких учебников» [2, с. 219]. Некоторые глаголы-окказионализмы образованы от разговорных или от звукоподражательных основ: *заклёкнуть*, *накарачуненный*, *раздрапался*, *чваракает*.

Есть в письмах Ремизова окказиональные наречия: *собственнохвостно*, *безтельно*, (идти) *саможуду* и др.

В некоторых письмах Ремизов описывает процесс создания нового слова. Такое слово может возникнуть случайно, в результате опечатки или описки, а затем получает новое осмысление, связывается – формально и по смыслу – с другими словами, утрачивая связь со словом, которое оказалось, так сказать, прототипом для окказионализма: «Сейчас заметил, как у меня выпадают буквы: вместо «индейцы» – «идейцы», и я подумал: может быть, это использовать, ведь получается другой образ» [2, с. 50]. Редкие, малоупотребительные, диалектные слова дают толчок фантазии писателя, и он создаёт окказионализм по аналогии: *В России кошачий мех называется печелазовый* (кошка лазает на печку), *а собачий, стало быть, лайалый* [2, с. 129].

Новые слова у Ремизова возникают и в результате переосмысления уже существующих в языке слов. Так, слову *горящий* – причастию от глагола *гореть* – в письме от 29.07.1947 г. автор приписывает новую внутреннюю форму, изменяя

словообразовательную мотивацию: *Память только и может жить в горящем* (от «горя»), – и в сущности создаёт омоним с совершенно другим значением: 'переживающий горе, наполненный горем', а затем продолжает использовать словообразовательные потенции существительного *горе* в окказиональном прилагательном: **Безгорьный человек – жуткое существо** [2, с. 53].

Основой словотворчества у Ремизова иногда становится игра с грамматическими категориями. В письме от 5.09.1950 г. он обращается к Н. Кодрянской: *Дорогой мой золотая луча Наталья Владимировна!* – образуя существительное женского рода *луча* от производящего *луч*, – а далее в этом же письме так обосновывает возможность варьирования означаемого: «Для Вашей словарной памяти: Путь моя и мой путь, пламень моя и мой пламень, луч мой и моя луча» [2, с. 170]. Позже в письме от 8.10.1951 г. автор продолжает игру со словом *луча*, создавая от него новые производные – глаголы: ...чувствую, как вас надо **облучать** и как бы я **вылучил** вас [2, с. 207].

Окказионализмы в эпистолярии А. М. Ремизова выполняют номинативную функцию, т. е. дают «имя тому или иному явлению действительности, необходимому для данного акта коммуникации» [1, с. 85]. Значение таких слов сам писатель, как правило, так или иначе поясняет в тексте, например: *Три Наречницы, на севере их зовут Норны, древние Мойры нарекают – мерят человеку его сказочную долю* [2, с. 153]; *От «чары»: пронизанное чарами пространство – Чарома* [2, с. 88]. Есть в письмах Ремизова примеры конструктивного словообразования, при котором производное слово передаёт содержание целой синтаксической конструкции, например: *И потом, в годы нашего пропада, вдруг вспомнит...* [2, с. 82] (ср.: в годы, когда мы пропадали). Но, пожалуй, наиболее широко представлена у Ремизова сфера экспрессивного словообразования. Эмоционально-экспрессивную функцию выполняет множество разных прозвищ-окказионализмов, употреблённых писателем в качестве обращения к Н. В. Кодрянской в составе вокативных конструкций, таких, например: *Дорогая моя бубуня зыбуня кукуня поплывуня Наталья Владимировна* [2, с. 281]; *Дорогая моя запыхуня и побегуня Наталья Владимировна* [2, с. 322]; *Дорогая моя заботуня-забытуня Наталья Владимировна* [2, с. 335] и т. п. С помощью суффикса **-ун’/-ун’j-** образованы и другие ласковые прозвища, функционирующие в подобных конструкциях: *пытунья, голубуня, уверюня, обрадуня, светуня, кукуня-квакуня, снегуня, латуня, стрекозуня, летуня, пугуня, детуня, воркотуня, ладуня-бубуня, скрытуня, озябуня, веснуня, торопуня, копуня-кипуня, впопыхуня, горюня, цветуня* и т. п. [2, с. 113–348]. Часть этих прозвищ имеет не вполне ясную мотивацию, мотивированность других довольно прозрачна, но все они связаны с непринуждённостью отношений между участниками переписки, выражают тёплое, отечески нежное чувство А. М. Ремизова к Н. Кодрянской, которая оказывала ему и материальную поддержку в трудные послевоенные годы эмигрантского одиночества, и – что ещё важнее – была близка ему по духу и по характеру таланта, который он открыл в ней, читая и редактируя написанные ею сказки, и о котором писал: «...по правде вам скажу, никто так не чувствует этот странный сказочный мир – из писателей. Я только в вас встретил. Надо его развивать, пробуждая в себе. Нарушение нашей «реальности» это музыка» [2, с. 51–52].

Словотворчество для А. М. Ремизова тоже было своего рода нарушением реальности, позволявшим выйти за рамки того лексического арсенала, который предоставлен в наше распоряжение языком. Письма Ремизова стали настоящей лабораторией слова, где он искал и находил новые, «не стёртые» (по его же выражению) слова, апробировал способы их создания, демонстрируя безграничные возможности русского языка передавать новые смыслы и образы и создавать но-

вые, порой неожиданные и в силу этого особенно выразительные лексемы на базе существующих словообразовательных средств.

ЛИТЕРАТУРА

1. Земская Е. А. Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис / Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, Е. Н. Ширяев. – М.: Наука, 1981. – 276 с.
2. Кодрянская Н. Ремизов в своих письмах / Н. Кодрянская. – Париж, 1977. – С. 29–413.
3. Синявский А. Литературная маска Алексея Ремизова // Синявский А. Д. Литературный процесс в России. – М., 2003. – С. 299–313.
4. Цветаева М. Собрание сочинений : в 7 т. Т. 4. Воспоминания о современниках. Дневниковая проза / сост., подгот. текста и коммент. А. Саакянц и Л. Мнухина. – М.: Эллис Лак, 1994. – 688 с.
5. Цивьян Т. К стратегии сохранения русского языка в диаспоре : «Случай Ремизова» // Блоковский сборник. – Вып. 13. Русская культура XX века : Метрополия и диаспора. – Тарту, 1996. – С. 110–127.
6. Чалмаев В. Лицом к лицу с историей / В. Чалмаев // Ремизов А. М. Взвихренная Русь. – М., 1990. – С. 3–28.

О. В. Лавриненко (г. Днепр)

АКТИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ ЯЗЫКА РУНЕТА И КОПИРАЙТИНГ

Языку Рунета и языковым процессам, происходящим в нем, посвящена уже довольно обширная литература. Однако некоторые, не всегда очевидные явления продолжают находиться в тени исследовательского внимания. В частности, это касается того, какими способами рядовые копирайтеры Интернета достигают уникальности своего текста и оптимизируют его.

Материал исследования ограничен русскоязычным сегментом Интернета и поисковыми данными и статистикой Яндекса, хотя значительная часть описываемых явлений и тенденций универсальны и по-своему реализуются в других языковых сегментах и других поисковых системах.

Копирайтинг (англ. *sourwriting*) – это процесс и результат написания текста под конкретные прикладные или прагматические задачи. Людей, занимающихся такой деятельностью, называют копирайтерами. Слово «копирайтинг» пришло из еще «докомпьютерной» рекламной отрасли, где применялось исключительно по отношению к рекламным жанрам текстов.

SEO (или *search engine optimization*) – комплекс мер по написанию или изменению текста, направленных на продвижение интернет-страницы, где будет размещен этот текст, в результатах выдачи различных поисковых систем. Практически это выражается во вписывании в текст различных слов и словосочетаний, связанных с популярными запросами пользователей, по которым оптимизатор хочет продвигать соответствующую интернет-страницу.

1. Деформация текста на этапе копирайтинга

В целом можно говорить о двух группах факторов (по-своему разнонаправленных), которые искусственно влияют на лингвистические особенности текста:

- 1) повышение уникальности текста и способы достижения этого;
- 2) необходимость осуществить поисковую оптимизацию (SEO) текста.

В первом случае речь идет о том, что еще в процессе написания текста, пересказывая другой текст, копирайтер может сознательно изгонять из текста фразеологические конструкции, многословные союзы и клишированные обороты (типа *в связи с тем что, имеет свои плюсы и минусы, как многие уже догадались* и т. п.). На этапе повышения уникальности написанного текста могут возникнуть трудности, которые спровоцируют автора специально слегка нарушать лек-

сическую сочетаемость и стилистику текста, отдавать предпочтение менее частотным и даже маргинальным синонимическим вариантам, незначительно искажать смысл предложений, экспериментировать с сокращениями.

Доказать факт того, что нарушение литературной сочетаемости слов было обусловлено необходимостью повысить уникальность текста, зачастую довольно проблематично, а иногда вообще не представляется возможным. Однако важно, исследуя распространенность тех или иных орфографических и стилистических вариантов, тех или иных отклонений от литературной нормы, осторожно относиться к получаемой статистике. С одной стороны, такие факты не говорят о реальной распространенности соответствующего языкового явления (или варианта). С другой стороны, если это не заведомо непредназначенный для чтения текст (в профессиональном обиходе занимающихся SEO даже есть такое своеобразное жанровое противопоставление – текст для читателя vs текст для поискового анализатора), то так или иначе он может косвенно влиять на языковой вкус и языковую моду своих читателей. Речь, конечно, только о статистике, получаемой из открытых корпусов, как их понимает В. И. Беликов [Беликов и др. 2012]. Закрытые корпуса, как правило, в значительной степени отсеивают такие тексты.

2. Деформация текста на этапе SEO

Необходимость оптимизации текста, напротив, способствует распространению однотипных фраз и конструкций, более или менее явно вписываемых в текст. В качестве примера приведу небольшой текст, перед автором которого стояла задача вписать как можно большее количество раз два ключевых словосочетания (законы Мерфи, сборник законов Мерфи):

(1) **Законы Мерфи** – специфический жанр полушутливых афоризмов, ответствующих принципу, который, как считается, придумал майор американских ВВС Эдвард Мерфи. Этот принцип формулируется так: Все, что может пойти не так, пойдет не так (*Anything that can go wrong will go wrong*). Впервые озвучил он свою мысль во время испытания самолета, пропеллер которого из-за неправильной сборки завертелся в противоположном направлении. **Законом Мерфи** это было названо позднее руководителем авиационного проекта Николсом. **Сборник законов Мерфи** – стихийно сочиняемые положения из разных сфер деятельности, подчиняющиеся этой закономерности. **Законы Мерфи** – своеобразный западный аналог родных законов «подлости» и «бутерброда». С 1949 года коллективными усилиями придумано множество **законов Мерфи**. В общем **сборнике законов Мерфи** собиратели выделяют свои разновидности: канонические **законы Мерфи**, политические **законы Мерфи**.

На **zestword** **законы Мерфи** сгруппированы тематически, Вы можете почитать плоды коллективного и авторского творчества «мерфологов» социально-экономической, философской, компьютерной тематики. Алфавитный отбор и другие поисковые фильтры упрощают навигацию по нашему **сборнику законов Мерфи** [<http://zestword.ru/zakony-merfi/1629-metazakony.html>].

В этом примере главным образом нарушается естественная частота употребления соответствующих словосочетаний, однако оптимизация текста может иметь и проявления, серьезно посягающие на сочетаемость слов, прежде всего синтаксическую. Это любопытный лингвистический феномен, так как он наглядно демонстрирует противоречия, возникающие между складывающейся на наших глазах грамматикой поисковых запросов и литературными синтаксическими нормами полноценного текста. Например, неумелая оптимизация текста под запросы, связанные с грузоперевозкой в Москве, привела к таким своеобразным результатам:

(2) Услуга по **перевозкам недорого Москва** является востребованной среди обычных физических лиц, которым требуется Грузовое такси для квартирного или дачного переезда, а также среди организаций, которые с помощью **грузоперевозок Москва** осуществляют офисные переезды, перевозку грузов по Москве или транспортировку промышленного оборудования.

(3) В связи с этим, многие люди, которым требуется выполнить **перевозки Москва**, предпочитают обращение к транспортным компаниям, способным без труда предоставить такую услугу, как **Перевозки газель недорого**. Это дает им возможность осуществить **грузоперевозки Бутово или Москва** легко и быстро.

(4) **Грузоперевозки по Москве дешево**, выполненные на газели или каблучке, обладают массой преимуществ.

(5) Выбор компании **грузоперевозки Москва** должен быть осознанным, так как от его правильности напрямую зависит целостность перевозимого груза.

(6) Услуги выбранной компании по **грузоперевозкам Москва** должны выполняться на протяжении нескольких лет

(7) Мы готовы выполнить перевозки недорого Москва, как не стандартных, тяжелых грузов, так и не больших предметов

[Все примеры взяты из одного и того же текста, размещенного по адресу <http://gazel-mebel.ru/?cat=410>, авторская орфография сохранена, выделение полужирным мое]

При решении различных лингвистических задач, связанных со статистической обработкой текстов, факты оптимизации могут деформировать репрезентативность, особенно когда исследуются конкретные, не слишком частотные слова и обороты.

Таким образом, эта массовая текстопорождающая деятельность (причем далеко не всегда рекламного характера) все в большей степени начинает влиять на язык Интернета как статистически, так и лингвистически.

ЛИТЕРАТУРА

1. Беликов В. И. Прологомены к проекту Генерального интернет-корпуса русского языка / В. И. Беликов, В. П. Селегей, С. А. Шаров // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. – Вып. 11 (18). – Т. 1. – М., 2012. – С. 37–49.

Е. Л. Ляпичева (г. Днепр)

О ВНУТРЕННЕЙ СТРУКТУРЕ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ

Теория семантического поля, сформированная в рамках структурализма с опорой на иерархию интегральных и дифференциальных сем, в XXI веке претерпевает серьезные изменения в связи с выходом на первый план антропоцентрических подходов к изучению языка. Вызревшие в недрах структурализма когнитивистика, психолингвистика, теория коммуникации, лингвокультурология предлагают новые методы исследования семантических полей. К ним относятся изучение поля через призму методов категоризации слова в сознании носителей языка [2], с точки зрения универсальных отношений в сознании человека [3], взгляд на поле как на область взаимодействия национального узуса и индивидуального стиля [8], рассмотрение поля как культурноспецифической области [8]. Эти и подобные подходы требуют детальной разработки. К сожалению, теория поля в последнюю очередь становится объектом изучения в рамках новых подходов, так

как исследователи применяют эти новые подходы к изучению прежде всего лексических и словообразовательных единиц языка [5–7], комплексные же единицы пока остаются на периферии исследования.

В нашей работе мы рассматриваем новый принцип объединения слов внутри семантического поля, вытекающий из когнитивного подхода к изучению языка. Такой подход предполагает целостный взгляд на семантическое поле, выражающийся в выделении в нём универсальных отношений человеческого сознания: компаративных, предметных, акциональных, посессивных, идентификационных. Такие отношения описаны в работах Е. А. Кубряковой и С. А. Жаботинской [3; 5] на материале словообразовательной структуры слова. Авторы когнитивной модели языка представляют человеческое сознание в виде фреймовой сети и называют указанные выше универсальные отношения пятью базисными фреймами. Фрейм определяется С.А. Жаботинской как базисное отношение человеческого сознания, представляющее собой сеть базисных концептов (слотов): ЧАСТЬ – ЦЕЛОЕ, ПРЕДМЕТ, РОД – ВИД, ТАКОЙ, ТАМ (МЕСТО), ТОГДА (ВРЕМЯ) и др. Слотами предметного фрейма являются ТАКОЙ, НЕЧТО, МЕСТО, СУБЪЕКТ, ОБЪЕКТ, АДРЕСАТ, ИНСТРУМЕНТ и др. Поверх фреймовой сети наводятся домены – слотовые соответствия, характерные для конкретной концептосферы. Например, доменами концептосферы «Одежда» являются ПРЕДМЕТ ОДЕЖДЫ, ПРОИЗВОДИТЕЛЬ ОДЕЖДЫ, НОСИТЕЛЬ ОДЕЖДЫ.

Следуя концептуальному подходу к описанию семантического поля, мы будем в дальнейшем использовать термины: концептосфера (аналог СП в сознании человека), фрейм (вид отношения в сознании человека), домен (связи между концептами), поддомен, концептуальная метафора (соотносимая с несколькими значениями слов и несколькими способами лексического и синтаксического выражения), концепт. Анализ концептосферы «Фауна» подтверждает её фреймовую структуру.

В данных тезисах мы поставили цель описать один вид отношений слов внутри семантического поля «Фауна» – предметные отношения. Эта цель реализуется в следующих задачах: 1) определить частеречную принадлежность слов предметного фрейма в концептосфере «Фауна»; 2) выделить домены внутри предметного фрейма; 3) определить связи базовых доменов внутри предметного фрейма рассматриваемой концептосферы.

В результате изучения лексических единиц, выражающих ПРЕДМЕТНЫЙ ФРЕЙМ, мы установили, что первое место по количеству единиц в ПРЕДМЕТНОМ ФРЕЙМЕ концептосферы «Фауна» занимают имена существительные (64 примера), за ними следуют имена прилагательные (55 примеров); имена существительные и прилагательные фразеологизмов, пословиц и сказок, устойчивых сравнений (6) и, наконец, глаголы (5 примеров). В ПРЕДМЕТНОМ ФРЕЙМЕ выделено 13 доменов. По количественному составу выражающих единиц домены в нём выстраиваются так:

1. ТАКОЙ (НАЗВАНИЯ КАЧЕСТВЕННЫХ И ОТНОСИТЕЛЬНЫХ ПРИЗНАКОВ С АКТУАЛЬНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ ХАРАКТЕРИСТИКИ (53 прилагательных + 6 глагольных форм)

2. НЕЧТО (АБСТРАКТНЫЕ ДЕЙСТВИЯ) (32)

3. НЕЧТО (АБСТРАКТНЫЕ ПРЕДМЕТЫ) (27)

4. НЕЧТО (КОНКРЕТНЫЕ ПРЕДМЕТЫ) (18)

5. НЕЧТО (АБСТРАКТНЫХ ПРИЗНАКИ) (5)

6. СТОЛЬКО (2) и т. д.

Такое распределение доменов ПРЕДМЕТНОГО ФРЕЙМА свидетельствует об актуальности для концептосферы «Фауна» прежде всего качественных и относительных признаков с актуальным значением характеристики, а также о высокой

степени номинативной плотности доменов АБСТРАКТНЫЕ ДЕЙСТВИЯ и АБСТРАКТНЫЕ ПРЕДМЕТЫ, которые можно считать базовыми доменами ПРЕДМЕТНОГО ФРЕЙМА в концептосфере «Животные».

Базовые домены ПРЕДМЕТНОГО ФРЕЙМА соединены между собой следующим образом: 1) НЕЧТО (конкретный предмет или животное) ИМЕЕТ признак ТАКОЙ или СТОЛЬКО (домены ПРЕДМЕТНОГО ФРЕЙМА соединены с помощью ПОСЕССИВНОГО ФРЕЙМА); 2) СУЩЕСТВУЕТ НЕЧТО (абстрактные предметы, действия и признаки) – утверждается бытийность абстрактных предметов, действий и признаков, также относящаяся к ПРЕДМЕТНОМУ ФРЕЙМУ.

Рассмотрим фреймовую структуру базовых доменов ПРЕДМЕТНОГО ФРЕЙМА, которая определяется по этимологическим моделям лексем, формирующих домен. Домен ТАКОЙ (названия качественных и относительных признаков с актуальным значением характеристики) может включать:

1) ПОСЕССИВНЫЙ (часть тела или покрова животного) и ПРЕДМЕТНЫЙ ФРЕЙМЫ (ТАКОЙ, СТОЛЬКО). В этом случае он выражен словами со значением: а) «имеющий какую-либо часть тела»: *черногривый, черноухий, чернохвостый, остроносый-1, остроорёбрый, острохвостый, остроухий, остроклювый, остромордый, прямокрылый, сивогривый*; либо б) «отличающийся чем-либо»: *чубатый – //, хохлатый-1, седлистый, рогатый-1, хрящеватый; пушной, шерстистый, пернатый, щетинистый-1, чешуйчатый-1; породистый –1, 1 //*; либо в) «отличающийся какой-либо деталью, выраженной словосочетанием «числительное + существительное»: *однорогий, одноухий, одношерстный*;

2) ПРЕДМЕТНЫЙ и АКЦИОНАЛЬНЫЙ ФРЕЙМЫ (ТАКОЙ и ЦЕЛЬ ДЕЙСТВИЙ с НЕЧТО, или МЕСТО ДЕЙСТВИЯ, или ОБЪЕКТ ДЕЙСТВИЯ (рождения)): а) *удильный (крючок), стригальный (инструмент), уловное (место)-2*; б) *хребтовый (мех)-2, седельный (мешок)*; в) *поросая, щенная*;

3) два ПРЕДМЕТНЫХ ФРЕЙМА (ТАКОЙ и АБСТРАКТНЫЙ ПРИЗНАК или СУЩЕСТВУЕТ признак ТАКОЙ). Например: а) *одномастный, разномастный*; б) *тучный-1, рысистый-1, хохлатый-2*.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основы комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К.: Вид. центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Горелов И. П. Основы психолингвистики / И. П. Горелов, И. Н. Седов. – М.: Лабиринт, 2001. – 304 с.
3. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: Типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкас. ун-ту. – 1999. – Вип. 11. – С. 3–20.
4. Жаботинская С. А. Ономазиологические модели и событийные схемы / С. А. Жаботинская // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. – 2009. – № 837. – С. 3–14.
5. Кубрякова Е. С. Когнитивная лингвистика и проблемы композиционной семантики / Е. С. Кубрякова // Изв. АН. Серия литературы и языка, т. 61. – 2002. – № 1. – С. 13–24.
6. Кубрякова Е. С. Семантика в когнитивной лингвистике (О концепте контейнера и формах его объективации в языке) / Е. С. Кубрякова // Изв. РАН. Серия литературы и языка. – 1999. – № 5–6. – С. 3–6.
7. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е. С. Кубрякова. – М.: ИЯ РАН, 1997. – 326 с.
8. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии: учеб. пособие / А. Т. Хроленко; под ред. В. Д. Бондалетова. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 184 с.

ВНУТРІШНЯ ФОРМА СИНОНІМІЧНИХ ФРАЗЕМ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Системні відношення між фразеологізмами почали вивчати порівняно недавно, через що одностайної думки щодо фразеологічної синонімії немає і досі. Деякі мовознавці [4; 6] як основну ознаку фразеологічних синонімів висувають різницю в образах, що лежать в основі внутрішньої форми фразем. У цьому разі поза межами фразеологічної синонімії залишаються абсолютні синоніми, наявність яких у мовній системі не викликає заперечень.

Абсолютні синоніми серед фразем біблійного походження (далі ФБП. – І. М.) представлені менше ніж неповні. Наприклад: *Юдин поцілунок*, інгер. *Зрада*; *Юдина зрада*, *останній поцілунок*, *Юдина служба*, *чорна зрада*, *обцілювати*, як *Юда* [3, с. 174]; *випити гірку чашу* (*випити чашу* + *випити гіркої*), оказ. *Зазнати багато горя*, *настраждатися*; *випити повну чашу*, *випити чашу до дна*, *гірка чаша*, *скорбна чаша*, *смертельна чаша*, *тяжка чаша* [3, с. 30–31]; *Євине насіння*, адгер. *Жіноцтво*; *риси зовнішності або характеру*, властиві усім жінкам; *Євин накоренок*, *Євина дочка* [3, с. 58–59]; *закопувати свій талант у землю*, адгер. *Занедбувати*, *не розкривати свої здібності*; *заривати свій талант у землю*, *віддавати талант* [3, с. 64]; *нести тяжкий хрест*, інгер. *Терпляче переборювати труднощі*, *незгоди*, *усе те, що сталося неминучим у чиємось житті*; *бути на хрестній дорозі*, *хресна путь*, *іти на Голготу*, *іти під тягарем хреста*, *тяжкий хрест*, *нести тягар* [3, с. 103–104].

Наведені приклади синонімічних фразем уналежнюємо до абсолютних, оскільки вони мають тотожні значення, схожий лексичний склад та граматичне оформлення. Утім, опрацьовані ФБП, уналежнені нами до абсолютних, суперечать думці багатьох мовознавців [1, с. 23; 4, с. 5] про те, що фразеологічні синоніми співвідносні з однією частиною мови, зокрема, *блудний син*, адгер. *Про людину, яка розкалася у своїх гріхах (іменниковий)*, *повернути блідного сина* (дієслівний) [3, с. 20]; *вдовина лепта*, інгер. *Порівняно невеликий, убогий вклад у щонебудь спільне (іменниковий)*, *вкласти свою лепту* (дієслівний) [3, с. 27]; *скуштувати плід із забороненого дерева*, інгер. *Тяжкий злочин (дієслівний)*, *перворідний гріх*, *грішна спокуса (іменникові)* [3, с. 140].

В основі абсолютних синонімів біблійного походження лежать однакові образи, утім, у більшості фразем-синонімів унаочнюємо різницю в образах, що лягли в основу їхньої внутрішньої форми. Наприклад, ФБП, що розкривають поняття «перестати існувати»: *зникнути з лиця землі*. *Перестати існувати* [3, с. 69] та *стерти з лиця землі*. *Знищити*, *зруйнувати повністю* [3, с. 147]. Як зазначають автори словника [3, с. 4], останній фразеологізм інгерентний, тобто повністю (семантично і структурно) співвідносний з первинним текстом, з конкретно біблійною ситуацією. Як свідчить текст Біблії, у фраземі *стерти з лиця землі* яскраво постає семантика ‘знищення як кара’, ‘знищити, щоб навчити’. Фразеологізм *зникнути з лиця землі* як okazіональний виник на основі інгерентної, за своїми структурно-семантичними особливостями виходить за межі первинних текстів [3, с. 4], у його значенні зникають семи ‘кара’, ‘повчання’. У сучасному словнику зафіксовано фразему *з лиця землі*, зі сл. *зникати*, *щезнути* і под. із нейтральним значенням ‘назавжди, зовсім, безслідно, повністю’ [5, с. 340]. Різну образну основу мають і ФБП *Агнець Божий* та *Агнець Живий*. Фраземи фіксують поняття «покірна людина»: першу вживають зі значенням ‘про смиренну, покірну людину’ [3, с. 10], другу – ‘про людину, що бере на себе чужі провини’ [3, с. 11]. Оскільки *Агнець Живий* по-

стає як okazіональний фразеологізм, його семантика через процес метонімізації поширюється семою 'чужа провина', бо Агнцем Божим називано Ісуса, який взяв на себе гріх світу [3, с. 10].

Ширший образ лежить в основі фраземи *Агнецъ Божий*, зафіксованій у «Словнику фразеологізмів української мови», – безвольна, покірлива, розумово обмежена людина [5, с. 19], бо йдеться вже не лише про покірну людину, а про нерозумну. Цей вислів в українській культурі, як зазначає А. П. Коваль, уживають і на позначення «смирної громади, що немає власної думки, сліпо йде за провідцями» [2, с. 259].

Словниковий склад розглянутих фразем близький. Натрапляємо лише на синонімічні заміни компонентів (*аж земля дрижить / аж земля трясеться* [3, с. 11]; *біблійний пророк / господній пророк* [3, с. 18, 52]; *близька година / близький час* [3, с. 19], *вавилонська башта / вавилонська вежа* [3, с. 24] тощо).

Отже, фраземи біблійного походження, як і фраземи іншого походження в українській мові вступають у системні відношення, зокрема синонімічні. Їх можна уналежнити до абсолютних та неповних. З розвитком мови і суспільства у ФБП внутрішня форма змінюється, втрачаються семи 'повчальності'. Перспективу досліджень убачаємо в з'ясуванні інновацій фразеологічного значення фразем біблійного походження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демська-Кульчицька О. М. Фразеологія / О. М. Демська-Кульчицька. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 74 с.
2. Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А. П. Коваль. – 2-е вид. – К.: Либідь, 2012. – 312 с.
3. Колоїз Ж. В. Слово Благовісті. Словник-довідник фразем біблійного походження / Ж. В. Колоїз, З. П. Бакум. – Кривий Ріг, 2001. – 200 с.
4. Коломієць М. П. Словник фразеологічних синонімів / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський. – К.: Рад. школа, 1984. – 200 с.
5. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – 1104 с.
6. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.

Е. В. Маслий (г. Харків)

РУССКИЕ ПАРЕМИИ О ДУРАКЕ КАК ОПОСРЕДОВАННОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ЮРОДИВОГО

Существует мнение, что «юродивый и дурак представляют собой сакральную и профанную формы одного и того же социального поведения, посредством которого человек выражает свое несогласие с общепринятыми нормами поведения» [4, с. 271]. Русские пословицы и поговорки, персонажем которых является дурак, еще не рассматривались в этом ключе, что определяет актуальность темы исследования. В связи с этим в статье ставится цель: выявить типологические параллели между образом юродивого Христа ради, описанного на материалах житийной литературы, записок путешественников-иностранцев, воспоминаний очевидцев-современников (см., напр.: [3; 7]) и фольклорного дурака. В задачи работы входит обоснование семиотического сходства указанных персонажей по данным паремий.

Прецедентные тексты принято считать показателем актуальности того или иного явления в культурной памяти народа. Отсутствие пословиц и поговорок о юродивом кажется парадоксом, ведь этот персонаж становится своеобразной

культовой фигурой на Руси уже в XI веке (см., напр.: [3, с. 328–329]). Вероятно, эту «нестыковку» можно объяснить стилистическим регистром слова *юродивый*, которое употребляется с этого же времени как книжное [10, с. 461]. Соотношение у- и ю- (уродивый – юродивый) в анлауте свидетельствует о том, что по своему происхождению форма *юродивый* – старославянская, книжная, церковная, а форма *уродивый/уродливый* – восточнославянская.

В связи с этим можно предположить, что в обыденном восприятии *юродивому* соответствовал *дурак* [4, с. 273]. Именно он вошел в фольклорные тексты, многочисленность которых свидетельствует о том, что образ дурака составляет один из «узлов русского национального характера».

Фольклор, воспроизводя глубинные особенности отношения человека к миру, своего рода коллективную философию, в то же время отражает опыт архаического обыденного сознания. Будучи амбивалентным, оно, с одной стороны, склонно к идеализации, с другой – профанирует культурно обусловленные ценностные смыслы (с этим, по-видимому, связано осмысление юродства как религиозного феномена в рамках «культурных» дискурсов – философского, собственно религиозного, художественного).

Феноменологическое сходство образов юродивого и сказочного Ивана-дурака воссоздает недостающее звено в развитии персонажа (см.: [7, с. 100; 8, с. 115; 6]) и на основании общности культурного ареала позволяет предположить такие же взаимные проекции юродивого и дурака из паремий. Продемонстрировать их корреляцию, безусловно, сложнее, поскольку сценарные, процессуальные варианты жития и сказки соотносятся со статичным, концентрированным, свернутым смыслом афоризма, имеющим к тому же устоявшуюся, в некотором смысле одностороннюю интерпретацию. Закономерно, что фольклорные тексты, в отличие от житийных, не объясняют логику «действующих лиц», а лишь иллюстрируют ее. Гипотеза о возможной близости персонажей вынуждает сменить точку зрения на героя русских паремий и поместить его в христианскую систему координат.

В фокусе религиозной оптики пословицы и поговорки, связанные с темой «избиения» дурака, представляют своеобразную содержательную аналогию к фрагменту жития юродивого: «*За одного битого двух небитых дают*»; «*Дураков и в алтаре бьют*»; «*За глупость Бог простит, а за дурость бьют*»; «*Ударить было дурака, да жаль кулака*»; «*Лося бьют в осень, а дурака завсегда*»; «*Умный слова боится, а дурак – пуги (плети)*» [2, с. 327, 332].

Принципиально важная философема народного мировидения – особое отношение к нищим и убогим – приравнивает их к святым. В этот ряд, организуемый аттрактивными отношениями, попадают и юродивые/дураки (см. об этом: [5]): «*Золото и в грязи блестит*», «*Голенький ох, а за голеньким бог*», «*Голой овцы не стригут*» // «*С голого, как со святого*» // «*Голый, что святой*» // «*Голый, что святой, беды не боится*» [2, с. 331].

Пословицы демонстрируют благосклонный взгляд Бога/судьбы/человека на юродивого дурака: «*Бог дурней любит/жалует*»; «*Дураку везде счастье*»; «*Без ума житье – рай*»; «*Дураку счастье, а умному бог даст, т. е. отказ*»; особое уважение, почтение к этому персонажу: «*Попа да дурака в передний угол сажают*»; «*Мертвому вечная память, дураку со святыми упокой*»; его «безответственность»: «*Много ума – много греха, а на дурне не взыщут*»; «*С умом в ответе, а с дурака нечего взять*» [2, с. 329–330, 333].

* По правилам символических отношений между блаженными и публикой их не только преследовали, но и били [7, с. 113].

И юродивый и дурак отмечены способностью к «правдомолвию»: *«Глупый да малый всегда говорят правду»*; *«И глупый ино молвит слово в лад»*; *«Временем и дурак правду скажет»* [2, с. 328–329].

Общее можно выявить также в смеховой природе обоих персонажей. По словам С. С. Аверинцева, «весь сюжет поведения православного юродивого в том и состоит, что лишь по прискорбному заблуждению и греховному безумию, в меру помрачения нашего ума мы можем дерзнуть ему посмеяться. Мы смеемся, когда должны были бы вздыхать, плакать и трепетать» [1, с. 342]. Подобная закономерность удивительным образом обнаруживается и в таких поговорках: *«Дурацкий смех – не смех, а плач»*; *«Из дурака и плач смехом прет»* [2, с. 330–331].

Нетривиальность поведения юродивого выполняет функцию эстетической доминанты образа и проявляется в его ярко выраженной амбивалентности. «Образ «дурака» как бы вызов здравому смыслу... Дурак является любимым героем сказки именно потому, что в человеческий ум она не верит» [8, с. 112]. Парадоксальность героев отражена в текстах культуры: за глупостью сказочного дурака и безумием юродивого Христа ради скрываются прикровенная мудрость и святость. Определенную квалификацию персонажи получают в акте восприятия, поскольку интерпретатор наделяет их оценкой, знак которой напрямую зависит от типа воспринимающего сознания.

Так, смеховая природа юродивого и дурака (*«Дураку все смех на уме»*) воспринимается неоднозначно: и как осуждаемая легкомысленная глупость (ср.: *«Умный плачет, а глупый скачет»*) [2, с. 330]; и как греховность, табуированность смеха вообще [1, с. 342]; и как описание паясничавшего поведения юродивого, за которым скрыто некое ценностное измерение.

Народная мудрость отдает должное неординарным способностям и оригинальному мышлению дурака, фиксирует его «невписываемость» в норму, часто со знаком плюс: *«Дурак, и в бочке сидя, волка за хвост поймал»*; *«Дурак в воду камень закинет, десятеро умных не вытащат»*, *«Дурак завяжет, а умный не развяжет»*, *«Один дурак, а умных пятерых ссорит»*, *«Дураку, что большому чину, везде простор (везде дорога)»*; демонстрирует относительность категорий ум/глупость: *«С ума сошел (спятил), да на разум набрел»*; *«Ум без разума – беда»*; *«Ум доводит до безумья, разум – до разумья»*; *«Не будь дураков на свете, не было бы и разума»*; *«Рыба от головы тухнет, а дурак от ума»*; *«Не от безумья с ума сходят»*, *«Мужик умен да мир дурак»* [2, с. 333–334].

Многие пословицы, проинтерпретированные в религиозном ключе, иллюстрируют характерное для юродивого/дурака смирение, его особый дар мудрого неделания в надежде на помощь чудесных сил, его «вневременность», свободу, аскетичное отношение к собственной плоти: *«Дурака хоть в ступе толки»*; *«Дураку хоть плюй в глаза, а он: это – божья роса»*; *«Дураку что ни время, то и пора»*, *«Дурак времени не знает»*; *«В дураке и царь не волен»*; *«Дуракам закон не писан»*; *«Любо дураку, что чирый (рана) на боку»* [2, с. 331].

Двойственное восприятие дурака/юродивого можно усмотреть отчасти и в синонимичности таких фразеологизмов, как *Дурак родился/Тихий ангел пролетел*. Эти выражения в узусе выступают как смысловые эквиваленты и вспоминаются в ситуации внезапно наступившей тишины [9, с. 152].

Итак, эпизоды «сценария жизни» юродивого Христа ради прочитываются и в поговорках. Общие планы персонажей связаны с темой «избиения» (в сценарном варианте ритуального), высокой степенью «приятности» убогих и юродивых, двойственностью их оценок. Дурак и юродивый предстают как дискурсивные проекции одной поведенческой модели: их роднит правдолюбие, интенциональность смеха, смирение и мудрость, аскеза и внутренняя свобода. Но главное – парадоксальность, «ненормальность» поведения, «глупость» особого рода, отвергающая

общепринятые нормы как несоответствующие идеалу. Именно эта «мотивированная» глупость, связанная с неявной установкой на ценностное переструктурирование мира, и выводит сопоставляемые образы на уровень культурной модели.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аверинцев С. С. Бахтин и русское отношение к смеху / С. С. Аверинцев // От мифа к литературе: сб-к в честь 75-летия Е. М. Мелетинского. – М., 1993. – С. 341–345.
2. Даль В. И. Пословицы русского народа: в 3 т. / В. И. Даль. – М.: Рус. книга, 1998. – Т. 1. – 638 с.
3. Иванов С. А. Блаженные похабы: Культурная история юродства / С. А. Иванов. – М.: Языки славянских культур, 2005. – 448 с.
4. Колесов В. В. Древняя Русь: Наследие в слове: в 5 кн. – / В. В. Колесов. СПб.: Филол. ф-т СПбгу, 2004. – Кн. 3: Бытие и быт. – 400 с.
5. Маслий Е. В. Значения слова *юродивый* в контекстах соположения как содержательный фрагмент концепта «юродство» / Е. В. Маслий // Вісник ХНУ : Сер. Філологія. – 2007. – Вип. 50. – № 765. – С. 20–24.
6. Маслий Е. В. Некоторые типологические черты образа юродивого и их реализация в русских народных сказках / Е. В. Маслий // Вісник ХНУ : Сер. Філологія. – 2005. – Вип. 46. – № 707. – С. 116–120.
7. Панченко А. М. Смех как зрелище // Д. С. Лихачев, А. М. Панченко, Н. В. Поньрко. Смех в Древней Руси. – Л., 1984. – С. 72–153.
8. Трубецкой Е. Н. «Иное царство» и его искатели в русской народной сказке / Е. Н. Трубецкой // Литературная учеба. – 1990. – Март-апрель. Книга вторая. – С. 100–119.
9. Фразеологический словарь русского языка / под ред. А. И. Молоткова. – М.: Рус. яз., 1986. – 543 с.
10. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: в 2 т. – М.: Рус. яз., 2002. – Т. 2: Панцирь – Ящур : 13 560 слов. – 560 с.

И. Л. Мацегора (г. Запорожье)

СПЕЦИФИКА ДВУВИДОВЫХ ГЛАГОЛОВ В РУССКОЯЗЫЧНОМ НОВОСТНОМ ТЕЛЕПРОСТРАНСТВЕ

Роль средств массовой информации в жизни общества и в развитии культуры невозможно переоценить. В последнее время все больше исследователей в области языка склоняются к тому, чтобы выделить телевизионную речь в отдельный вид речи, дать ей определение как самостоятельному речевому стилю [8–10]. Это, в свою очередь, требует теоретического и практического обоснования, выявления особенностей функционирования телевизионной речи.

Исследование телевизионной речи может объяснить некоторые особенности современного речевого общения. Понятно, что в нынешних условиях говорить о самостоятельном и подчас бесконтрольном развитии телевидения уже поздно, потому что внутри него действуют уже устоявшиеся законы, функционирование которых много раз оправдано и обосновано. Поэтому телевидение детально изучается, исследуется постепенно и телевизионная речь. Отметим, что принципиально различны понятия телевизионной речи и телевизионного языка. Понятие телевизионного языка масштабно, оно включает в себя, помимо изобразительно-выразительных средств монтажную, операторскую работу, проще говоря, видеоряд. А телеречь – это форма, язык, речь ведущих, участников программ, журналистов и т. д. «При изучении телевизионной речи соотношению изображения и текста следует уделять пристальное внимание, потому что благодаря видеоряду телевизионная речь отлична от речи других СМИ, он ставит ее в отдельный ряд изучения общенационального языка и, в частности, публицистического стиля» [9, с. 452].

Одним из аспектов изучения особенностей современной телеречи, безусловно, является выяснение специфики ее морфологического устройства, функционирования частей речи и грамматических категорий, обладающих стабильным набором средств своего выражения в языке и трансформирующие их в разных типах речи.

Целью данного исследования является выяснение морфологической специфики функционирования двувидовых глаголов в одном из активно развивающихся устных функциональных стилей русского языка – телевизионной речи.

В ходе развития теории видов двувидовые глаголы неоднократно привлекали внимание ученых: Е. В. Горобец [3], В. Гуревич [4], А. Н. Тихонов [7], Л. П. Бирюкова [1], В. Н. Морозов [5] и др. Их считали, описывали, изучали, высказывая диаметрально противоположные мнения о путях их дальнейшего развития в системе русского языка: от разрушения двувидовости и постепенного ее преодоления, с одной стороны, до укрепления, стабилизации положения этих глаголов и увеличения их численности – с другой. Двувидовость является, с одной стороны, следствием морфологической недифференцированности видовой системы в древнерусском языке XI–XV веков (применительно к заимствованным глаголам), а с другой стороны – живым языковым явлением, подкрепляемым непрерывным процессом активных заимствований из языков с грамматически не выраженной категорией вида [5, с. 104].

В ходе исследования было проанализировано более пятидесяти русскоязычных новостных выпусков телеканала «Интер», «Украина», а также запорожских «Алекс», «TV–5».

Традиционно грамматические формы двувидового глагола делятся на две группы: а) синкретические формы; б) несинкретические формы [7, с. 183]. Синкретические формы совмещают противоположные видовые значения – значения несовершенного и совершенного вида. К ним относятся формы инфинитива, настоящего и будущего простого, прошедшего времени, императива и сослагательного наклонения. Среди форм времени только одна форма будущего сложного является несинкретической: имеет лишь значение одного вида – несовершенного.

Видовые значения синкретических форм дифференцируются с помощью контекстуальных (синтаксических) средств, определяются их синтаксической и лексической сочетаемостью. Это сочетаемость/несочетаемость с фазисными глаголами, с модальными словами, с обстоятельственными словами, употребление их в составе однородных сказуемых.

В проанализированном нами телепространстве зафиксированы такие случаи функционирования двувидовых глаголов.

1. Инфинитив несовершенного и совершенного вида.

– *Конференция признала необходимым **демократизировать** избирательные права, **реформировать*** (нсв) существующее законодательство [ТРК «Украина», выпуск от 21.01.2017 г.];

– *Он настойчиво и упорно стремился **реформировать*** (сов.) сценическое искусство, во многом казавшееся ему устарелым [ТРК «Алекс», «Алекс-информ», выпуск от 18.02.2017 г.];

– *запуск первых ракет ГИРДА означал, что Россия начала практически **реализовать*** (нсв) великие идеи основателя космонавтики Константина Эдуардовича Циолковского [ТРК «Интер», выпуск «Подробности недели» от 05.02.2017 г.];

– *Через несколько дней патриоты снова **начнут атаковать*** (нсв) Сайгон [ТРК «Интер», выпуск «Подробности недели» от 05.02.2017 г.];

- Мы **принялись оборудовать** (нсв) наше новое судно [ТРК «ТВ-5», выпуск «Новости ТВ-5» от 10.01.2017 г.];
- Надо было углубить траншею, сделать дополнительные блиндажи и доты, **оборудовать** (сов.) командные и наблюдательные пункты [ТРК «Украина», выпуск от 21.01.2017 г.];
- Аэродром маленький, новый, его еще не успели **оборудовать** (сов.), на поляне кое-где темнеют уродливые пни [ТРК «Интер», выпуск «Подробности недели» от 05.02.2017 г.].

2. Настоящее и простое будущее.

- Если японцы знают, когда мы выступаем, и знают, где мы расположимся на ночлег, они, конечно, **атакуют** (сов.) нас. [ТРК «Интер», выпуск «Подробности недели» от 05.02.2017 г.];
- В оврагах и в сырых болотистых местах острая осока **ранит** (нсв) ноги устарелым [ТРК «Алекс», «Алекс-информ», выпуск от 15.02.2017 г.];
- Иной раз подстрелишь зайца, **ранишь** (сов.) его в ногу, а он кричит, словно ребенок [ТРК «Алекс», «Алекс-информ», выпуск от 22.02.2017 г.];
- Мы **организуем** (нсв) наступление, громим врага, сбрасываем его в море [ТРК «Украина», выпуск от 21.01.2017 г.].

3. Прошедшее несовершенного вида и прошедшее совершенного вида.

- Ведь нельзя допустить, чтобы еще раз на земле была война, чтобы опять детей **ранили** (нсв) и чтобы они сиротели [ТРК «Украина», выпуск от 24.01.2017 г.];
- Один из их выстрелов **ранил** (сов.) солдата [ТРК «Алекс», выпуск «Алекс-информ» от 24.01.2017 г.];
- Когда ему не хватало живых черточек, он **заимствовал** (нсв) их у соседей [ТРК «ТВ-5», выпуск «Новости ТВ-5» от 10.02.2017 г.];
- Славяне, приняв христианскую веру, **заимствовали** (сов.) с нею новые мысли, изобрели новые слова, выражения [ТРК «Алекс», «Алекс-информ», выпуск от 15.02.2017 г.];
- Было холодно, люди стыли в окопах, от неподвижного состояния опухали ноги и **атрофировались** (нсв) [ТРК «ТВ-5», выпуск «Новости ТВ-5» от 10.02.2017 г.].
- Нужные мышцы **атрофировались** (нсв), выходя из окопов, солдаты шатались и шли, как пьяные ([ТРК «ТВ-5», выпуск «Новости ТВ-5» от 10.02.2017 г.]).

Из приведенных примеров видно, что двувидовые глаголы обладают всем набором грамматических форм, которые положено иметь глагольному слову в морфологической системе русского языка.

Таким образом, видовое противопоставление форм инфинитива, настоящего и простого будущего, прошедшего времени, сослагательного и повелительного наклонений, осуществляется с помощью средств контекста. При этом не утрачивается коррелятивность видов как фундаментальное свойство этой грамматической категории.

Дальнейшие исследования в этом направлении представляются перспективными с точки зрения морфологической стилистики устных функциональных стилей русского литературного языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бирюкова Л. П. Современный русский язык. Категория вида: форма, семантика, функционирование: учеб. пособие / Л. П. Бирюкова. – Чебоксары: ООО «Типография «Новое Время», 2007. – 79 с.
2. Бондарко А. Вид и время русского глагола (Значение и употребление) / А. В. Бондарко. – М.: Просвещение, 2001. – 238 с.

3. Горобец Е. В. Двувидовые глаголы в современном русском языке: проблемы статуса и классификации: дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / Елена Владимировна Горобец. – Казань, 2008. – 253 с.
4. Гуревич В. Глагольный вид в русском языке. Значение и употребление / В. Гуревич. – М.: Флинта, Наука, 2008. – 224 с.
5. Морозов В. Н. Грамматическая категория вида русского глагола и ее функционирование в коммуникативном акте: дис... д-ра филол. наук: 10.02.01 / В. Н. Морозов. – М., 2003. – 461 с.
6. Сікорська З. Дієслово у сфері професійного мовлення / З. Сікорська // Дивослово. – 2011. – № 5. – С. 30–34.
7. Тихонов А. Русский глагол: проблемы теории и лексикографии / А. Тихонов. – М.: Academia, 1998. – 280 с.
8. Шаповал Ю. Поетика телевізійної журналістики: монографія / Ю. Шаповал. – Костопіль: Роса, 2003. – 204 с.
9. Максимов В. И. Стилистика и литературное редактирование / В. И. Максимов. – М.: Гарадики, 2007. – 653 с.
10. Сметанина С. И. Медиа-текст в системе культуры (динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века) / С. И. Сметанина. – СПб.: Флинта–Наука, 2002. – 220 с.
11. Какорина Е. В. СМИ и интернет-коммуникация: области пересечения и проблемы взаимодействия / Е. В. Какорина // Язык современной публицистики: сб-к ст. – М.: Академия, 2005. – С. 67–98.

И. И. Меньшиков (г. Днепр)

ПРИМЫКАНИЕ КАК ПОДЧИНИТЕЛЬНАЯ СИНТАКСИЧЕСКАЯ СВЯЗЬ

Примыкание является самым, пожалуй, проблемным видом семантико-грамматических отношений между компонентами словосочетания, и в частности подчинительной синтаксической связи, поскольку в отличие от согласования и управления, когда грамматическая соотнесённость определяемого и определяющего так или иначе обозначена, в том числе и какими-то формантами, формально примыкание ничем не маркировано. Отсюда и та неопределённость, которая имеет место при толковании примыкания не только в региональной лингвистической литературе дидактического характера (авторы различного рода учебных пособий могут, безусловно, излагать и отстаивать свою собственную точку зрения), но и в академических грамматиках, в весьма авторитетных монографиях и новейших вузовских учебниках с грифом соответствующих министерств, а также в энциклопедических нормативно-справочных изданиях, и в терминологических словарях и справочниках. И вот в качестве иллюстраций несколько дефиниций примыкания:

Лингвистический энциклопедический словарь: подчинительная связь, при которой форма подчинённого компонента словосочетания не зависит от господствующего компонента и не подвергается каким-либо изменениям [3, с. 398–399]. Аналогичное определение примыканию даётся в Энциклопедиях «Русский язык» [7, с. 233] и «Украинский язык» [10, с. 490], в Лингвистической энциклопедии Е. А. Селивановой [8, с. 600], в Синтаксисе украинского языка К. Ф. Шульжука [11, с. 37], в Словаре лингвистических терминов Е. В. Кротевича и Н. С. Родзевич [2, с. 139] и др. Примыкание как подчинительная связь с неизменяемыми словами толкуется в Русской грамматике 1990 года [6, с. 346], в словаре-справочнике по синтаксису современного русского языка А. М. Ломова [4, с. 268], в полном словаре лингвистических терминов Т. В. Матвеевой [5, с. 341] и др.

Более или менее определённо обозначено в подобного рода дефинициях только то, что при примыкании форма зависимого слова индифферентна к форме

и, надо полагать, лексическому значению соответствующей синтаксической доминанты. Тем не менее эта подчинительная связь, как и любая иная, материально тем или иным способом всё же реализуется, на что и пытаются обратить внимание лингвисты, однако и в этом плане нет желаемого единства. Так, в словаре О. С. Ахмановой указывается, что при примыкании зависимость одного слова от другого выражается **только позиционно**, т.е. без применения служебных слов или морфологического изменения [1, с. 360], В. Д. Стариченок же утверждает, что при такой связи зависимое слово связывается с главным **только по смыслу и интонационно** [9, с. 487–488], а Е. А. Селиванова – **только по содержанию** [8, с. 600]. В энциклопедии «Русский язык» утверждается, что при примыкании связь слов определяется **порядком слов и интонационно** или тем, что в предложении есть только одно слово, к которому может относиться примыкание [7, с. 233], т. е. **по смыслу**, а вот по Т. В. Матвеевой, зависимость между главным и подчинённым словом при примыкании выражается (причём без слова *только*) **лексически, порядком слов и интонацией** [5, с. 341].

Если толкование примыкания как подчинительной синтаксической связи и можно ограничить общим указанием на её специфику, то при описании средств и способов речевой реализации этой связи необходим более строгий метаязык, а наш многолетний опыт обучения студентов русскому языку позволяет с учётом уже имеющихся дидактических разработок предложить следующую систему изложения соответствующего материала.

Примыкание в зависимости от характера реализации этой синтаксической связи подразделяется на три основных его вида: **смысловое** (связь между двумя компонентами речевой цепи устанавливается в соответствии с возможностью их смыслового соединения), **позиционное** (связь определяется порядком слов) и **интонационное** (словосочетание с примыканием формируется особой, варьируемой интонацией). По два простых примера:

*Студенты **любят** **очень** читать книги. Студенты читают **очень интересные** книги.*

*Студенты **очень любят** читать интересные книги. Студенты любят читать **очень интересные** книги.*

*Студенты **любят** **очень интересные** книги. **Очень прилежные** студенты **любят** читать книги.*

В первых двух примерах смысловое примыкание, поскольку наречие *очень* может образовать осмысленные словосочетания только со словами *любят* и *интересные* (**очень читать* и **очень книги* неприемлемо) – примыкание смысловое. В следующих двух примерах наречие *очень* в принципе может быть по смыслу связано и со словом *любят* и со словом *интересные*, однако позиция этого наречия относительно его синтаксической доминанты однозначно выделяет словосочетания *очень любят* и *очень интересные* – позиционное примыкание. В третьей паре примеров, как и во второй, наречие *очень* теоретически может быть подчинено как сопутствующему ему имени прилагательному, так и глаголу, к тому же в первом из этих примеров указанную дихотомию не элиминирует и порядок слов. Примыкание здесь интонационное: сформировать нужные нам словосочетания позволяет пауза до или после слова *очень* в первом примере и перед этим слово во втором.

При необходимости в каждом из описанных основных видов примыкания могут быть выделены какие-то его подвиды и разновидности с учётом таких, например, параметров этой связи, как характер выражаемых синтаксических отношений между компонентами соответствующего словосочетания или их принадлежность к тем или иным парадигматическим и синтагматическим классам слов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
2. Кротевич Є. В. Словник лінгвістичних термінів / Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 236 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 688 с.
5. Ломов А. М. Словарь-справочник по синтаксису современного русского языка / А. М. Ломов. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 416 с.
6. Матвеева Т. В. Полный словарь лингвистических терминов / Т. В. Матвеева. – Ростов н/Д.: Феникс, 2010. – 563 с.
7. Русская грамматика / под ред. Н. Ю. Шведовой и В. В. Лопатина. – Изд.2-е, испр. – М.: Рус. яз., 1990. – 640 с.
8. Русский язык. Энциклопедия / под ред. Ф. П. Филина. – М.: Сов. энцикл., 1979. – 432 с.
9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2011. – 844 с.
10. Стариченок В. Д. Большой лингвистический словарь / В. Д. Стариченок. – Ростов н/Д.: Феникс, 2008. – 811 с.
11. Українська мова. Енциклопедія / за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка. – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
12. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник / К. Ф. Шульжук. – К.: Вид. центр «Академія», 2004. – 408 с.

Т. М. Мішеніна (м. Кривий Ріг)

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ (на прикладі української мови)

Лінгвокультурологія визначає взаємозв'язок і взаємодію культури й мови у їх функціонування й узагальнює цей процес як цілісну структуру одиниць у їх єдності мовного й культурного змісту. У межах компетенції лінгвокультурології визначається лінгвокультурема (акумулює в собі як власне мовні уявлення, так і безпосередньо пов'язане позамовне середовище), у дослідженні якої застосовують новітні підходи, послуговуючись досягненнями суміжних дисциплін (етнолінгвістики, психолінгвістики, культурології, когнітивної лінгвістики, теорії інформації). Ідеться насамперед про комплексний лінгвокультурологічний аналіз мовних одиниць / прецедентних текстів національно-культурної семантики; інтерпретацію еквівалентної й безеквівалентної лексики; виявлення й аналіз фонових знань, мовної афористики і фразеології, які вивчаються з позиції віддзеркалення в них культури, національно-психологічних особливостей національної лінгвокультурної спільноти (М. Вятютнев, Т. Донська, І. Зимня, В. Костомаров, В. Красних, В. Крисько, Н. Мішатіна, Н. Южаліна).

Прикладом лінгвокультурологічної інтерпретації може слугувати системний аналіз біоморфного коду української лінгвокультури (на прикладі фітонімів). Давні уявлення праукраїнців відтворюють картину світу в тісному взаємозв'язку з віруванням у надприродні властивості автохтонних знаків довкілля, зокрема – фітонімів. Критерієм виміру магічності був а) зовнішній вигляд: цвіт (тендітність і нетривалість); форма пелюсток; колір; б) запахи: приємні / неприємні. Давній культ землі відтворював уявлення праукраїнців про неї як живий одухотворений організм (мати-землю, мати-годувальницю; землю, яка надає сили, є оберегом для людей, які вирушали в далеку дорогу, до світу «чужих»). Відповідно, сформувалися такі лінгвокультурологічні паралелі: земля – дерева / сила землі / коріння землі – птахи – небо; квіти – запах, форма, колір / краса, магічність (утаємниченість) / дикі більш магічні, ніж «домашні».

У сучасній психологічній теорії серед спільних властивостей відчуттів виокремлено *якість, інтенсивність і тривалість* [4]. Застосування такого критерію уможливорює розмежування міри вияву закономірностей відчуття запаху під час надання структурно-семантичної характеристики фітонімної лексики загалом, одоративної – зокрема, реалізації її образного потенціалу.

Згідно з біохімічними характеристиками на терені України поширеними є такі ароматичні рослини: *матіола, резеда, орхідея, тютюн, півонія, чорнобривець, фіалка, меліса, м'ята, шавлія, полин; жасмин, чайна троянда; черемха, липа, хвоя, магнолія*.

Фольклорна традиція й сучасна українська література засвідчують як усталений образ автохтонності українського довкілля, так і символіку динаміки внутрішнього світу представників української лінгвокультурина прикладі фітоніма *м'ята*.

Словникове значення лексеми *м'ята* є таким: багаторічна трав'яниста запашна рослина з довгасто-еліптичними листками та дрібними квітами, зібраними в густі кільця, а також настій, відвар із цієї рослини як ліки [1, с. 699]. В українській лінгвокультурі фітонім *м'ята* потрактовується як оберіг дитини та її здоров'я; здавна використовується в народних ритуалах, уважається дівочою рослиною; приворотною в коханні, – «щоб любилися, цілувалися»; купання в м'яті, за повір'ям, має приворотну й цілющу силу; рослина, що має традиційні епітети *кучерява й запашна*; символ суворості устоїв поведінки незаміжньої жінки [3, с. 381].

Художньою деталлю імпресіоністичного письма(на прикладі новели «Я (Романтика)») Миколи Хвильового (5) є символічний образ *м'яти*, де кольорові й одоративні характеристики співвідносні з поняттям *рідної домівки, матері як березині родоводу*, ширше – *України*: *...Я одкидаю вії і згадую... воістину моя мати – втілений прообраз тієї надзвичайної Марії, що стоїть на гранях невідомих віків. Моя мати – наївність, тиха жура і добрість безмежна...; Вона підводить мене до свічі й дивиться на моє зморене обличчя. Потім становиться біля тусклої лампади й зажурено дивиться на образ Марії. – Я знаю: моя мати і завтра піде в монастир: їй незносні наші тривоги й хиже навколо. У наведених рядках сакральність душі як безсмертної нематеріальної основи в людині, що становить суть її життя і є джерелом психічних явищ, а також внутрішнього психічного світу людини, з її настроями, переживаннями та почуттями корелює із розумінням душі як утілення психологічних особливостей народу – українського. Побіжно зауважимо, що порушення мовної норми у поданні лексеми *монастир // ма-настир* є авторським прийомом актуалізації руйнації внутрішнього світу головного героя, що пов'язується із втратою орієнтирів щодо подальшого розвитку родо-ду й народу.*

Символ автохтонного українського довкілля й оберіг українського обійстя змальовується через метафоричні стягнення: *м'ята пахне і радіє* (гармонія внутрішнього світу героя, буття якого суголосне з буттям рідного народу) – *м'яте задушливо пахне і вмирає в тузі* (духовний дисонанс, зумовлений руйнацією ціннісних орієнтирів як народних заповітів): *Надворі пахне м'ятою. – Тривога! – Мати каже, що вона поливала сьогодні м'яту, м'ята вмирає в тузі. Мати каже: «Надходить гроза!» І я бачу: в її очах стоять дві хрустальні росинки; ...Я гублюсь у переулках. І нарешті виходжу до самотнього домика, де живе моя мати. У дворі пахне м'ятою. За сараєм палахкотять блискавиці й чути гуркіт задусеного грому. Тьма!*

Протистояння двох світів («праведного», який символізує образ матері–Марії–України–зеленої запашної м'яти й «неправедного», утіленого в образі синьої загірної комуни, чорного трибуналу й мертвого Степу із мертвими дорогами) посилюється протиставленням, вираженим на синтаксичному рівні засобом ампліфікації протиставних сполучників (*але, зате*): *Зате я відчував: – там ішла моя*

мати з похиленою головою. Я відчував: пахне м'ятою. Я гладив її милу голову з нальотом сріблястої сивини. Але раптом переді мною виростала загірна даль. Тоді мені знову до болю хотілося впасти на коліна й молитовне дивитися на волохатий силует чорного трибуналу комуни... Я здавив голову й пішов по мертвій дорозі, а позаду мене рипіли тачанки.

Викладене вище дозволяє констатувати динаміку розвитку усталеного фітонімного символу *м'яти*, яка співвідноситься не лише з поняттям автохтонного українського довкілля, але й сакральності народу, цінності його культури, неперервності поколінь.

Суголосність описуваного символічного навантаження фітоніма *м'ята* спостерігаємо у творчості Григора Тютюнника, де сакральність почуття (співрозуміння двох сердець) пов'язується зі співмірністю життя людини й любові до рідної землі, а також дотримання традицій рідної культури. Варто звернути увагу на художню деталь: пахощі м'яти асоціюються з перебігом життя (вічність – мить); любов до рідної землі втілюється в таких образах, як *родовід* («прагнення родити»), *земля* («чорна земля»), *дитинство*, *косовиця* («пасьба»), *кохана*, *холодне молоко і холодна м'ята*. Запах м'яти співвідноситься із життям на рівні ментальності українського народу, а також філософського осмислення правдивості / «праведності» буття відповідно до культурної усталеності народу «важко мислити і жити кучо, коли земля пахне м'ятою». Окрему увагу звернемо на словосполучення «*молода м'ята*»: ідеться не лише про кохану (традиційний символ коханої дівчини), але й зародження й продовження молодого життя, зміна поколінь. Наведений далі уривок засвідчує, що аналізований мовний матеріал дозволяє говорити про віднесення аналізованого фітоніма до фоновієї лексики, яка уможлиблює дослідження ментальних рис представників української лінгвокультури (2):

Над обрієм дотліла і згасла сонячна заграва. Наступила та передвечірня пора, коли повітря стає джерельно-прозорим... Пахла чорна земля на пагорбах між заплавами – пахла весняною жагою родити і вимерлими травами, трухлим сухостоем і молодим пагіллям – пахла вічністю і скороминучою порою...

І серед тих запахів Андрій ніяк не міг упізнати одного, що нагадував йому дитинство, пасьбу на купині з пляшкою холодного молока, перший вечір із коханою отут, посеред лук... – запах нагадував йому все життя...

Андрій перестав гребти, кілька разів глибоко вдихнув повітря, ширшаючи в грудях, і німів, немов прислухаючись до якогось тихого-тихого звуку.

– М'ята..., – прошепотіла Леся. – Зійшла холодна м'ята.

Андрієві здалося, що вони з Лесею разом вимовили це слово, тільки він – мовчки, а вона – вголос.

Важко мислити і жити кучо, коли земля пахне торішніми травами і молодію м'ятою, вічністю і миттю.

...Вночі Андрій довго не міг заснути, бо в хаті було видно од великих зірок на небі і густо пахло холодною м'ятою... (Григор Тютюнник).

Лінгвокультурологічний підхід до інтерпретації мовних одиниць дозволяє простежувати динаміку усталених символів. Фітонімний символ *м'ята* інтерпретується як традиційно «дівоча рослина», «вияв кохання», «автохтонне українське обійстя», так і «сакральність внутрішнього світу», «родовід», «життя». Усталені епітети *кучерява й запашна* на сучасному етапі розвитку української лінгвокультури поширюємо *рідна, холодна молода, вічна*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
2. Тютюнник Г. М. Твори / Г. М. Тютюнник. – К.: Вид-во ЦК ЛКСМУ Молодь, 1984. – 327 с.

3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / В. Жайворонок. – К., 2006. – 704 с.
4. Психология общения. Энциклопедический словарь; под общ. ред. А. А. Бодалева. – М.: Изд-во «Когито-Центр», 2011. – 1056 с.
5. Хвильовий М. Вибрані твори / Микола Хвильовий. – К.: Либідь. – 405 с.

А. В. Моргун, Л. С. Прокопович (г. Мукачево)

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ РУССКОГО СЛОВООБРАЗОВАНИЯ

В своем исследовании мы исходим из того, что основополагающей идеей современной лингвистики является антропоцентричность языка, что привело к появлению антропоцентричной парадигмы, которая трактуется как переключение интересов исследователя с объектов познания на субъект, т. е. анализируется человек в языке и язык в человеке, а человек познает мир через осознание самого себя и своей деятельности в нем.

Одним из основных направлений современного языкознания в рамках антропоцентрической парадигмы является лингвокультурология как самое молодое ответвление этнолингвистики. В задачи названной научной дисциплины входит изучение и описание взаимоотношений языка и культуры, языка и этноса, языка и менталитета.

Учитывая тот фактор, что в языковой картине мира на долю словообразования приходится до 70–80 % ее объема, а лексический фонд естественных европейских языков развивается в основном за счет морфологической и семантической деривации, в своем исследовании мы обращаемся к словообразовательным процессам русского языка. Изучение словообразования как системы дает возможность рассматривать его как связующее звено между предметом мысли и языковым знаком. «Любое слово нашей речи, прежде чем получить современное обиходное значение, прошло сложную семантическую историю, ведущую нас, в конечном счете, к начальным словотворческим усилиям человека. Из каждого слова, которое мы употребляем, глядит на нас не сорок веков, а по меньшей мере сорок тысячелетий» [1, с. 14]. Данное утверждение позволяет рассматривать словообразовательный акт как способ номинации предметов и явлений объективного мира, а словообразование как процесс «установления связи между предметом мысли и языковым знаком, т. е., в конечном счете, как когнитивный акт, позволяющий проникнуть в тайны механизма взаимодействия жизни и языка» [4, с. 27].

Особый интерес в данном случае представляет исследование родовых связей на материале зоонимической лексики, что обусловлено той ролью, которую традиционно выполняют зоонимы в сознании «языковой личности». Это подтверждается частым их использованием в художественной литературе, публицистике, в повседневном общении.

Термин *зооним* мы употребляем в значении «нарицательное именование животного» (*тигр, лев, кот, утка, комар*). В таком значении этот термин используется в исследованиях по семасиологии и словообразованию в работах С. Л. Акоповой, Э. В. Васильевой, Н. Г. Юсуповой и др.

Наименования животных входят в строго научную классификацию по рядам, классам, родам, видам. Зоонимы, как и предметная сфера, которую они обозначают, структурируются по родовидовому принципу. В своем исследовании мы исходим из признания различных задач научной систематической номенклату-

ры и номенклатуры живого языка, в котором нет необходимости строго следовать за всеми дроблениями и соединениями групп или подгрупп животных, устанавливаемых зоологами по чисто научным соображениям. Мы также основываемся на положении о том, что между лингвистическим и энциклопедическим описанием нет четкой границы: разница заключается в объеме содержания понятий.

Анализируемые зоонимы мы разделили на 6 лексико-семантических групп (ЛСГ): 1) *наименования млекопитающих*, 2) *наименования птиц*, 3) *наименования рыб*, 4) *наименования членистоногих*, 5) *наименования пресмыкающихся, земноводных*, 6) *наименования кишечнополостных, червей, моллюсков*.

Для ЛСГ «млекопитающие» и ЛСГ «птицы» актуально деление на *диких* (неприрученных) и *домашних* (прирученных). ЛСГ «рыбы», «членистоногие», «пресмыкающиеся, земноводные», «кишечнополостные, черви, моллюски» не делятся на домашних и диких, так как эти животные, за немногими исключениями, человеком не разводятся.

В структуре названных лексико-семантических групп зоонимов рассматриваются родовидовые отношения, которые, как известно, являются одними из основных парадигматических отношений в лексико-семантическом пространстве, элементы которого находятся в иерархических отношениях друг к другу.

Признак «родовое/видовое наименование» тесно связан с характером основы по признаку «производная/непроизводная» основа. Связь родовидовых отношений с характером основы (производная/непроизводная) состоит в том, что производные наименования животных (зоонимы) являются не только названиям отдельных видов животных (*остронос, носарь* и др.), но и называют одно и то же животное по разным признакам: а) видовые наименования, например: *ночница* – «бабочка, летающая ночью», *радужница* – «жук сем. листоедов, яркой, с радужным отливом, окраски»; б) синонимичные наименования, например: *нырец* и *гагара, пуговка и чибис*.

Родовидовые отношения между зоонимами определенным образом влияют на словообразовательную активность. Как правило, большинство лексем – родовых наименований имеют сравнительно высокую словообразовательную активность и оказываются в ядре анализируемой микросистемы, в то время как лексем – видовых наименований по большей части занимают в нашей классификации периферийное положение.

Определенный интерес представляют видовые наименования животных как в виде словосочетаний, так и в виде однословных наименований, являющиеся на синхронном срезе непроизводными лексемами – топонимами, т. е. видовые наименования животных, мотивированных названием места обитания. Подтверждением сказанного является наличие среди непроизводных лексем специфической группы зоонимов, генетически связанных с именами собственными, т. е. слов, утративших семантическую связь с мотивирующей основой.

Количество наименований, мотивированных именами собственными, невелико – всего 14 единиц, 3 из которых являются родовыми лексемами (*кана-рейка, фазан, сардина*), остальные – видовые лексем, что составляет 78 % от общего числа данных наименований.

Наименования животных, получившие свое название по «географическому признаку» (месту обитания), в том числе и зоонимы, генетически связанные с именами собственными (топонимами или гидронимами), являются, по большей части, видовыми именованиями животных, которые имеют нулевую или низкую словообразовательную активность.

То, что преобладающее большинство производных зоонимов представляет собой видовые наименования, синонимичные наименования и наименования

самки/самца животного, свидетельствует о словообразовательной пассивности лексем, обозначающих животных по этим признакам.

Представленный фрагмент анализа словообразовательной активности семиологического класса зоонимов свидетельствует о том, что именно благодаря производному слову создается модель представления знания об окружающем нас мире.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абаев В. И. Язык и мышление / В. И. Абаев. – М.: Изд-во АН СССР, 1948. – С. 13–18.
2. Аكوпова С. Л. О зоонимической лексике / С. Л. Аكوпова // Рус. язык в шк. – 1983. – № 3. – С. 89–91.
3. Васильева Э. В. Семантическая характеристика зоонимов на микро- и макроуровне / Э. В. Васильева // Семантика слова и его функционирование. – Кемерово, 1981. – С. 28–34.
4. Вендина Т. И. Словообразование как способ дискретизации универсума / Т. И. Вендина // Вопр. языкознания. – 1999. – № 2. – С. 27–49.
5. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. – 2-е изд. / Н. В. Подольская – М.: Наука, 1988. – 192 с.
6. Словарь современного русского литературного языка: в 17-ти тт. – М., Л., 1948–1965.
7. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка: в 2-х тт. / А. Н. Тихонов. – М.: Рус. яз., 1985.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4-х тт. / М. Фасмер. – М.: Прогресс, 1964–1973.
9. Юсупова Н. Г. Структура словообразовательных парадигм зоонимов / Н. Г. Юсупова // Актуальные проблемы русского словообразования. – Ташкент: Укитувчи, 1982. – С. 298–301.

О. В. Назаренко (м. Дніпро)

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ У МОВІ МЕРЕЖНОГО ЖУРНАЛУ ДЛЯ ЖІНОК

Предметом дослідження став інтернет-журнал «Жінки», що знаходиться за адресою: <http://zhinku.info>. Контент ресурсу розподілений за рубриками: «Початок», «Здоров'я та краса», «Мода та стиль», «Моя сім'я», «Мій дім», «Відпочинок та дозвілля», «Суспільство», «Фото». Найцікавішою в плані лексичних інновацій є рубрики «Мода та стиль», «Здоров'я та краса», де було виявлено низку лексем, значення яких невідоме широкій аудиторії. Зазвичай, це лексеми, що позначають нові види тканин, одягу, взуття, аксесуарів. Відповідно, можна навести таку класифікацію:

- назви тканин та матеріалів: *алькантара, флок, шеніл, тинсулейт, ізо-софт, холлофайбер, кашкорсе, футер, фліс, кулір, модал, мерсеризована бавовна, інтерлок, стретч-велюр*;
- прикраси для зубів: *скайлси, твінклси*;
- чоловіче та жіноче вуття: *лоуфери (лофери), крокси, снікери (снікерси), уггі, конверси, сліпери, гриндерси, тимберлейки*;
- предмети одягу: *пальто-накидка, пальто-тьютюпан, пальто-колокол, одяг-трансформер, комбінезон-трансформер, сукня-резинка, сукня-чохол, пуховик-парка, пуховик-кокон, пуховик-трапеція, одяг оверсайз, снуд, капсульна колекція*;
- засоби для досягнення краси: *кератинове ламінування вій, LPG-масаж, нейл-дизайн, манікюр омбре, кракелюр, шелак, акваріумний манікюр, кристале-вий манікюр, місячний манікюр*;
- різновиди жіночих сумочок: *сумка поштаря, сумка-купол, жорстка сумка, сумка доктора, сумки-шопери, мінодьери*.

Таким чином, лексичні інновації, виокремлені на сайті, являють собою назви різноманітних реалій, що тільки-но входять в широкий вжиток. Це або нещодавно винайдені чи створені речі, або ті, яких досі не було у використанні. Наприклад, лексема *алькантара*, що означає штучну високоякісну замшу, яка була винайдена ще у 70-х рр. минулого століття, не є новим словом, але у мовний вжиток вона почала входити не раніше, ніж сфера використання тканини поширилася з космічних кораблів до обивки крісел автомобілів преміум-сегмента. Це саме можна сказати і стосовно багатьох назв одягу і взуття. Так, *лоуфери*, *уггі* або *гриндерси* – далеко не новий винахід, але у мову вони увійшли разом з позначуваними реаліями. Наприклад, лексемі *уггі* вже понад сто років. Виникла вона чи то в Австралії, чи то у Новій Зеландії, і першими уггі носили чабани. У роки Першої світової їх для себе відкрили авіатори, а нові хвилі популярності уггі припали на 60-ті рр. ХХ ст. і 10-ті – ХХІ. Проте до тих пір, поки ці дивакуваті чобітки не з'явилися на наших полицях, про лексему ніхто й не чув.

У групі лексем, що називають взуття, цікавим здається випадок із *кроксами*. Це легкі літні сандалії, виготовлені з легкого синтетичного матеріалу цільнолитим способом. А назву свою вони отримали за найменуванням фірми-виробника, що однією з перших випустила у широкий обіг це популярне взуття. Відповідно, спостерігаємо метонімічне перенесення.

Ще один шлях виникнення нових лексем – їх винайдення, як, наприклад, сталося з лексемою *снікери*, що означають жіноче взуття на прихованій танкетці. Винахід модельєра Ізабель Марант належить до останнього десятиліття. Взуття виявилось вдалим і швидко завоювало популярність у світі. Відповідно, лексема увійшла у мову модниць багатьох країн.

Аналогічний спосіб поповнення лексики спостерігаємо у групі лексем на означення засобів для підтримки краси. Косметологічна галузь, що швидко розвивається, невпинно поповнює лексику. Особливо багато новацій у нейл-дизайні. І саме це слово, і значна кількість лексем на позначення різних матеріалів та різновидів манікюру стала джерелом поповнення лексичного складу, починаючи з 2010-х рр. Також знайдено лексеми-запозичення з англійської, що позначають різноманітні прикраси для зубів.

Нові лексеми на позначення предметів одягу утворюються за допомогою приєднання уточнюючої прикладки до основи. Саме так виникли, наприклад, назви: *пальто-тьютюпан*, *пальто-колокол*, *сукня-резинка*, *сукня-чохол*, *пуховик-кокон*, *пуховик-трапеція*. Комбінований спосіб утворення нової лексеми спостерігаємо у випадку з «*одяг оверсайз*», «*дівчата розміру плюс сайз*», де іншомовний компонент поєднано з українським. У другому випадку маємо евфемізм, що позначає повних жінок.

У цій групі є й безпосередні запозичення з англійської, наприклад, популярний молодіжний головний убір *снуд*. Він являє собою щось середнє між шарфом і шапкою, може носитися як на шиї, так і на голові, виготовляється з вовняної нитки або хутра.

Цікавий варіант становить собою словосполучення *капсульна колекція*. Це один з вузькопрофільних професіоналізмів кутюр'є. Означає дуже невелику партію одягу, в якій буквально десяток однакових екземплярів однієї тієї ж моделі. Оскільки термін не є загальноновживаним, то авторам матеріалу довелося пояснювати читачкам, що він означає.

Великий пласт новітньої лексики становлять транслітеровані англіцизми, наприклад, *мувінгери*, *шопери*, *шопитися*, що дублюють слова і поняття, наявні у мові. Наприклад: *Крім того, у разі необхідності переїзду слід звернутися до мувінгових компаній, працівники яких – мувінгери – допоможуть з цим.*

Таким чином, мова мережного журналу для жінок характеризується значною кількістю лексичних новацій, які з'являються у мові різними шляхами.

І. С. Накашидзе (м. Дніпро)

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В АВСТРАЛІЇ

Сучасна австралійська спільнота українців посідає значне місце у світовій українській діаспорі. Складаючись лише з 34 тисяч осіб, австрало-українська громада у другій половині ХХ ст. досягла значних успіхів у громадському та культурному житті Австралії, а також помітно впливала на формування поглядів міжнародного співтовариства до політичних процесів, які мали місце в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Масове переселення в Австралію розпочалось після Другої світової війни. «Відразу після прибуття до Австралії, українці згуртувалися, розпочалося громадське і церковне життя. У столицях всіх шести штатів утворилися об'єднання, які називалися українськими громадами Вікторії, Тасманії тощо» [3].

Важливу роль у збереженні української мови в Австралії, у формуванні знань про Україну, її історію, культуру, звичаї та релігію відігравали і продовжують відігравати шкільні заклади. «Соціологічне дослідження, проведене в кінці 1980-х рр., виявило однаковість думок учнів і вчителів щодо мети української освіти в Австралії: «Намагатися розвивати знання української мови та виховувати українську свідомість» [3].

На жаль, сьогодні старше покоління емігрантів, яке можна назвати «будівничими українського життя в Австралії» [4], поступово змінюється поколінням, народженим у цій країні, що менше усвідомлює себе українцями. Проте ще часто можна почути українське слово у штатах Новий Південний Уельс, Вікторія, Південна Австралія в околицях найбільших індустріальних міст. Представники української діаспори Австралії продовжують брати активну участь в діяльності Світового Конгресу Українців, різних політичних партій та угруповань.

Більшість українців в Австралії (як і в інших країнах) є білінгами, тобто знають рідну мову і мову держави, у якій проживають. Проблеми і особливості побутування української мови в іншомовному середовищі досліджували учені різних галузей науки – мовознавці, педагоги, психологи, соціологи тощо (Б. Ажнюк, А. Богуш, Я. Закревська, В. Іванишин, Р. Кісь, Л. Масенко, І. Руснак та ін.). «Специфіка ж мови українців у ситуації постійного контактування в іншомовному середовищі (за європейським кордоном) привернула увагу вчених відносно недавно» [2, с. 174]. Мова української діаспори була предметом дослідження на матеріалі американських регіонів (Канаді, Бразилії).

Дослідження лексико-граматичних особливостей української мови в Австралії ще не було об'єктом дослідження і становить мету даної розвідки.

Аналізуючи якісний стан мови в українській діаспорі, Б. Ажнюк виділяє такі рівні, що визначаються ступенем мовної компетенції особи:

- 1) просторіччя чи своєрідний українсько-англійський суржик;
- 2) розмовна мова з окремими вкрапленнями регіоналізмів;

3) літературна мова, що відрізняється від літературного стандарту сучасної України деякими особливостями правопису та незначними відмінностями нормативної лексики.

«Зрозуміло, що виділення таких рівнів є умовністю і їх чітке розмежування на практиці не завжди можливе, оскільки існують порубіжні зони» [1, с. 23]. У рамках даного дослідження до уваги береться третій рівень.

Як відомо, в основі української мови діаспори лежить так званий харківський правопис 1928–1929 рр. «Він цілком відповідав популярній у діаспорі соборницькій національній ідеології, оскільки мав протягом певного часу офіційний статус і був чинним на всіх українських землях (на відміну від своїх попередників – регіональних та «авторських» правописів)» [1, с. 26]. Однак багато мовознавців зауважує, що у цьому правописі багато вад. «Правописна анархія, зумовлена недостатнім знанням його правил та впливом друкованої продукції з етнічного материка, вже не одне десятиліття викликає занепокоєння і серед професійних філологів, і в ширших колах української громади» [1, с. 26].

Серед правописних особливостей української мови в Австралії виділяються наступні.

Уживання літери *е* в словах іншомовного походження типу *Европа*.

Написання літери *я* після *і* в словах іншомовного походження і у закінченнях: *територіяльний, ініціатива, східня Європа, олімпіада, діаспора*. При цьому чітко простежується правописна норма пом'якшення літери *л*: *парлямент, шотландка, плян, фльора, бльок*.

У словах іншомовного походження з дифтонгами *аи, ои, еи* пишеться літера *в*: *фавна, неутральні країни, лавреати*

Передача кінцевого буквсполучення *tr, dr* з голосною *е* між приголосними: *прем'єр-міністер, Олександр*.

Використання *є* на місці *е* після голосної літери: *проект*

Уживання *і* на місці *о* в корені українських слів: *нарід*.

Граматичні особливості насамперед присутні у відмінюванні слів. Так, у родовому відмінку іменників третьої відміни на *-ть* закінчення *-и*: *сфери діяльності і відповідальності, багатокультурності*.

Перевага у давальному відмінку надається закінченням *-ові, -еві* (хоча зустрічаються і *-у, -ю*): *законодавча влада належить двопалатному парляментові, виконавча влада належить кабінетові міністрів*.

Зустрічається паралельне використання жіночого і чоловічого роду деяких іменників, наприклад, *контроля* (і *контроль*) вуличного руху

Що стосується лексичного рівня, то мова українців Австралії пронизана за позиченнями. Тому великий пласт лексики становлять англіцизми (часом більше, ніж у канадській діаспорі): *комонвелт* (*commonwealth* – співдружність), *стейт* (*state* – штат), *фармувати* (*to farm* – господарювати, обробляти землю), *бритський* (*british* – британський). Зустрічаються і русизми, що насамперед відображається у частому використанні таких дієслів, як *являється, слідує*.

У правописі назв організацій всі слова пишуться з великої літери за аналогією до англійської мови: *Добросусідська Рада, Товариство Британської Імперії, Рада Нових Поселенців, Католицький Іміграційний Центр, Антибольшевицький Блок Народів, Рада Поневолених Народів, Українська Католицька Церква, Союз Українок Австралії*.

Таким чином, в основі української мови Австралії лежить правопис 1928 р., що насамперед проявляється у написанні іншомовних слів. Найпомітнішою лексичною особливістю є використання англіцизмів, що потребує більш детального вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б. М. Еволюція української мови в діаспорі (етно- і соціолінгвістичні аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук 10.02.01; 10.02.15 / Б. М. Ажнюк. – К., 1999. – 38 с.

2. Дель Гаудіо Сальваторе. Соціолінгвістичний профіль української діаспори в Італії / Сальваторе Дель Гаудіо // Мова і суспільство. – 2013. – Вип. 4. – С. 174–180.
3. Кухаренко Р. Українці в Австралії / Р. Кухаренко. – URL: <http://migraciya.com.ua/news/ukrainian-abroad/ua-ukrainians-in-australia/>.

Е. Л. Некрылова (г. Харьков)

**А. М. ГИЛЬБУРД И М. Н. ЭПШТЕЙН О ПРЕФИКСАЛЬНОЙ КОМПЕНСАЦИИ
УТРАТЫ ПЕРЕХОДНОСТИ РУССКИХ ГЛАГОЛОВ:
КОГНИТИВНО-ЭВОЛЮЦИОННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ РАСХОЖДЕНИЙ**

Хорошо известным фактом истории русской грамматики является постепенная утрата глаголами переходности. Это происходит по двум направлениям: 1) сохраняющиеся в языке глаголы утрачивают способность управлять беспредложным винительным, например глагол *воевать*; 2) в результате массовой постфиксации утрачивается беспостфиксный переходный глагол, например *каяться*. Об этом пишут Ф. И. Буслаев, А. М. Гильбурд, В. В. Иванов, М. Н. Эпштейн и другие лингвисты [1, с. 347; 2, с. 12–13; 3, с. 372; 5]. Наиболее развернутую аргументацию по данной проблеме демонстрируют А. М. Гильбурд и М. Н. Эпштейн. Оба ученых признают, что утрата переходности грамматически ущербна [2, с. 12; 5], но весьма показательным является несовпадение их позиций в вопросе стихийно-конвенциональной компенсации такой утраты.

А. М. Гильбурд, ссылаясь на общепризнанность описываемой им тенденции, пишет: «Исчезновение из словаря «старых» переходных глаголов автоматически компенсируется за счет появления в языке новых продуктивных способов образования переходных глаголов. В русском языке таким способом, как известно, явилась префиксация. Так, семантическим преемником глагола «воевать» является «завоевывать», у глаголов «надеять» и «смеять» – преемник соответственно «обнадеживать», «осмеивать» и т. д. [2, с. 12].

М. Н. Эпштейн считает, что в русской грамматике переходность глаголов постепенно – через детскую и разговорную речь – возвращается в виде, к примеру, *работать кого-что, плавать кого-что, летать кого-что, гулять кого* (такие явления закрепились в романских и германских языках, например: *I can fly a plane – Я могу летать самолет*) [5].

Однако, в отличие от А. М. Гильбурда, М. Н. Эпштейн убежден, что возможные иногда, на первый взгляд синонимичные, замены типа *выгуливать собаку* = *гулять собаку* не являются абсолютными синонимами, так как «переходное употребление непереходных глаголов служит «экономии мышления», поскольку оно позволяет сразу обозначить не процесс, а результат каузации: «ты упал чашку» – «чашка упала из-за тебя». Неважно, уронил ты ее, сбросил со стола, нечаянно задел или сдвинул – важен результат действия, падение чашки. Ускорение мыслительных процессов в современном информационном обществе, стремление сразу обозначить результат действия – вот что лежит в основе транзитивации непереходных глаголов. Одним глаголом обозначается и действие-результат, и действие-причина, которое к нему приводит» [5].

Комментируя слова М. Н. Эпштейна о каузации непереходностью соответствующего мировоззрения, С. Л. Попов замечает: «Непереходность большинства русских глаголов естественно признать рудиментом того первобытного восприятия окружающего мира, в котором все происходит само собой, поскольку наделяно мистической (то есть непознаваемой) силой, которой человек противостоять не в состоянии» [4, с. 263]. Такая междисциплинарная оценка лингвистических

событий является логическим следствием когнитивно-эволюционного подхода, предложенного эволюционной эпистемологией к изучению закономерностей познания человеком явлений действительности и примененного С. Л. Поповым к изучению механизма дифференциации русских грамматических вариантов [4]. В основе данного подхода в его применении к грамматическим явлениям лежит когнитивно-эволюционный алгоритм «восприятие → логичность мышления → логичность грамматики». Восприятие может быть: 1) синкретичным, не позволяющим дифференцировать признаки и, как следствие, категоризировать познаваемую информацию; 2) поверхностным, ориентированным на ближайшие, наиболее заметные, «лежащие на поверхности» признаки, по которым происходит категоризация, чаще всего ошибочная; и 3) альтернативным, ориентированным на все имеющиеся признаки, благодаря чему может быть воспринят признак, категоризация по которому корректна. Каждая из этих степеней восприятия обеспечивает соответствующее качество логичности мышления и, как следствие, логичности связанной с мышлением грамматики (подробнее об этом см.: [4, с. 52–92]).

Обратимся к примерам А. М. Гильбурда и М. Н. Эпштейна.

Показанные А. М. Гильбурдом компенсаторные замены прежних глаголов *воевати*, *надеять* и *смеять* соответственно глаголами *завоевывать*, *обнадеживать* и *осмеивать* вряд ли могут быть признаны семантически полноценными, поскольку, по данным толковых словарей, в частности «Словаря русского языка» в 4- томах под ред. А. П. Евгеньевой (МАС), вторые корреляты имеют другие лексические значения.

Так, *воевати* – направлять войну на кого-, что-либо, в то время как *завоевывать* – покорять вооруженной силой, овладевать чем-либо. У этих коррелятов наблюдается также разная сочетаемость: можно *воевати* не только землю, но и врага, в то время как *завоевывать* врага, то есть нечто одушевленное, невозможно.

Надеять – давать надежду, причем без каких-либо условий, в то время как *обнадеживать* – подавать, вселять надежду, но при условии обещания чего-либо или заверения в чем-либо. То есть *обнадеживать* – весьма «условный» компенсатор утраты *надеять*.

Смеять – вызывать, каузировать смех кого-либо, в то время как *осмеивать* – подвергать насмешке, представлять в смешном виде, высмеивать. Здесь, как можно убедиться, значения глаголов даже противоположны по признаку направления смеха: от объекта и к объекту.

Добавим свой пример «компенсаторной корреляции»: глаголы *стремить* – *устремлять*. *Стремить* – каузировать чье-либо стремление, в то время как *устремлять-1* – направить, стремительно двинуть что-либо; *устремлять-2* – придавать какое-либо направление чему-либо или располагать в каком-либо направлении; *устремлять-3* – направлять, обращать на кого-, что-либо, сосредоточивать на ком-, чем-либо. Очевидно, что все три ЛСВ глагола *устремлять* отличаются от значения глагола *стремить* дополнительными семами, к которым можно добавить еще одну, придаваемую префиксом у-: сему начала действия.

В целом можно согласиться с М. Н. Эпштейном, что *гулять кого* экономнее *выгуливать кого* и что это свидетельствует об ускорении мыслительных процессов. Но дело здесь, очевидно, и в том, что у этих глаголов имеются семантические различия. Во-первых, толковые словари, НКРЯ и сам пример из статьи М. Н. Эпштейна свидетельствуют, что *выгуливают* обычно собак, а в применении к людям данный глагол по меньшей мере – средство создания комичного. Во-вторых, в семантике глагола *выгуливать* присутствует подчеркивание территориально определенной, по сути географической процессуальности, отсутствующее в более широкой, по сути альтернативной семантике глагола *гулять*.

Следовательно, префиксальные корреляты утративших переходность глаголов или переходных глаголов, утраченных по причине постфиксации, не могут считаться компенсаторами утраты переходности, а мнение о компенсаторной сущности префиксальных коррелятов представляет собой логический вывод, основанный на поверхностном восприятии компенсаторных возможностей префиксальных коррелятов. Сравнительный анализ семантики таких коррелятов показывает, что семантические структуры утраченных переходных свойств или форм неизменно проще семантических структур префиксальных коррелятов, что подтверждает выводы М. Н. Эпштейна.

С когнитивно-эволюционной точки зрения, утрата переходности является утратой переходности не глаголами, а носителями языка. Такая утрата – результат синкретичного невосприятия носителями русского языка коммуникативных и познавательных преимуществ альтернативы непереходности-переходности глаголов, например невосприятия возможности коэкзистенции по аналогии с *жениться – женить* таких непереходно-переходных альтернатив, как *трудиться – трудить*, а по аналогии с *он умеет писать – он пишет письмо* непереходно-переходных альтернатив *он любит гулять – он гуляет ребенка*.

Очевидно, единственной возможностью справиться с проблемой значительной непереходности русских глаголов является не компенсация утраченной переходности созданием однокоренных префиксальных форм, а возрождение переходности, что и предлагает М. Н. Эпштейн. Примеры таких возрождения и развития в НКРЯ имеются:

*Оставим личность императора Николая и разберем, что такое монарх вообще, как божий помазанник, обязанный **стремить** вверенный ему народ к тому свету, в котором обитает бог...* [Н. В. Гоголь. Выбранные места из переписки с друзьями (1843-1847)];

*...избыток внутренних сил должен непременно **стремить** ее вырваться из опеки Бисмарка и вернуть себе всю прежнюю независимость...* [Ф. М. Достоевский. Дневник писателя. Сентябрь–ноябрь 1877 года (1877)].

Примеры из текстов Гоголя и Достоевского могут наводить на мысль об их уходящей рудиментарности, но НКРЯ содержит и другие примеры, «спрягаемые»:

*Эта затаённая сила, скрытая в милом плеске, в солнечных бликах, в колыбании кувшинок, вдруг обнаруживает неумолимую злобность воды – **крушит** камень, с безумной скоростью **стремит** лопасти турбины* [Василий Гроссман. Все течет (1955–1963) // «Октябрь», 1989];

*Там, где мощно **стремит** свои воды к близкому морю красавица Бзыбь, по ее скалистому ущелью вьется шоссе* [Константин Серафимов. Экспедиция во мрак (1978–1996)];

*Познали ли мы тогда то особое, высшее и сокровенное, что присутствует в любви и **стремит** друг к другу по свету тех, кого Платон считал дополняющими друг друга половинками?..* [О. В. Волков. Из воспоминаний старого тенишевца (1988)];

*Дерево **ветвит** и **стремит** к небу мысли...* [Владимир Чивилихин. «Моя мечта – стать писателем», из дневников 1941–1974гг. (2002) // «Наш современник», 2002.06.15].

Это далеко не все современные примеры «покинувшего русский язык» глагола *стремить*: только в форме 3-го л. ед. ч. наст. вр. по состоянию на 22.02.2017 г. он зафиксирован 22 раза. Очевидно, у создателя POSSIBILISMA как философского направления Михаила Наумовича Эпштейна есть определенные основания для транзитивного оптимизма.

ЛИТЕРАТУРА

1. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка / Ф. И. Буслаев. – М.: Учпедгиз, 1959. – 623 с.
2. Гильбурд А. М. О логико-философском и структурно-лингвистическом аспектах глагольной переходности // Уч. зап. Свердловск. пед. ин-та и Тобольск. пед. ин-та. – 1969. – Сб. 142. – С. 3–13.
3. Иванов В. В. Историческая грамматика русского языка: учеб. для ст-тов филол. спец. фак. ун-тов и пед. ин-тов / В. В. Иванов. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1983. – 399 с.
4. Попов С. Л. Русская грамматическая вариантность в когнитивно-эволюционном освещении: монография / С. Л. Попов. – Харьков: Міськдрук, 2014. – 304 с.
5. Эпштейн М. Н. О творческом потенциале русского языка. Грамматика переходности и транзитивное общество / М. Н. Эпштейн // Знамя. – 2007. – № 3. – URL: <http://magazines.russ.ru/znamia/2007/3/ep18.html>.

А. К. Нестеренко (м. Харків)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ІЗ КВАНТИТАТИВНОЮ СЕМАНТИКОЮ У ФАХОВОМУ МЕДИЧНОМУ МОВЛЕННІ

Сучасна лінгвістика відзначається тенденцією до категоризації мовних явищ та їх вивчення з позицій антропоцентризму. Великим ступенем образності, а отже, і суб'єктивізму наділені прикметники з кількісним значенням, що репрезентують уявлення мовця про норму, кількість, якість і т. ін. Такі ад'єктиви об'єднані спільною категорією кількісної ознаки, яку ми кваліфікуємо як лексико-словотвірну.

Кількісну ознаку як категорію різноаспектно досліджено в роботах Л. Дорошенко [1], М. Зубайраєвої [2], Р. Коцої [3], Л. Марчук [4], А. Нестеренко [5], С. Олійник [6] та ін. Реалізація кількісного значення відбувається на різних мовних рівнях і, як правило, зводиться до передачі великого чи малого вияву ознаки, які, своєю чергою, також можуть градуватися. Квантитативні прикметники можуть уживатися в переважній більшості стилів, виконуючи різні функції, а також набуваючи чи втрачаючи кількісне значення залежно від контексту.

Проблемі функціонування ад'єктивів приділено недостатньо уваги: здебільшого використання лексем із семантикою кількісного вияву ознаки (КВО) досліджується на матеріалі художнього та розмовного стилів. Найменш дослідженим, а тому і найбільш актуальним, на наше переконання, є вивченням випадків функціонування названих одиниць у науковому стилі. Хоча наукові тексти відзначаються точністю фраз, чіткістю їх побудови і відсутністю образної лексики, прикметники зі значенням КВО вживані в складі терміносполук у терміносистемах багатьох галузей знань, зокрема медицини.

Наша **мета** – дослідити функціонування квантитативних прикметників у спеціальній медичній термінології, установивши їхню роль та функції в текстах фахового медичного спрямування.

Уживання лексем із формантами на позначення КВО в науковому мовленні є обмеженим. Ті квантитативні лексеми, які вживаються в науковому стилі, найчастіше функціонують у складі термінологічних словосполучень, виконуючи терміноутворювальну, а рідше – пояснювально-уточнювальну (означальну) функції.

У складі терміносполук семантика КВО ад'єктивного компонента, як правило, зберігається, реалізуючи пряме чи переносне квантитативне значення. Так, основна семантика ад'єктива *значний* (досить великий кількістю, розміром, величиною) зреалізована в складеному медичному терміні *значний депресивний розлад*, а прикметника *надмірний* (який перевершує міру, звичайну норму чого-небудь) – у словосполученні *надмірна лактація*.

Реалізація семантики КВО може відбуватися в переносному значенні ад'єктива *гострий* (який бурхливо розвивається, перебігає): *гостра ниркова недостатність, гостра респіраторна вірусна інфекція, гострий інфаркт міокарда, гострий лейкоз, гострий панкреатит*.

Додамо, що ад'єктив *гострий* у складі медичних терміносполук часто протиставляється лексемі *хронічний*, який також є носієм квантитативної семантики, характеризуючи перебіг хвороби як затяжний або такий, що періодично поновлюється: *гостре захворювання – хронічне захворювання, гострий абсцес – хронічний абсцес, гострий гастрит – хронічний гастрит*.

Протиставлення прикметників КВО за кількісним виявом великої / малої ознаки в переносному значенні реалізується лексемами *товстий* (який має значний діаметр поперечного перерізу) і *тонкий* (який має невеликий, незначний діаметр поперечного перерізу): *товста кишка – тонка кишка*.

Отже, квантифікація в обох її виявах (великому та малому) може реалізуватися на рівні наукового мовлення, охоплюючи різні його галузі, зокрема й медичну терміносистему. У професійному мовленні медиків прикметники із семантикою кількісної ознаки найчастіше виконують терміноутворювальну функцію, виступаючи насамперед складниками назв хвороб і здебільшого не втрачаючи свого квантитативного значення. Через стереотипні уявлення про неможливість використання квантитативної лексики в науковому стилі функційний вияв кількісної ознаки прикметниками-термінами є малодослідженим і потребує подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорошенко Л. О. Категорія безвідносної міри ознаки в слов'янських і германських мовах : семантика, структура форм: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Л. О. Дорошенко. – Донецьк, 2005. – 20 с.
2. Зубайраева М. У. Интенсивность выражения качества в английском и чеченском языках / М. У. Зубайраева // Вестник Ставропольского гос. ун-та. Серия : Филол. науки. – 2008. – Вып. 54. – С. 90–95.
3. Коца Р. О. Історія прикметникової префіксації і конфіксації в українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Р. О. Коца. – Київ, 2009. – 18 с.
4. Марчук Л. М. Категорія градації в сучасній українській літературній мові: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. М. Марчук. – Київ, 2005. – 32 с.
5. Нестеренко А. К. Функційно-семантичні та словотвірні вияви кількісної ознаки в прикметниках української мови: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / А. К. Нестеренко. – Харків, 2016. – 217 с.
6. Олійник С. Є. Парадигматика категорії безвідносної міри ознаки в українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. Є. Олійник. – Дніпропетровськ, 2001. – 13 с.

Г. С. Онуфрієнко, І. В. Крашевська (м. Запоріжжя)

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ У СПОРТИВНОМУ ДИСКУРСІ

Чутливість природних мов як універсальних інструментів вербальної фіксації і комунікації до соціуму і змін у ньому на різних локаціях є детермінованою: концептуалізуючи світ, мови номінують нові ціннісні парадигми, реагують неологізмами на соціально-політичні новації, науково-технічний прогрес, освітні й мистецькі досягнення, спортивні та інші нововведення.

Фахові мови активно розвиваються саме на лексичному рівні, який є найдинамічнішим у мовах спеціального призначення. Неологізми в термінолексичній специфіці в різних субмовах, тенденції неологізації на порубіжжі XIX і XX, XX і XXI ст.

студіювали в монографічних і дисертаційних дослідженнях на матеріалі слов'янських мов В. Акуленко, С. Гриньов, В. Даниленко, Л. Кислюк, М. Китайгородська, Н. Котелова, І. Кочан, Л. Крисін, Н. Непийвода, Г. Онуфрієнко, Н. Попова, Т. Пристайко, Г. Складєвська, О. Стишов, Л. Туровська та ін.

У наших попередніх публікаціях проаналізовано неологізми в нових інтегративних галузях, зокрема у сфері теорії мовної комунікації [3], нові тенденції в термінологічній деривації [4; 5], в юридичній термінолексичі [6; 7] та щодо номінації кольору у сфері дизайну [8]. Мета цього дослідження – виявити і класифікувати нову лексику англійського походження в лексико-семантичній групі (ЛСГ) «ігрові види спорту» (ІВС) на матеріалі близькоспоріднених (української та російської) мов у контексті завдань НДР «Динаміка галузевих термінологій у сферах їх фіксації та функціонування» (ЗНТУ, 2015–2018 рр.).

Сучасна термінологія спорту почала бурхливо розвиватися в період активного формування спорту як соціального явища і появи ігрових видів спорту, тобто з кінця XIX сторіччя. Саме тоді в Європі відбувалося організаційне оформлення окремих видів спорту: засновувалися спортивні федерації, формувалися єдині правила змагань, зароджувалася теорія спортивного тренування як наука. Із другої половини XX ст. у контексті глобалізаційних процесів і тенденції до «мовної економії» (О. Єсперсен) слов'янські термінології активно поповнюються запозиченнями з європейських мов і більшою мірою саме з англійської як найпоширенішої у світі міжнародної мови. У спортивній термінолексичі української і російської мов здавна використовується чимало етранжизмів з англійської: так, терміни *баскетбол*, *волейбол*, *гандбол*, *футбол* не сприймаються як неологізми, їх з дитинства знає кожний. До сучасних найпоширеніших ІВС, крім зазначених вище, відносяться *хокей*, *командний біатлон*, *пейнтбол*, *біч-волейбол*, *стритбол*, *аквабол* та багато інших. З'явилися й нові командні види спорту, що поступово набирають популярності на теренах України – це *софтбол* (англ. *soft* – м'який, англ. *ball* – м'яч; різновид бейсболу, який грають м'ячем, більшим та значно м'якшим за бейсбольний), *нетбол* (англ. *net* – сітка та англ. *ball* – м'яч; різновид баскетболу, який з'явився з 2011 р.) та *флоорбол* (англ. *floor* – підлога, англ. *ball* – м'яч; командний вид спорту, один із різновидів хокею, що з'явився приблизно 2005 р.).

Оскільки нові слова виникають у сфері ІВС та фіксуються спочатку у правилах гри (тобто в електронних джерелах), для аналізу обрано саме офіційно затверджені правила [1; 2; 9]. У процесі суцільного опрацювання цих джерел було визначено понад 50 нових слів англійського походження. Їх було класифіковано за темпоральним, лексико-семантичним та адаптивним критеріями. Так, за часом запозичення розмежовано: відносно давно засвоєні (у футболі: *аут*, *овертайм*, *офсайд*; у гандболі: *плеймейкер*, *тайм-аут*; у волейболі: *ліберо*; у хокеї: *буліт*) і з ознакою неологізмів (у гандболі: *асист*; у баскетболі: *лей-ап*; у волейболі: *діг*, *ейс*; у хокеї: *ван-таймер*; у софтболі: *ампайр*, *дед бол*; у флоорболі: *фрі хіт*; у нетболі: *фул тайм*). Деякі раніше засвоєні терміни є однаковими за мовною формою та спорідненими за поняттєвим змістом у різних видах спорту (наприклад, *голкіпер*, *овертайм*, *рефері*, *тайм-аут* вживаються як у гандболі, так і у футболі; *асист* має одне й те ж значення у футболі, гандболі, баскетболі та хокеї; *хет-трик* використовується в лексичі футболістів та хокеїстів).

За лексико-семантичним критерієм, окрім номінацій нових ІВС, виокремлено й терміноодиниці на позначення: суб'єкта (у футболі: *вінгер*, *хавбек*; у гандболі: *плеймейкер*; у баскетболі: *комбогард*, *поінтфорвард*, *свінгмен*; у волейболі: *ліберо*; у хокеї: *ровер*, *тафгай*; у софтболі: *ампайр*, *аутфілдер*, *беттер*); процесу (у гандболі: *овертайм*, *тайм-аут*; у флоорболі: *екстра тайм*; у нетболі: *фул тайм*); стану (у футболі: *кам бек*, *офсайд*; у софтболі: *страйк*, *фаул бол*); абстрактного поняття (у футболі: *гандикап*; у гандболі: *асист*, *пас*, *фейр-плей*; у баскет-

болі: *слем-данк, блокшот*; у волейболі: *фейкінг, флот*; у хокеї: *айс-тайм, буліт, ван-таймер, слешот*; у софтболі: *бант*; у флорболі: *фрі-хіт, хіт-ін*; у нетболі: *фейковий пас*); спортивного інвентаря (у софтболі: *бита*; у бейсболі: *бучка / бита / битка*), спортивної документації (у хокеї: *драфт*) тощо.

Головною ознакою більшості раніше засвоєних неологізмів є їх флективність (ознака української та російської мов), змінюваність за категоріями мов-рецепторів. Чимало неологізмів ще не набули в українській та російській мовах змінюваності (наприклад, *ліберо, пенальті, фейр-плей*). Незважаючи на широке усне використання (а неологізми безпосередньо пов'язані з проблемою взаємовідношення мови і мовлення), певні з них мають варіативність у написанні: наприклад, *фул тайм* або *фул-тайм, блок-шот* або *блокшот, хет-трик* або *гет-трик*. Аналізована термінологіка є більш засвоєною у російській мові, оскільки поширення електронних та друкованих ЗМІ активно відбувається саме російською мовою.

Отже, з кінця ХХ ст. спортивний дискурс функціонує як одна з найактивніших локацій лексичних інновацій англійського походження (у т. ч. в американському варіанті), які є або європеїзмами, або інтернаціоналізмами в різних мовах світу. Лексика ІВС постійно використовується у мас-медіа, і завдяки цьому неологізми-етранжизми швидше втрачають ознаки новизни, пристосовуючись до чинних норм мов-рецепторів. За час лексико-семантичної адаптації запозичені слова поступово засвоюються східнослов'янськими мовами: вони поповнюють лексичні ресурси спортивного дискурсу, відмінюються, утворюють термінологічні словосполучення і нові похідні за національними словотвірними моделями, підтверджуючи як відкритість і динамізм системи професійної лексики, так і високу частотність її у загальнонародній мовній практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волейбол. Правила гри. – URL: <http://www.fivb.org/en/volleyball/Forms.asp>.
2. Гандбол. Правила гри. – URL: <http://www.ihf.info/en-us/thegame.aspx>.
3. Онуфрієнко Г. С. Термінологічні запозичення міжнародного статусу у сфері теорії мовної комунікації / Г. С. Онуфрієнко, І. В. Крашевська // Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики: матер. Всеукр. наук. конф. 29–30 червня 2016 р. – Дніпропетровськ, 2016. – С. 291–293.
4. Онуфрієнко Г. С. Активні процеси у сфері сучасної термінологічної деривації (на матеріалі слов'янських мов) / Г. С. Онуфрієнко // Лексико-граматичні інновації в сучасних східнослов'янських мовах: матер. III Міжн. наук. конф. / укл. Т. С. Пристайко. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 312–314.
5. Онуфрієнко Г. С. Нові поняття і терміни інформаційної ери розвитку глобальної економіки / Г. С. Онуфрієнко, А. Л. Гладій // Тиждень науки: тези доп. щорічної наук.-практ. конф. – Запоріжжя, 2013. – С. 318–320.
6. Онуфрієнко Г. С. Термінологічні інновації у мові права / Г. С. Онуфрієнко, М. С. Суворова // Тиждень науки: тези доп. щорічної наук.-практ. конф. – Запоріжжя, 2014. – С. 408–410.
7. Онуфрієнко Г. С. Українська мова в юридичному дискурсі: сучасні тенденції і перспективи / Г. С. Онуфрієнко // Українська мова в юриспруденції: стан, перспективи. – Київ, 2016. – С. 47–50.
8. Onufrienko H. New trends in the category of colors in the professional domains / H. Onufrienko // Innovative technology and intensification development of national production: materials of III Intern. scient.-pract. confer., October 20–21, 2016. – Ternopil, 2016. – P. 245–247.
9. Флорбол. Правила гри. – URL: <http://www.floorball.org/pages/EN/Rules-of-the-game->

ОСОБЕННОСТИ ЗВУКОПИСИ В СОВРЕМЕННЫХ ПЕСЕННЫХ ТЕКСТАХ

Предметом нашего исследования является современный популярный лирический песенный текст, который представляет собой совокупность вербальных и музыкальных знаков и обладает лингвистической, культурной, психической наполненностью.

Такие признаки, как ритмико-композиционное построение, способы выражения авторской позиции, использование образно-поэтических средств, наличие «скрытого» сюжета и другие черты позволяют относить песенный текст к произведениям художественной речи. Однако в силу преобладающей простоты содержания, активной коммуникативной роли адресата, развлекательной функции и других признаков песенный текст представляет собой речевой жанр особого рода, одним из признаков которого является звукопись.

Предположения о наличии у звуков языка отдельной собственной семантики неоднократно высказывались в истории человеческой мысли: в частности, эту идею развивал Михаил Ломоносов в «Риторике» (1748) [3]. Среди исследователей звукописи в таком русле можно назвать А. Белого, В. Я. Брюсова, В. И. Иванова, О. М. Брика, Ю. М. Лотмана, Б. М. Эйхенбаума и других ученых и поэтов.

А. П. Журавлев высказал предположение, что каждому звуку человеческой речи соответствует определенное подсознательное значение. На основе средне-статистических оценок, полученных методом шкалирования, он составил таблицы «Фонетического значения «звукобукв»» [1; 2]. На основе этих таблиц была разработана система ВААП, которая позволяет прогнозировать эффект неосознаваемого воздействия текстов на массовую аудиторию, анализировать тексты с точки зрения такого воздействия, составлять тексты с заданным вектором воздействия, выявлять личностно-психологические качества авторов текста, проводить углубленный контент-анализ текстов, оценивать неосознаваемое эмоциональное воздействие фонетической структуры текстов и отдельных слов на подсознание человека; оценивать звуко-цветовые характеристики слов и текстов; проводить эмоционально-лексический анализ текстов.

Отобранные нами отрезки текстов с заметно выраженной аллитерацией были проанализированы с помощью описанной выше программы ВААП. Анализ фрагментов текста с аллитерацией позволяет сделать вывод о том, что эти отрывки однозначно рассматриваются программой как эмоционально окрашенные в отличие от других «контрольных» отрезков, где консонантизм отсутствует.

Мы не проводили системных статистических исследований, так как это не входило в задачи нашего исследования, но, проанализировав массив песен объемом 400 000 знаков, систематизировали некоторые наблюдения. В песне чаще всего повторяются:

– сонорные (л, м):

Эта любовь не дожидая до утра... / и до зимы она не дожидая... / и, намотав немалый километраж, / она ушла искать – другой рай.. (Бумбокс. Эта любовь не дожидая).

Согласно данным программы ВААП, этот текст окрашен эмоционально и производит впечатление громкого, большого, яркого, красивого, безопасного, доброго, светлого;

– повторение отрицаний со звуком -н-:

Знаю не так живу / И я себе не прощу / И никого не зову / Я счастья уже не ищу (Ленинград. Автопилот).

БААЛ утверждает, что данный текст производит впечатление большого и страшного;

– повторение шипящих звуков (ж, ч, ш):

Жара, жара, / Жареное солнце больших городов./ Жара, жара, / Жареное солнце (Чичерина. Жара).

По данным БААЛ, этот экспрессивный фрагмент создает впечатление плохого, страшного, шероховатого, низменного;

– повторы звуков, которые мы назовем песенными (на-на, ля-ля и т. п.):

Можно как полная луна / Вернуться к началу / На-най-на! (Моя Мишель. Все оттенки красного).

Любовь, надежда и вера Валера, Валера! / Нана-нана-лауреира (Афродита. Валера).

Песенные повторы, по данным программы БААЛ, производят впечатление хорошего, сильного, громкого, активного, яркого, радостного.

Таким образом, очевидно, что повторы согласных в песне, и в частности повторы сонорных (л, м, н), шипящих (ж, ч, ш) и сочетаний звуков, которые мы определили как песенные (на-на, ля-ля и т. п.), создают эмоциональную окрашенность песенного звучания, которая фиксируется и программой БААЛ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Журавлев А. П. Звук и смысл / А. П. Журавлев. – М.: Просвещение, 1991. – 155 с.
2. Журавлев А. П. Фонетическое значение / А. П. Журавлев. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1974. – 160 с.
3. Ломоносов М. В. Краткое руководство к красноречию. Книга первая // Ломоносов М. В. Полное собрание сочинений / АН СССР. – М.; Л., 1950–1983. Т. 7: Труды по филологии 1739–1758 гг. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1952. – С. 242.

Е. И. Панченко (г. Днепр)

ИННОВАЦИИ В МАЛОМ ФОЛЬКЛОРНОМ ЖАНРЕ (на материале скороговорок)

Скороговорка в лингвистике определяется как малый жанр детского потешного фольклора, представляющий собой искусственно, ради забавы созданную фразу, которая намеренно выстраивается затруднённым для произнесения образом [2, с.12]

Проанализировав около 200 современных вариантов известных и новых скороговорок, мы отметили две их важные особенности: 1) существует ограниченный круг «классических скороговорок», являющихся базой для дальнейшего варьирования, 2) можно выделить несколько наиболее популярных сфер общественной деятельности, которые получают отражение в скороговорке.

К числу наиболее востребованных «классических» скороговорок относим:

Карл у Клары украл кораллы (1).

Корабли лавировали, лавировали, да не вылавировали (2).

На дворе трава, на траве дрова (3).

Шла Саша по шоссе и сосала сушку (4).

Приведем несколько примеров «обновления» перечисленных скороговорок.

(1). *Карл у Клары украл доллары, а Клара у Карла – квартальный отчёт.*

(2). *Рапортовал, да не дорапортовал, дорапортовал, да зарапортовался.*

(3). *На дворе дрова, на дровах братва, у братвы трава, вся братва в дрова.*

(4). *Шёл Шива по шоссе, сокрушая сущее.*

Значительный интерес с точки зрения сочетания экстралингвистических и лингвистических свойств скороговорки представляют те общественные векторы, согласно которым они обновляются. Так, значительное место здесь занимает политика, то есть возникают так называемые политскороговорки, например:

Деидеологизировали-деидеологизировали, и додеидеологизировались.

Три либерала коллаборировали-коллаборировали, да не выколлаборировали.

Среди проблем, связанных с политикой, обращает на себя внимание упоминание личностей политиков и причастных к политике лиц:

Загрызли гризли Грызлова;

Толоконникова ткани ткала в колонии, толпу толкнула ткани не ткать, топот поднять. Вон Толоконникову из колонии! (участница группы «Пусси Райот»;

– проблемы коррупции, получающие отражение в разнообразных скороговорках:

Корруппированные чиновники корруппировали, корруппировали, да не выкорруппировали;

– высмеивание сложных отношений между высшими эшелонами власти и «другими товарищами»:

Высшие эшелоны подшофе шествовали к подшефным по шоссе;

– проведение выборов:

Маня модным модна, в одномандатном округе;

– ожидание безвизового режима:

Получил Гоша нагишом шенген.

Неотделимы от политических проблем проблемы экономические. В их число входит инфляция:

Нищий шуршит тыщами и пятидесятитысячными;

– воровство на рабочем месте:

Токарь Раппопорт пропил пропуск, рашпиль и суппорт;

– налоги и налоговая политика:

Обладаешь ли ты налогооблагаемой льготой?

Личности и особенности развития шоубизнеса – еще один источник инноваций в скороговорках:

Дай кирку Киркорову корки откалывать.

В Гатчине Галкин и Алка чинно гуляли с галчатами.

Все более значительное место в нашей жизни занимает компьютер и Интернет, что также не осталось неотмеченным в скороговорках:

Ворует провайдер-варвар, драйвера – дрова, выдворяя провайдера.

Магистра «Инстаграма» со ста граммами мигом санитар настиг.

Интересной группой современных скороговорок являются так называемые философские скороговорки, включающие сложные философские термины и имена философов:

Аэронавт узрел ауру у Шри Ауробинды.

Кум инкумбент вовремя не скумекал на выборах в Кумертау.

В скороговорках, хотя и ограниченно, но представлены исторические события:

После Юрского шли периоды неюрские до ракеты с Юрием (полет Гагарина).

Эйяфьятлайокудль эйяфьятлайокудляли, эйяфьятлайокудляли, но не выэйяфьятлайокудляли. Надо Эйяфьятлайокудль перезейяфьятлайокудлевать да перевыэйяфьятлайокудлевать (извержение вулкана в Исландии, 2010 год).

Обычное бытовое окружение современного человека в скороговорках создает следующую картину мира:

– реалии неотъемлемой части жизни человека (телевизор, телефон, социальные сети):

Квадратным ртом своим огромным взирает телевизор в мир.

Слала Лариска смс-кой слово киска.

Чатится Таня с Хачиком в чате, а Хачик чахнет, чихая в Чероки.

В свободное от работы время современная молодежь увлекается бодибилдингом:

Бил бодибилдер Данила фельтикультипистого дебила, а дебил бил бодибилдера Данилу.

Невелик бицепс у эксгибициониста.

Отрицательные стороны нашего быта получают в скороговорках такое воплощение:

– наличие плохих продуктов из-за химических обработок:

Их пестициды не перепестицидят наши по своей пестицидности.

– плохое качество транспортного обеспечения:

Еду я по выбоинам, из выбоин не выеду я.

Наши поезда – самые поездатые поезда в мире, и ни какие поездаты поезда не перепоездают наши поездатые поезда по поездатости!

– то, что ест современный человек:

Милости прошу к нашему шалашу: я шаурму покрошу и покушать попрошу.

Мачо на ранчо в пончо ест лечо и харчо. Киллер на вилле ест вилками чили.

Рыжие тролли ели роллы, летя на лыжероллерах.

Скорговорка подсказывает, какие книги, фильмы, актеры, спортсмены пользуются популярностью:

Ингеборга Дапкунайте

Уле-Эйнар Бьорндален

Караул! Лагерфельд Карл у Ральфа Лорена франки и транки, фланель и кафтаны драные украл.

Некоторые скороговорки представляют собой своеобразные афоризмы, касающиеся повседневной жизни человека:

А мне не до недомогания.

Бессмысленно осмысливать смысл неосмысленными мыслями!

И, наконец, абстрактные», ничего не означающие, но развлекающие скороговорки:

Дыбра – это животное в дебрях тундры, Вроде бобра и выдры, враг кобры и пудры. Бодро тыбрит ядра кедра и дробит добро в недрах.

Таким образом, проведенное исследование позволяет сделать вывод о том, что в минималистическом и фонетически зависимом, то есть сложном для построения жанре скороговорки отражаются такие сферы человеческой деятельности, как политика, экономика, быт, то есть практически вся картина мира.

ЛИТЕРАТУРА

1. Егорова А. А. Звукоизобразительность в традиционной английской детской поэзии (на материале Nursery Rhymes): автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. А. Егорова. – М., 2008. – 20 с.
2. Муль И. Е. Механизмы языковой игры в малых фольклорных жанрах: на материале скороговорки и частушки: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / И. Л. Муль. – Екатеринбург, 2002. – 20 с.

ИННОВАЦИОННЫЙ ЖАНР РАЗВЛЕКАТЕЛЬНОГО ДИСКУРСА

Стенда́п (стэ́ндап, стэ́ндап-камеди, стенда́п-комедия; англ. stand-up comedy) представляет собой сольное юмористическое выступление перед живой аудиторией, один из жанров развлекательных программ. Этот жанр возник и оформился в Соединенных Штатах Америки, а затем в Великобритании в соответствии с традициями американского энтертейнмента, которые в свое время были предметом экспорта из Британии, а затем в Британию. У американского и английского мюзик-холла этот жанр унаследовал дух веселой и дерзкой вольности, радость свободной импровизации и затейливых, на грани риска, игр с публикой. Часто для таких выступлений организуются специальные комедийные клубы (англ. comedy club).

Стендап считается очень индивидуалистичным жанром, так как комики полагают, что всем должны быть интересны их истории. Мысли в стендапе бывают, но это не «признак жанра», а признак любого произведения искусства – автор вкладывает в него душу, эмоции, размышления.

Как отмечает О. Лобова, отличительными чертами стендап-комедии в рамках данного дискурса являются разнообразные шутки, комическая тональность, игровой модус коммуникации, динамичность, ненормативность, нарушение валоративных, логико-понятийных, онтологических норм, а также когнитивные механизмы инконгруэнтности и реверсивности. Клоунада, комический мюзикл, эксцентричная комедия, телекомедия, стэндап-комедия – жанры англоязычного комического институционального дискурса. Институциональный статус этого дискурса эксплицируется на основании таких признаков: участники – комик и зритель; цель – рассмешить; хронотоп – театр комедии; прецедентные тексты – из религиозной и художественной литературы, а также текстов песен; дискурсивные формулы – вступительные и заключительные трафаретные фразы, часто комического характера; сложившаяся система жанров. Для стэндап-комедии характерны импровизация, современность / реальность, которые проявляются в использовании форм настоящего времени. Функционирование комического институционального дискурса обусловлено социальной потребностью в институте комизма, который обеспечивает комическое общение. Метафункцией комического институционального дискурса является гедонистическая, т. к. основная цель стэндап-комика – развеселить зрителя. К другим функциям комического институционального дискурса относятся критическая, обзревательная, аксиологическая и функция детабуизации [5].

Популярность стендапа обусловлена психологическими особенностями слушателя, так как люди, в основной массе, любят слушать о себе. Негативное внимание приятнее, чем равнодушие, поэтому даже едкие шутки юмористов посетителей подобных шоу не пугают: им нравится быть в центре внимания хоть на миг, то есть наблюдается своеобразный экстрим: что именно «зацепит» комик, заметит ли он конкретно эту личность; в этом случае возникает возможность стать своего рода спарринг-партнером, попытаться «отбрить» юмориста, что является определенным вызовом для зрителей, помогающим развить чувство юмора. С Запада пришла мода выглядеть уверенными в себе, беспроблемными. Только такие зрители могут игнорировать подколки или «троллить» в ответ. Обидчивым и неуверенным подобные шоу вряд ли понравятся.

В настоящее время во многих городах есть свои стендап-клубы. К наиболее известным среди них относятся Humorlab в Харькове, O'city в Одессе, Stand

up WEST в Ровно. Кроме того, появились стендап-фестивали, которые обещают стать регулярными – Independent Stand Up Festival, Лига Смеха — Стендап, International StandUp Comedy Week, Stand Up O’Fest. Студия «Мамахохотала» стала первой в Украине, кто вывел жанр стендап-комедии на телевидении.

Стендап – такая форма выступления, когда артист со сцены произносит заранее заготовленный текст, создавая впечатление, будто бы он берет его на лету из головы, в расчете на то, чтобы вызвать смех аудитории. Стендап-комик обращается к своему опыту, своему видению реальности. Стендап-комик рассказывает о том, в чем именно он видит правду и боль, что ему кажется странным, неправильным, страшным, глупым и т. д. Это могут быть мысли и ощущения по поводу детства, библии, политики, секса, расовых заморочек, культурных конфликтов и т. п. По словам комика Фрэнклина Айе, суть стэндап-комедии сводится к «представлению жизненных ситуаций с комической стороны, из которых можно «вывести» шутки» [2, с. 11].

В каждом стендапе комик моделирует ситуации в соответствии со своим мировоззрением, мнением и т. д., следовательно, тематика шуток сугубо индивидуальна. Субъективная модальность защищает комика от плагиата, столь популярного в шоу-бизнесе. Заимствовать чужую шутку или комический рассказ, если в нем содержится личная точка зрения комика, сложно, т. к. в шутке проявляется индивидуальность, характер комика. Субъективная модальность в шутках американских стендап-комиков имеет в основном иронично-сатирическую тональность и выражена приемами гиперболизации, мейозиса, литоты. К наиболее актуальным темам стендапа относят детство, смех над другими, работу, человеческие отношения. Наиболее распространенные стилистические приемы создания юмора: гипербола, ирония, метафора, совмещение сеттингов, каламбуры, инверсия, сравнение и другие. Очень важна конечная шутка монолога, которая может представлять собой философскую мысль, вывод из выступления, в целом общий позитив.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лобова О. К. Англомовна стендап-комедія як жанр комічного інституційного дискурсу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. К. Лобова. – Харків, 2013. – 20 с.
3. Ajaye F. Comic Insights: the art of stand-up comedy / F. Ajaye. – Los Angeles: Silman-James Press, 2002. – 289 p.

Л. І. Пац (м. Харків)

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ ЯК ХУДОЖНЬО-ВИРАЖАЛЬНИЙ ЗАСІБ У РОМАНІ НАТАЛІЇ ГУРНИЦЬКОЇ «МЕЛОДІЯ КАВИ У ТОНАЛЬНОСТІ КАРДАМОНУ»

Синтаксична організація художнього тексту є важливим маркером стильової манери письменника і визначає специфіку організації мовної палітри твору загалом. Саме в синтаксисі, на думку А. П. Загнітка, особливостях і закономірностях вияву внутрішніх і зовнішніх чинників реалізації та поєднання компонентів складного синтаксичного цілого, специфіці побудови самого тексту, напрямках інверсування, синтаксичного паралелізму, шляхах актуалізації мовленнєвих одиниць, закономірностях вияву суб'єктивної модальності простежуються особливості авторського мовлення, встановлюються параметри і координати мовної картини світу [2, с. 137].

Мета нашого дослідження полягає в з'ясуванні структурно-семантичної специфіки складних речень сучасного художнього прозового тексту, тим більше, що синтаксис Наталії Гурницької репрезентує як тенденцію вживання конструкцій експресивного синтаксису, що максимально повно відображають швидкоплинність і мінливість сьогодення, так і розлогі синтаксичні будови, представлені поліпреди-

кативними утвореннями чи простими ускладненими реченнями. Оскільки в романі «Мелодія кави у тональності кардамону» йдеться про життя Львова XIX століття, то вживання складних речень абсолютно виправдане: вони надають оповіді неспішної, розміреної ходи, неквапливості. Звичайно, складні речення переважають в авторському мовленні, бо «історія забороненого кохання» супроводжується надзвичайною емоційною напругою, душевним сум'яттям, переживаннями героїні, передати які доречніше за допомогою інтонаційно-сміслового розчленування цілісного мовленнєвого масиву.

За нашими спостереженнями, у мовленні персонажів переважають елементарні конструкції, що складаються з двох частин, причому з-поміж них частотнішими є складнопідрядні речення, представлені СПР з підрядними з'ясувальними: – *Адам казав, що про сепарацію там не йдеться; Ви ж не хочете, щоб пані Бєата сердилася?*; обставинними: – *Не все так безнадійно, як тобі видається*; означальними: – *Але ви не та дівчинка, яка бавилася з нею тоді*. Особливу увагу привертають двоосновні конструкції, де виявляється синкретизм семантико-синтаксичних відносин: *Знаєте, я вдячна долі, яка послала мені саме вас*. З одного боку, у підрядній частині при її залежності від іменника *доля* реалізуються атрибутивні відношення, а з іншого, на другому плані проступають з'ясувальні і навіть обставинні відношення причини: *вдячна долі* за що? з якої причини?

Мають місце в мовленні персонажів і елементарні складні речення із сурядним зв'язком: – *Насамперед десь пообідаємо, а потім я відвезу тебе до себе на Краківську*; – *То вуйко просто вирішив продати мене, а ви собі купили*. Надаючи перевагу зіставним відношенням, авторка роману нібито робить акцент на поста-тях головних героїв – одружений польський шляхтич і набагато молодша за нього донька греко-католицького священика: що може бути в них спільного, що єднає їх? Їхні стосунки – це як протизагальноприйнятим нормам поведінки, а звідси, можливо, зіставно-протиставний зміст таких складносурядних речень.

Складні безсполучникові конструкції – прикметна ознака писемного мовлення, а тому в діалогах персонажів роману замість них використовуються ряди простих речень, які швидше постають наслідком семантико-синтаксичного членування, аніж тяжіють увійти до складу безсполучникового речення: *Зараз я не можу все це тобі пояснити. Надто довга історія... Іншим разом. Краще вдягайся і будемо їхати*.

Що ж до авторського художнього мовлення, то тут надавано перевагу складним конструкціям, як правило, із різними типами синтаксичного зв'язку: *З кожним днем Анна все глибше поринала в родинні клопоти та проблеми, і поступово вони так міцно увійшли в її життя, що вона вже й не уявляла, як жила інакше*. При цьому варто наголосити на відсутності наддовгих речень, які зазвичай уповільнюють темп оповіді, надають деякої статичності. Цю функцію перебирають на себе прості ускладнені речення: *Вона повільно та акуратно розправляє складки на сукні, неквапно розчісує волосся, вкладає його у зачіску, прискіпливо допасовує кожне пасмо, бере капелюшок, тоді так само зосереджено вдягає його, не поспішаючи, зав'язує стрічки під підборіддям, знов придивляється до свого відображення у дзеркалі, замислено поправляє квіти на капелюшку, вдягає рукавички, акуратно розправляє їх на кожному пальчику*. І хоча ускладнення відбувається за рахунок однорідних присудків, репрезентованих дієсловами, динаміки описуваної ситуації це не додає.

Аналіз синтаксичних особливостей роману Н. Гурницької підводить нас до висновку про відсутність виразних конструкцій експресивного синтаксису, натомість у художньому тексті переважають двокомпонентні складні речення, здебільшого з підрядним ту сурядним зв'язком, або ж прості ускладнені речення. Мов-

лення персонажів виявляє усно-розмовні тенденції, де мають місце односкладні і неповні речення, питальні конструкції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурницька Н. Мелодія кави у тональності кардамону / Н. Гурницька. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. – 397 с.
2. Загнітко А. Філософія поетичного синтаксису Володимира Сосюри: антропологічні категорії в семантиці дискурсу / А. Загнітко // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – Вип. 4. – Донецьк, 1998. – С. 137–140.

Л. В. Педченко (з. Харків)

КОНЦЕПТ «СТАРЫЙ» В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКОВОМ СОЗНАНИИ

Одной из центральных задач современной антропоцентрической лингвистики является изучение языка как формы объективации сознания носителей национальной культуры. В этой связи особую актуальность приобретает проблема исследования языкового сознания, определяемого как «опосредованный языком образ мира той или иной культуры, т. е. совокупность перцептивных, концептуальных и процедурных знаний носителя культуры об объектах реального мира» [6, с. 7]. Единицами языкового сознания являются концепты – ментальные образования, которые могут воплощаться в языке различными способами и не совпадают с языковыми единицами.

Исследование концептов как единиц языкового сознания предполагает анализ различного рода данных: лексикографических описаний языковых единиц, фразеологического и паремиологического фонда, текстовых материалов, экстралингвистической информации (культурологической, этнопсихологической и т. д.). Одним из продуктивных способов исследования языкового сознания признается свободный ассоциативный эксперимент [8, с. 117]. Полученные в результате психолингвистических экспериментов ассоциативные поля могут быть интерпретированы с точки зрения эксплицированного в них концептуального содержания.

Цель настоящего исследования состоит в выявлении содержания и структуры концепта «старый» в современном русском языковом сознании на основании лексикографических и психолингвистических данных.

Представление о старости в славянской культурной традиции претерпело существенные изменения. Как отмечал А. А. Потебня, «наблюдение над изменениями человека от времени сделано было не непосредственно над человеком. Сначала замечены были и обозначены словом изменения дерева, и эти изменения послужили образом и объяснением возраста человеческого. На бессловесный вопрос, что такое возраст, возмужалость, старость и т. п., человек ответил себе: это то же, что фазы роста дерева; он ответил так, назвавши старость человека и т. п. словами, обозначавшими прежде того явления растительной жизни» [2, с. 332]. Связь старости с образом высокого (выросшего, рослого) и, как следствие, крепкого дерева, по мнению А. А. Потебни, проявилась в исконной семантике имени *старъ*, которое М. Фасмер связывает с лит. *stóras* «толстый, объемистый», др.-исл. *stórr* «большой, сильный, важный, мужественный», с др. ступенью вокализма: др.-инд. *sthírás* «крепкий, сильный» [9, т. 3, с. 743]. П. Я. Черныхводит о.-с. **starъ* к и.-е. основе **stā-r(o)* – «большой», корень **sta-* : **ste-*, тот же, что в рус. *стоять, стать* [10, т. 2, с. 199].

В современных славянских языках (в том числе и русском) связь семантики прилагательного *старый* с этимологическим значением уже не обнаруживается,

хотя может проявляться в культурных контекстах (см.: [7, с. 182–187]). По данным лексикографических источников, самым распространенным является «возрастное» (биологическое) значение «достигший старости. С. человек» [1]. Антонимом лексемы *старый* в данном значении является лексема *молодой*.

Остальные значения, представленные в толковых словарях современного русского языка, актуализируют темпоральный признак применительно не только к биологическим существам, но и к неживым материальным и нематериальным объектам: «2. Давний, существующий с давнего времени, долго. С. друг. 3. Долго бывший в употреблении. С. дом. 4. Уже не действительный, негодный. С. билет. 5. Старинный, древний. *Старые манускрипты*. 6. Прежний, не современный, устаревший. *Старая мода*. 7. Бывший прежде чего-н. другого, предшествующий. *Восстановить с. вариант текста*. 8. Не являющийся новичком, давно где-н. находящийся, живущий, работающий. С. солдат (давно служащий). 9. старо, в знач. сказ. О том, что давно известно, не ново (разг.) [1]. Прилагательное *старый* в данных значениях противопоставлено лексеме *новый*.

Однако, как известно, лексикографическое значение слова, представленное в словарях, не в полной мере отражает психологически реальную семантику – в словаре семантика представлена, как правило, не полностью, в основном в своих ядерных компонентах. Получить относительно надежные результаты, отражающие семантику единицы в языковом сознании современных носителей языка, позволяющие экспериментальные психолингвистические данные [3, с. 195].

Материалы русской части «Славянского ассоциативного словаря» [5], обобщающего результаты свободного ассоциативного эксперимента, проводившегося в 1998–1999 гг. среди студентов различных специальностей в возрасте от 18 до 25 лет, показывают, что центральное место в структуре концепта «старый» занимает семантический признак «возраст». Реакции, эксплицирующие этот признак, являются наиболее частотными. Показательно, что парадигматическая реакция – антоним *молодой*, соотносимая с «возрастным» значением лексемы-стимула, была отмечена 56 респондентами, тогда как реакция *новый* – только 23-мя. Возрастной признак актуализируется, в первую очередь, как характеристика человека, что проявляется в таких реакциях, как: *дед* (109), *дедушка* (24), *старик* (5), *человек* (40), *мужчина* (3), *пожилой* (2), *в годах* (1), *дядя* (1), *отец* (1), *папа* (1), *сын* (1), *преподаватель* (1), *тап* (1). В рамках ассоциативного поля выявляются как внешние, так и внутренние характеристики старого человека. Физическое состояние определяется реакциями *дряхлый* (10), *больной* (4), *слабый* (3), *болезнь* (2), *немогущий* (2), *безнадежный* (1), *беспомощный* (1), *врач* (1), *дряблый* (1), *дряхлость* (1), *недееспособный* (1), однако зафиксирована и единичная реакция *сильный* (1), отсылающая к этимологическому значению имени концепта. Оценка интеллектуальных качеств старого человека характеризуется амбивалентностью: с одной стороны старость сопровождается накоплением знаний, жизненного опыта (*мудрый* (10), *мудрость* (4), *умный* (3), *мудрец* (2), *знание* (1)), с другой – деградацией умственных способностей (*дурак* (6)). Моральные качества, приписываемые старому человеку, также неоднозначны: *добрый* (5), *скряга* (1). Неоднозначна и социальная характеристика: *бедный* (2), *пенсионер* (2), *забытый* (1), но в то же время *важный* (1).

Образную составляющую концепта «старый» эксплицируют реакции *седой* (1), *морщина* (1), *морщины* (1), *красивый* (1), *с бородой* (1), *согнутый* (1), *трость* (1).

В интерпретационной зоне исследуемого концепта выявляются преимущественно пейоративные оценки: *пень* (21), *хрыч* (4), *хрен* (3), *пердун* (2), *черт* (2), *плохой* (1). Позитивные оценки единичны: *сочувствие* (1), *уважение* (1), *уважать* (1).

Многочисленные анималистические номинации в исследуемом ассоциативном поле (*козел* (6), *лес* (6), *осел* (3), *конь* (2), *баран* (1), *волк* (1), *дятел* (1),

зверь (1), *кобель* (1), *лошадь* (1), *лось* (1)) могут быть интерпретированы двояко. С одной стороны, можно допустить, что они актуализируют возрастную характеристику применительно к животным. Однако, принимая во внимание чрезвычайную продуктивность в русском языке модели метафорического употребления зоонимов в качестве антропонимов, выражающих пейоративную оценку, есть все основания предположить, что наличие данных реакций в ассоциативном поле «старый» объективирует негативное отношение к старости в русском языковом сознании.

Негативный оценочный потенциал концепта «старость» проявляется также в ассоциативной связи со смертью: *смерть* (4), *горе* (1), *одр* (1).

Семантический признак «возраст» в исследуемом поле актуализируется не только антропонимическими номинациями и атрибутами, но также группой реакций с «растительной» семантикой: *дуб* (11), *клен* (3), *сад* (3), *дерево* (2), *лес* (2), *парк* (1), *увядание* (1). Учитывая тот факт, что сравнительно высокой частотностью характеризуется реакция *дуб*, а *дуб*, как известно, в славянской культурной традиции является символом крепости и силы [4, с. 141], можно говорить о возможной релевантности этимологической вегетативной семантики для современного русского языкового сознания.

В исследуемом ассоциативном поле актуализируются и вторичные, не связанные с понятием «возраст» темпоральные значения прилагательного *старый*. Значение «давний, существующий долго» эксплицируют реакции *друг* (21), *приятель* (4), *товарищ* (3), *город* (7), значение «не являющийся новичком, опытный» – *воин* (1), *вор* (1), *вояка* (1), значение «прежний, существовавший ранее» – *прошлое* (2), *год* (4), *время* (1), *мир* (3). Однако наиболее обширную группу составляют реакции, мотивированные значением «долго бывший в употреблении». Ее образуют наименования различных артефактов (*дом* (52), *рояль* (3), *сарай* (3), *двор* (2), *замок* (2), *магазин* (1), *телевизор* (2), *чемодан* (2), *автомобиль* (1), *вещи* (1), *грузовик* (1), *Запорожец* (1), *комод* (1), *патефон* (1), *плащ* (1), *портфель* (1), *пылесос* (1), *рубль* (1), *рюкзак* (1), *стул* (1), *сундук* (1), *учебник* (1), *троллейбус* (1)), а также признаков и действий, соотносимых с представлением о старых вещах (*ветхий* (1), *ветхость* (1), *ненужный* (1), *рванный* (1), *треск* (1), *ломать* (1), *плохой* (1)). Метонимически с этой группой связана реакция *чердак* (2), называющая место, где, как правило, хранятся старые, уже не используемые предметы.

Отдельные реакции в ассоциативном поле «старый» актуализируют названия единичных объектов – *Оскол* (2) (*Старый Оскол*); *Арбат* (1) (*Старый Арбат*), *свет* (1) (*Старый Свет*), *новый год* (1), *Новый год* (1) (*Старый новый год*), – а также устойчивые выражения *малый* (1) (*старый и малый*), *песок* (1) (*песок сыплется*).

Таким образом, анализ лексикографических и психолингвистических данных показывает, что архаические представления о старости как о периоде максимального роста, силы и крепости в целом утрачены и в современном русском языковом сознании отражаются лишь спорадически. В настоящее время доминантное для семантической структуры концепта «старый» «биологическое» значение «достигший старости» ассоциируется с дряхлостью, болезнью, слабостью, сединой, морщинами, мудростью, добротой и т. д. В интерпретационной зоне концепта преобладают негативные оценки. Вторичные значения, не связанные с понятием «возраст», актуализируются преимущественно в реакциях, называющих различные артефакты. Возможность перенесения признака «старый» в новую денотативную область (предметную) свидетельствует о том, что соответствующий концепт уже не привязан жестко к биологическим циклам, а приобретает более общее временное значение.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М.: ООО «А ТЕМП», 2006. – 944 с.
2. Потебня А. А. О связи некоторых представлений в языке /А. А. Потебня // Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре / сост., подг. текстов, ст. и коммент. А. Л. Топоркова / Собр. трудов. – М., 2000. – С. 329–356.
3. Рудакова А. В. Психолингвистический эксперимент и описание семантики слова / А. В. Рудакова, И. А. Стернин // Вопр. психолингвистики. – 2016. – № 1 (27). – С. 194–208.
4. Славянские древности: Этнолингвистический словарь: в 5 т. / под ред. Н. И. Толстого. – Т. 2. – М.: Междунар. отношения, 1999. – 704 с.
5. Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский / Н. В. Уфимцева, Т. А. Черкасова, Ю. Н. Караулов, Е. Ф. Тарасов. – М., 2004. – 792 с.
6. Тарасов Е. Ф. Межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания / Е. Ф. Тарасов // Этнокультурная специфика языкового сознания. – М., 1996. – С. 7–22.
7. Толстая С. М. Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе / С. М. Толстая. – М.: Индрик, 2008. – 528 с.
8. Уфимцева Н. В. Языковое сознание – образ мира – языковая картина мира / Н. В. Уфимцева // Вопр. психолингвистики. – 2015. – № 2 (24). – С. 115–119.
9. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / М. Фасмер. – М.: Прогресс, 1987.
10. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: в 2 т. / П. Я. Черных. – М.: Рус. яз., 2002.

Н. А. Полежаєва (м. Запоріжжя)

ЛЕКСИЧНІ ТА СЕМАНТИЧНІ АВТОРСЬКІ ІННОВАЦІЇ В РОМАНІ ГРИГОРІЯ ЛЮТОГО «МАМА-МАРІЯ»

Індивідуально-авторські новотвори в літературі свідчать про особливість художньої манери письменника, його ідіостилю, про його світосприйняття і поетичну майстерність. У романі-пісні «Мама-Марія» Григорія Лютого вживається чимало індивідуальних авторських неологізмів. На противагу від узуальних слів авторські новотвори в українській мові, як і в російській, мають декілька номінацій: оказіональні неологізми, індивідуально-авторські, індивідуальні, індивідуально-мовленнєві, мовленнєві, стилістичні, індивідуально-стилістичні, номінативно-стилістичні, контекстуальні, неузуальні неологізми, неологізми другого ступеня, неологізми мовлення тощо [3, с. 42]. Всі ці терміни характеризують систему мовлення і підкреслюють особливість авторських інновацій.

В українському мовознавстві проблемою дослідження авторських новотворів у художніх текстах займалися вчені-лінгвісти Ж. В. Колоїз, Г. М. Вокальчук, Н. В. Гаврилюк, С. Я. Ярмоленко та інші.

Метою роботи є виявлення особливостей творення та функціонування авторських лексичних та семантичних неологізмів у романі-пісні Григорія Лютого «Мама-Марія».

Жанрова специфіка твору визначена самим автором як роман-пісня (у романі понад 50 пісень). Як пише Тетяна Біленко, «слово Григорія Лютого не просто образно-афористичне, не лише настільки містке, що проситься у заголовки статей і наукових розвідок. У романі воно ще й заряджене тисячолітньою космічною інерцією української душі, української пісні» [1, с. 375]. І не випадково цей твір отримав найвищу оцінку Павла Загребельного, який в останні місяці свого життя дав у листі коротку, але вичерпну характеристику його авторові: «Новітній Гомер українського степу» [1, с. 370].

Лексичні новотвори займають провідне місце у романі (*бездомно-сумний, лебеділа*). Семантичні неологізми (*пам'ятний рушник, танцював творчий та-нець, пісенний хліб, напивсь пісень*) слугують поетові для виявлення його світогляду, для передачі основних рис його індивідуального стилю, для вираження оцінки предметів, явищ, подій, станів, почуттів.

Звертається Григорій Лютий до фразеологічних інновацій (*відшуміли криваві жнива; сонячний зайчик душі, Книга книг, Читач із читачів*). Значно рідше автор використовує морфологічні інновації, що утворюються з порушенням граматичних норм (*сиротіший*). Іноді поет вживає лексеми-експромти (*горопаху, дайтоньки, лебеділа*). Зрідка звертається до новотворів, народжених внаслідок графічного членування лексеми: *Ще не вмира... Ще тільки за-вмира ...За сльозами невидима стала, само-бранкою стала од них* [2, с. 39] (Далі будемо вказувати лише сторінку джерела. – Н. П.).

Серед лексичних новотворів чимало складених іменників, що мають переважно фольклорні витоки. Другий компонент нерідко дає якісну характеристику першому: *І явір-богатур Так буйно-земно – Немов пита* [с. 185]. Схожість обох частин може підсилюватися елементами порівняння: *Мов під іконою лампада Чи на шаблюці кров-іржа* [с. 245]. Порівняння може вказувати на форму першого компонента через метафору: *Розтяглися всюди вулиці-гармошки* [с. 250].

Народно-поетичний образ верби, символу України, автор поєднує у формі суб'єктивної оцінки з терміном спорідненості *сестронько* у звертанні: – *Привіт, вербичко-сестронько. Журба моя в тобі дозріла* [с. 38]. Фольклорний образ виникає і в наступному контексті: *Залітні вітри-перелюбники Під мостом коханих ловлять* [с. 9].

Жива і нежива природа тісно переплітаються в поетичному контексті внаслідок персоніфікації: *Гуляються по алеях Півонії і лілеї, Хмариночки суму У ду-ми-парфуми...* [с. 182].

Один з компонентів чи навіть обидва можуть виражатися формами суб'єктивної оцінки: *У кожної квітчиньки Серденька-відчиненькі, Медові тичиньки. А в устеньках пилочок – Золотий душі лоскоточок* [с. 182].

Другий компонент може вказувати на вік живої істоти (*цвіркун-хлопчак*) і на риси зовнішнього вигляду (*каверзушка-довговійка*). До складу іменників цієї моделі композитів іноді входять власні новоутворення (*дівчина-зорина*).

Для створення гіперболи автор використовує складні іменники з першим компонентом – кількісними числівниками (*стобарвами співає, стомісяцями сяяло*).

Морфологічний словотвір при продукуванні субстантивів-новотворів в цілому є непродуктивним. Він представлений префіксально-суфіксальними іменниками: *На все, На всіх Свій час І позачасся* [с. 13], суфіксальними: *На вигін потяглися ярмарчани. Я думав – сам, а тут уже... – мирва!* [с. 190], префіксальними: *Їй нелюбов ще гірша од неслави... Глянь, плаче, як Півщастя-Півбіда...* [с. 123], безафіксними: *Підбить такого запросто на безум* [с. 32] *Цей чар, цей див кого не положив* [с. 189].

Складноскладені прикметники в романі Григорія Лютого вкрай різноманітні. Вони означають кольорові відтінки, які іноді наявні не тільки у якісних прикметниках, а й у відносних: *Повітря й те фіалково-уроче... Цей шал народження сріблясто-дзвонковий...* [с. 207]. Обидва компоненти нерідко зближуються за семантикою: *Листочки-сльози лагідно-погідні... Та гримнув свист розбійно-навіжений* [с. 125]. Вони надають якісну характеристику предметам, діям, явищам, супроводжуючи їх авторською оцінкою: *Під трепетом довірливо-наївним...* [с. 191]. Такі складні прикметники дуже експресивні: *Горляють пісні юнацькі ще... Розхристано-сороміцькі...* [с. 94].

Деякі новотвори набувають високого, урочистого звучання: *І в мить оту божественно-високу... Була вона врочисто-благовісна...* [с. 338]. Перший компонент може виражатися відносним прикметником, пов'язаним причинним зв'язком з другим: *І сидів літописець бездомно-сумний...* [с. 89]. Вони можуть бути віддаленими за семантикою: *...Стільки приструнків – як діток –... Незабутньо-павутинних – Сміхолоблених, безвинних...* [с. 181]. Між компонентами іноді встановлюються майже антонімічні відносини (*беззахисно-хорообрі*), іноді перший компонент може наближуватися до прислівника: *Скрізь хтозна–що диявольськи-криве* [с. 111]. Значно рідше такі новотвори мотивуються числівником та прикметником (*мільйонно-тьменний раз*). Новотвори-прикметники префіксально-суфіксального та суфіксального способів в цілому непоширені (*допам'ятні вкрай-нці; підземне, надслізне; яблукастий*).

У творі продуктивним є використання складноскладених дієслів, що позначають дії, які суб'єкт виконує одночасно, послідовно, або почуття (*гука-сміється, полетіли-замелькали, дивиться-радіє*); іноді такий новотвір мотивований синонімами: (*згадали-спом'янули*), почасти такі неологізми взаємодіють з новотворами-іменниками та прикметниками: *Листочки-сльози лагідно-погідні, Тремтять-іскряться з дому в далечінь* [с. 120], іноді використовуються три дієслівні компоненти: *Дозрівав-гудів-доброджувався люд* [с. 263]. Дієслова-новотвори у Григорія Лютого можуть походити від найменувань фауни: *І над нею – наче хмарка лебеділа...* [с. 217]. Звуконаслідувальне дієслово *цвіркунять* використано метафорично: *Цвіркунять по цілим світі Наші подихи безсмертні* [с. 181]. Поет часто утворює дієслова-неологізми від іменників, наприклад: *гроза – грозить, зоря – озорися, жмурки – жмурикалися, ярмарок – ярмаркувати*; авторський новотвір *тихоходити*, утворений від дієслова та прислівника, метафорично характеризує слово як об'єкт поетичної творчості: *...Десь коло серця тихоходять* [с. 183].

Переважна більшість авторських лексичних новотворів сконструйована за аналогією до узуальних слів, у відповідності до загальномовних словотвірних норм.

Семантичні новотвори засновано на лексико-стилістичних засобах, зокрема на тропях, серед яких основне місце належить метафорам, які за частиномовною приналежністю поділяються на дієслівні: *напивсь пісень* [с. 46]; субстантивні: *сонце-колесо в наших тачанка* [с. 300]; ад'єктивні: *пісенний хліб* [с. 42].

Метафоричні епітети у романі-пісні відзначаються влучністю, образністю, виразністю: *щирість сива* [с. 10]; *гірка пісня* [с. 216], *безсмертний рушник* [с. 92]. На основі метафори може створюватися оксюморон: *купаючись у голосистій тиші* [с. 221].

Нерідко поет створює метафоричні ланцюжки, які образно змальовують картини життя рідного народу: *Подорожник не вигоїв степ, Сон-трава не дала забуття І не кинув дурман у вертеп – Піднімала нас брага життя* [с. 320].

Зціплення метафор дозволяє авторові намалювати картину бою у пісні «Шаблі»: *Як пиячили шаблі у степу, Кров пили червону й кров голубу* [с. 325].

Ланцюжки метафор описують у романі підневільну, під'яремну долю українського народу: *Шкіру нашу – одвіку волячу – Рвав Господь батогом блискавиць* [с. 320]. І цей же тропеїчний засіб використовується для передачі ніжної родинної любові: *Мама нам засівала душ поля золоті* [с. 36]. За допомогою ланцюжка семантичних новотворів метафоричного походження автор малює процес власної поетичної творчості: *Вже почала виброджуватись брага, У діжі теми піна піднялась. І був напір* [с. 15]; *Кипить у казані краса моїх безсонь... І пробую думки. Ще не зварилась жодна...* [с. 12].

Досить поширені у романі-пісні порівняння, об'єктом яких стають загальні та власні іменники: *Ти готовий іти до кінця? – Як Христос, як вогонь, як Тарас! Ко-*

заки як ходили не раз... [с. 283]. Цей троп дозволяє передати переживання ліричного героя і дати оцінку зображуваним подіям: *В кожного, як свічка, Від оселі ключ Наварили мудрості В казанах голів, Мов сивухи сивої Із погірклих сліз* [с. 222]. У наступному поетичному контексті порівняння поєднується з гіперболою: *Як свічку, місяць обрій засвітив... Мов Бог парфуми неземні розлив* [с. 180].

Значно рідше поет використовує метонімію: *Куди сьогодні йдеш ти, Гуляй-Поле?* [с. 297]. Метонімія може поєднуватися з повтором: *Гуляє Гуляй-Поле, Гуляй-Поле гуля!* [с. 257].

Синекдоха у Г. Лютого – найменш поширений троп, пов'язаний із кількісними відношеннями: *Ці небеса навіки нам рідня...* [с. 118]. Вона може будуватися на вживанні однини іменника замість множини: *Поезія – це слово із орбіти, Мого народу, роду і душі...* [с. 75]; множина власних імен може вживатись замість загальних: *білокури мої, сковороди, богуні, чураївни, І шевченки, й довженки, вернадські і ліни живі!* [с. 301].

Досить рідко звертається поет до гіперболи: *Як є Господь, то ти його жертва. Це він тобою звістку посила!* [с. 351]; вона може виражатись числівниками: *Немов стожильна, Плакала лиш потай* [с. 339]; *Мільйонно-тьмений раз наважуюсь читати* [с. 77].

Літота як різновид мейозису ілюструється таким контекстом: *Наплакала мама Донечці синичку І ще й дрібку солі, Наперсток водички* [с. 26].

Новотвори у романі-пісні виконують українознавчу й образну функції, вони впливають на читача або слухача, що реалізується в апелятивній функції: *Ой ти, вишня, Всевишня, Ти мене почекай. Я вернусь у дітках, Ще і їх погойдай* [с. 264].

Авторські новотвори у поемі дають нерідко позитивну чи негативну оцінку явищам, подіям, особам, предметам, що реалізується в оцінній функції: *Вродила пісню. Пісні напилася* [с. 216]. Експресивна функція особливо яскраво виражається формами суб'єктивної оцінки іменників та прикметників. Індивідуально-авторські неологізми слугують створенню образів персонажів і тим самим виконують характерологічну функцію: *На дні очей стояв сльозою храм Її пісень, сповитий синім сумом* [с. 131].

Стилістична функція авторських новотворів проявляється у їх різній забарвленості: *Лежать гробки в серпанкові зі сну, – Мов безліч душ, у рай не відлетілих, Святкують подоляночку-весну...* [с. 120], *І в мить оту божественно-високу Її цілуєш майже на льоту...* [с. 206]. У поетичному контексті роману-пісні новотвори можуть слугувати засобом творення комічного, ставати основою для мовної гри: *Там брід нам річка заголила, Мов жінка в пустощах поділ* [с. 10], *Знов на козелках іскраю, На тезках-грициках пасусь* (грицики – народна назва рослини) [с. 10].

Таким чином, серед новотворів роману-пісні переважають лексичні та семантичні інновації. Чимало з них відзначається фольклорними рисами. Створення нових лексем-неологізмів (іменників, прикметників, дієслів) та експериментування з тропеїчними єдностями, особливо з метафорою та порівнянням, є яскравою рисою ідіостилу Григорія Лютого. Для більшості інновацій поета характерна експресія ласкавості, ніжності, яка так властива мові народної поезії. Одні новотвори автора виступають як прикмети індивідуального стилю, інші, менш численні, збагачують українське поетичне мовлення новими засобами образності та експресивності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біленко Т. Г. Яйце-райце українського духу / Т. Г. Біленко // Григорій Лютий. Мама-Марія (роман-пісня). – Запоріжжя: Дніпровський металург, 2008. – С. 372–386.
2. Лютий Григорій. Мама-Марія (роман-пісня) / Григорій Лютий. – Запоріжжя: Дніпровський металург, 2008. – 392 с.

3. Пристайко Т. С. О метаязыке современной неологии / Т. С. Пристайко // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках: матер. IV Междунар. науч. конф. – Днепропетровск, 2009. – С. 40–45.
4. Хмельницька О. В. Лексико-стилістичні інновації Михайля Семенка / О. В. Хмельницька // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках: матер. II Междунар. науч. конф. – Днепропетровск, 2005. – С. 307–311.

Л. В. Поліщук (м. Дніпро)

ДО ПИТАННЯ ПРО СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ГЛОТОГЕНЕЗ: НЕВІДОМЕ ПРО ВІДОМЕ

Проблема мовно-культурного глотогенезу в усі часи продукувала багато спірних питань, на які дати відповіді можна лише завдяки контрастивному дослідженню мов, залучаючи як власне мовні, так і позалінгвальні фактологічні чинники.

Зіставним дослідженням слов'янських мов займалися М. Фасмер, Й. Добровський, Ф. Філін, О. Трубачов, П. Житецький, Є. Тимченко, А. Десницька, В. Махек, О. Царук, В. Мартинов, Д. Будняк та інші дослідники, проте й до сьогодні контрастивна лінгвістика є благодатним і невичерпним джерелом, завдяки якому можна збагнути глибинні структури слов'янських мов на різних хронологічних зрізах.

Так, за підрахунками Ф. Філіна, 23 % складу праслов'янської лексики розподіляються в ареалах із дивовижними ізоглосами, які в різних напрямках перетинають діалектні групи, що тоді існували [6, с. 171], чим і пояснюється те, що більша частина лексичного запасу сучасних слов'янських мов, успадкована з праслов'янської, позначена давньою діалектною диференційованістю.

Так, серед найбільш показових праслов'янських маркерів у словниковому складі сучасної української мови є дієслово *ятрити*, похідне від праслов'янського **ętriti* «ятрити» ← **ętro* «печінка», має значення «травити (рану)», продовжується в болгарському *ятро* «печінка», сербському *jetrpiti* «боліти, розпухати», польському *jatryć* «дратувати, запалювати (рану)», білоруському *ятрыць* «запалювати (рану), дратувати», російському діал. слові *ятрити* ← *ятро*, що має тотожну південнослов'янським номенам семантику, хоча вживається і з додатковим значенням «нутрощі», «ядра, яйце» тощо [3, VI, с. 72]; подібні лексико-семантичні модифікати зі схожою семантикою функціонують також у чеській, словенській, словацькій, нижньолужицькій літературних мовах.

Праслов'янське **ętriti* також покладене в основу української фразеологічної одиниці *ятрити рану (душу, серце)* – «необережними словами, діями змушувати кого-небудь знову переживати щось неприємне, морально страждати» й «посилювати чий-небудь переживання, завдавати комусь ще більших душевних страждань» [5, II, с. 979]; семантично близькою їй в українській мові є також фразема *ранити (рвати) серце*, у російській – *бередить рану (душу, серце)*, а також тавтологічний із лінгвістичної точки зору усталений вислів *вразити рану* – дослівно *ранити рану*, адже дієслово *вразити* є похідним від маркованого як застаріле слова *у(в)раза* – «рана» [1, с. 1300].

Аналогічними фразеологічними одиницями з подібною семантикою, маркованою праслов'янським **ętriti* «ятрити» ← **ętro* «печінка», в українській мові є також *допікати (дошкуляти, діймати) до (живих) печінок (до душі, до серця)* – «дуже зачіпати, боляче вражати когось, торкаючись чогось найболючішого для нього» [5, I, с. 262] й синонімічні їй *брати за печінки, доходити до живого, в'їстися в печінки* [5, II, с. 626], *пекти в самі печінки* – «висміювати кого-небудь, дошкуляти комусь» [5, II, с. 610].

Спорідненість лексичних елементів різних сучасних слов'янських мов, взаємопроникнення їх, розширення чи звуження значень слів на власному ґрунті тієї або тієї мови є незаперечним і потужним репрезентантом родової близькості, а також лінгвокультурної специфіки, світобачення того чи того слов'янського народу, що виявляється на різних хронологічних зрізах.

В етимологічному словнику сучасної української мови вказано на польські корені слова *кел* – розм. «те саме, що й дурень» та заст. «назва гри в карти» (те саме, що й гра «в дурня») [1, с. 517] при тому, що українська мова має давню емоційно забарвлену дериватему *келкувати* «глузувати, сміятися з когось, чогось; насміхатися» [1, с. 425], розм. *кпиту(ся)* із цим же значенням [1, с. 460], яких немає в польській мові, і похідні від неї лексеми *келкун* «той, хто любить келкувати» [1, с. 425], перен. *келський* «поганий» та *келсько* «погано» [1, с. 425].

Яскравим прикладом функціонування слова як загальноновживаного в українській мові може слугувати й новоутворений фразеологічний, із лінгвістичної точки зору тавтологічний, зворот *келкувати як з дурня*, який сприймається сьогодні як нормативний, кодифікований сталий вислів, та синонімічна йому діалектна фраза *бити кепи* «насміхатися, глузувати з когось» [5, I, с. 24]. Із тією ж семантичною домінантою, але в переносному значенні, в українській мові функціонують і фразеологізми *келські справи* та *келські жарти* «погані, небезпечні» [1, с. 425].

Синонімічними, вважаємо, є й фразеологізми *брати на кпини* (на *кпин*, діал. на *кпи*) *кого, що* «келкувати, глузувати з когось» [1, с. 55] та бойківський діалектний *на кпи говорити* «говорити дурню, із чого можна посміятися», які, звісно, споріднені зі словом-етимомом *кел* – «дурень», оскільки простежуються в мотивуючій та мотивованих лексемах давні фонетичні чергування *е//ø* в закритих і відкритих складах.

Аналогічними фразеологічними одиницями з подібним значенням, але іншою семантичною домінантою, в українській мові є *брати на глум*, *брати на бас* [1, с. 55], а також варіантні усталені звороти *брати (узяти) на глум* (на *глузи*, на *сміх*) *кого, що* «глузувати, келкувати, насміхатися з когось, чогось» [5, с. 16].

Лексема *карга* – діалектна назва одного із видів чорної ворони в болгарській мові – не є опорним словом в її фразеологічних зворотах із семантичними домінантами «негарний (бридкий, поганий, скверний) та злий», проте у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» воно маркується як лайливе зі значенням «сварлива стара й потворна жінка; відьма» [1, с. 417], а отже, активно входить до фразеологічної системи української мови, уживаючись в усталених висловах *стара карга* (синонімічне *стара ворона*), *погана мов відьма* [4, с. 407]; семантично близькими є й рос. *старая карга*, *старая ворона*, *уродливый как карга*, *безобразен (уродлив) как ведьма* [4, с. 405].

У інших же слов'янських мовах жодних лексико-фразеологічних модифікатів зі словом-етимомом *карга* не засвідчено, хоча в словацькій мові функціонують слова *carhat'* – «картати, дорікати, докоряти» і *karhavý* – «докірливий» [7, с. 157], вірогідно, вони мають спільну сему, що виявляється на рівні експресивно забарвленої, афективної лексики.

Отже, припускаємо, що лексико-фразеологічні дериватами з домінантою *карга* є свідченням значно пізнішого контактування слов'янських мов антської та словенської груп, як і українсько-болгарські ізоглосні утворення, наприклад, укр. *хупавий* «гарний, вродливий» у поліських говорах та болг. загальноновжив. *хубав* «красивий, гарний, вродливий» [2, с. 738].

Отже, наявність такої кількості лексико-фразеологічних дериватем є свідченням розширення значення й водночас застигlosti семантики слів *кел*, *карга*, *ятрити* на українському ґрунті чи спірності питання щодо напрямку засвоєння –

українською з польською або навпаки, українською з болгарською чи ж ні, – кваліфікувати те або інше українське слово питомим, запозиченим із інших мов чи спільнослов'янським, на чому наголошував і О. В. Царук, застерігаючи від «знецінення факту давнього самостійного існування нашої мови» [6, с. 197], зважаючи на потужні дистриб'ютори родової близькості й водночас національно-культурної специфіки сьогочасних слов'янських мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – К.: Перун, 2005. – 1728 с.
2. Болгарсько-український словник. – К.: Наукова думка, 1988. – 776 с.
3. Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / под. ред. О. Н. Трубачёва. – М.: Наука, 1974–1994. – Вып. 1–21.
4. Левченко Олена. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь / Олена Левченко. – Львів: Вид-во «Львівська політехніка», 2011. – 748 с.
5. Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 1993. – 984 с.
6. Царук О. В. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні таграматичні параметри: монографія / О. В. Царук. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. – 324 с.
7. Bunganič Peter. Slovensko-ukrajinskýslovník. – Bratislava: SPN, 1985. – 686 с.

Е. А. Половинко (г. Страсбург, Франція)

ПОНЯТИЕ «РОДНОЙ ЯЗЫК» В СОЗНАНИИ УКРАИНЦЕВ

Языковую ситуацию в Украине социологи характеризуют как сложную (экзоглоссную), принимая во внимание факт функционирования на территории государства не только нескольких языков (прежде всего русского и украинского), но и *суржика*. Однако сложность в данном случае заключается и в том, что многие термины из области социолингвистики не всегда удается применить к украинским реалиям в строго определенном смысле. К таким терминам относится «родной язык».

В 2016 году нами был осуществлен опрос украинцев с целью описать актуальную языковую ситуацию в стране, где на фоне происходящих событий наметились серьёзные изменения, если не в речевом поведении граждан, то как минимум в их отношении к языкам. Сбор фактического материала производился двумя методами: путем собеседования (такой вид опроса применялся в основном в сельской местности, а также при опросе людей старшего поколения) и путем распространения анкет, которые респонденты заполняли дистанционно.

Получив ответы на четырнадцать вопросов от более чем тысячи респондентов, мы выявили, например, что число говорящих на том или ином языке и на *суржике* остается достаточно стабильным по сравнению с данными предыдущих исследований. Однако число тех, кто охотно перешёл бы на государственный язык в повседневном общении, приближается к количеству тех, кто реально на нём говорит. В Украине, таким образом, четверть населения – реальные украинофоны*, но с учётом потенциальных – это число может вырасти вдвое. Мы не будем здесь касаться внешних факторов, которые препятствуют распространению украинского языка, лишь приведём два показателя, которые обеспечивают коммуникативную мощь языка русского: последний остается языком семьи в 45 случаях из ста, и по крайней мере треть населения Украины считает его родным.

© Половинко Е. А., 2017

*Здесь приводится число абсолютных украинофонов без учета тех респондентов, которые при ответе на вопрос нашей анкеты о языке общения вне семьи выбирали комбинации «украинский + русский» или «суржик + украинский и / или русский».

Распределение ответов при выборе родного языка жителями Украины для наглядности представим в виде таблицы:

Украинский	Русский	Украинский и русский	Суржик	Суржик + украинский и / или русский	Другой язык
52 %	28,5 %	17 %	0,5 %	0,3 %	1,7 %

Вопрос о родном языке вскрыл многочисленные противоречия, которые, с одной стороны, видятся нам закономерными последствиями исторических событий и неоднократной смены вектора языковой политики, а с другой – связаны с многозначностью и размытостью самого понятия.

В европейских языках компонент, соответствующий русскому адъективу *родной (язык)*, сохраняет и семантическую, и словообразовательную связь с латинским словом *mater* «мать» → *lingua materna*, ср.: англ. *mother tongue*, фр. *langue maternelle*, нем. *Muttersprache*. В специализированных лексикографических изданиях на соответствующих языках определение данного понятия, как правило, однозначно: «язык матери» [3, с. 198], хотя споры на эту тему не прекращаются и в европейской социолингвистике (см., например, работы Н. Boyer, E. Genouvrier, C. Hagège, R. Kochman, C. Lagarde). В русскоязычном же Словаре социолингвистических терминов «родному языку» приписывается сразу четыре значения: 1. То же, что и материнский язык. Первый язык, который усвоен человеком с детства («язык колыбели»). 2. То же, что этнический язык. 3. То же, что и функционально первый язык. 4. То же, что национальный язык [2, с. 187].

Предполагая расхождения в понимании термина «родной язык», мы просили отвечающих, прежде чем непосредственно указать родной язык, выбрать наиболее релевантное определение данного понятия из предложенных нами или же сформулировать свое собственное. Больше всего респондентов, около 39 %, выбрали ответ «язык, на котором я думаю и могу свободно общаться»; 36 % определили термин как «язык национальности, к которой я принадлежу»; 13 % признали таковым «язык родителей» и только 4 % понимают под «родным языком» тот, «на котором они чаще всего общаются». Свой вариант был предложен почти в 8 % случаев, как правило, это были различные комбинации нескольких или всех традиционных определений, а также дефиниции, смысл которых в общем виде можно передать как «язык, бессознательно используемый в каких-либо экстремальных или глубоко личных ситуациях», например: «язык, на котором я ругаюсь», «язык, на котором я молюсь». При этом некоторые из «собственных» дефиниций способны привести в недоумение, если абстрагироваться от знания контекста, например, *суржикоговорящий* респондент, 1975 г. р., житель сельской местности, предложил определение «язык, который бы я хотел выучить», а в качестве своего родного языка указал украинский.

Возникает вопрос: присутствует ли в семантической структуре термина «родной язык» компонент «язык, которым человек владеет в совершенстве»? В случае с украинцами этот компонент оказывается необязательным или он сокращается до варианта «язык, которым человек владеет», без уточнения, насколько хорошо: с одной стороны, мы выявили тех, кто считает родным (или одним из родных) украинский язык, но при этом не общается на нем ни в одной из сфер своей жизнедеятельности; с другой – тех, кто считает таковым русский и одновременно не видит необходимости изучать этот язык в школе, то есть не считает нужным подкрепить свой разговорный уровень системными знаниями. Существует, наконец, и третья категория – монолингвы, говорящие только на *суржике* (таких среди наших респондентов оказалось 6 %), при этом указали его в качестве единственного родного языка, как видно из таблицы, лишь полпроцента опрошенных.

Суржик до настоящего момента так и не получил чёткого научного определения. Как правило, этому феномену приписывают статус украинско-русской смешанной речи, а свойственная этой речи неоднородность может проявляться не только в территориальной и социальной изменчивости, но и на уровне индивидуума [1, с. 221]. Таким образом, «родной язык» – это даже не всегда ‘язык’?

В целом семантическая структура понятия «родной язык» в сознании жителей современной Украины приобретает вид незамкнутой конструкции, где число сем может варьироваться от трёх и выше. Первый обязательный компонент следует формулировать нестрого как ‘язык или языковая форма’, поскольку он должен покрывать не только литературные языки, но и *суржик*. Второй компонент, определяющий степень владения этим языком или языковой формой, может выглядеть как ‘степень владения, достаточная для удовлетворения коммуникативных потребностей человека’. Присутствие третьего компонента также обязательно, однако заполняться он может по-разному – от традиционного ‘язык национальности’, до индивидуального ‘язык, на котором я молюсь’. Присутствие остальных компонентов факультативно.

Таким образом, понятие «родной язык» в Украине – категория относительная, она не является индикатором распределения языков в обществе, поэтому данные о реальном использовании языков, о языковых предпочтениях и о родном языке существенно отличаются. Кроме того, понятие «родной язык» – категория концептуально-размытая, так как возможно ее разное толкование. В украинском обществе традиционные подходы к родному языку как к материнскому языку, как маркеру этнической принадлежности и как функционально первому языку не фокусируются в одном единственном средстве общения, это понятие приобретает скорее социальное значение, в связи с защитой этнического суверенитета и сохранением духовного наследия народа, что в последние годы проявляется довольно остро.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дель Гаудио С. Украинско-русская речь «суржик» в системе взаимодействия украинского и русского языков / Сальваторе Дель Гаудио // *Slověne*. – № 2. – 2015. – С. 214–246.
2. Словарь социолингвистических терминов / В. Ю. Михальченко. – М.: Ин-т языкознания РАН, 2006. – 312 с.
3. *Dictionnaire de la linguistique* / Georges Mounin. – Paris: Presses universitaires de France, 2004. – 340 p.

Т. С. Пристайко (г. Днепр)

ЕСТЬ ЛИ БУДУЩЕЕ У ЧЕЛОВЕЧИЦЫ (к вопросу о гендерных неологизмах в русском языке)

Одним из следствий современного феминистского движения и гендерного направления в лингвистике, порожденного этим движением, стала возможность влиять на языковые системы через законодательные акты и инициативы со стороны политических и государственных органов в ряде европейских стран [4, с. 29]. Наиболее актуальной зоной для гендерной коррекции языков оказалась зона номинации людей по профессии, которая «чаще всего подвергается критике в феминистских и антисексистских работах политиков, социологов и других общественных деятелей и приводит к тому, что на государственном или институциональном уровне вырабатываются справочники и инструкции номинаций и обращений» [4, с. 30]. В частности, такие справочники по феминизации, предназначенные для широкого пользования с целью преодоления гендерной асимметрии в

языке, были изданы в Испании, Бельгии, Франции, Швейцарии и др. странах. В связи с отмеченным во многих естественных языках происходит отчасти естественная, но чаще всего искусственная феминизация их словарного состава, «накладываемая на языковую систему с помощью различных государственных, общественных и политических инструментов» [4, с. 31].

Искусственная феминизация сферы номинации людей по полу, правда, не достигшая еще уровня государства и политики, но вполне активно осуществляемая разными фем-сообществами и их адептами, наблюдается и в современном русском языке. И основным гендерно-лингвистическим орудием в борьбе за равные права женщин здесь так же, как и в других языках, становятся феминитивы – «слова женского рода, альтернативные или парные аналогичным понятиям мужского рода» [8], обозначаемые в лингвистических работах терминами *nomina feminina*, *имена женщин*, *наименования женщин*, *наименования лиц женского пола* и др.

Как известно, в русском языке во многих обозначениях лиц по полу, и в первую очередь в названиях по роду деятельности, отсутствуют соотносительные слова женского рода, в силу чего слова мужского рода применяются и по отношению к женщинам. Социально-исторические причины этого явления были в свое время очерчены В. В. Виноградовым, который отметил, что «в категории мужского рода ярче выражена идея лица, чем идея пола (ср. *человек* и отсутствие формы *человечица*) ... формой мужского рода характеризуется имя человека вообще. Поэтому названия лиц в форме мужского рода могут относиться и к женщинам, если нет упора на половую дифференциацию особей» [3, с. 62–66].

Феминитивы же появляются именно с «упором на половую дифференциацию». При этом в именовании лиц женского пола, в том числе и по роду деятельности, адепты фем-сообществ сознательно избегают описательных выражений, стремясь создавать преимущественно однословные (чаще производные, суффиксальные, реже сложно-суффиксальные и юкстапозитные) номинации. В силу этого среди так называемых феминитивов, активно внедряемых в последнее время в русский язык и русское языковое сознание через профеминистские и феминистские публичные интернет-страницы (фемпаблики), немало разного рода новообразований. Приведем в качестве примера последние из таких номинаций, предлагаемых на публичной странице «Феминитивы» (https://vk.com/f_fem): **лектриса** (1. Женщина, профессионально занимающаяся чтением вслух, чтица. 2. Женщина, читающая лекции), **сомнологиня** (специалистка-врачиха в области снов; изучает расстройства сна и борется с ними), **ревизорка** (женщина, производящая ревизию), **фикрайтерка** (авторка фанфиков, создательница продолжений к популярным художественным произведениям или писательница собственных историй), **выходица** (1. Пришелица, переселенка из другой страны, края. 2. Женщина, происходящая по рождению из той или иной социальной среды,словия) и др. (толкования даются в том виде, в каком они представлены на Интернет-странице. – Т. П.).

Вопросу о степени новизны некоторых из таких феминитивов и их дальнейшей судьбе в русском языке и посвящена настоящая публикация.

Определяя новизну того или иного феминитива, нельзя обойтись без упоминания о том, что русский язык уже пережил несколько «волн» «феминизации» (см. работы: [2; 5]), следы которых частично запечатлены в художественной и лингвистической литературе. В частности, В. В. Виноградов отмечает, что слово *врагиня* употребляют в своих произведениях А. П. Чехов и К. Бальмонт, *другиня* – В. К. Тредиаковский и А. С. Пушкин [3, с. 66]. Сам В. В. Виноградов в приведенной выше цитате приводит форму *человечица* как отсутствующую в русском языке. Однако ее использует тот же К. Бальмонт, который в одном из писем, отправленных из Йокогамы близкому другу Анне Ивановой около ста лет назад, поделился

впечатлениями: «Так много во всех японках кошачьей и птичьей грации. Это *сказочные зверьки*. Это не *человечицы*, а похожие на человеческих *женщинок* маленькие жительницы *другой планеты*, где всё иное: очертания, краски, движения, закон соразмерностей» [10]. Возможно впервые эта форма была создана в середине XIX полиглотом В. И. Кельсиевым, который при переводе Библии на русский язык использовал и слова собственного изобретения. Так именуя Адама человеком, Еву он называет «человечицей» (Быт. 2, 33) [7]. Поиски женского соответствия слову *человек* продолжают и современные богословские публикации. В частности, С. Анисина в трактате «История семьи: христианское учение о браке» пишет: «Мужчина и женщина – это одна плоть, они дополняют друг друга, восполняют недостатки и достоинства друг друга, образуя вместе гармоническую целостность. ... это, безусловно, знали и древние евреи, имевшие Откровение о “расщеплении” первозданного человека на мужчину и женщину (творение жены из ребра мужа; муж и жена по-еврейски – “иш” и “иша”, это соотношение однокоренных слов можно приблизительно передать на русский язык как “он” и “она”, “муж” и “мужняя”, а точнее, хотя и неловко – “человек” и “человечица”, или “человечка”, может быть») [1]. Само собой разумеется, что обсуждаемый феминитив широко используется сторонницами фем-движения не только в тексте, но и в заголовках статей, названиях книг, см., например, название статьи «Эволюционная психология человецицы, или антиженская “наука” наоборот. Глава из книги Деметры Людмиловны Стрекозиной “Эволюционная психология человецицы”» (<http://feministki.livejournal.com/2907600.html>).

Очевидно, что многие сегодняшние феминитивы, внедряемые феминистками, могут оказаться, а зачастую и являются, продуктом предыдущих эпох. Как и слова *врагиня*, *другиня*, *человечица*, так до сих пор не завоевавшими официального гражданства в русском языке, они могут быть словами окказиональными, но далеко не новыми. Какая судьба ожидает многие из них на этот раз – трудно сказать. Ведь проблема феминитивов в существующей сегодня языковой ситуации заключается не в том, что русский язык не допускает существования и использования женских имен в целом, и по роду деятельности в частности, а в том, что представительницы фем-сообществ и современные фем-СМИ навязывают такие слова, желая, чтобы люди начали их употреблять. Но, как известно, насильно мил не будешь, и принудительное насаждение феминитивов вряд ли даст положительные результаты. Неорганичность, искусственность внедрение фем-форм в русский язык отмечается многими посетителями сайтов и пабликов [9] и подтверждается многочисленными дискуссиями на эту тему.

Можно предположить, что в будущем феминитивы станут для русскоговорящих обычными словами. Но для этого должно пройти время и должны сложиться определенные социальные условия. Не стоит и не учитывать того, что сама по себе гендерная коррекция языка лишь замаскирует проблему женского равенства, но ни в коем случае не решит ее [6]. Что же касается лингвистической стороны вопроса, то, думается, что последнее слово здесь останется за русским языком, который «сам собой правит» [11, с. 114], определяя узус и подготавливая, пусть и не скорые, изменения литературных норм.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анисина С. История семьи: христианское учение о браке / С. Анисина. – URL: http://ruskline.ru/monitoring_smi/2007/10/31/.
2. Васильева А. С. Наименования лиц женского пола в русском языке конца XX – начала XXI веков: семантика, структура, функционирование: автореф. дис. на соиск/ учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / А. С. Васильева. – М., 2016. – 24 с.
3. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове): учеб. пособие для вузов / отв. ред. Г. А. Золотова / В. В. Виноградов. – 3-е изд., испр. – М.: Высш. шк., 1986. – 640 с.

4. Голубева С. С. Лексико-грамматические особенности номинации лиц по профессии с учетом гендерного аспекта в ряде естественных языков / С. С. Голубева // Международный научно-исследовательский журнал. – 2011. – № 10 (52). – Часть 3. – С. 29–32.
5. Дмитриева О. Л. «Женский вопрос» в наименованиях профессий / О. Л. Дмитриева. – URL: <http://genling.ru/books/item/f00/s00/z0000021/st013.shtml>.
6. Пророкова М. Психология свободы: насколько «авторка» и другие феминитивы вписываются в правила русского языка? / М. Пророкова. – URL: <http://www.furfur.me/furfur/freedom/howitworks/217475-feminitivy>.
7. Русские переводы Ветхого Завета середины XIX века. – URL: <http://www.bogoslov.ru/text/385577.html>
8. Словарь гендерных терминов. – URL: a-z-gender.net/feminitivy.html.
9. Трайден Д. Усложнение или освобождение: зачем менять язык и что из этого выйдет? / Д. Трайден. – URL: <http://mediakritika.by/article/4099/>.
10. Человечицы с другой планеты. – URL: http://biz.astv.ru/club/blog/odnazhdi-skazuemoe/yQw_px_m90qcO9heLgamSQ.
11. Югов А. К. Думы о русском слове / А. К. Югов. – М. : Современник, 1972. – 215 с.

О. П. Просяник (м. Харків)

ПРОБЛЕМА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛЬНОГО ЛІНГВАЛЬНОГО БУТТЯ І ТЕРМІН *LANGUE* У РУКОПИСНІЙ СПАДЩИНІ Ф. ДЕ СОССЮРА

Нами був проведений текстуальний лексико-семантичний аналіз всіх використань терміна *langue* в чорнетці монографії «Про двоїсту сутність мовної діяльності» [2]. Аналіз показав, що термін *langue* використовується Соссюром в книзі трьома способами. При цьому мова не йде ні про три різні значення полісемічного слова, ні про три омоніми. Поняття, номіноване Соссюром як *langue*, поєднує в собі три взаємодоповнюючих семантичних аспекти, кожен з яких актуалізується в різних контекстах.

У першу чергу, використовуючи термін *langue*, Соссюр має на увазі **конкретну** інформаційну систему, що існує у свідомості (у мозку) людини, спільну з аналогічними інформативними системами у представників цієї ж етнокультурної спільноти. В цьому сенсі термін набуває опозицію з терміном *langage* як властивості людського роду взагалі. У таких контекстах зі словом *langue* використовуються маркери конкретизації в просторі – *цей, даний, інший, один, два, такий же, будь-який*:

dans la même langue, dans les différentes langues, en particulier dans telle langue, dans une langue déterminée, une autre langue, dans deux langues déterminées, la grammaire de cette langue;

або більш широкі контексти: *Il n'existe dans aucune langue ni dans aucune famille de langues un fait qui ait le caractère d'être un trait permanent et organique de cette langue ou de cette famille* ('Ні у будь-якій мові, ні у сім'ї мов не існує факта (явища), який носить характер перманентної та органічної риси цієї мови чи цієї сім'ї' (тут і далі переклад укр. наш. – О. П.) [2, с. 80]. *Le langage ou la langue peut-il donc passer pour un objet qui appelle, par lui-même, l'étude?* (Рос. переклад: «Итак, можно ли языковую деятельность, или язык, считать таким предметом, который сам по себе нуждается в исследовании?» [1, с. 36]) [2, с. 145], *Vouloir étudier le langage sans se donner la peine d'en étudier les diverses manifestations qu'évidemment sont les langues est une entreprise absolument vaine, et chimérique* (Рос. переклад: «Стремление изучать языковую деятельность, не пытаюсь изучать ее различные манифестации, коими, очевидно, и являются языки, – предприятие совершенно тщетное и неосуществимое» [1, с. 37]) [2, с. 146] (у двох останніх випадках слово *langue* має протиставити конкретну мовну систему загальноновидовій лінгвосеміотичній діяльності, функціональною складовою якої вона є).

Зі словом *langue* в цьому сенсі часто також використовуються визначення, які називають **конкретну етнічну** мову, або в найближчому контексті йдеться про таку мову:

d'études particulier comme celui qui se rapporte aux langues romanes, ou aux langues germaniques, ou aux langues indo-européennes, on aux langues sémitiques, etc. (Рос. переклад: «частних досліджень по романським, германським, індоєвропейським или семитським и т.д. языкам» [1, с. 38]) [2, с. 147]

l'étude d'un certain groupe de langues ('вивчення певної групи мов') [2, с. 148]

Цей же термін використовується Соссюром також в контекстах, в яких йдеться про певний **синхронний** стан будь-якої конкретної етнічної мови. У цьому випадку ним використовуються маркери конкретизації в часі – **зараз, в цей момент**:

d'une langue à un moment donné, chaque moment de la langue, l'être langue toujours momentané, la langue instantanée, trouvée à un moment de langue B, dans toute langue, prise à n'importe quel moment.

Другий аспект, на який вказують контексти використання Соссюром терміна *langue*, пов'язаний з розумінням мови як **потенційно-інваріантної і статичної** (такої, що перебуває у певному незмінному стані ідіосинхронії тут і зараз) системи знаків і правил. У цих випадках використовуються поєднання *langue* зі словами, що позначають стан (*état de langue* – одне з найбільш частотних в книзі, що використовується більш як 20 разів), множину або систему елементів (*le système de la langue / le système d'une langue, d'une langue comme système, système sémiologique (langue vocale ou autre), la langue prise comme une seule masse, la langue comme une somme de signes, le trésor mental de la langue*).

У таких випадках також йдеться про те, з яких одиниць складається мова і які в ній виділяються **відношення, відмінності і опозиції**:

les accidents dont se compose éternellement la langue ('випадковості, з яких постійно складається мова') [2, с. 39], *à leur tour ces différences en lesquelles consiste toute la langue* ('у свою чергу ці відмінності, з яких складається уся мова') [2, с. 66], *il n'y a dans la langue ni signes, ni significations, mais des DIFFERENCES de signes et des DIFFERENCES de signification* ('у мові немає ні знаків, ні значень, але ВІДМІННОСТІ знаків та ВІДМІННОСТІ значень') [2, с. 39], *la langue consiste, non dans un système de valeurs absolues ou positives, mais dans un système de valeurs relatives et négatives, n'ayant d'existence que par l'effet de leur opposition* ('мова полягає не в системі абсолютних та позитивних значимостей (цінностей), а в системі відносних та негативних значимостей (цінностей)', існуючи тільки через їхню опозицію) [2, с. 80].

У наступному фрагменті тексту знаходимо розглянутий нами термін саме як інваріантної системи елементів, в якій кожен елемент набуває сенсу і тотожність **тільки в рамках системи і залежно від неї**:

De la même façon que dans le jeu d'échecs il serait absurde de demander ce que serait une dame, un pion, un fou, ou un cavalier, si on le considèrait hors du jeu d'échecs, de la même façon il n'y a pas de sens, si l'on considère vraiment la langue, à chercher ce qu'est chaque élément par lui-même ('Таким же чином як у грі в шахи було б абсурдним запитувати що таке королева, пішак, слон чи кінь, якщо розглядати це поза грою у шахи, таким же чином немає сенсу, якщо ми дійсно розглядаємо мову, шукати те, чим є кожен елемент сам по собі.') [2, с. 67].

Прикладом використання терміна *langue* як найменування поняття про статичну інваріантну систему може служити й наступний уривок:

L'échange, comme seule expression véritable de tout mouvement dans la langue. Il y a deux sortes d'échange, qui sont complètement distincts, dans la vie de la langue, mais il n'y a point en revanche de changement ('Обмін, як єдине істинне вира-

ження будь-якого руху в мові. Існує два типа обміну, які є цілком відмінними, у житті мови, але немає зате зміни») [2, с. 60].

Нарешті, третій аспект, що виділяється Соссюром у понятті, номінованому терміном *langue*, полягає у протиставленні мови як **структурно-функціональної сутності**, пов'язаної з діяльністю людської свідомості, мовній діяльності як культурологічній та загальноантропологічній (видовій) сутності. У цьому сенсі мова постає як психічний об'єкт внутрішньої лінгвістики, до якої відносяться суто граматичні та семантичні або ж семіотичні проблеми, на противагу до мовної діяльності як соціологічного і культурологічного об'єкту зовнішньої і загальної лінгвістики. У цих випадках при використанні терміну *langue* постійно будуть присутні моменти обговорення граматики або проблем внутрішньої структури знака, співвідношення значення і знаку, сенсу і форми, психічного і фізичного.

Таким чином, можна зробити попередній висновок, що Ф. де Соссюр формує і послідовно використовує поняття мови (*langue*) як статичної інваріантної індивідуально-психічної за своєю онтологічною сутністю, соціально детермінованої і укерункованої функціонально-граматичної системи знаків і правил їх використання в мовленнєвій експресії і комунікації, яка протистоїть, з одного боку, цілісному видовому і культурно-історичному системному поняттю мовної діяльності (*langage*), а з другого, одиничним експресивним семіотичним актам, існуючим тут і зараз, – висловлюванням (*parole*) і мовленню як актуальній комунікативній події (*discours*).

ЛІТЕРАТУРА

1. Соссюр Ф. де. Заметки по общей лингвистике / вступит. статья и комментарии Н. А. Слюсаревой // Ф. де Соссюр. – М.: Прогресс, 1990. – 274 с.
2. Saussure F. de. *Ecrits de linguistique générale*, établis et édités par Simon Bouquet et Rudolf Engler, avec la collaboration d'Antoinette Weil / F. de Saussure. – Paris: Gallimard, «Bibliothèque des idées», 2002. – 353 p.

Н. И. Пустовалова (г. Харьков)

КОМПОЗИЦИОННО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СТИХОТВОРЕНИЯ АРСЕНИЯ ТАРКОВСКОГО «ВОТ И ЛЕТО ПРОШЛО...»

Арсений Тарковский является одним из самых ярких поэтов XX века. Он начал свой поэтический путь в середине 1920-х годов, но его поэзия «стала фактом литературного процесса только в шестидесятые годы XX столетия, большую же часть своей творческой жизни поэт был неизвестен читателю» [5, с. 3].

«Вот и лето прошло...», пожалуй, самое известное его стихотворение, было написано в 1967 году. В этот период он, после десятилетий томительного ожидания, наконец-то получил признание и любовь публики: «Шестидесятые вообще можно назвать периодом «акмэ», жизненного и творческого расцвета Тарковского: его книги выходили одна за другой, он выступал на вечерах поэзии, вел лит-студию при Московском отделении Союза писателей...» [4]. «Тарковского полюбили как-то внезапно в 60-х гг. Полюбили и всё. Без всяких внешних мотивировок. Еще и стихов толком никто не знал, а полюбили...» [2].

Широкую известность названное стихотворение получило в 1979 году, когда прозвучало из уст главного героя в фильме сына Тарковского Андрея «Сталкер». Именно поэтому в одной из статей, приуроченной к столетию автора, его называли «сталкером русской поэзии» [2]. Стихотворение является автобиографичным, но, как и в каждом настоящем поэтическом тексте, читатель может найти здесь что-то личное, свое, важное для него.

Рассмотрим это стихотворение подробнее:

Вот и лето прошло,
Словно и не бывало.
На пригреве тепло.
Только этого мало.

Все, что сбыться могло,
Мне, как лист пятипалый,
Прямо в руки легло,
Только этого мало.

Понапрасну ни зло,
Ни добро не пропало,

Все горело светло,
Только этого мало.

Жизнь брала под крыло,
Берегла и спасала,
Мне и вправду везло.
Только этого мало.

Листьев не обожгло,
Веток не обломало...

День промыт, как стекло,
Только этого мало [3, с. 303].

Принцип своеобразного образно-семантического параллелизма – основной фактор композиции стихотворений Арс. Тарковского. Обычно сопоставляются описания внешнего мира и выражение эмоциональных реакций лирического героя на внешние, чувственно воспринимаемые явления. Этот композиционный прием используется и в рассматриваемом стихотворении. При этом параллелизм по мере разворачивания стихотворения становится всё более асимметричным. Так, в первой строфе три первых стиха в объективно-описательной форме воспроизводят явления внешней природы (и едва уловимую реакцию героя: *Словно и не бывало*). Завершающий стих передает открыто выраженную эмоциональную оценку происшедшего.

В последующих строфах тема лета вообще исчезает и на первый план выдвигается тема судьбы лирического героя, связанная с темой остатков ушедшего лета рефреном *Только этого мало*.

Во второй строфе: *Все, что сбыться могло / Мне, как лист пятипалый / Прямо в руки легло / Только этого мало* – в обобщенно-поэтической форме лирический герой сообщает о том, что его жизнь в общем удалась. Если провести параллель между произведением и биографией Тарковского, то *Все, что сбыться могло...* *Прямо в руки легло* – вполне может быть метафорическим напоминанием и об изданных в 60-е годы двух сборниках его стихотворений, и о командировках автора в Крым и на Кавказ, которые он получал, работая переводчиком, и о которых мечтали многие литераторы советского времени.

Сравнение *как лист пятипалый* интересно тем, что здесь образный потенциал сравнения *как лист* осложнен олицетворением *пятипалый* и наклонен в сторону метафоризации. Пятипалый лист, идеально подходящий под размер руки, – это своеобразный знак счастья, удачи, благополучия. Но автору *этого мало*.

В следующей строфе сквозит библейская мудрость прожитых лет: *Понапрасну ни зло / Ни добро не пропало / Все горело светло / Только этого мало*.

В этой строфе лирический герой говорит, что все, случившееся с ним, и хорошее, и плохое, пройдя сквозь призму его восприятия действительности, превратилось в жизненный опыт, было принято и разумно учтено им в жизни. Во всей этой строфе присутствует звукопись, выраженная ассонансом на -о: *Понапрасну ни зло / Ни добро не пропало / Все горело светло / Только этого мало*. Ассонанс, перекликаясь с рефреном, содержащимся в конце строфы, придает словам оттенок светлой грусти об ушедших днях.

В четвертой строфе: *Жизнь брала под крыло, / Берегла и спасала, / Мне и вправду везло. / Только этого мало* – дана обобщенно-эмоциональная оценка жизненного пути лирического героя, также пересекающегося с реальной биографией Тарковского. Поэт прожил нелегкую жизнь, в его судьбе была война, годы бесславия, жизнь вдали от детей. Но Тарковский и вправду считал, что судьба его *берегла и спасала*, берегла для дальнейшей славы и признания. Поэт использует фразеологизм *брать под крыло* т. е. окружать заботой, защищать.

И, действительно, в отличие от его соратников-поэтов с трагической судьбой, например, Цветаевой, – ему *и вправду везло*.

После этих стихов совсем иной смысл приобретают строки заключительной строфы, где как будто бы снова возвращается тема природы, тема ушедшего лета. И хотя метафорический смысл здесь не раскрывается (используется то, что В. В. Виноградов называет «метафорическими загадками» [1, с. 424]), но направленность словесных ассоциаций подталкивает читателя к осмыслению их семантических связей с личными фактами биографии Арсения Тарковского.

Но стихотворение Тарковского выходит за узко биографические рамки. Особую поэтическую весомость приобретает в этом стихотворении повтор-рефрен *Только этого мало*, выступающий здесь в качестве целостного символа-предложения. Его формированию служит вся цепь словесно-образных средств, создающих и усиливающих вокруг него новые семантические нюансы; переключение видения (взгляд на изображаемые явления то извне, то изнутри), расширяющего контекст, влекущий читателя к поискам глобального смысла.

В статье были рассмотрены языковые явления в стихотворении Тарковского «Вот и лето прошло...». Были выявлены ключевые тропы и проанализировано их взаимодействие в формировании композиционно-речевой структуры поэтического текста и в развитии поэтического смысла текста.

ЛИТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. О поэзии Анны Ахматовой / В. В. Виноградов // Избранные статьи: Поэтика русской литературы. – М.: Наука, 1976. – С. 369–459.
2. Кедров К. А. Сталкер русской поэзии / К. А Кедров. – URL: <http://izvestia.ru/news/325940#ixzz4YhYPfiFC/>
3. Тарковский А. А. Вот и лето прошло... / А. А Тарковский // Собр. сочинений. – М.: Худ. лит-ра, 1991. – С. 303.
4. Цыганков В А. Только этого мало. К 100-летию Арсения Тарковского / В. А. Цыганков. – URL: http://www.manwb.ru/articles/arteliterature/arseniy_tarkovskiy/.
5. Чаплыгина Т. Л. Лирика Арсения Тарковского в контексте поэзии серебряного века : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. фил. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература» / Т. Л. Чаплыгина. – Иваново, 2007. – 16 с.

Т. В. Радзієвська (м. Київ)

ДО ПИТАННЯ ПРО ІННОВАЦІЙНІ ЯВИЩА В СУЧАСНИХ ДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИКАХ (на прикладі видання «Вісник АПУ»)

Як відомо, сучасний період розвитку мови позначений появою нових дискурсивних практик, виникнення яких слід пов'язувати не лише з новими реаліями життя, а й, передовсім, комунікативними потребами носіїв мови. Однією з провідних тенденцій функціонування мови, яка простежується з кінця 80-х – початку 90-х рр. і неодноразово відзначалася лінгвістами, полягає в активізації інтеграційних процесів щодо норм і стандартів різних типів мовлення, послаблення межі між ними, взаємопроникнення їх елементів, що становить помітну рису сучасної мовної свідомості. Так, ще у 1996 р. М. Я. Гловінська, характеризуючи загальні особливості функціонування мови початку 90-х рр., констатувала активний взаємовплив норм певних типів мовлення, маючи на увазі взаємодію офіційно-ділового мовлення та побутового, а також жаргонів [1, с. 237–238].

Процес інтегрування одиниць розмовного мовлення в офіційний дискурс набув стійкого поширення, у свою чергу розмовне мовлення останніх десятиліть збагатилося за рахунок спеціальної лексики, опинившись під впливом експансії

понять і концептів, властивих спеціальним / професійним мовам. Воно поповнилось численними лексичними одиницями, які мають термінологічне походження і вживаються в нових контекстах у термінологічному, квазітермінологічному чи переносному значеннях (терміни з галузей економіки, ІТ-технологій, банківської сфери, а також езотеричних, йогівських та інших практик).

Інтеграційні явища можна спостерігати і в сучасних дискурсивних практиках, представлених писемними текстами, особливості яких дають чимало матеріалу для спостережень щодо механізмів мовної динаміки. Так, тексти відносно нового українського видання «Вісник АПУ», започаткованого у 2006р., (АПУ – Асоціація правників України), знаходяться у площині перетину медійного та професійного дискурсів і реалізують їх стандарти. «Вісник АПУ» являє собою прецедент створення медійного видання, що поширює інформацію про діяльність АПУ, внаслідок чого основна стратегія текстотворення в ньому зумовлена комунікативним завданням інформувати. Це інформування про заходи АПУ (конференції, форуми, засідання, круглі столи), про позиції/думки відомих правників щодо певних юридичних питань, а також публікації, присвячені новим положенням, законодавчим актам, документам, які необхідно враховувати в юридичній діяльності. Тексти і субтексти з функцією інформування відтворюють лексико-синтаксичні стандарти професійного мовлення у правничій сфері і не виходять за її межі, демонструючи ознаки офіційно-ділового мовлення та стилю юридичної документації: *Перший спільний захід двох організацій був присвячений досить актуальній темі: «Обговорення засобів ефективного захисту під час проведення податкових перевірок та в кримінальних провадженнях, пов'язаних з податковими перевітками. Роль адвоката»* (№ 10, 2014). *IV Судовий форум Асоціації правників України вже вчетверте зібрав відомих адвокатів, суддів і представників наукових кіл для обговорення шляхів практичної реалізації теорії верховенства права і справедливості правосуддя* (№ 9–10, 2015). *Метою заходу було обговорення правових аспектів політики нашої держави у міжнародному та національному праві, можливі міжнародно-правові засоби захисту інтересів України тощо* (№ 6, 2015). Вони поєднують ознаки таких текстотипів, як хроніка, реферат, звіт, новинний газетний текст, дайджест, які у тій чи іншій спосіб пов'язані з поняттями синоптичного викладу та синоптичної дискурсивної форми [4; 3, с. 293]. У публікаціях «Вісника» синоптичний тип викладу представлено на різних рівнях – тексту, субтексту, гіпертексту, він підкріплюється елімінацією суб'єктивно-модальних елементів. Його вияв – повідомлення у рамках стратегії звіту про дії чи акції учасників при проведенні певного заходу: *До дискусії приєднався Геннадій Кравчук, заступник Голови Вищого господарського суду України. Він нагадав, що господарські суди існують в романо-германській системі права...* (№ 9, 2014).

Стандарти медійного дискурсу представлено, передовсім, на рівні формування гіпертексту, що утворюється окремими статтями, супутніми матеріалами та відеорядом, проте його лексико-синтаксичні вияви можна спостерігати лише в тій ділянці дискурсивної практики, яка репрезентована заголовками текстів та субтекстів, що виступають важливим засобом структуризації інформації. Маючи виражену атрактивну функцію, вони відзначаються креативністю, комбінаторною винахідливістю, оригінальною сполучуваністю лексичних одиниць, завдяки чому формується нестандартний погляд на зображувану ситуацію, додається необхідна експресія та здійснюється вплив на адресата: *Злочин і кара: адвокати йдуть в наступ* (№ 3, 2014). *Розкрити всіх: жорстка гра за новими правилами на банківському ринку* (№ 4, 2015). *«Через право до Реформ!»* (№ 11, 2014). *Адвокат: пішак чи ферзь на шахівниці кримінального процесу?* (№ 11, 2015).

Заголовки найчастіше мають двокомпонентну організацію з межею-двокрапкою. Вони відтворюють певні структурні схеми, які, втім, зазнають значно-

го варіювання в публікаціях: 1) загальна номінація – номінація з функцією конкретизації, роз'яснення; 2) номінація – запитання або запитання – номінація; 3) предикатна номінація з функцією експлікації інформації / позиції / думки; 4) повна пропозиція. Напр.: *Питання поруки: про наболіле* (№ 6, 2014). *Виконання рішень суддів та не тільки – від теорії до практики* (№ 10, 2013). *«Зелений офіс» – що отримуємо? Що зберігаємо?* (№ 5, 2014). *Судова реформа: обговорення триває* (№ 10, 2014). *Реформа виконавчої служби в Україні – які перспективи?* (№ 5, 2015). *Заподіяння моральної шкоди юридичній особі – як доказати?* (№ 3, 2014). *Зробимо Україну чистою* (№ 5, 2015). *Стартувало обговорення Декларації щодо захисту прав людини* (№ 5, 2015). Кандидати у судді КСУ ламають стереотипи (№ 7–8, 2014). Мікротексти заголовків тут – це найчастіше парцельовані конструкції з графемою «двокрапка» (як варіант – графемою «тире»), вони репрезентують активізацію при текстотворенні механізмів парцеляції висловлення, створення таких синтаксичних побудов, які здійснюють «покрокове» введення інформації.

Ознайомлення з характером публікацій «Вісника АПУ» та їх мовними засобами дозволяє говорити про те, що інтеграційні тенденції, пов'язані з взаємодією різних типів мовлення або різних ідіомів у цій дискурсивній практиці, мають обмежений характер. Вони не дають підстав для висновку про лексико-синтаксичну гібридизацію медійного та професійного (спеціального) дискурсів, створюють прецедент аналітичного підходу до поєднання ознак різних типів мовлення. Якщо розглядати тексти «Вісника» з точки зору прагмасемантичної організації текстового твору [2], то слід сказати, що текстотворення тут характеризується такими стратегіями, які призводять до формування тексту, в якому домінує прагмасемантичний аналітизм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гловинская М. Я. Активные процессы в грамматике (на материале инноваций и массовых ошибок) / М. Я. Гловинская // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). – М.: Языки рус. культуры, 1996. – С. 237–304.
2. Радзієвська Т. В. Аналітизм і синтетизм у тексті: до питання про прагматичну організацію тексту / Т. В. Радзієвська // Вісник Київ. лінгвіст. ун-ту. Сер. Філологія. – Т. 11. – № 1. – С. 7–17.
3. Радзієвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту / Т. В. Радзієвська. – К.: Інформ.-анал. агентство, 2010. – 491 с.
4. Halliday M. A. K. Language and the order of nature / M. A. K. Halliday // The Linguistics of Writing. Arguments between Language and Literature. – Manchester: Manchester Univ. Press, 1987. – P. 135–154.

І. І. Ренська (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ УСНОГО СУДОВОГО ПЕРЕКЛАДУ: АКУСТИЧНА СТРУКТУРА РИТМУ

Проблеми мовленнєвої сегментології – розділу загальної та прикладної фонетики – пов'язані з сегментацією мовленнєвого висловлення з опорою на артикуляцію, акустику, перцепцію, граматику, синтаксис, семантику, прагматику [1].

Дослідження звукової структури мовлення отримує своє об'єктивне вирішення в дослідженнях трудах фонетистів-експериментаторів А. Й. Багмут, О. В. Бас-Кононенко, З. В. Дудник, Л. В. Зластоустової, Р. К. Потапової, Н. І. Тоцької, Л. Г. Скалозуб, Л. І. Прокопової, Д. О. Теряєва, Г. Фанта та ін.

Стрімкий розвиток сучасних комп'ютерних акустичних технологій та програм відкрив значні можливості та перспективи комплексних досліджень звукового мовлення. Вдосконалення електронних технологій відкрило нові можливості дослі-

дження матерії мовлення в її динамічному розвитку, вивчення ритму мовлення [3].

Актуальними є аналіз мовленнєвого ритму при усному судовому перекладі.

Мовленнєвий ритм – компонент звукової картини – складне ієрархічне явище, яке на фонетичному рівні утворюється звуковими і просодичними складовими. Акустична природа ритмічного структурування звукового мовлення досліджується з використанням комп'ютерних технологій [3].

Мета нашого дослідження – розкрити звукову матерію та ритм мовлення учасників судового засідання, експериментально-фонетичними прийомами проаналізувати акустичну структуру ритмізації.

В експерименті були проаналізовані звукові тексти 15 прокурорів, 20 адвокатів, 17 суддів та 13 підозрюваних, яких автор даного дослідження перекладала з української мови на російську та з російської мови на українську протягом 2014 – 2016 років. Всього було досліджено 65 осіб.

Подаємо фрагмент експериментального дослідження, в якому подано аналіз мовлення учасників судового засідання дозволив виділити такі типи темпу: 1) повільний – виникає при мовленні, яке не спирається на друкований текст, коли мовець підбирає слова, обмірковує наступні висловлювання тощо; 2) нормальний – виникає при мовленні, яке спирається на друкований текст; 3) швидкий – виникає при збудженому, емоційному мовленні, яке не спирається на друкований текст, та при оголошенні суддями ухвали або вироку.

У даному дослідженні повільний та швидкий темп мовлення, які впливають на збільшення / зменшення тривалості, не є предметом дослідження.

Мовлення прокурорів, суддів, адвокатів, підозрюваних досліджувалося під час обвинувачуваних та захисних промов, які зачитувалися на судових засіданнях, і які необхідно було перекладати з української на російську мову та з російської на українську.

Мовлення учасників судових засідань сегментується на відрізки, окремі одиниці, що виокремлюються різними фонетичними засобами. Об'єктивним показником членування мовлення на відрізки/сегменти є перерви в звучанні та артикуляції – паузи, під час яких мовець набирає повітря. Паузи відокремлюють відносно закінчені за змістом висловлювання – фрази.

На комп'ютерній осцилограмі (рис. 1) відображені акустичні коливання фраз та перерви у звучання – паузи.

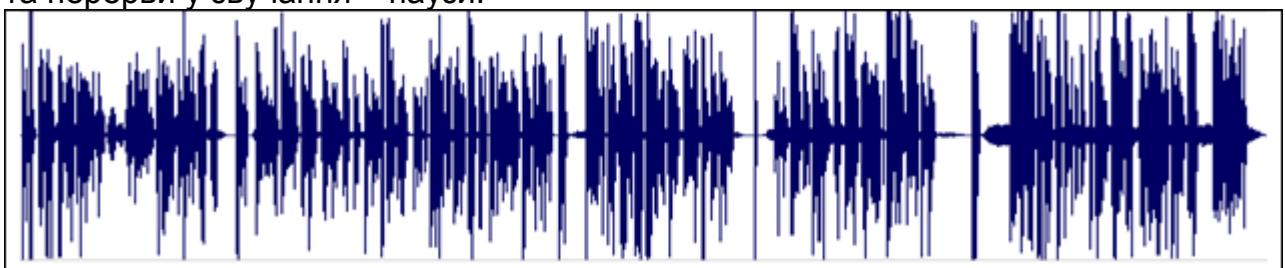

Рис. 1

На комп'ютерній осцилограмі (рис. 2) фрази позначено цифрами 1 – 8, паузи, що сегментують мовлення – вертикальними рисками між фразами.

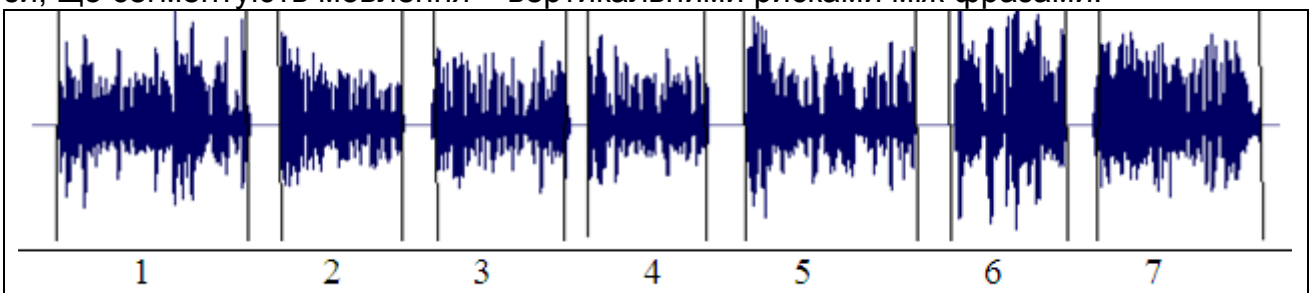

Рис. 2

Звукове мовлення прокурорів, адвокатів, підозрюваних при читанні сегментується паузами, які необхідні для поповнення легень повітрям на акустичні відрізки – фрази.

Аналіз мовлення показує, що тривалість фраз становить: першої – 5.300 мс; другої – 5.190 мс; третьої – 7.010 мс; четвертої – 9.050 мс; п'ятої – 5.240 мс; шостої – 7.150 мс; сьомої – 7.250 мс; восьмої – 4.890 мс.

Тривалість пауз становить: першої – 520 мс; другої – 450 мс; третьої – 390 мс; четвертої – 590 мс; п'ятої – 480 мс; шостої – 410 мс; сьомої – 440 мс.

На судовому засіданні при продовженні терміну тримання під вартою звучить один з найчастотніших текстів – промова прокурора, в якій зачитується стаття 177 Кримінального процесуального кодексу України [3].

Таке звукове мовлення сегментується на фрази, середня тривалість яких становить: 1) *Переховуватися від органів досудового розслідування та або суду* – 5 секунд; 2) *Знищити сховати або спотворити будь-яку з речей чи документів* – 7 секунд; 3) *які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення* – 7 секунд; 4) *Незаконно впливати на потерпілого свідка іншого підозрюваного обвинуваченого експерта спеціаліста* – 9 секунд; 5) *Перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином* – 5 секунд; 6) *Вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення у якому підозрюється обвинувачується* – 9 секунд.

У мовленні зустрічаються фрази, які тривають менше 5 секунд. На комп'ютерній осцилограмі (рис. 3) зафіксовані три фрази, які розділені паузами: *Незаконно впливати на потерпілого свідка іншого підозрюваного обвинуваченого експерта спеціаліста* (1), у цьому ж кримінальному провадженні (2). *Перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином* (3).

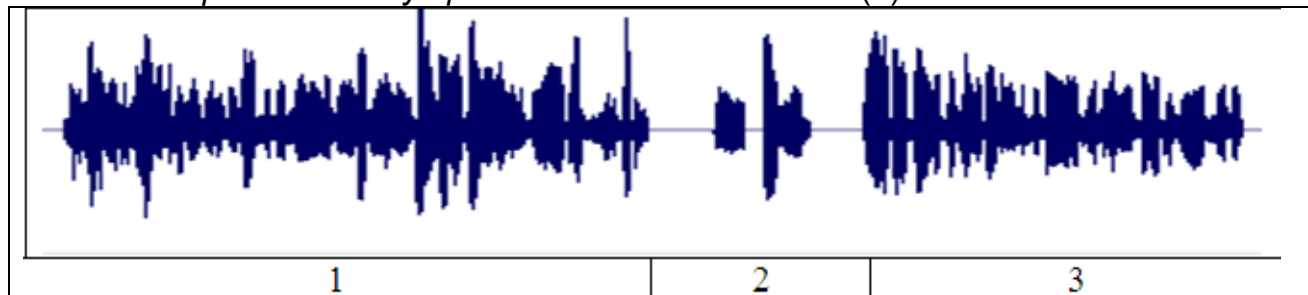

Рис. 3.

Фраза *у цьому ж кримінальному провадженні* (2) триває 3 секунди. Проте такі фрази становлять лише 8 % від усіх проаналізованих.

Аналіз мовлення досвідчених захисників (таких в експерименті було 3 особи) показав іншу закономірність – збільшення тривалості фраз. На комп'ютерній осцилограмі (рис. 4) відмічено паузи (цифри 1, 3, 5, 7), які сегментують мовлення, та фрази (цифри 2, 4, 6).

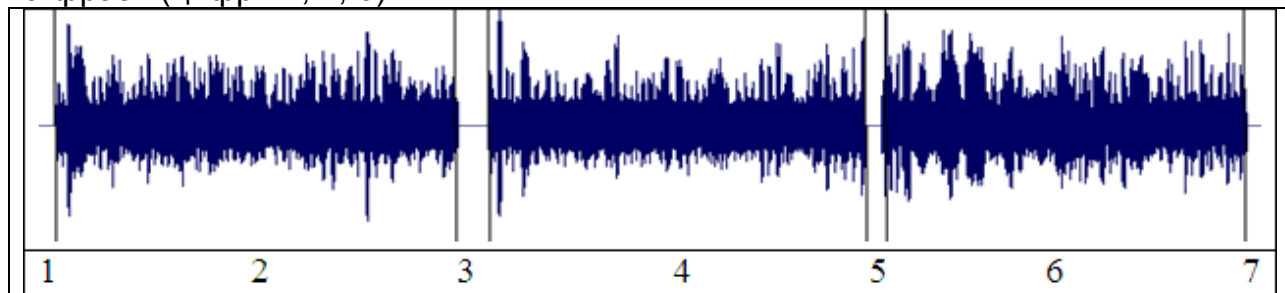

Рис. 4.

Аналіз мовлення показує, що тривалість фраз становить: першої (2) – 11.180 мс; другої (4) – 10.520 мс; третьої (5) – 10.180 мс.

Тривалість пауз становить: першої (1) – 420 мс; другої (3) – 550 мс; третьої (5) – 440 мс; четвертої (7) – 490 мс.

Таким чином, тільки найбільш досвідчені адвокати у своїх промовах використовують фрази, які тривають в середньому від 10 до 13 секунд. Але такі фрази становлять лише 22 % усіх проаналізованих фраз у мовленні цих адвокатів.

Висновки. В нашому експерименті фонетична природа ритму звукової матерії мовлення розкрита на основі синхронізації трьох інформаційних каналів: візуального аналізу комп'ютерних осцилограм, звукового супроводу, параметричних даних. Візуалізація експериментального матеріалу дозволила наочно спостерігати картину послідовного розгортання матерії мовлення в реальному часі. Експеримент продемонстрував, як у динаміці мовлення відбувається структурування ритму, на що вказують тривалість звукових сегментів фраз і пауз. Ритм мовлення програмується як характером біомеханіки мовно-дихального апарату людини, так і семантичною спрямованістю тексту.

Таке складне багаторівневе явище, як мовленнєвий ритм відноситься до компонентів звукових рис мовлення, виконує провідну роль у його сегментації. Акустичні параметри виявили взаємодію ритмічної організації мовлення та синтаксично-семантичного членування юридичних текстів, які необхідно перекладати.

Аналіз мовлення суддів, прокурорів, адвокатів, підозрюваних, які на судовому засіданні зачитують матеріали справи, обвинувальні, захисні промови тощо свідчить, що середня тривалість таких фраз, що виокремлюються паузами, становить від 5 до 9 секунд. Такі часові межі співвідносяться з числом 7 ± 2 – числом одиниць, які здатна середньостатистична людина тримати в робочій, короткостроковій пам'яті. Це дозволяє адекватно, швидко та правильно робити усний судовий переклад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зластоухова Л. В. Общая и прикладная фонетика / Л. В. Зластоухова, Р. К. Потапова, В. Н. Трунин-Донской. – М., 1986.
2. Зластоухова Л. В. О ритмических структурах в поэтических и прозаических текстах / Л. В. Зластоухова // Звуковой строй языка. – М., 1979. – С. 109–114.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Київ, 2016.
4. Потапова Р. К. Речь: коммуникация, информация, кибернетика / Р. К. Потапова. – М., 1997.
5. Потапова Р. К. Теоретические и прикладные аспекты речевой сегментологии / Р. К. Потапова // Проблемы фонетики II. – М., 1995. – С. 7-20.
6. Потапова Р. К. Фонетика и фонология на стыке веков: идеи, проблемы, решения / Р. К. Потапова, В. В. Потапов // Вопр. языкознания, – 2000. – № 4. – С. 3–25.
7. Теряев Д. А. Акцентный ритм звучащего поэтического текста: экспериментально-фонетическое исследование / Д. А. Теряев // Функциональное описание естественного языка и его единиц. – Ялта, 2004.
8. Фант Г. Акустическая структура речеобразования / под. ред. Григорьева В. С. – М.: Наука, 1964. – 284 с.

Я. І. Рибалка (м. Дніпро)

ДИСКУРСИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ОДНА З ПІДВАЛИН ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ

Сучасний стан підготовки іноземних громадян на філологічних факультетах ВНЗ України характеризується необхідністю врахування нових тенденцій і реалій у сфері вищої освіти у зв'язку з формуванням загального Європейського освітнього простору і реалізації положень Болонської декларації.

Однією з важливих методичних проблем удосконалення навчання іноземних студентів є корекція процесу вивчення української мови на основі сучасних

моделей. Вирішення цієї проблеми набуває особливого значення в умовах стабільного збільшення контингенту іноземних громадян у ВНЗ України, і це за відсутності системного методичного забезпечення комунікативно-орієнтованого навчання в навчально-професійній підсфері спілкування.

Проблеми міжкультурної комунікації при вивченні слов'янських мов як іноземних у науковій та методичній літературі висвітлювалися Г. Д. Томахіним, В. В. Сафоновою, С. Г. Тер-Мінасовою, Є. І. Пассовим, В. С. Біблером та ін. Вони вивчали цю проблематику на рівні діалогу культур і цивілізацій. В Україні ці питання досліджували С. Ю. Ніколаєва, Т. І. Олейник, Л. Ф. Рудакова, І. Г. Тараненко, С. П. Кожушко та ін. На думку вчених, комунікативним мотивом, що переважає в полікультурному просторі, є потяг до знань, допитливість, привабливість нової культури і мови. Це призводить до необхідності більш глибокого вивчення світосприймання носіїв мови та їх культури у широкому сенсі, їх способу та стилю життя, національного характеру, тому що реальне вживання слів у мовленні значною мірою визначається саме обізнаністю з соціальним та культурним життям корінного народу країни. На думку С. Г. Тер-Мінасової, для цього необхідно якомога глибше знати мовну картину, що вивчається, адже лише через багатобарвність і розмаїття мов перед нами відкривається багатство світу й різноманітність того, що ми пізнаємо в ньому: людська сутність ширшає, через те що мови у виразних і дійсних рисах репрезентують різні способи мислення і сприймання. «Кожен урок іноземної мови – це перехрестя культур. Тому що кожне іноземне слово відображає інший світ та іншу культуру» [1, с. 25].

Вивчення іноземними студентами української мови, яка виконує комунікативну, освітню, інформаційну, культурологічну, розвивальну і виховну функції, містить великий потенціал для формування освіченого, культурного і духовно розвинутого спеціаліста. Тому навчанню українській мові іноземців, що здобувають освіту в Україні, на нашу думку, має відводитися суттєва роль у забезпеченні умов для формування у студентів адекватної сучасному рівню знань картини світу й подальшої інтеграції особистості студента в систему світової й національної культур. Позаяк пізнання, усвідомлення і презентація світу в процесі навчання іноземній мові тісно пов'язані з мовотворчою (дискурсивною) діяльністю студентів, розвиток здатності до діяльності такого виду (дискурсивної компетенції) у студентів є важливим фактором формування в них навичок до спілкування українською мовою, тож питання це вважаємо актуальним.

При вивченні української мови як іноземної важливе значення розвитку дискурсивної компетенції полягає в тому, що вона обумовлює реалізацію основних функцій даного предмета вивчення. У системі комунікативних навичок і вмінь поняття дискурсивної компетенції є визначальним, оскільки успішність мовленнєвої діяльності у здійсненні комунікативної функції обумовлена її дискурсивною організацією, під якою ми розуміємо результат стратегії використання мовних, мовленнєвих і екстралінгвістичних засобів, вибір яких визначається в ході аналізу тексту попереднього дискурсу і контексту комунікативної ситуації.

Під дискурсивним компонентом розуміємо правила побудови змісту конкретного висловлювання. Дискурсом вважаємо форму комунікативного змісту («що сказати» і «як сказати»), що завжди адресується співрозмовнику, слухачеві або читачеві, і характеризується такими якостями: зв'язністю, логічністю, організацією. Зазначені якості дискурсу зазвичай особливо виявлені в писемному мовленні, а в усному більш важливі такі, як лексико-граматичний зв'язок, змістова логічність і відповідна організація висловлювання. Тому в подальшому висвітленні цієї теми глибше зупинимося саме на писемному мовленні, зокрема на завданнях та вправах, що були апробовані на іноземних студентах англійського відділення Дніпровського національного університету ім. О. Гончара.

На сьогодні загальноприйнята теза про те, що саме текст – джерело інформації про дискурс, він є центральною ланкою в процесі комунікації, складним знаком, утвореним зі смислових елементів, поєднаних комунікативною інтенцією автора в ієрархічну структуру [2, с. 91], і саме текст має стати основною одиницею навчання мовленнєвому спілкуванню. Тому в своїй практичній діяльності нами було зацентовано увагу саме на підборі універсальних навчальних текстів різноманітної тематики, однак із обов'язковим відображенням національної специфіки, самобутності, культурних цінностей і пріоритетів українців.

Зазначимо, що при такому підході адекватність мовленнєвої поведінки комунікантів визначається більшою успішністю мовленнєвої взаємодії, тобто досягненням комунікативної мети, а також відповідністю правилам вербальної та невербальної поведінки, характерними для певної лінгвокультурної спільноти, адже вивчення іноземними студентами української мови відбувається не лише на запропонованих текстах, а й безпосередньо в оточенні інших студентів – носіїв мови.

У цілому ж набуття мовленнєвих умінь – досить складний процес, тому їх формування потребує цілеспрямованого, систематичного навчання, а також створення сучасного методичного арсеналу викладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М.: Слово, 2008. – 624 с.
3. Фельдман В. Е. Дискурс и дискурсивность / В. Е. Фельдман // Вестник Новгород. ун-та. Серия «Филол. науки». – Н. Новгород, 2003. – С. 89–93.

Э. Ш. Салахатдинова (г. Киев)

ОСОБЕННОСТИ ЛЕКСИКОГРАФИРОВАНИЯ ОНОМАСТИЧЕСКИХ ОБРАЗОВАНИЙ

Ономастическая наука всегда отличалась поисками новых исследовательских аспектов, среди которых и семантическое описание имен собственных. Ученые подчеркивают, что собственные имена – ономастические образования, являясь специфическим для лексикографирования материалом, требуют специальной техники описания [2; 4–6]. Это обусловлено тем, что «значение имени собственного не равно понятию его апеллятива» [6, с. 266].

В. М. Калинин, занимающийся теоретическими проблемами поэтики собственных имен, практикой лексикографии поэтонимов, представляющих собой, по его словам, специфическую трансформацию собственного имени, приходит к выводу о том, что «поэтоним есть непрерывно развивающаяся сущность». «В своем развитии он проходит путь от предельной конкретности языкового онима до максимальной широты символа, может стать “свернутым мифом” и, теряя множество смыслов, “покатиться” в обратном направлении, вновь вернуться в лоно онимии языка, сохранив или не сохранив “память” о былом своем великолепии (в первом случае он превратится в коннотоним, во втором – в десемантизированный оним). Однако, хоть единожды пройдя по всем ступеням “лестницы значений эйдоса”, поэтоним обычно сохраняет след былого, как остается ограненным даже извлеченный из драгоценной оправы камень. И достаточно намек, незначительного и косвенного указания на связь с широко известным контекстом, чтобы “сработал” фактор культурной памяти и возвратил поэтоним в разряд символов» [2, с. 148].

О том, что собственное имя может «иметь бесконечное число значений, т. е. превратиться в символ» [2, с. 116], пишет и В. В. Красных, уточняя, что «прецедентное имя, ставшее именем-символом, может “восходить” либо к (прецедентному) тексту, либо к (прецедентной) ситуации» [3, с. 86]. «При употреблении в речи

такое ПИ обозначает определенный признак, некоторую черту характера или внешности, т. е. <...> является символом некоей характеристики, некоего характера», может функционировать как имя-символ некоторой ситуации [3, с. 86–89].

Процесс превращения онимов в символ происходит благодаря их свойству – хранить и накапливать информацию. Как указывает В. М. Калинин, функционирование собственного имени в художественном произведении – это процесс накопления им признаков предметного значения, усложнения характеристики персонажа, усложнения семантики поэтонима [2, с. 179]. «Именам принадлежит центральная роль в накоплении и передаче культурной информации», – подтверждает и Д. Б. Гудков [1, с. 141–142]. По мнению ученых, символами являются все литературные типы, «причем некоторые из них достигают предельной степени обобщенности» [2, с. 151].

Семантика собственных имен «представляет собой комплексную систему, состоящую из языковых, речевых, специально ономастических и стилистических моментов, а также разнородной информации об имени» [2, с. 170]. А. В. Суперанская различает три типа информации имени – речевую, энциклопедическую, языковую. Речевая информация осуществляет связь имени с объектом, она наиболее «поверхностна». Энциклопедическая информация представляет собой комплекс знаний об объекте, она во многом субъективна и индивидуальна. Ее минимум «сводится к нахождению того родового определяемого (понятийного слова), с которым это имя соотносится» [6, с. 259]. По мнению исследовательницы, наиболее «постоянной и неизменяющейся» является языковая информация. «Чтобы ее получить, необходимо детально проанализировать имя, что само по себе очень трудно», поэтому автор подчеркивает роль ученого в выявлении и анализе этого типа информации [6, с. 260].

Становится очевидным, что структура словарной статьи, все части которой должны способствовать наиболее полной семантизации языковой единицы, ее объем и выбор способа толкования онима существенно отличаются от описания нарицательной лексики в общезыковых толковых словарях. Процесс создания словарной статьи ономастического образования носит исследовательский характер. Опыт показывает, что ее объем и содержание чаще всего могут отличаться: 1) размером и количеством иллюстративного материала (напр., количество контекстов обычно определяется частотностью онима, разнообразием случаев его употребления в речи носителей языка); 2) размещением этимологической и/или исторической информации (напр., для мифологических антропонимов, топонимов и т. п., внутренняя форма которых имеет значение для контекста); 3) другой информацией (напр., комментарий о возможной причине употребления онима в данном контексте; указание на стилистические характеристики онима и т. п.) и другими компонентами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Гудков Д. Б. – М.: Гнозис, 2003. – 288 с.
2. Калинин В. М. Поэтика онима / отв. ред. Е. С. Отин. – Донецк, 1999. – 408 с.
4. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: курс лекций / В. В. Красных. – М.: Гнозис, 2002. – 284 с.
5. Отин Е. С. Коннотативные онимы и их производные в историко-этимологическом словаре русского языка / Е. С. Отин // Вopr. языкознания. – 2003. – № 2. – С. 55–72.
6. Отин Е. С. Словарь коннотонимов русского языка: опыт работы, перспективы расширения и совершенствования / Е. С. Отин // Ономастичні науки. – 2006. – № 1. – С. 66–71.
7. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО АФІКСОІДАЦІЇ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

С. М. Єнікеева [5] та Ю. А. Зацний [6] вказують на важливість процесу словоскладання не тільки для формування та еволюції лексичної системи мови, але й для творення нових словотворчих елементів. Перші кроки у розв'язанні цього питання зробив ще В. П. Григор'єв [2]. За його словами, «нове слово з таким самим другим компонентом може утворюватися вже не на основі словосполучення, а лише на ґрунті одного слова, перетворюючись в окремий компонент; замість другого компоненту складного слова у подібних випадках ми маємо справу з новим «суфіксом», який народжується та розвивається, а на перших порах ще не звільняється від свого конкретного (хоча і широкого лексичного значення)» [3, с. 90], наприклад: укр.: *Пилосос – землесос*; рос.: *Водопровод, газопровод, трубопровод, радонопровод, рассолопровод, пневмопровод, нефтепродуктопровод, нефтепровод, ливнепровод*, англ. *Waterproof, bomb-proof, look-proof, kiss-proof, fool-proof, accident-proof, actor-proof, baby-proof, burglar-proof, damp-proof, dishwasher-proof, explosion-proof, frost-proof, fire-proof*, фр. *Brochure-drapeau, train-drapeau, adjective-drapeau, poste-drapeau, atelier-drapeau*. С. М. Єнікеева вважає, що «саме аналогічний спосіб словотвору є основним у процесі формування нових дериваційних засобів. У результаті утворення цілого ряду нових лексичних одиниць за зразком складного слова (або слова, яке сприймається інформантами як складне) незмінний компонент цього слова перетворюється у високочастотний, виникає нова модель з постійним компонентом. Такий компонент згодом починає виконувати функцію словотворчого форманта і надалі може стати повновартісним афіксом у випадку його десемантизації» [5, с. 8].

У русистичі й україністичі на позначення таких словотвірних формантів введено в обіг термін «афіксоїд», який ми й використовуємо у нашому дослідженні. Залежно від позиції у слові афіксоїди поділяються на префіксоїди та суфіксоїди.

У сучасній лінгвістичі вживаються і інші назви на позначення цього явища. У германістичі, наприклад, широко використовується термін М. Д. Степанової «напівафікси», які також поділяють на «напівпрефікси» та «напівсуфікси» [8]. Термін М. Д. Степанової наслідує Г. Б. Антрушина, яка пропонує терміни «semi-affixes», «semi-suffixes», «semi-prefixes». В. В. Виноградов та Ю. С. Сорокін у своїх роботах також виділяють подібні елементи невизначеного статусу, називаючи їх суфігованими або морфологізованими. Деякі мовознавці запропонували власну термінологію. Серед інших уживаються, наприклад, такі терміни, як «префіговані та суфіговані словоелементи», «відносно вільні / зв'язані морфеми», «одиниці особливого статусу», «субафікси (субпрефікси та субсуфікси)», «форма, що комбінується».

Взагалі, можна виділити три основні підходи до трактування природи цього мовного феномену.

1. У російському мовознавстві перші кроки у вивченні цього явища здійснила М. Д. Степанова [8], яка робила свої розвідки на матеріалі німецької мови. Саме вона запропонувала термін «напівафікси» на позначення словотворчих формантів типу *-mann*, які поступово втрачають семантичний зв'язок зі своїм лексичним джерелом. Дослідниця, таким чином, розглядає функціонування «напівафіксів» як проміжний етап при переході коренів в афіксів, а самі такі одиниці власне як синкретичні елементи (конструкти, що мають подвійну природу, а саме форму кореня, а виконують функцію афіксу);

2. Було б помилкою вважати, що всі вчені відразу ж визнали цей лінгвістичний феномен. Супротивником теорії напівафіксів (а також теорії псевдоскладних слів) стала К. В. Левківська [7], яка наголошувала на тому, що

висока частотність використання ще не є приводом для переходу основ у статус суфіксів, тим паче, що більшість носіїв мови чітко визначають для себе наявність у складних словах двох основ, а не основи та суфікса.

3. Є. С. Д'ячкова [4] розглядає напівафіксацію (а саме – напівсуфіксацію) в англійській мові як самостійний, окремий спосіб словотворення (а не особливий вид словоскладання), якому властива певна сукупність специфічних рис. Базою для цієї гіпотези стає констатація наявності великої кількості новотворів з напівсуфіксами в англійській мові, а також синкретичний характер словотворчих елементів, що розглядаються в рамках цього словотвірного засобу. На наш погляд, дослідниця вказує саме на маргінальність певних конститuentів у мові, тому не має підстав виділяти напівафіксацію в окремий спосіб словотвору, а просто визнати її синкретичну природу. Таким чином, афіксоїди – це мовні одиниці перехідного типу, в яких спостерігаються ознаки як коренів, так і словотворчих афіксальних формантів.

До афіксальних ознак афіксоїда треба віднести регулярність відтворення та продуктивність, наприклад, російський афіксоїд **-образный** відзначається у 59 словах: **веерообразный, бегемотообразный, зигзагообразный, дугообразный, древообразный, скачкообразный** тощо. Український суфіксоїд **-подібний** відзначається за словником В. Яременка у 40 словах: **віялоподібний, бегемотоподібний, зигзагоподібний, дугоподібний, молотоподібний** тощо. Англійський афіксоїд відзначається у лексемах: **affix-like, angel-like, animal-like, baby-like, beast-like, business-like, cat-like** тощо. У французькій мові можна зафіксувати велику кількість лексем з суфіксоїдом **clé**, причому далеко не всі з них фіксуються словником, а виникають у мовленні на позначення певної важливої реалії: **temoin-clé, personnalité-clé, position-clé, action-clé, role-clé, function-clé, importance-clé, procedure-clé, figure-clé, centre-clé, ville-clé, region-clé, moment-clé, pays-clé, partie-clé, texte-clé** тощо.

Головною ознакою афіксоїдів є їх співвіднесеність з вихідними коренями по-внорманичних слів, але ступінь цього зв'язку може бути різним. Саме ця ознака може бути покладена в основу класифікації таких одиниць перехідного статусу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1975. – 560 с.
2. Григорьев В. П. Заметки о сложных словах / В. П. Григорьев // Вопр. языкознания. – 1958. – № 5. – С. 102–104.
3. Григорьев В. П. Так называемые сложные слова в современном русском языке / В. П. Григорьев // Вопр. языкознания. – 1959. – № 1. – С. 65–78.
4. Д'ячкова Е. С. Полусуффиксы и образования с ними в современном английском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Д'ячкова Е. С.. – Барнаул, 2011. – 169 с.
5. Єнікєєва С. М. Формування та функціонування нових словотворчих елементів англійської мови: автореф. дис. на здобуття учен. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С. М. Єнікєєва. – Харків, 1999. – 17 с.
6. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті-90-ті роки ХХ століття : автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ю. А. Зацний. – Київ, 1999. – 24 с.
7. Левковская К. А. Рецензия на книгу М. Д. Степановой / К. А. Левковская // Вопр. языкознания. – 1955. – № 1. – С. 146–150.
8. Степанова М. Д. К вопросу семантических корреляций синтаксических и словообразовательных структур / М. Д. Степанова // Сборник науч. тр. Москов. гос. ин-та иностр. языков им. Мориса Тореза. – 1977. – №112. – С. 134–142

ЛЕКСИЧНА БАЗА НОМІНАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Назви готелів належать до найбільш численної групи ергонімів – сервісонімів. У нашій науковій розвідці проаналізовано назви готелів, хостелів, апартаментів, гостевих домів, домів для відпустки, вілл, апарт-готелів.

Об'єкти обслуговування з'явилися на початку розвитку цивілізації. У роботі «Товарні знаки» Т.А. Соболева та О.В. Суперанська відзначають що «надто рано виникає ще один вид людської діяльності – надання різноманітних платних послуг один одному. До найрозповсюдженіших видів таких послуг належать надання даху над головою та їжі» [2, с. 10]. Відтак готелі – найдавніші ергонімні об'єкти. Їхніми прообразами були заїжджі двори. «Історики з упевненістю констатують, що найдавніша вивіска належала саме готелю» [1, с. 157]. Спочатку на ній було ім'я господаря. «З часом шукають назви, пов'язані з історією, міфологією, літературою» [2, с. 10]. Ім'я власника залишається на вивісках у ремісників, господарі ж готелів намагаються відобразити в назві комфорт і затишок, які вони можуть надати. Ця тенденція зберіглася і в наш час: «*Гостиний двор*» (Гор., Од.), «*Дружба*» (Д., Мар.), «*Мирный курорт*» (Од.), «*Родина*» (Гор.), «*Уют Хостел*» (Од.), «*DOM and TERRASA*» (Од.), «*Оселя*» (К.), «*Берлога*» (Од.), «*Guest House Zatushok*» (К.). На високий рівень обслуговування вказують і назви «*Европейская*» (Мар), «*Luxury Villa*» (Од.), «*Comfort 24*» (Од.).

Найменування готелів також відображають сферу діяльності осіб, для яких вони побудовані: «*Амташе Отель*» (К.), «*Университетская гостиница*» (К.), апартаменти «*Дом актера*» (Од.). Готель, розташований у Маріуполі біля порту, який обслуговує переважно моряків, має назву «*Моряк*». Готель поруч з комбінатом «*Азовсталь*» у Маріуполі (для поселення відряджених інженерів) носить назву «*Азовсталь*»; готель, що знаходиться в Горлівці неподалік від концерну «*Стирол*», також називається «*Стирол*». Назви готелів, що належать до спортивних об'єктів, асоціюються зі спортом: «*Динамо*» (Д.), «*Олимп*» (Д.). Готель, розташований поруч з цирком, отримав найменування «*Дом артистов цирка*» (Д.). Готель, який знаходився біля аеропорту мав назву «*Полет*» (Д.). Назва «*Турист*» (Мар.) є універсальною, оскільки більшість його відвідувачів – туристи. Зберігається тенденція давати готелям імена відтопонімного походження: «*Украина*» (Д., Сл.), «*Великобритания*» (Д.), «*Киев*» (Д.), «*Прага*» (Д.). Зафіксовані також сервісоніми, що вказують на специфічні особливості розташування об'єкта: готельний комплекс «*Приазовье*», готелі «*Чайка*», «*Якорь*» – у Маріуполі, на узбережжі Азовського моря; готель «*Шахтер*» – у Донецьку, краю гірників; готель «*Святоград*» – у Святогірську.

Основними способами номінації сервісонімів, як і ергонімів взагалі, є відонімний і відапелятивний.

Серед відонімних сервісонімів переважають сервісоніми відантропонімного та відтопонімного походження [3, с. 92].

Відонімні сервісоніми відантропонімного походження представлені:

– іменами: «*Нелли Апарта Отель*» (К.), «*Екатерина II*» (Од.), «*Ева*» (Д.), «*Victoria Hotel*» (Од.), «*Villa Taras*» (Од.);

– прізвищами видатних людей минулого: готель «*Моцарт*» (Од.), хостел «*Чехов*» (Од.), апарт-готель «*Меньшиков*» (Од.), готель «*Айвазовский*» (Од.);

– іменами та прізвищами: готель «*Богдан Хмельницький*» (К.);

Серед відонімних назв готелів переважають назви відтопонімного походження, які представлені:

– назвами, що вказують на державну приналежність об'єкта: готель «Україна» (К., Д., Сл.);

– на місце розташування об'єкта в певному регіоні: готель «Шахтер» (Д.), *Odessa* (Од.), «Дніпро» (К.), «Краматорск» (Кр.);

– на місцезнаходження в певному районі міста: готелі «Хрещатик», «Подол Плаза», «Нивки», «Видубичі», «Оболонь» – у Києві; «Ришельевский», «Аркадия», «Дерибас» – в Одесі;

– на географічні та інші специфічні реалії розташування об'єкта: «Домик на Фонтане» (Од.), «Волна» (Од.), «Одесский дворик» (Од.), «Южный дворик» (Од.), *Vintage на Bulvare* (Од.), *Luxrent на Печерске* (К.), *Luxrent Apartment на Льва Толстого* (К.), *Апартаменты на Л. Украинки* (К.);

– назви інших вітчизняних чи закордонних міст та топографічних об'єктів: готелі «Барселона» (Од.), «Калифорния» (Од.), «Капри» (Од.), «Братислава» (К.), *Florida* (К.), *Odessa* (Од.), *Krakow* (К.), «Верховина» (К.), «Шервуд» (Свят.).

Серед назв, що мають відапелятивне походження, виділено такі групи:

– абстрактні назви із завуальованою семантикою, які прямо не називають ознаки об'єкта та містять абстрактні поняття: готелі «Отрада» (Од.), «Экспресс» (К.), «Сатурн» (К.), «Салют» (К.), «Импресса» (К.), «Зебра» (Од.);

– невмотивовані назви з відтінком романтики, фантазії: «Ковбой» (Од.), «Гусарский» (К.), «Козацький стан» (К.), «Затерянный рай» (Свят.), «Жемчужина» (Од.), *Panoramic Sea View Apartment* (з англійської – квартира з панорамним видом на море) (Од.).

З позитивною конотацією для іменування готелів також вживано:

– назви рослин: «Лотос» (Од.), «Барбарис» (К., Од.), «Белая акация» (Од.), «Шпинат» (Од.), «Сосенки» (Свят.);

– назви тварин: «Зебра» (Од.), «Тукан» (Од.), апартаменти *The Dog House* (К.), *Happy Cat* (Од.), *Red Cat* (Д.).

Зафіксовані також іншомовні, переважно англомовні, назви, що передаються латинською графікою з відтінком романтики, фантазії: *Happy Cat* (Од.), *Breeze* (Од.), *Royal Flowers* (Од.), *Elegant* (К.), *Lucky Place* (К.), *Pearl of Odessa* (Од.), *Consul* (Од.), *Orange* (Од.).

З наведених прикладів можливо зазначити, що умовно мотивовані й немотивовані назви переважають у номінації об'єктів готельного бізнесу. Найменування спрямовані на виконання атрактивної функції в умовах боротьби за клієнта. Невмотивовані назви виконують рекламну функцію в більшому обсязі, ніж реально мотивовані ергоніми. В основі номінації відзначені соціально-економічний, соціально-політичний і культурно-історичний фактори. Система назв має двоїсту природу – на її формування впливають як природні, так і соціальні чинники. Також вона перебуває під впливом суспільного життя. Періодично об'єкти піддаються зміні назв. На певних історичних етапах економічні й політичні процеси формують нові духовні пріоритети, які маніпулюють свідомістю населення і сприяють переіменуванням.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

Гор. – Горлівка

Д. – Донецьк

Кр. – Краматорськ

К. – Київ

Мар. – Маріуполь

Од. – Одеса

Сл. – Слов'янськ

Свят. – Святогірськ

ЛІТЕРАТУРА

1. Микина Е. Г. Из истории французской эргонимии / Е. Г. Микина // Актуальные вопросы теории языка и ономастической номинации: сб. ст. – Донецк, 1993. – С. 154–162.
2. Соболева Т. А. Товарные знаки / Т. А. Соболева, А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1986. – 176 с.
3. Сидоренко Е. Н. Номинационные процессы в полилингвальной эргонимии Донетчины: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.15 / Е. Н. Сидоренко. – Донецк, 2013. – 210 с.

ЗАИМСТВОВАНИЕ КОНЦЕПТОВ КАК ИННОВАЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС В ЛЕКСИКЕ РУССКОГО ЯЗЫКА

Межкультурная коммуникация всегда была источником обновления лексики за счет пополнения национальных словарей новыми заимствованиями. Этот процесс в языках является постоянным. Особенностью современного этапа лексического обмена между различными лингвокультурами является изменение скорости, причин, путей заимствования, функциональная специфика заимствованной лексики в различных дискурсах. Новизна современного этапа лексического взаимодействия между различными лингвокультурами, его инновационность заключается в изменении характера заимствованных слов. В концептосферу русского языка вовлекаются иноязычные ментальные образования, отражающие языковую картину мира другого этноса – так называемые «чужие» концепты [1], то есть наряду со словами типа *гаджет*, *принтер*, когда заимствуется предмет и его номинация, язык-акцептор пополняется словами типа *импичмент*, *харизма*, *пиар*, представляющими элементы концептосферы языка-донора. В лингвистических работах концептуальные заимствования рассматриваются как элементы, заполняющие ментальные лакуны в языке-реципиенте. Ученые различают тождественные по содержательной структуре заимствованные концепты и концепты, меняющие в процессе адаптации свой культурный и содержательный потенциал [2].

На наш взгляд, следует обратить более пристальное внимание на те процессы, которые происходят при перемещении концептуального слова из одного языка в другой. Всякий ли концепт одной лингвокультуры, транспонируясь в иную этнолингвокультуру, является заимствованным концептом? Одинаково ли функционируют в русском лингвокультурном пространстве такие слова как *шопинг*, *саммит*, *самурай*, *фэн-шуй*, *гейша*, занимающие важное место в языковой картине мира языка-донора?

Как известно, заимствованный языковой знак утрачивает свою национальную маркированность, ассоциированность с лингвокультурой-донором. Этим заимствования отличаются от экзотизмов, несущих на себе этническую печать. *Шопинг*, *паркинг*, безусловно, являются заимствованными «чужими» концептами. Они экономно выражают не существовавшие в русском языке понятия и, не смотря на английские морфемные элементы, не указывают на английскую картину мира. См. контексты: *Шопинг – лучший способ поднять настроение. Парковка в этом месте запрещена. Припарковать машину в Киеве трудно*. Слово *паркинг* в результате адаптации приняло русские морфы: *парковка*, *припарковать* и пр. То же относится и к японскому концепту *камикадзе*, который функционирует в таких контекстах как: *Христианский мир подошел к концу, – мученики-камикадзе давно стали изгоями. Коммунальные услуги подорожают в разы – расплачиваться за все будет народ, а отвечать – новые реформаторы-камикадзе*. Приведенные примеры свидетельствуют о внедренности указанных слов в русскую лингвокультуру: сохраняя ядро ментальной составляющей языка-донора, эти заимствования утратили этническую маркировку.

С другой стороны, слова с богатым культурологическим содержанием, представляющие в языке-доноре фундаментальные элементы национальной концептосферы, такие как *гейша*, *гетера*, *ниндзя*, *самурай*, *шахид* в русской лингвокультуре становятся экзотизмами, маркерами инонациональной картины мира, прочно ассоциируясь с определенными ценностями языка-источника.

Таким образом, при инкорпорации ментального образования одной концептосферы в другую концепт языка-донора: а) заполняет ментальную лакуну (*шо-*

линг); б) меняет объем своего содержания (*камикадзе*); в) маркирует лингвокультуру языка-донора (*гейша*).

ЛИТЕРАТУРА

1. Карасик В. И. Языковой круг: монография / В. И. Карасик – М.: ГНОЗИС, 2004. – 390 с.
2. Касьянова Л. Ю. Заимствование концептов как фактор обновления концептосферы языка // Вестник Тамбов. ун-та. Серия: Гуманитарные науки. – 2008. – Вып. № 6.

Г. В. Соболева (г. Бахмут)

АНАЛИТИЗМ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ И ДРУГИЕ ОБЛАСТИ ЗНАНИЯ

Из всего исследуемого материала экономической терминологии (около 3000 экономических терминов русско-украинского переводного толкового словаря [2]) 1536 наименований являются аналитическими (аббревиатуры, сложные слова, словосочетания). Данный факт является подтверждением тезиса В. М. Лейчика о том, что «анализм номинативных конструкций присущ современным языкам для специальных целей (ЯСЦ) так же точно, как и разговорной речи». В той же работе ученый утверждает, что «подавляющее большинство терминов представляет собой не слова, а словосочетания из двух-трех слов (до 90 % в ряде терминосистем); иначе говоря, расчлененность, аналитичность характерна для современной естественнонаучной, технической, экономической специальной лексики...» [1, с. 108].

Указанная закономерность, а также анализ языкового материала привели нас к идее сопоставления составляющих экономических терминов с элементами терминосистем других областей знания и деятельности человека. Примером результата такого сопоставительного анализа может служить следующие соответствия: *акция* («цінний папір, який випускають акціонерні товариства, підприємства, комерційні банки, кооперативи та інші організації, засновані на колективній власності» [2, с. 26]) – *акция* на товары широкого потребления; *национальный продукт*, *валовой национальный продукт* – *пищевой продукт*, *цена базисная* – *цена* на товары широкого потребления (сфера экономики – сфера торговли).

Прежде всего необходимо говорить об употреблении в различных областях знаний и сферах деятельности человека общенаучной терминологии в сопоставлении с частнонаучными терминами, что важно не только в овладении основами различных наук, но и в работе над стилями речи, т. е. в работе над уровнем владения языком в целом. Так, например, общенаучный термин *функция* встречается практически во всех сферах деятельности и различных областях знания. Выработать у учащихся умения в речевой практике разграничивать и правильно употреблять термин можно на примере сопоставления аналитических терминов в составе экономической терминологии (*функция сбережений*, *функция затрат*, *функция потребления*) и, например, в математике, где это одно из основных понятий (*числовая функция*, *линейная функция*, *функция корня* и др.). Ещё примеры: *производственный цикл*, *экономический цикл* – и *исторический*, *музыкальный цикл* или различные виды циклов в медицине.

Наряду с общенаучными важной является и работа со специальными терминами, значение которых в различных областях знаний соотносятся, но имеют специфические особенности. Например: *замещение* («в економіці: заміна виробництва і споживання одного товару іншим, близьким йому за властивостями і якими» [2, с. 123]) – *реакция замещения* в химии.

Думается, что данный факт проявления связи элементов экономической терминологии с понятиями других наук можно использовать в преподавании

школьных дисциплин, учитывая эффективность ассоциативных связей человеческой памяти. Словарная работа по разграничению терминов различных сфер с одинаковыми составляющими поможет школьникам, с одной стороны, лучше их усвоить, а с другой, приучает не просто к внимательной работе со словом, но с термином-понятием, что особенно важно, например, в классах или учебных заведениях со специальным уклоном (например, экономический уклон гимназии или отдельных классов).

ЛИТЕРАТУРА

1. Лейчик В. М. Проявление тенденции к аналитизму в языках для специальных целей // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках: матер. IV Междунар. науч. конф. Днепропетровск, 9–10 апреля 2009 г. / сост. Т. С. Пристайко. – Д.: Пороги, 2009. – 424 с. – С. 107–110.
2. Українсько-російський економічний тлумачний словник / авт.-упор. В. М. Копоруліна. – Харків, 2005. – 4000 с.

В. Д. Соприкіна (м. Харків)

ІННОВАЦІЙНІ РІЗНОВИДИ АНТРОПОНІМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПОЗИВНИХ ТА НІКНЕЙМІВ

Сучасні мовознавці активно розробляють теорію ономастики, приділяють належну увагу дослідженню антропоніміки в українській мові. Створено багато праць, досліджено безліч аспектів. Загалом ономастична наука базується на надбаннях минулих років, використовує уже наявні наукові розробки та класифікації для майбутніх праць. Проте мова розвивається, вносить свої корективи, які потрібно вчасно дослідити. На сьогодні в антропоніміці постало багато запитань, що потребують свого вирішення.

Наявні словники, енциклопедії та посібники однозначно вказують, що сучасна українська офіційна система найменувань є трикомпонентною, має особове ім'я, прізвище та по батькові [20, с. 29; 7, с. 21; 4 с. 346; 10, с. 32; 3]. Ці власні назви є офіційними, у певному сенсі стабільними, бо особа не міняє їх щоденно, а лиш тільки за певних умов у певних державних інстанціях; задокументованими та спадковими. Та, крім офіційного прізвища, імені та по батькові, людина може мати неофіційні власні назви. Різні джерела називають свій перелік антропонімів. Наприклад, енциклопедія «Українська мова» подає, що «*антропонім* (від грець. *antropos* – людина, *onoma* – ім'я) – це власна назва: ім'я особове, ім'я по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім» [20, с. 29]. «Словник лінгвістичних термінів» додає у поняття «антропонім», крім особистого імені, прізвища, по батькові, прізвиська та псевдоніма, *криптонім* та *кличку* [1, с. 18]. І це ще не остаточний перелік, що пропонують різні науковці.

Ми знаємо, що час рухається вперед, соціальні та політичні події впливають на життя людей і на мову загалом. Воєнний конфлікт на українських землях активізував у ЗМІ новий сплеск зацікавлення військовим життям, службою, а також найменуваннями військовослужбовців. Зокрема, перед мовознавцями постають такі запитання: чи вважати позивні різновидом уже наявних в класифікаціях прізвиस्क або псевдонімів, чи називати усі ці найменування окремим видом антропонімів.

Науковці не мають одностайної думки з цього приводу. Наприклад, Н. Павликівська, досліджуючи у дисертаційній праці неофіційні назви членів Організації Українських Націоналістів (ОУН) та вояків Української Повстанської Армії (УПА), використовує термін *псевдонім* [6], мовознавець М. Торчинський уточнює термін як *міліті-псевдонім* [18, с. 146 – 150], Н. Шулська у статті «Неофіційна ан-

тропонімія соціально небезпечних груп людей у кризовому медійному дискурсі» бере термін *позивний* [23].

У сучасних мовознавчих енциклопедіях та словниках терміна *позивний* нема [16; 15; 25]. «Словник української мови в 11 томах» дає таке визначення: «*Позивний* – це 1) Який служить для того, щоб привернути увагу до чого-небудь (...*позивна мелодія*); 2) у знач. іменника, позивні/позивний – це умовні сигнали для розпізнавання радіостанції, судна, військової частини тощо (*Позивний космічного корабля «Восход»–«Рубін»*)» [14, с. 813].

Такі ж визначення подають тлумачні словники російської мови (Д. Ушакова 1939, Словник російської мови 1999 р.) [17; 12]. Як бачимо, у такому визначенні терміна *позивний* нема вказівки на називання особи, тільки неживі предмети (радіостанція, судно тощо). Проте «Словник військових термінів» за редакцією С. Шапкіна уточнює та конкретизує перелік носіїв позивних: «*Позивний* – це слово або сполучення літер, цифр, що присвоюють вузлам зв'язку та станціям зв'язку об'єднань, частин (кораблів, літаків), підрозділам, а також командирам та іншим посадовим особам з метою втаємничити від противника їх справжнє найменування під час виклику технічними засобами зв'язку» [11]. Отже, дискусія щодо доцільності вживання терміна *позивний* у контексті військових власних найменувань залишається відкритою.

На нашу думку, вдалим терміном на позначення власних назв військовослужбовців є міліті-псевдонім: слово *псевдонім* вказує на одну з функцій – приховування інформації про особу, втаємничення її особистих даних (як це роблять солдати та командири), а частина «*міліті*» конкретизує сферу використання.

За словами Н. Гарбовської, «...у різних народів ономастикон формується своєрідно, на основі своїх законів, з урахуванням внутрішньо- та позалінгвальних чинників. Але разом з історичним розвитком суспільства та змінами соціально-культурного плану, послідовним рухом та науково-технічним прогресом, глобалізацією, ономастичний простір, повільно змінюючись, поступово розширюється за рахунок появи нових об'єктів ономастики» [2, с. 8]. Таким чином інформаційні технології, що стрімко розвиваються, утворили ще один різновид власних назв, які побутують у віртуальному просторі – *нікнейми*. Щодо цього явища також не існує єдиної думки. «Словник іншомовних слів» визначає *нікнейм* як особисте, переважно, вигадане ім'я, яким називають себе користувачі Інтернету в різноманітних місцях спілкування (чатах, форумах тощо) [13].

Дослідниця М. Чабаненко у дисертаційній роботі розширює та доповнює визначення *нікнейму*: «неофіційне власне ім'я, яке носій самостійно собі присвоює з метою сховати особисту інформацію; нікнейм є результатом креативної діяльності, його використовують у різних сферах опосередкованої молодіжної комунікації, що відбувається у письмовій формі» [22, с. 12].

Мовознавці тільки почали вивчати власні назви, що використовують люди в Інтернет-спілкуванні. Тому ще ідуть термінологічні пошуки для найменування цього явища. Деякі лінгвісти замість терміну *нікнейм* подають *ніконім*. Так, дослідниця Г. Ходоренко використовує цей термін, за допомогою його узагальнює та об'єднує усі різновиди ідентифікаторів в інтернет-мережі. Вона пише, що «*Ніконім* – це вигадане ім'я, ім'я-прізвисько (від англійського слова *nick* – прізвисько), прийняте користувачем Інтернету для організації роботи в мережі й участі в інтернет-комунікації» [21, с. 4].

Є. Сазонова у статті «Нікнейміка як нова галузь сучасної антропоніміки» пропонує термін *нетнейм* та подає таке визначення: «це слово (власна або загальна назва) або словосполучення (іноді – речення), яке використовує віртуальна мовна особистість під час інтернет-спілкування для самопрезентації та самопозиціонування» [9, с. 400]. Дослідниця вважає, що такий термін глибше розкриє та уточнить досліджуване явище. За словами Є. Сазонової, термін *нікнейм* перекладається

ся з англійської мови як «*прізвисько*», тому його не доцільно вживати щодо позначення власних назв у Глобальній мережі, тоді як *нетнейм* (з англ. «мережа + ім'я») конкретизує поняття, вказує місце його функціонування [9, с. 401].

Ми підтримаємо думку Є. Сазонової, бо, справді, слово *nickname* використовують в англійській мові на позначення прізвиська, але прізвисько людина не вибирає, а отримує від когось. Воно може виражати позитивні риси особи, але й може нести негативні конотації, вказувати на вади людини. В інтернет-мережі людина сама собі створює ім'я, тому логічно вживати термін *нетнейм* на позначення віртуального власного імені.

Синонімом до слова *нікнейм* є *віртуальне ім'я, нік, мережеве ім'я, Інтернет-псевдонім, віртуал-псевдонім, псевдовіртуалонім, прізвисько* [24]. Щодо останнього, то дійсно можна посперечатись. Віртуальне ім'я людина придумує собі сама (зважаючи на характер, зовнішність, риси характеру), а прізвисько індивідуум отримує від інших людей (вуличні прізвиська, шкільні прізвиська). Тобто, якщо прізвисько може нести у собі якісь негативні, принижувальні характеристики, то у віртуальному імені таке зустрічається край рідко (люди в основному виділяють ті риси, які їм подобаються, а не ті, що можуть якось принизити їх).

Загалом мовознавці тільки розпочинають вивчати власні назви у віртуальному просторі, термінологічні дискусії ще тривають, вчені дискутують та розробляють класифікаційні схеми і класифікації цього інноваційного явища.

У висновку можна сказати, що сучасна антропоніміка є гнучкою системою, яка активно реагує на зміни в нашому житті та, як наслідок таких реагувань, утворює нові явища у мові. Пожвавлення воєнної тематики у ЗМІ зумовило зацікавлення воєнним життям, а також найменуваннями військовослужбовців, які використовують у професійній сфері. На разі мовознавці працюють над терміном, який повно міг би охарактеризувати це явище. Нерозглянутим питанням є порівняльний аспект сучасних власних найменувань воїнів (ще одна назва *позивні*) із найменуваннями воїнів минулого століття. Перспективою для майбутніх дослідників з названої теми є вивчення взаємодії словотвірної та семантичної номінації у власних назвах військовослужбовців. Так звані віртуальні власні назви – *нікнейми / нетнейми / віртуальні антропоніми* стали ще одним інноваційним явищем, що потребує всебічного вивчення. Це порівняно нове утворення, яке з'явилося разом із поширенням Інтернет-спілкування, популяризацією віртуального життя. На разі актуальним є усталення термінології нового явища, дослідження впливу інших мов та мовних засобів (особливо англійської мови), кількісне співвідношення чужомовних та українських засобів у творенні віртуальних імен.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища шк., 1985. – 360 с.
2. Гарбовская Н. Б. Онимные и отонимные новообразования в современных масс-медийных текстах: автореф. дис. канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н. Б. Гарбовская. – Майкоп, 2006. – 21 с.
3. Кравченко Л. О. Українська ономастика. Антропоніміка: навч. посібник / Л. О. Кравченко // – Київ, 2014. – 239 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / гл.ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 683 с.
5. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. т. 2: К–П: 42 000 сл. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – 2-е вид., випр. – Київ: Аконт, 2001. – 926 с.
6. Павликівська Н. М. Українська псевдонімія ХХ століття: автореф. дис. на здобуття ступеня д-ра филол. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова» / Н. М. Павликівська. – К., 2010. – 36 с.
7. Русский язык. Энциклопедия. / гл. ред. Ф. П. Филин. – М.: Сов. энцикл., 1979. – 432 с.
8. Сазонова Є. Віртуальний нікнейм як прецедентний феномен / Є. О. Сазонова // Лінгвістика. – 2012. – № 2. – С. 264–271.
9. Сазонова Є. Нікнейміка як нова галузь сучасної антропоніміки / Є. Сазонова // Studia linguistica. – 2014. – Вип. 8. – С. 399–403. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2014_8_65.

10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К. : 2006. – 716 с.
11. Словарь военных терминов / А. М. Плехов. – М.: Воениздат, 1988. – 335 с. – URL: http://slovarionline.ru/slovar_voennyih_terminov/page/pozyivnoy.1688/
12. Словарь русского языка: в 4-х т. / ред. А. П. Евгеньева. – М.: Полиграфресурсы, 1999. – Т. 2. К–О. – 1999. – 736 с.
13. Словник іншомовних слів. – URL: <http://www.jnsn.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=12716&action=show>.
14. Словник української мови в 11 томах. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980. (Т 6.)
15. Тлумачний словник сучасної української мови : Фахова лексика : Близько 20 000 слів / уклад. Л. Г. Боярова, Г. А. Губарева, О. О. Дудка та ін.; за заг. ред. проф. В. С. Калашника. – Харків: ФОП Співак Т. К., 2009. – 464 с.
16. Тлумачний словник української мови : понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / за ред. проф. В. С. Калашника. – 2-ге вид., випр. і доп. – Харків: Прапор, 2005. – 992 с.
17. Толковый словарь русского языка: в 4 т. – Т. 3: П – Р / сост.: В. В. Виноградов, Г. О. Винокур, Б. А. Ларин; под ред. Д. Н. Ушакова. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1939. – 1424 с.
18. Торчинський М. М. Денотатно-номінативна структура антропонімікону української мови / М. М. Торчинський // Наук. пр. Кам'янець-Подільськ. нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – 2007. – Вип. 15, т. 1. – С. 146–150.
19. Торчинський М. М. Денотатно-номінативна структура псевдонімії як складник української ономастичної терміносистеми / М. М. Торчинський // Українське мовознавство. – 2010. – Вип. 40. – С. 57–63. – URL: <http://urla.ru/10000Mit>.
20. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.
21. Ходоренко Г. В. Найменування осіб у російськомовній Інтернет-комунікації: структурний і семантичний аспекти: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Г. В. Ходоренко – Дніпропетровськ, 2006. – 18 с.
22. Чабаненко М. Г. Молодежный дискурс как реализация типовой и индивидуальной языковой личности: автореф. дис. канд. филол. наук: спец. 10.02.02 «Русский язык» / М. Г. Чабаненко // Кемерово, 2007. – 21 с.
23. Шульська Н. М. Неофіційна антропонімія соціально небезпечних груп людей у кризовому медійному дискурсі. – URL: <http://www.symposium.hol.es/gallery/shulska.pdf>.
24. Электронный словарь компьютерных терминов и сокращений. – URL: http://postroika.ru/encycl/enc_r13.html
25. Яковлева А. М. Сучасний тлумачний словник української мови / Яковлева А. М., Афонська Т. М. – Харків: ТОРСИНГ ПЛЮС, 2007. – 672 с.

Л. А. Субота (м. Харків)

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Опанування науковим стилем мови іноземних студентів немовного вишу здійснюється в процесі навчання термінологічної лексики, що є одним з головних передумов розуміння навчального матеріалу за обраною спеціальністю. Практична необхідність розробки обґрунтованої методики навчання термінологічної лексики, недостатня визначеність термінологічних одиниць у сучасному дискурсі й у галузі інноваційних технологій зокрема, зумовили актуальність теми нашого дослідження. Використання інноваційних технологій у навчальному процесі потребує розробки нових методів, форм і засобів навчання таких, які б дозволили акцентувати увагу на найбільш ефективних шляхах вивчення професійно-орієнтованої термінології іноземними студентами немовних спеціальностей. Саме тому актуальним залишається пошук найбільш ефективних методів вивчення та засвоєння як загальновідомої, так і вузькоспеціальної фахової лексики. Засвоєння фахової термінологічної лексики пов'язано з майбутньою спеціальністю іноземних студентів, забезпечує на якісному рівні опрацювання текстів професійного спрямування.

Важливо, щоб іноземні студенти могли пов'язувати вивчення мови зі своєю майбутньою професійною діяльністю. Інноваційні технології відносяться до сучасних засобів навчання, що дають можливість творчого підходу до організації й управління навчальним процесом у професійній підготовці сучасного фахівця до практичної діяльності.

Водночас підкреслимо, що ефективність навчальної діяльності залежить від поєднання традиційних методів навчання та засобів навчання із сучасними ІКТ, зокрема, комп'ютерних технологій та Інтернет. Термін «інноваційні технології навчання» виник саме з появою та поширенням комп'ютерів та їх активним впровадженням в освіту. Застосування інноваційних технологій, комп'ютерної техніки та Internet у навчанні термінологічної лексики – один із способів оптимізації, що дозволяє урізноманітнювати методи викладання, підвищити активність студентів під час вивчення мови, модифікувати та коригувати навчальний процес, робити його більш цікавим і наочним. На сучасному етапі особливо злободенними є необхідність вивчення термінологічної лексики, що посідає помітне та досить важливе місце при вивченні професійно-орієнтованих текстів у вищих медичних та фармацевтичних закладах України.

Відбір лексичного мінімуму проводимо, використовуючи оригінальні тексти за фахом іноземних студентів з урахуванням когнітивного підходу до категоризації понять і специфіки когнітивних процесів суб'єктів навчання. Згідно з когнітивними методами суб'єкт навчання розглядається як активний учасник у процесі засвоєння фахової лексики, спрямованою на її практичне застосування в навчальній і професійній діяльності. У практиці професійної діяльності важливе значення відводиться використанню термінів у сфері професійної комунікації. Загалом термінологічну лексику поділяють на загальнонаукову, міжгалузеву та вузькогалузеву. Роботу з професійно-орієнтованими текстами починаємо із загальнонаукових термінів на суперординатному рівні (пов'язані з контекстом та учасниками комунікативної ситуації). На поглибленому етапі навчання переходимо до вивчення термінів з вузькоспеціальної лексики на субординатному рівні. Як приклад, розглянемо категорію «мікроорганізми»: на суперординатному рівні можна виділити загальне поняття «мікроби (бактерії)», на базовому рівні прототипом може слугувати «організм», а вже дуже специфічне поняття «прокаріоти» займе своє місце на субординатному рівні. Загальнонаукові терміни вживаються практично в усіх галузевих термінологіях (мають загальне значення у кількох галузях), а вузькоспеціальна лексика властива переважно певній галузі (вживають в одній галузі).

Лексичну роботу з термінологією розглядаємо як обов'язковий вид навчальної діяльності, як ефективний спосіб навчання наукового стилю мовлення, направлену на загальноосвітню і фахову підготовку іноземних студентів. вузькоспеціальної лексики.

Наявність комп'ютерного класу на мовних кафедрах вищої школи дозволяє викладачеві абсолютно по-новому організувати передачу, переробку та відтворення навчального матеріалу в системі навчання «викладач → інформаційні технології → студент». За допомогою відповідного апаратного та програмного забезпечення здійснюється функціонування зворотного зв'язку в навчальному процесі, застосування наочності під час навчання мови, забезпечення найбільш об'єктивного та всебічного оцінювання виконаних тестових завдань кожним студентом.

Пред'явлення навчального матеріалу з метою його засвоєння орієнтоване на поєднання групової й індивідуально-орієнтованої підготовки іноземних студентів. Застосування в навчальному процесі інтерактивних методів дозволяє направити інтелектуальний потенціал студентів на позитивний розвиток їх творчої ініціативи, надає можливість проводити нестандартні заняття на високому методичному рівні. До основних засобів інноваційного розвитку освіти відносимо: викорис-

тання мультимедійних і телекомунікаційних технологій на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням.

Мета мультимедійних освітніх програм – посилити мотивацію до навчання, викликати інтерес і бажання вчитися. Інтерактивність технологій мультимедіа передбачає безпосередній зв'язок з програмою, зокрема, автоматичне розпізнавання мови, швидкість подачі матеріалу, мультимедійні навчальні програми з інтерактивними вправами, розвиваючі інтерактивні ігри тощо. Гіпермедіасистеми зазвичай дозволяють оберігати індивідуальні налаштування користувача, зберігати значні обсяги даних, надавати інформаційну підтримку, забезпечувати швидкий доступ до світової наукової інформації.

Проникнення сучасних інформаційних технологій в освітнє середовище посилює інтелектуальні можливості іноземних студентів, сприяє підвищенню якості, ефективності, інтенсифікації навчання та спрямовані на реалізацію принципів гуманізації навчання в процесі підготовки майбутніх фахівців. Застосування комп'ютерних технологій у навчанні української/російської мови іноземних студентів здійснюється за допомогою наочних методів навчання: демонстрації, ілюстрації, відео та ін. (відомо, що аудіовізуальні матеріали краще сприймаються і легше запам'ятовуються) і для самоосвіти (у процесі освоєння професійних компетенцій розвивається здатність іноземного студента використовувати знання, вміння та навички для пошуку, обробки й використання інформації для вирішення навчальних і професійних завдань, що, своєю чергою, пришвидшує процес навчання.

Разом з тим, незважаючи на значні здобутки у впровадженні та використанні інноваційних технологій у навчальному процесі, зауважимо, що значна кількість викладачів вищої школи не має достатнього рівня володіння інноваційними технологіями, донині, на жаль, рівень комп'ютеризації системи освіти залишається низьким, недостатнє програмне забезпечення, оснащення загальноосвітніх навчальних закладів в Україні складає всього 43 % , навчальні заклади не в змозі освоїти повною мірою сіткові інформаційні технології, позаяк стрімкий розвиток інформаційних технологій випереджає темпи впровадження інноваційних методик у процес навчання вивчення мови.

Не зважаючи на визначені проблеми, розглядаючи проблему використання інноваційних технологій в освітньому процесі, варто зазначити той факт, що на державному рівні почали робитись певні кроки з впровадження інноваційних технологій навчання у вищі учбові заклади, що подає надію.

И. П. Суума (г. Днепр)

РЕСПОНСИВНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СИСТЕМЕ ИНФОРМИРОВАНИЯ

Респонсивные предложения в вопросно-ответной системе – это самый естественный и наиболее характерный, условно говоря, функциональный ареал для соответствующих конструкторов. Но и в других системах коммуникации (волеизъявление – реакция; информирование – реакция) респонсивы функционируют достаточно часто и нередко оказываются столь же лингвистически значимыми, а также столь же структурно и функционально разнообразными, так как три основных коммуникативных типа предложений могут быть свободно трансформированы друг в друга на формальном уровне с практически абсолютным соответствием их плана выражения. Так, меняя только форму синтаксического предиката, практически одним и тем же набором лексем можно выразить как различную интенцию, так и вербальную на нее реакцию подобно тому, как это имеет место в полной парадигме простого предложения [1; 2]. Например, повествовательное – *The guard is sleeping (was sleeping, will be sleeping)*; вопросительное – *Is the guard*

sleeping? (was sleeping, will be sleeping); побудительное – *Sleep, the guard!* Или еще в более простом варианте: *He said where have you been*; вопросительное – *Where have you been?*; побудительное – *Tell me, where have you been!* В реальной коммуникации дело, правда, обстоит несколько сложнее.

Интенция воплощается в какую-то конкретную словесную конструкцию (это может быть одно слово, целое предложение и т.п.), и реакция участника коммуникации возникает не на интенцию, которая может быть скрытой, а на соответствующую словесную конструкцию. Эта реакция может быть вербальной и невербальной (физической) и, в зависимости от характера интенции, та или иная может быть доминирующей. Степень обязательности / факультативности вербальной реакции связана уже не столько с собственно интенцией, сколько с представляющей ее словесной конструкцией (вопросительным, побудительным, повествовательным предложениями).

В системе вопрос-ответ такая реакция чаще всего обязательна. На заданный вопрос нужно что-то ответить, если человек не реагирует на вопрос, игнорирует его, это уже не норма коммуникации. Можно, конечно, пожать плечами, но это невербальная реакция. Респонсив обязателен, необходим.

Что касается интенции, которая воплощается в повествовательном предложении – то она зачастую не требует вербальной реакции: *It is cold today* – физическая реакция – молча одел пальто или не отреагировал, вербальной может не быть. Все-же, словесная реакция иногда имеет место, независимо от того осуществлена или не осуществлена физическая: *It is cold today – I know/ I am aware of the weather forecast for today / Thank you/ Why do you tell me about it?* и т. д. Никаких существенных мотивов для вербальной реакции при такой интенции нет. Система коммуникации, как правило, исчерпывается вербальным поведением одного участника диалога, сокращается до одного компонента.

Клишированный респонсив также чаще всего представлен в системе информирования. Такого рода респонсив не предоставляет спрашивающему какой-либо информации, но используются для продолжения диалога и для выражения отношения отвечающего как к предмету разговора, так и к самому спрашивающему. Клише-респонсивы характеризуются тем, что их легко и не задумываясь можно воспроизвести, объединить с другими коммуникативными единицами.

Клишированные элементы диалога являются языковыми формулами, которые облегчают процесс коммуникации, и, кроме этого, легко воспроизводятся в определенных обстоятельствах и контекстах. Респонсивные предложения, представленные клише, имеют значительную функциональную нагрузку: указанные коммуникативные единицы используются практически во всех сферах человеческой деятельности. Клишированные респонсивные предложения представляют интерес и в плане их структурной и лексической организации. Клише-респонсивы, как правило, это краткие фразы, включающие в себя как лексический материал самого вопроса/повеления/высказывания (*Nice to meet you! – Nice to meet you too!*), так и новый лексический материал (*Excuse my disturbing you. – No need to be sorry! That's all right*).

Респонсивные предложения, которые можно назвать клишированными, могут выражать согласие отвечающего: *There are many reasons for...; There is no doubt about it that... I am of the same opinion; etc*, несогласие: *There is more to it than that; The problem is that... etc*.

Например, если мы знаем, что какая-то фраза может вызвать неоднозначную реакцию, и если реакция представлена клишированной фразой, то эта конструкция часто дополняется еще какими-то сведениями, выражающими отношение говорящего к предмету разговора, его эмоциональное состояние и т. д.: *This football team will win 100 percent! – I don't think so!; I am of a different*

opinion (клишированный респонсив); – *I don't think so, they were defeated too many times this year!; I am of different opinion because their rivals are trained better* (дополненный клишированный респонсив).

ЛИТЕРАТУРА

1. Меньшиков И. И. Коммуникативное задание высказывания как нереализованная синтаксическая категория / И. И. Меньшиков // Філологічні науки: зб. наук. праць ст-тів та викладачів фак-ту укр. й інозем. філології та мистецтвознавства ДНУ ім. Олеся Гончара / упоряд. О. І. Панченко. – Дн., 2015. – Ч. 1. – С. 288–289.
2. Меньшиков И. И. Типология респонсивных предложений в современном русском языке / И. И. Меньшиков // Избр. труды по лингвистике. – Дн.: Нова ідеологія, 2012. – С. 85–100.
3. Суима И. П. Responsive sentences out of the question-answer system / И. П. Суима // Вісник Дніпропетров. ун-ту. Сер.: Мовознавство. – 2015. – Вип. 21 (1). – С. 82–86.

Я. О. Сулейманова (м. Миколаїв)

МІСЦЕ ПРИСЛІВ'ІВ У ЛІНГВІСТИЦІ

Прислів'я слугують об'єктом досліджень у різних лінгвістичних галузях: фразеології, фольклористиці, когнітивній лінгвістиці, лінгвокультурології, теорії дискурсу тощо. Проте проблема дефініції та визначення статусу фольклорних афоризмів у мовознавстві досі залишається невирішеною. До з'ясування цього питання зверталися різні лінгвісти, зокрема В. П. Жуков, В. М. Мокієнко, Н. М. Семененко, З. К. Тарланов, В. М. Телія та ін. Ситуація ускладнюється, насамперед, специфікою прислів'їв як мовних одиниць. З одного боку, народні вислови зараховують до складу фразеології, оскільки їм властиві такі характерні риси фразеологізмів, як *відтворюваність, стійкість та зв'язаність значення* (або *ідіоматичність*). Проте з іншого – вони еквівалентні реченню у синтаксичному аспекті й можуть функціонувати як вільне сполучення слів. Крім того, існує певний шар прислів'їв, які використовуються у прямому значенні і мають форму очевидної істини (наприклад, *вогонь – біда, і вода – біда, а без вогню і без води – ще більша біда; вогонь – більший ворог, ніж вода*).

Спільні риси між прислів'ями та фразеологізмами дають підставу дослідникам (Є. М. Верещагін, В. В. Виноградов, В. Г. Костомаров, А. В. Кунін) розглядати перші у складі фразеології. У традиційному розумінні фразеологізм (фразеологічна одиниця, фразема) сприймається як «загальне позначення лексично неподільних стійких словосполучень, що характеризуються семантичною та інтонаційною єдністю» і «не конструюються у мовленні, а відтворюються у ньому з властивим їм цілісним змістом» [4, с. 516]. Прислів'я також відтворюються у мовленні у сформованому вигляді, вилучаються з пам'яті носія мови, а не створюються спонтанно у процесі комунікації. До того ж, компоненти у складі прислів'їв залишаються незмінними, хоча певна варіативність допустима, як і у випадку з фразеологізмами. Важливим атрибутом прислів'їв є образність, яка притаманна і фразеологізмам, хоча має для них необов'язковий характер. Як і фразеологізми, прислів'я можуть вступати в синонімічні й антонімічні відносини. Однак принциповою різницею, на думку деяких мовознавців (Є. М. Верещагіна, В. В. Виноградова, В. Г. Костомарова, В. П. Жукова), між цими двома одиницями є синтаксична будова. Якщо фразеологізм становить собою стійке словосполучення, то прислів'я – речення-судження. Серед традиційних поглядів на розрізнення фразеологізмів та прислів'їв вирізняється концепція М. М. Шанського, який використовує термін *фразеологічний зворот* як родове до сукупності фразеологізмів, крилатих висловів та прислів'їв. Дослідник розрізняє дві групи фразеологізмів-речень: *номінативні*, що називають будь-яке явище дійсності (*кіт наплакав, руки не доходять*), та *комунікативні*, які передають ціле повідомлення (*голод – не тітка, щасливі годин не*

помічають) [7, с. 81–82]. Як бачимо, у першу групу входять предикативні словосполучення (поєднання підмета й присудка), а у другу групу об'єднані як книжні, так і народні афоризми (прислів'я).

У семантичному аспекті, як зазначає В. М. Телія, особливість прислів'їв полягає у тому, що їх значення «зв'язаність» (у контрасті з «вільним» значенням) не підпорядковується внутрішнім закономірностям мови, а є наслідком умов жанру – їх притчовим характером. Відтворюваність їх у мовленні має вигляд «цитати», оскільки прислів'я мають форму народного судження про цінності [6, с. 73]. Крім того, якщо фразеологізми характеризуються спрямованістю на об'єкт, то прислів'я апелюють до ситуацій, які демонструють не конкретні об'єкти, а відношення між ними.

Інші дослідники (Н. Н. Амосова, А. М. Бабкін, В. П. Жуков) об'єктом фразеології вважають виключно фразеологізми, розглядаючи прислів'я окремо. У якості основного аргументу на користь цієї теорії мовознавці звертають увагу на те, що в основі прислів'їв міститься судження, а не поняття, як у фразеологічних одиницях. Крім того, прислів'ям властива семантична двоплановість (пряме та переносне значення), у той час як фразеологізми використовуються виключно у переносному значенні (див. [1, с. 13-14; 3, с. 241–242]). З цієї причини фольклорні афоризми (прислів'я) розглядаються окремо від фразеологічних одиниць. Проте слід зазначити, що семантична одноплановість фразеологізмів (тобто вживання лише у переносному значенні) – дискусійне питання. Як зазначають Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров, сполучення слів «засукавши рукава» може сприйматися як в переносному («старанно»), так і в прямому значенні («Засукавши рукава, Аксінья протирала вікна, мила підлогу») [2, с. 177]. Словосполучення з прямим значенням вважається генетичним прототипом фразеологізму. Прислів'ям також властивий генетичний прототип – певна ситуація народно-побутового характеру.

Спільні риси є у прислів'їв і з книжними афоризмами (крилатими висловами). Обидва різновиди висловлень характеризуються приналежністю до малого жанру, який характеризується невеликим обсягом тексту, та вживаються в комунікації як цілісні одиниці, які співвідносні з окремими тематичними ситуаціями. Крім того як фольклорні, так і книжні афоризми характеризуються здатністю виражати певний еталон або ідеал, а також існують у формі аксіоми. Різниця між ними полягає в авторстві: прислів'ям властиве народне походження, у той час як афоризми своїм виникненням завдячують конкретній особі.

Отже, прислів'ям, крилатим висловам та фразеологізмам, за словами Г. Л. Перм'якова, властиві такі інтегральні риси: вони становлять собою кліше (тобто характеризуються масовою відтворюваністю – реалізацією у мовленні у вигляді готових одиниць), мають образно-мотивовану основу (хоча необов'язково – для фразеологізмів), можуть вступати в синонімічні, антонімічні й омонімічні зв'язки, характеризуються функціональною подібністю (кумулятивна функція) [2, с. 189]. В основі диференціації прислів'їв та фразеологізмів міститься семантичний та структурно-синтаксичний критерій. Останній, щоправда, можна вважати незначним, з огляду на те, що деякі фразеологізми за синтаксичною будовою є предикативними словосполученнями, які, у свою чергу, одними дослідниками вважаються нерозповсюдженими простими реченнями, іншими – словосполученнями.

Більш доцільним було б розрізнення двох видів висловлень за синтаксичною функцією: фразеологізм може бути компонентом речення, в якому сприймається у всій своїй неподільності і виконує функцію одного члена речення. Прислів'я містить у своєму складі компоненти з різними синтаксичними функціями і може бути складовою частиною одиниці більшого обсягу – тексту. Більш ґрунтовним можна вважати семантичний критерій, оскільки він враховує об'єкт номінації (прислів'я позначають ситуацію, фразеологізми – поняття).

Щодо крилатих виразів, то, порівняно з колективним характером прислів'їв, вони є результатом індивідуальної творчості.

Отже, прислів'я, на наш погляд, є унікальним явищем фразеологічного фонду мови і визначаються як міні-тексти фольклорного походження, що семантично співвідносні із оцінним судженням, яке узагальнює результат переосмислення певної ситуації. Однак своєрідність фольклорних афоризмів є недостатньою підставою для виокремлення цих мовних одиниць з царини фразеології. Навпаки, спільні з фразеологізмами риси прислів'їв – стійкість (постійність лексичного складу з незначною можливістю варіації), відтворюваність (реалізація у мовленні у вигляді готових одиниць – кліше), ідіоматичність (незначна можливість зміни компонентного складу, слабкість структурно-семантичного зв'язку між словами-компонентами) – свідчать на користь того, що вони мають розглядатися як складова частина фразеологічного фонду мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология и паремиология: учеб. пособие / Н. Ф. Алефиренко, Н. Н. Семененко. – М.: Флинта : Наука, 2009. – 344 с.
2. Верещагин Е. М. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М.: Индрик, 2005. – 1040 с.
3. Иванова С. В. Лингвокультурология и лингвокогнитология: сопряжение парадигм / С. В. Иванова. – Уфа: РИО БашГУ, 2004. – 152 с.
4. Матвеева Т. В. Полный словарь лингвистических терминов / Т. В. Матвеева. – Ростов н/Д.: Феникс, 2010. – 562 с.
5. Семененко Н. М. Проблемы лингвистического статуса пословиц и поговорок / Н. М. Семененко // Лингвистические и методические основы филологической подготовки учителя-словесника: матер. междунар. науч.-метод. конф.: в 2 т. / БелГУ, Старооскол. фил.; под ред.: И. Б. Игнатовой, Л. Н. Разинковой, Н. Н. Семененко. – Старый Оскол, 2005. – Т. 1. – С. 201–208.
6. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
7. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский. – СПб.: Специальная лит-ра, 1996. – 192 с.

В. Сяо (г. Киев)

ЧАСТОТНЫЕ ТИПЫ МЕТАФОР В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Метафорическая картина мира того или иного народа, отражающая особенности коллективного образного мышления, имеет определенный этноспецифический характер. Кроме того, на каждом этапе развития общества могут преобладать разные типы метафор, что обусловлено социальными изменениями и культурными ценностями в данный исторический период. Так, в лингвистических исследованиях, посвященных изучению метафорики политического дискурса (А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов, А. П. Чудинов и др.), отмечается, что для русского политического сознания до начала XX в. был характерен органистический способ мышления, который позднее был «заметно потеснен механистическим, рациональным способом метафорического осмысления политической реальности» [1, с. 190]. В конце прошлого столетия доминировали метафоры с концептуальными векторами агрессии, отклонения от естественного порядка вещей, неправдоподобия происходящего [6, с. 225]. В начале XXI в. «наблюдается, с одной стороны, меньшая частотность столь активных в предшествующее десятилетие милитарных, криминальных и морбиальных образов, а с другой – значительная активизация метафор, восходящих к сфере природы» [5, с. 225].

Метафоризация, результаты которой фиксируются в языке (словарях), осуществляется не хаотично, а подчиняясь определенным объективным факторам. Материал для создания новых метафор черпается из идеографических областей, обладающих общей для данного народа значимостью и популярностью на конкретном этапе его эволюции [3, с. 58]. Изучение регулярности пополнения конкретных денотативно-понятийных сфер за счет новых метафорических наименований способствовало установлению целого ряда сфер-источников метафоризации (Е. А. Некрасова, Н. А. Кожевникова, Н. А. Кузьмина, В. В. Образцова, Г. Н. Скляревская, О. Н. Лагута и др.).

В лингвометафорологических исследованиях XXI в. появились разные типологии метафор (А. П. Чудинов, 2001, 2003; Т. С. Вершинина, 2002; М. Б. Шинкаренкова, 2005; Н. М. Чудакова, 2005; Е. Б. Рябых, 2006; Ю. В. Кравцова, 2014), разработанные по идеографическому (понятийно-тематическому) принципу на материале политического и художественного дискурсов.

Наиболее полно представлены типологии метафор в монографиях А. П. Чудинова [6] и Ю. В. Кравцовой [3]. Первая из них включает антропоморфные (физиологические, морбиальные, сексуальные, метафоры родства), социоморфные (криминальные, милитарные, театральные, метафоры игры и спорта), зооморфные, фитоморфные и артефактные (метафоры дома, механизма) метафоры с соответствующей фреймово-слотовой структурой; вторая – антропоморфные, социоморфные, зооморфные, фитоморфные, абиотические, артефактные и хрономорфные метафоры, в составе которых выделены разновидности по их принадлежности к каким-либо денотативно-понятийным сферам и субсферам. Данные типологии лежат в основе нашей типологизации метафорических номинаций современного русского языка.

На основе анализа корпуса метафорических номинаций, выявленных в «Толковом словаре русского языка» С. И. Ожегова и Н. Ю. Шведовой [4] и «Большом толковом словаре русского языка» под ред. С. А. Кузнецова [2], описаны наиболее частотные типы метафор в современном русском языке:

1. Антропоморфные (мегасфера «Человек»):

1) соматические (сфера «части тела»): *колени, лик, лицо, плечо, подошва, пуп, ребро, рот, рука* и др.; 2) речевые (сфера «голос / речь»): *безмолвный, говорить, голос, крик, крикливый, лепет, лепетать, молчать, шепот, шептать* и др.; 3) агентивные (сфера «физические действия»): *беготня, бежать, бродить, бросить, переступить, перешагнуть, пойти, прибежать, пройти, прыгать, разбежаться* и др.; 4) физиологические (сфера «физиологические процессы»): *вырасти, глотать, дышать, есть, жить, зародиться, ожить, переварить, пережевывать, породить, потуги, прислушаться, проснуться, пыхтеть, родить, чихать* и др.; 5) морбиальные (сфера «болезни»): *безумный, близорукий, болезненный, болеть, бредить, воспалиться, вслепую, глухой, дальнзоркий, заразить(ся), истерия, кретинизм, лихорадить, нездоровый, немой, парализовать, переболеть, помешаться, припадок, психоз, рана* и др.

2. Социоморфные (мегасфера «Социум»):

1) метафоры родства (сфера «семья, род»): *дедовский, детище, детский, дитя, дочь, клан, мать, матушка, мать, отец, первенец, поколение, потомство, ребячий, семья* и др.; 2) метафоры профессии (сфера «лицо по профессии, роду занятий»): *актер, гастролер, дипломат, запевала, комедиант, комик, лицедей, нянька, паяц, певец, пират, поэт, работяга, ремесленник* и др.; 3) музыкальные (сфера «музыка»): *аккорд, гамма, дисгармония, диссонанс, лейтмотив, мажор, минор, музыка, оперетта, подыграть, прелюдия, ритм, ритмичный* и др.; 4) литературные (сфера «литература»): *антитеза, беллетристика, драма, драматизм, жанр, идиллия, комедия, комедийный, легенда, летопись, лирика, мелодрама, поэма, притча, проза, рефрен, риторика* и др.;

5) милитарные (сфера «военные действия»): *агрессия, агрессивный, атака, баталия, бомбардировать, воевать, война, вылазка, драться, завоевать, капитуляция, маневр, маневрировать, обстрел, окопаться, осадить, отвоевать, плацдарм, плен, победить, прицелиться* и др.

3. Зооморфные (мегасфера «Животный мир»):

1) анималистские (сфера «виды животных»): *байбак, бирюк, животное, зверь, ишак, кит, кобыла, кот, лиса, медведь, морж, обезьяна, овца, осел, петух, пес, поросенок; ворона, жаворонок, клуша, орел, пугалица, попугай, пташка, птенец, ястреб* и др.; 2) поведенческие (сфера «физические действия животных»): *верещать, вилять, ворковать, впорхнуть, вылизать, выть, выцарапать, гавкать, галопировать, гоготать, (за)грызть, (за)клевать, зудеть, каркать, кудхатать, (об)лаять, мурлыкать, мычать, облаять, порхать, раскудахтаться, щебетать* и др.

4. Абиотические (мегасфера «Неорганический мир»):

1) физические (сфера «физические явления»): *луч, ореол, (от)блеск, про-блеск, просвет; возгореться, (вс)кипеть, вспыхнуть, гаснуть, гореть, горячий, жаркий, зажечься, искра, огонь, огненный, пламя, пламенный, пожар, полыхать, пылать, разгореться, раскалиться, таять, теплиться, тухнуть* и др.; 2) водные (сфера «водные объекты»): *вода, болото, море, океан, омут, пучина; брызнуть, волна, канал, каскад, лить(ся), поток, прилив, разлив, разливаться, растечься, русло, ручей, струя, струиться, течь, хлынуть* и др.

5. Артефактные (мегасфера «Артефакт»):

1) domestic (сфера «дом, здание»): *арена, гарем, заком, келья, кладовая, кухня, ниша, окно, подвал, порог, потолок, развалина; зеркало, ковер, колыбель, полог, постель, ширма* и др.; 2) метафоры одежды (сфера «одежда»): *перчатка, пояс, пуговка, рубашка, юбка; венец, колпак, шапка; дерюга, канва, канитель, клубок, кружево, лента, лоскут, мишура, нитка, нить, полотно, ткань* и др.; 3) метафоры знаков, оттисков (сфера «знаковые системы»): *азбука, буква, запятая, кавычки, клеймо, клише, копия, линия, минус, ноль, нота, оттиск, отпечаток, печать, плюс, точка, трафарет, штамп* и др.

Таким образом, качественный и количественный анализ русских метафор, выявленных в современных толковых словарях, свидетельствует о том, что наиболее частотными являются антропоморфные (соматические, речевые, агентивные), социоморфные (метафоры родства, профессии, музыкальные, литературные, милитарные), зооморфные (анималистские, поведенческие), абиотические (физические, водные) и артефактные (domestic, метафоры одежды, знаков) метафоры, что отражает специфику образно-метафорического мышления носителей русского языка на данном этапе его развития.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баранов А. Н. Очерк когнитивной теории метафоры // Баранов А. Н. Русская политическая метафора (материалы к словарю) / А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов. – М., 1991. – С. 184–193.
2. Большой толковый словарь русского языка / под ред. С. А. Кузнецова. – М.: Норинт, 2000. – 1536 с.
3. Кравцова Ю. В. Метафорическое моделирование мира в художественном тексте : семантико-когнитивный анализ / Ю. В. Кравцова. – К.: Изд-во НПУ им. М. П. Драгоманова, 2014. – 320 с.
4. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
5. Чудакова Н. М. Концептуальная область «Неживая природа» как источник метафорической экспансии в дискурсе российских средств массовой информации (2000–2004 гг.): автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н. М. Чудакова. – Екатеринбург, 2005. – 24 с.
6. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале : когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000) / А. П. Чудинов. – Екатеринбург: Изд-во УрГПУ, 2001. – 238 с.

ОБРАЗНА ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ ЯК КОНСТРУКТИВНИЙ ЕЛЕМЕНТ МОВНО-СТИЛІСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

Опрацювання вторинної номінації як конструктивного елемента мовно-стилістичної організації газетної публіцистики розпочалося з кінця 60-х років ХХ ст. і здійснювалося паралельно з розглядом проблем лексичної та стилістичної семантики (Д. Х. Баранник, В. Г. Костомаров, М. М. Пилинський, О. Д. Пономарів, С. Я. Єрмоленко, О. О. Тараненко, О. А. Стишов) чи на вузькому фактичному матеріалі (Н. І. Базарська, М. М. Кохтев, О. І. Сербенська, Н. М. Сологуб). Помітно активізувалися дослідження мови засобів масової інформації в 90-х роках ХХ ст.

Однак комунікативно-стилістичні параметри вторинної номінації (далі ВН) в газетному тексті не були предметом опису в сучасному мовностилістичному контексті. Важливість і потреба такого розгляду продиктована активністю функціонування ВН у газетно-журнальній публіцистиці (далі ГЖП).

Ідея конструктивного принципу газетної мови не заперечує, а, навпаки, передбачає наявність у мові газети моменту *оцінності* мовних засобів. Таке узагальнення обґрунтовується тим, що в мовних знаках знаходять свою об'єктивацію не лише результати членування і пізнання світу, але й прагнення людини схарактеризувати позначуване, передати відомості про цінності явища, а не лише про його сутнісні властивості.

У результаті комунікативної діяльності номінативна чи номінативно-характеристична одиниці закріплюються за певним класом однорідних явищ, не лише виокремлюючи їх серед інших денотатів, а й даючи їм класифікаційної віднесеності за їх особливостями. Поступово в мікроконтекстах формуються складені найменування, в яких зливаються кілька відношень найменування в одне. Таким чином, прагматичні інтенції приводять до виникнення аксіологічно маркованого позначення.

Оцінка супроводжується порівнянням. Але тут слід враховувати таку діалектичну залежність, що не кожне порівняння є оцінка. Складене емоційно-оцінне перенайменування формується на базі «стягнення елементів конструйованої предикативної структури з предикатом. Напр.: *голос співачки – це золото* → *золотий голос* і под.

Комунікативно-стилістичне забарвлення програмує властивості таких емоційно-оцінних сполук, їх експресивну маркованість, семантичний обсяг експресивної варіативності. Як зауважує С. Я. Єрмоленко, «уникаючи ускладнених *метафоричних образів*, якими послуговуються автори художніх текстів, журналісти часто вдаються до обігрування *фразеологізмів*...» [2, с. 308]. Тут можна додати, що для ГЖП характерне й оперування клішованими ВН- *перифразами*, в яких закріплюється соціально сприйняте описово-переносне уявлення про денотат. Динаміка ж емоційно-експресивних прийомів створення публіцистичності в ГЖП «зумовлена зміною соціальних та естетичних оцінок засобів сучасної літературної мови, які несуть у собі високу позитивну або знижену оцінку» [2, с. 307]. О. М. Вольф підкреслювала, що «оцінні стереотипи охоплюють ... як внутрішні властивості предметів, що утворюють стандартні набори ознак, так і стереотипні уявлення про місце об'єкта в ціннісній картині світу, іншими словами, спираються на об'єктивні та суб'єктивні чинники оцінки» [1, с. 60–61].

Саме життєвий досвід носіїв мови, загальне узуальне уявлення всього колективу мовців дають можливість відтворити *наочно-картинний образ*, що транспонують метафоричні, фразеологічні, перифрастичні звороти, конотовані аббревіатури.

Основна комунікативно-стильова установка в ГЖП пов'язана з тим, щоб номінативно-характеристичні одиниці виражали емоційне ставлення журналіста до предмета висловлювання і викликали у читача адекватну емоційну реакцію на основі актуалізації знань, що зберігаються у пам'яті людини у формі чуттєвого відображення. Нагадаємо, що О. О. Потебня свого часу відзначав, що наш словесний сигнал начебто збуджує чийсь думки, провокує їх. «Розуміння полягає не в перенесенні змісту із однієї голови в іншу, а лише в тому, що завдяки подібній будові людської думки який-небудь знак, слово, зображення, музикальний звук, служать засобом перетворення іншого самостійного змісту, що знаходиться в думках того, хто розуміє» [3, с. 137].

Отже, *образні ВН* – це, по перше, складені номінативно-характеристичні знаки, внутрішня форма яких зберігає колективний досвід чуттєвого уявлення про елемент дійсності з різним ступенем виразності; по-друге, це мовні одиниці з експлікованим виражально-зображальним ефектом, сформованим на основі переносного значення слова, що спричиняється до виникнення метафоричних, метонімічних тощо асоціацій.

Одним словом, *образні ВН* у ГЖП – складені номінативні одиниці в їх тропеїчній та емоційно-експресивній функції. Кожна із виокремлених форм образної ВН має свої структурно-семантичні та функціональні комунікативні параметри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
3. Потебня А. Мысль и язык // Потебня А. А. Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – С. 17–200.

Т. В. Тукова (г. Полтава)

ЭХО ТЕХНОГЕННОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКЕ

В научном мире сегодняшнего дня упрочивается мнение о переходе общества и биосферы на новую техногенную социоприродную ступень развития, когда техногенный социум и его техносфера становятся направляющей системой развития жизни [1]. Современные исследователи отмечают «несоответствие между новыми научно-техническими достижениями ... и традиционными, относительно консервативными формами мировоззрения» [6]. Эволюция когнитивного пространства человека сопряжена с новыми формами презентации действительности в современном языке. В настоящем изыскании ставится *цель* – показать новые для современного языка последних десятилетий миксовые формы манифестации информации о мире, обусловленные социально-техногенным вектором социоприродных трансформаций.

Отмечаемая исследователями карнавализация языка проистекает из резко изменившегося бытия современного человека, ибо «в зеркале языка отражается и сам человек, его образ жизни, его поведение, его взаимоотношения с другими людьми, система ценностей, культура» [8, с. 348]. Понятие гибридизации становится трансдисциплинарным феноменом. Активные интегративные процессы в производственной сфере, культуре, науке, технике, быте становятся экстралингвистическими факторами, детерминирующими необходимость в новых языковых знаках для их обозначения. Когнитивная способность человека осуществлять межкатегориальные переходы, смешивать категории, мыслить диффузными множествами становится основой для интегративных процессов на уровне ментальных структур [3, с. 31], обуславливающих изменения в ассоциативно-

вербальной сети современника [4]. Сегодня дискурс знаменуется номинациями, демонстрирующими результаты кодового смещения при графическом оформлении текста: микс шрифтов, алфавитов (латиницы и кириллицы), прописных и строчных букв, цифровых обозначений, разнообразных диакритических знаков, не алфавитных символов (*VIP'ы, топ-20, сезон`2016-2017, по4та, Мур@ками, «#Всё исправить!?!», ди\$конт, Глюк:)за*). Такие новообразования получают названия слов-вкладышей, слов-матрёшек, гибридов, кентавров, визуальных неологизмов и проч. Совмещение кодов, как отмечают исследователи, – явление в русской графике и морфологии новое, многоплановое и ждущее своего изучения [2]. См. в текстах: *Меладзе и Джанабаева на премьере фильма «#Всё исправить!?!» (mail.ru), В выслугу лет зачисляется служба в армии, время обучения в гражданских вузах (из расчёта один год обучения = полгода выслуги) (Сегодня), Будут транслировать новостные передачи в режиме как минимум 5D (Труд)*.

Языковая игра постсоветского периода отражает смену психоэмоциональных акцентов в обществе, детерминированных экстралингвистическими факторами – кардинальными социальными и политическими преобразованиями конца XX – начала XXI столетий, когда «все сферы общественной жизни людей подстраиваются под ускоренные ритмы функционирования техносферы» [1]. Конденсация информации при минимуме графических средств в подобных наименованиях репрезентирует действие принципа экономии языковых средств как явления интралингвистического порядка. В письменную форму языка давно стали активно внедряться дефисные написания, отражающие укоренение в сознании пишущих/говорящих возможности подобной презентации компрессии: *Уже отменены поезда «Киев-Новомосковск», «Николаев-Львов» (Сегодня); Бой-реванш Тайсон Фьюри – Владимир Кличко отложен до октября (mail.ru); Там Т-образный стол (Бульвар Гордона); 25 женщин-пилотов освоили фронтовой истребитель Як-1 (Тайны прошлого) и проч.* Логичным продолжением этого процесса стало вхождение латиницы в написания такого рода: *Известен его механизм: оно воздействует на TOR-сигнальный путь, регулирующий разные процессы (Аргументы недели), «Теперь модно использовать светодиоды, или LED-лампы», – рассказывает PR-менеджер компании (Сегодня) и т. п.* Всё шире стали использоваться сленги из технической, канцелярской и деловой сферы: *Украина предлагает обменять 400 сторонников ЛДНР (news.mail.ru), Из Киева до Новоалексеевки можно доехать поездом 11/12 (Сегодня), По разным данным. Украинские военные в настоящее время располагают 34 зенитными ракетными комплексами С-300В-1/ПС (Аргументы недели), В последний раз «Днепр» начинал евросезон домашним поединком семь лет назад – в квалификации ЛЕ-2007/08 (Сегодня), Чемпионат Украины 2014/15 пройдёт по двухступенчатой схеме (Аргументы недели).* Как видим, в общем употреблении наблюдается экспансия числительных, аграмматичность которых в таких номинациях становится предметом специальных изысканий [5; 7; 9]. Меняется характер синтаксической связи – от согласованного определения к примыканию, позволяющему избегать неточностей в восприятии передаваемой информации. Истоки всё более распространяющегося в нейтральном дискурсе использования числительных находим в терминологических и номенклатурных именах военной и технической сфер деятельности человека: *«Малайзийский лайнер В777 был сбит ракетой зенитного комплекса «Бук- М1» (Аргументы недели), Теперь, по данным консалтинговой группы «А-95», литр обычного бензина А-95 стоит 15,39-15-46 грн (Сегодня), На высоте 3 километра обнаружена группа самолётов: один немецкий Ю-88, один наш ЛаГГ-3 (Тайны прошлого) и проч.* Подтверждением всё более распространяющейся стилистической диффузии становится использование подобных номинаций в различных сферах деятельности современного человека: *Украина требует закрыть «Северный поток-2» (mail.ru), Я уже семь лет занималась хоккеем в харьковской*

команде «Дружба-78» (Сегодня), На продажу выставили одну из достопримечательностей столицы Великобритании – 40-этажный лондонский небоскрёб Мэри-Экс30, больше известный как «Огурец» (Сегодня), В начале 1980-го начались испытания восьмиместного экраноплана «Волга-2». Алексеев мечтал к Олимпиаде-80 прийти на новой машине в Москву (Публика), Играла антрепризные спектакли в театре Вахтангова, в Театральном агентстве «Арт-партнёр ХХ1» (Аргументы недели), Вена, подписание Договора ОСВ-2 (Бульвар Гордона), На последней выставке М1Р1М-2014 премия за лучший жилой проект была присуждена сингапурскому проекту (Труд), Поступление-2014: топ популярных вузов (Сегодня), Деньги получены не только каналом ТВ-6 (Аргументы недели), Рада приняла закон об амнистии-2016 с правками Порошенко (mail.ru), Победитель «Евровидения-2008» не исключает варианта, что может всецело посвятить себя кинематографу (Сегодня), Режисёр Александр Кириенко («Свои дети», «Королева бензоколонки -2») (Сегодня) и др.

Степень экономии постоянно возрастает: от сложносокращённых слов слового и буквенного типа до миксовых номинаций, свёрнутых до одной буквы или цифры. Усиление семантической компрессии переходит на иной уровень. Возникает проблема лингвистической квалификации номинаций типа *е-декларация* (электронная декларация), *Л-ДНР* (Луганская Народная Республика и Донецкая Народная Республика), *G7* (объединение 7 ведущих стран мира) и др. См. в текстах: *В ООН удивлены задержкой е-декларирования в Украине* (news.mail.ru), *Топ-15 премьер осени: пингвины и Дракула* (Сегодня), *4G-связь: в Украине начнутся бои без правил* (news.mail.ru), *Лидеры G7 разошлись во взглядах на угрозы мировой экономике* (news.mail.ru) и др.

В современном дискурсе фиксируются вариативные способы оформления подобных именовании. Например, *Большая двадцатка* (также *G20* или *G-20*, Группа двадцати; официально – англ. The Group of Twenty, major advanced and emerging economies) – клуб правительств и глав центральных банков 20 государств с наиболее развитой и развивающейся экономикой. Для сравнения – *Группа семи* (англ. Group of Seven, *G7*) – международный клуб, объединяющий Великобританию, Германию, Италию, Канаду, США, Францию и Японию. При различии языкового оформления находим общую лите́ру *G*, начинающую слово *Group* (*группа*) и *Great* (*большая*), на новом уровне манифестирующую возможности синкретичности в языке.

Техногенная социоприродная глобализация находит отражение во всех языках мира. Ср. в украинском: *Україна піднялася на 25 позицій у світовому рейтингу е-врядування* (news.mail.ru). Или, к примеру, в испанском языке зафиксированно оформление грамматической формы множественного числа для презентации плюральной семантики для обоих родов *amigo* (м.р.) и *amiga* (ж.р.) – *amig@s*. Очевидно, такая форма стала возможна под влиянием усиливающейся тенденции к формам унисекс во всех сферах жизни. Налицо всплеск креативности сознания современников во всём мире как отражение техногенной модернизации социального организма.

Наблюдаемые номинации напоминают полуискусственные трансгенные продукты, появляющиеся в различных сферах обитания современного человека, подтверждая наблюдения об увеличении объема и роли искусственной среды обитания людей [1]. Фиксируемые факты речевого и языкового порядка показательны для наблюдений над эволюционными процессами сегодняшнего дня, они демонстрируют как «в развивающийся социальный геном уже глобального во многом техногенного общества с различной скоростью встраивается остальной мир» [1].

ЛИТЕРАТУРА

1. Дергачева Е. А. Техногенность в глобализации социума и биосферы / Е. А. Дергачева. – URL: <http://psibook.com/philosophy/tehnogennost-v-globalizatsii-sotsiuma-i-biosfery.html>.
2. Зыкова Е. Н. Англо-русские гибридные образования как один из способов пополнения лексического состава русского языка / Е. Н. Зыкова // Современная филология: матер. IV междунар. науч. конф. (г. Уфа, март 2015 г.). – Уфа, 2015. – С. 42–45.
3. Ирисханова О. К. О языковой гибридизации, лексических гибридах и фокусе внимания / О. К. Ирисханова // Жизнь человека и этноса в языке: сб. науч. ст. / Вестник МГЛУ, серия «Языкознание». – 2010. – Вып. 24 (603). – С. 27–44.
4. Караулов Ю. Н. Словарь Пушкина и эволюция русской языковой способности: монография / Ю. Н. Караулов. – 2-е изд., испр. – М.: КомКнига, 2006. – 168 с.
5. Лаптева О. А. Живая русская речь с телеэкрана. Разговорный пласт телевизионной речи в нормативном аспекте / О. А. Лаптева. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 520 с.
6. Попкова Н. В. Гуманитарная революция / Н. В. Попкова. – URL: <http://sphil.iipo.tu-bryansk.ru/glossary-term>.
8. Рябушкина С. В. «Экспансия номинатива» количественных числительных: путь к несклоняемости? / С. В. Рябушкина // Функциональная семантика и семиотика знаковых систем. Ч. 1.: сб. науч. ст. / сост. В. Н. Денисенко, О. И. Валентинова, Е. А. Красина и др. – М., 2011. – С. 490–496.
9. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – 2-е изд., дораб. – М.: Изд-во МГУ, 2004. – 352 с.
10. Тукова Т. В. Современные имена числительные: путь к аморфности? / Т. В. Тукова, С. О. Анисимова // Функциональная лингвистика. Язык и мир: сб. науч. работ. – № 2, т. 2. – Симферополь, 2011. – С. 247–250.

И. И. Турута (г. Днепр)

ОНИМНЫЕ И ОТОНИМНЫЕ НОВООБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ТОРГОВОЙ РЕКЛАМЕ

Одним из основных постулатов философии является утверждение о том, что в природе все развивается циклично, по спирали, соответственно, и в языке на определенных этапах его поступательного развития происходит повторение уже известных (имевших место быть) или очень близких по своей сути процессов.

Создание новых слов, которое многие исследователи относят к одному из наиболее активных процессов в современном русском языке [1; 2; 4 и др.], по своей активности схоже с процессом пополнения словарного запаса русского языка за счет новообразований в Петровскую эпоху, для которой среди прочих был характерен и процесс «избыточности и недостаточности».

На современном этапе развития русского языка активное словотворчество является не только насущной необходимостью для обозначения новых понятий, предметов, но и свидетельством свободы слова и стремления приукрасить речь или текст, привлечь внимание к содержащейся в них информации, дать свою оценку, а также желания более точно (с точки зрения автора) выразить мысль, раскрыть заложенное в конкретном речевом отрезке значение. Но если в XVIII в. употребление вновь созданных на русской почве слов наравне с уже существующими и многочисленными заимствованиями приводило к языковой «избыточности» (*бой, битва, баталия*), то в настоящее время многообразие новых слов является, во-первых, показателем развития и совершенствования языка, во-вторых, оно способствует реализации гибкости языковой системы, позволяющей в различных коммуникативных ситуациях использовать разные языковые единицы для передачи одинакового смысла.

И все же современное словотворчество, которое буквально захлестнуло общество и стало своеобразной приметой настоящего времени (а оно характерно и для украинского и ряда других языков на постсоветском пространстве), также

приводит к языковой «избыточности». Но при этом ощущается и недостаточность, «нехватка» отдельных самостоятельных лексем, способных передать емкое содержание, и это побуждает современных носителей русского языка создавать новые номинативные единицы и включать их в различные тексты, в первую очередь, тексты разных жанров печатных и телевизионных средств массовой информации, куда относятся и рекламные.

В целом, словообразовательный бум, начавший на рубеже XX–XXI веков свое триумфальное шествие по масс-медийным текстам, а также таким классам онимной лексики, как эргонимы (например, магазины «*Спортландия*», «*Обувашка*», «*Кварц Механыч*», «*Шоппингауз*», батутный центр «*Батутия*») и прагматонимы (конфеты «*Шоколапки*», печенье «*Сгущенкино*», вафли «*Нямки*», глазированный сырок «*Сыркоешь-ка*», молоко «*Белоснежкино*», детские каши «*Помогайка*»), не утихает, поэтому обращение к анализу современных новообразований остается актуальным.

В языке печатных и телевизионных СМИ словотворчество представлено как в авторской речи, т. е. речи журналистов (например, журналист Наталия Двали: «...вы несколько раз в неделю ездите в АТО, *волонтерите*...» («Бульвар Гордона», 2016, № 16); Алексей Лихман 17.02.2017 в программе «Подробности» на «Интере»: «*Демусоризация* Львова, по-моему, под вопросом»; ведущий программы «Орел & Решка» (15.02.2015) Коля Серьга: «Самое *офинушительное* в номере – это вид из окна»), так и в речи «героев» публикаций, интервью или участников телепередач (К. Райкин: «А я тогда был в состоянии *неженатости* и состоянии *ушествия*» от своей жены» («Теледом», 2015, № 31); В. Зеленский в телешоу «Рассмеши комика!» 6.06.2015: «Вы точно *усмешняете* своей игрой свои тексты»).

Но если некоторые новообразования авторов масс-медийных текстов, особенно, если они характеризуют какие-то общественно-значимые явления, могут и иногда выходят за пределы конкретных публикаций и телепрограмм, приобретая при этом разную частоту употребления, которая по мере утраты «свежести» заложенной в них информации может ослабевать (например, *спикериада*, *кнопкодавство*), то игра в словотворчество отдельных «героев» публикаций и интервью чаще всего локализуется в рамках данных текстов, выполняя разовую функцию номинации какого-то факта, явления или функцию создания определенной оценки (О. Будина: «Я думаю, что *хорошесть* мамы или папы – это дар от Бога», «Теледом», 2015, № 18; Н. Могилевская в шоу «Голос-дети» 01.02.2015: «Эта музыка призвана *бунтарить* мир»; К. Меладзе на шоу «Х-фактор-7» 03.09.2016: «Все такие выхопощенные, *селедкообразные*»).

Что же касается рекламных текстов, то новообразования в них, в силу специфики рекламы повторяться для усиления воздействия на потребителя, способны выйти за пределы данных текстов и жить своей самостоятельной жизнью (например, давно всем знакомое «*сникерсни*», восходящее к рекламному слогану шоколадного батончика «Сникерс» «Не тормози – *сникерсни*», или относительно новое выражение из рекламы сухариков «*Хрустят*» «*Живи охрустенно!*»).

Онимные новообразования создаются не в самих рекламных слоганах, а еще до вхождения в них, и если речь идет о торговой рекламе, то это в первую очередь прагматонимы (мороженое «*Вкусландия*», «*Крутышка*», печенье «*Посиделкино*», сливочное масло «*Маслодел*») и реже – эргонимы (кондитерская фабрика «*Тортугалия*»). Например: Пшеничные сухарики «*Славяшки*». Слоган: «Вкусные!»; «*Гурмания*», жидкие готовые супы. Слоган: «*Гурмания. Ждет тебя дома*» и др.

Как видно из примеров, данные онимы или вообще не входят в текст слогана, или вовлекаются в его состав, в основном выполняя первичную функцию рекламы – информативную. Однако констатация использования рекламных онимов в

данной функции подразумевает тот факт, что она наслаивается на номинативную функцию, а также сугубо онимные: дифференциации и идентификации, т. к. оним служит своеобразным ориентиром, выделяющим именно этот товар среди многообразия одинаковых или похожих.

Таким образом, рекламный оним (в данном случае – прагматоним) является обязательным атрибутом рекламного текста и характеризуется целым комплексом функций.

Рекламный текст, как известно, призван привлекать внимание к товару и побуждать его приобрести, т. е. в целом выполнять аттрактивную и воздействующую функции, поэтому даже в приведенных выше слоганах прагматонимы-новообразования своей новизной, необычностью способствуют реализации этих функций. Они, как и любые другие новообразования в рекламном тексте, который, по мнению Е. Г. Усмановой и Т. А. Вахрушевой, «обильно засеивается окказиональным словом» [7, с.175], относятся к одному из приемов внушения.

При этом следует отметить, что функция воздействия базируется на функции ценностного осмысления [3, с. 10], ведь потенциальный покупатель сначала должен осознать необходимость именно данного товара для себя, а затем принять решение о его приобретении.

Но помимо использования «готового» онимного новообразования, для осуществления функции воздействия или ее усиления рекламисты прибегают к различным приемам, в которые вовлекается данный оним.

Во-первых, это включение в текст слогана однокоренных с собственным именем (прагматонимом) слов. Например: *Мечталки*, кукурузные хлопья для детей. Слоган: «*Мечталки*. Хрустящее лакомство для *мечтателей!*»; Мороженое «*Вкусландия*». Слоган: «*Вкусландия*. Мечтать так *вкусно!*»; Торговая марка *Поболтушки*. Семечки, сухарики, сушки, орехи. Слоган: «*Поболтаем* с аппетитом!»; Мороженое «*Экстрем*». Слоган: «*Экстремальное* удовольствие» и др.

Данный прием является наиболее частотным в анализируемой торговой рекламе.

Во-вторых, использование в слогане слов, соотносящих производящую основу онимного новообразования с официальным (номенклатурным) наименованием товара (Плавленные сыры «*Плавыч*». Слоганы: «*Плавыч*. *Сырных* дел мастер!», «*Плавыч*. Ваш семейный *сыр*») или вскрывающих семантику онима через ассоциативные связи (Белые сухарики «*Компашки*». Слоганы: «Нам лучше быть *вместе!*», «Белые сухарики против *одиночества*», «Проверь *тусовку!*»).

В-третьих, создание в тексте слогана отонимных новообразований. Среди разных способов конструирования отонимных неонимаций, пожалуй, самым простым или «прозрачным» (но в то же время малочастотным) является образование производных от данных собственных имен, например: слоган рекламы продукции торговой марки «Простоквашино»: «Попробуйте нашенское, *Простоквашинское*».

Еще одним способом создания отонимных новообразований в рекламных слоганах, а также одним из приемов игры с онимами является их графическая семантизация («майонез Скит: *ВоСКИТительный* майонез!»).

Часть из таких новообразований представляет собой гибридные неонимации, совмещающие исконные и заимствованные (чаще всего английские) компоненты, последние из которых и являются собственными именами (Репелленты *OFF!* Слоган: «Лето без *комарOFF!*»; Очистители воздуха *Oust* (*Усм*). Слоган: «Не маскируйте неприятные запахи. *УСТ*раняйте их!») или частями неоднословного онима (Освежающие леденцы «*Halls Breeze*». Слоган: «Ощути *BREEZE* свежести!»; слоган автомобиля *Suzuki Splash*: «*Suzuki Splash – Splashное* удовольствие»).

Создавая рекламные отонимные неониминации, рекламисты как бы «подгоняют» онимное новообразование под реально функционирующее в данной языковой системе слово. При этом они или «встраивают» его в результате определенных трансформаций в уже известное слово, что в ряде случаев дает «возможность «двойного» прочтения» [3, с. 103] (Энергетические коктейли Doza. Слоган: «*DOZA*правься!»), или создают новое, окказиональное (иногда вопреки существующим в данном языке литературным нормам), которое «работает» только в рамках конкретного слогана (*Zooom*, слабоалкогольный напиток на основе солода. Слоган: «*Zooom*. Ра*ZOOOM*ный выбор»; Пиво Туборг (Tuborg) Слоган: «*Tuborg Green*. Двигай на вече*GREEN*ку»; слоган рекламы автомобиля Вольво (Volvo S40): «Жемчужина э*VOLVO*люции»).

Данные онимные новообразования, по определению исследователя Н. И. Рябковой, – это результат словесно-графической контаминации (графодеривации) [5, с.139], которая является частью словообразовательной игры в рекламе.

Иногда подобные рекламные отонимные новообразования отличаются сложностью восприятия, т. к. рассчитаны на подготовленного читателя и предполагают его определенную умственную работу по расшифровке заложенного в них смысла, скрытой игры. Поэтому, как образно отмечает Е. Б. Курганова, «в рекламных текстах разыгрывается занимательная логолотерея, в которую оказывается втянутым читатель» [3, с. 71], а разгадка подобных игр кроется «в сложном ходе, лингвистическом по форме, мировоззренческом по сути» [6, с. 210].

В целом, в рекламных слоганах онимных и отонимных новообразований, приемов игры с ними немного по сравнению с другими средствами, которые способствуют осуществлению аттрактивной и воздействующей функций, но они служат «формированию коммуникативной комфортности, эстетической привлекательности рекламного текста» [7, с. 176], являются одним из действенных вербальных средств, способствующих реализации основной целевой установки рекламы – быть двигателем торговли.

Возвращаясь к тезису об отражении в современном русском языке процесса «избыточности и недостаточности» языковых средств, можно утверждать, что использование онимных и создание отонимных новообразований в современных рекламных текстах является своеобразным восполнением «недостаточности», но в то же время и демонстрацией определенной «избыточности».

ЛИТЕРАТУРА

1. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке / Н. С. Валгина. – М.: Логос, 2001. – С. 130–153.
2. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства / Е. А. Земская // Русский язык конца XX столетия (1985– 1995). – М., 2000. – С. 90–141.
3. Курганова Е. Б. Игровой аспект в современном рекламном тексте: учеб. пособие / Е. Б. Курганова. – Воронеж, 2004. – 124 с.
4. Попова Т. В. Неология и неография современного русского языка: учеб. пособие / Т. В. Попова, Л. В. Рацибурская, Д. В. Гугунава. – М.: Флинта: Наука, 2005. – С. 72–90.
5. Рябкова Н. И. Языковая игра в рекламном тексте / Н. И. Рябкова // Культура и сервис: взаимодействие, инновации, подготовка кадров: матер. I межрегион. научно-практ. конф.. – СПб., 2009. – С. 137–140.
6. Сметанина С. И. Медиа-текст в системе культуры / С. И. Сметанина. – СПб.: Издательство Михайлова В. А., 2002. – 384 с.
7. Усманова Е. Г. Анализ суггестивных приемов гипнотизирующего языка рекламных текстов / Е. Г. Усманова, Т. А. Вахрушева // Вестник Ленинград. гос. ун-та имени А. С. Пушкина. – 2014. – Т. 1. – № 4. – С. 167–177.

ГРАФЕМИ ЯК ПРИКМЕТНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКАЗІОНАЛІЗМІВ

Оказіоналізм – це «незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене з порушенням законів словотворення чи норми мовної й існує лише в певному контексті, в якому воно виникло» [2, с. 400]. Саме поняття говорить за себе: okazія, дивний випадок, випадковість, незвичайна подія, тобто це слова, які створюються відповідно до конкретної ситуації. Фактично це «гра» за допомогою слів для активізації читацької аудиторії.

«Мовна гра» привертає увагу дослідників ще з другої половини ХХ століття. На сьогодні цей інтерес зростає, оскільки ХХІ століття – це вік комунікації, і він потребує активності слова та влучності вислову. Мовна гра завжди спрямована на досягнення певного естетичного ефекту, який зацікавлює слухача або читача. Наслідком мовної гри є експресивність, що визначається як «властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом суб'єктивного вираження мови» [2, с. 156].

Для мови преси характерний особливий вид okazіональних одиниць – так звані графемні або графічні okazіоналізми, які оригінальні, влучні за формою та «місткі» за інформативністю. Як немає єдиної назви для okazіоналізмів і можна натрапити на різні варіанти (okazіональне слово, ситуативне слово, слово-метеор, слово-одноденка, слово-експромт тощо), так само й для графемних okazіоналізмів існує багато назв (графічні каламбури, гібридні слова, графодеривати, візуальні неологізми тощо). Ми обираємо поняття графемний okazіоналізм. Але якою б назвою дослідники не користувалися, усі поняття зводяться до такого визначення: «прийом, який являє собою стилістично значуще відхилення від графічного стандарту та/або орфографічної норми. На тлі графічно стандартного або орфографічно нормативного тексту незвичайні, але мотивовані стилістичним контекстом написання (накреслення) слів (різні шрифтові виділення, розрядка, дефісація, введення до основного тексту сторонніх знаків, написання великої літери замість малої та інші графіко-орфографічні альтернативи), а також фігурне розташування тексту на площині аркуша – набувають прагматичного навантаження (експресивно-видільного, емоційно-оцінного, естетичного)» [3, с. 106–107].

Поширеним видом графемних okazіоналізмів є виділення в складі однієї лексеми окремого компонента, зазвичай великими літерами, для привернення уваги до повідомлюваної інформації. Завдяки семантичній конденсованості та підвищеній інформативності графемні okazіоналізми надають мовленню своєрідних конотативних відтінків. Вони, як і більшість okazіональних утворень, є одним із засобів економії мовних зусиль: **високоВОЛЬФний**, **ГОРдо** (від прізвища Альберт Гор), **заКАДРити**, **ІНДійці**, (сопілка) **ЛУКАШенКА**, **опіУМ**, **подіУМ**, **ПРО-свистіла** (ПРО – протиракетна оборона), **проСОЧИлося** (від Сочі), **роз“УМ”ом**, **“УМ”ом** (УМ – Україна молода), **СОТворим** (диво) (СОТ – Світова організація торгівлі), **СНіДанок** тощо.

Графемні okazіоналізми завжди виразні й спрямовані на руйнування стереотипного сприйняття, наприклад: **Голод (інформаційний) – не тітка**. Тому **будьте з роз“Ум”ом! Не їжте на СНіДанок сирих Україн, або кохайтеся, чорноброві, та не з москалями у міжпарламентській асамблеї за формулою 52 на 148**. Судячи з останнього **“вибору” Росії, “стовпи отечества” стають там усе більше висоВОЛЬФними**.

Графемні okazіоналізми часто функціонують у заголовках завдяки ефекту непередбачуваності, адже заголовок, випереджаючи текст, дає інформацію про зміст повідомлюваного та створює своєрідний підтекст. Особливістю заголовка,

на думку Ю.А. Белової, є те, що він «грає роль медіатора між медіа-текстом, сукупністю попередніх текстів і людиною, її емоційно-ціннісним середовищем, досвідом та обсягом наявних у неї фонових знань» [1]. Наприклад: *Ел – це звучить ГОРдо. ГУБАрнатори. Як заКАДРИти Кабмін. ЗУБри – на полицю. Сопілка ЛУКАШенКА заграла гімн російській федерації. Чи СОТворим диво? ПРО-свистіла і упала. Лисійте з “УМ”ом!*

Серед графемних okazіоналізмів можна виділити окрему групу слів, до складу яких входять поняття, об'єднані в одну конструкцію за допомогою дефісації, наприклад: *«Пан-сам-склепав», свій-у-дошку-хлопець, загалом-кагалом-колективом, керманиче-сокотворче-видавлювання* тощо. Ефект okazіональності подібних утворень досягається незвичайним поєднанням структурно, семантично або стилістично несумісних компонентів, наприклад: *Автобуси «Пан-сам-склепав» залишаться в минулому*. Як бачимо, подібні okazіоналізми трансформують семантику слова і, як результат, усього повідомлення. Вони дивують своїм незвичним оформленням та допомагають висловити ставлення автора до інформації.

Отже, графемні okazіоналізми виконують прагматичну функцію, тобто емоційно-оцінну, мета якої – вплив на читача. Завдяки оригінальності своєї структури вони тісно пов'язані з контекстом, характеризуються незвичністю та неповторністю, допомагають урізноманітнити та увиразнити не лише структуру тексту, а й зміст повідомлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова Ю. А. Смысл газетного заголовка : трудности интерпретации / Ю. А. Белова. – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/smysl-gazetnogo-zagolovka-trudnosti-interpretatsii>.
2. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 2000. – 752 с.
3. Энциклопедический словарь-справочник. Выразительные средства русского языка и речевые ошибки и недочеты / под. ред. А. П. Сковородникова. – 3-е изд. – М.: Флинта, 2011. – 480 с.

Н. В. Устенко (м. Кропивницький)

УЗУАЛЬНІ ТА ОКАЗІОНАЛЬНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК КЛЮЧОВІ КОМПОНЕНТИ ТЕКСТУ (на матеріалі філософсько-психологічного роману В. Винниченка «Лепрозорій»)

Для творів В. Винниченка характерне поєднання філософсько-концептуальної тематики та нових для української літератури першої половини ХХ століття художніх жанрів. «Лепрозорій» – романізоване втілення етико-філософської концепції Винниченка (конкордизму), суть якої полягала у виробленні «системи лікування та реорганізації сил сучасного людського організму (чи то індивідуального, чи то колективного), сил і фізичних, і психічних, системи, базованої на рівновазі та погодженні тих сил». [1, с. 376]. Ідеям гармонійного облаштування суспільства, подолання соціальної нерівності, утвердження людини як найвищої цінності письменник надає авантюрно-пригодницьких, утопічних або детективних форм.

Зосереджуємо увагу на перших розділах роману. Виразні картини оповіді, створювані за допомогою фразеологічних одиниць, наснажені яскравими образами, окреслюють основну міжособистісну інтригу, створюють виразне емоційне тло, налаштовують читача до сприйняття концептуальної складової роману.

У прозових творах В. Винниченка фразеологізми виступають як засіб індивідуалізації мовлення, зокрема у романі «Лепрозорій» такою є персонаж-наратор

Івонна Вольвен. Початок оповіді покликаний і дати відлік розвитку сюжету, й охарактеризувати саму героїню.

Одним із дієвих мовних засобів для цього виступають фразеологічні одиниці, які для посилення виразності автор використовує в узуальному та оказіональному вигляді. Письменник вдається до різних способів трансформацій ФО: порушення граматичної форми, використання одиниць із розширеним чи усиченим компонентним складом, розгорнута метафора.

Для мови роману характерним є подвійна актуалізація фразеологізмів як різновид семантичної трансформації, коли компоненти ФО реалізуються у прямому значенні, а також поєднання у близькому контексті фразеологізму та вільного словосполучення, що створює виразне асоціативне тло викладу.

Популяризації нової філософської концепції, поширенню у суспільстві ідей конкордизму зокрема сприяла форма роману, викладена вустами вишуканої Івонни Вольвен, *alter ego* самого Володимира Винниченка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко В. Лепрозорій: роман / Володимир Винниченко; післямова Г. Сиваченко. – К.: Знання, 2011. – 382 с.

Т. А. Хейлик (г. Запорожье)

ОТ БУДЕНОВКИ К МАЗЕПИНКЕ: ОТАНТРОПОНИМНЫЕ НАЗВАНИЯ МУЖСКИХ ГОЛОВНЫХ УБОРОВ

Епиграф: «Почему буденовка – это шапка, бандеровка – винтовка, хрущевка – квартира, а путинка – водка?» (из «детских» вопросов).

Действительно, отантропонимные наименования с суффиксом *-к-* отличаются тематическим разнообразием. Сюда можно, например, отнести и неофициальные названия библиотек (*Ленинка, Салтыковка, Горьковка*). Кроме того, одно и то же название может использоваться для обозначения разных объектов (так, лексема *путинка* продолжает тематический ряд *сталинка, хрущевка*: согласно Словарю Устименко, это дома, построенные во время правления В. Путина [2, с. 197]). По нашим наблюдениям, в современной речи слово *бандеровка* употребляется в пяти значениях.

Лингвистический интерес вызывает группа отантропонимных наименований головных уборов. И сами головные уборы, и их названия, несомненно, отражают дух эпохи, время, в которое они появились. Некоторые из них имеют политическое или символическое значение. Часть стала модным брендом, а сами наименования пополнили лексикон моды, расширив значение и синтагматические связи.

В нашем списке 10 таких лексем, 9 называют мужские головные уборы: *арафатка, бандеровка, буденовка, лужковка, косыгинка, мазепинка, петлюровка, су-словка, чегеварка* и одна – женский: *елизаветка*. Это название связано с британской королевой, неизменной составляющей облика которой является элегантная шляпка определенной формы. Атрибут настолько постоянен и популярен, что привел к появлению в сетях прецедентного текста: «Мы говорим «королева» – подразумеваем шляпки, мы говорим «шляпка» – подразумеваем Елизавету II» (обыграны слова из известной поэмы В. Маяковского). Однако слово *елизаветка* используется не для обозначения шляпок королевы: на сайтах по рукоделию так называют небольшие вязаные шапочки, напоминающие шляпки Елизаветы. Чаше слово употребляется с гиперонимом: *шляпка Елизаветка / елизаветка*.

Хронологически ряд отантропонимных наименований мужских головных уборов начинается *буденовка* – «красноармейский суконный шлем особого образца,

который ... носили буденовцы» [1, с. 68] – бойцы «Первой Конной армии, которой командовал С. М. Буденный (в годы гражд. войны)» [1, с. 68]. Первоначально, однако, использовалось слово *богатырка* – головной убор красноармейца, сделанный по образцу *богатырского* шлема.

Универбы *косыгинка*, *сусловка*, *лужковка* образованы от фамилий при помощи продуктивного суффикса -к-: *косыгинка* – «шляпа «под Косыгина», косыгинская шляпа. Фетровые шляпы, с по-особому загнутыми полями, назывались косыгинка либо сусловка. Вот такую шляпу носил Косыгин» [2, с. 110]; *лужковка* – кепка «под Лужкова», лужковская кепка, кепка, похожая на ту, что носит Лужков» [2, с. 122].

Названия *арафатка* и *чегеварка* связаны с двумя харизматичными лидерами.

Арафатка (*куфия*) – один из самых известных национальных головных уборов – пестрый черно-белый платок. Сделал его узнаваемым и дал ему новое название Ясер Арафат, лидер Палестины. Платок долгое время носился в подражание Арафату и поддержку его революционных идей. Сейчас это и часть военной формы в некоторых арабских странах, и постоянный элемент одежды мусульманина. Как модный аксессуар, стильное украшение арафатку включили в женский гардероб, слово в лексике моды используется для обозначения не только платка, но и особого шарфа: *шарф арафатка*.

Чегеварка – название берета «под Че Гевару», какой носил Че Гевара, латиноамериканский революционер, команданте Кубинской революции. Неизменным атрибутом чегеварки является звездочка, как на берете Че. Сейчас слово *чегеварка* входит в лексикон моды.

Строительство новой украинской армии (2014–2017 гг.), её переобмундирование привели не только к разработке военной формы, отличной от советской и постсоветской, но и к поиску новых наименований. Смена идеологического дискурса сделала возможным использование названия *мазепинка* для зимнего головного убора ВСУ, напоминающего шапки с клинообразным разрезом передней части, которые носили казаки в период гетманства Ивана Мазепы. С новым идеологическим ракурсом связано функционирование таких названий головных уборов, как *бандеровка*, *петлюровка*.

Как видим, в качестве мотивирующих основ дериватов выступают имена известных политических деятелей, революционеров, военных, советских функционеров, руководителей различных движений, гетманов и даже коронованных особ.

Заметим, что суффиксальные универбы, называющие головные уборы, образуются также и от топонимов: *магаданка* – зимняя шапка с ушами, которую носят в Магадане [2, с. 124–125].

Среди нерешенных проблем – орфография наименований. Нами зафиксированы следующие варианты: чегеварка, че-геварка, Чегеварка, Че-Геварка, Чегеварка, кепка «Чегеварка»; Елизаветка – елизаветка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мокиенко В. М. Толковый словарь языка Совдепии / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – СПб.: Фолио-Пресс, 1998. – 704 с.
2. Устименко И. А. Словарь семантических конденсатов русского языка: Лексико-словообразовательный / И. А. Устименко. – Воронеж-Белгород: ООО ИПЦ «Политерра», 2004. – 271 с.

НИКОЛАЙ–НИКИТА–НИЛ? НОВОЕ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ИМЕНОСЛОВЕ

«Нам не дано предугадать,
как... **имя** наше отзовется»
(из вариаций на тему Тютчева)

«Праздник вербальной свободы», о котором в последнее время столько говорится, привел к изменению не только стилистической парадигмы, миксу ранее несовместимых языковых элементов, но и к трансформации антропонимикона. И если воспринимаемое почти анекдотически личное тройное имя *Николай–Никита–Нил*, зарегистрированное в Москве в 2016 году, видимо, следует отнести к антропонимическому экстриму (хотя в лингвокреативности родителям не откажешь, интересна даже ритмическая организация имени), как и имя сына эпатажного Никиты Джигурды (*МикАнжельКристАнисин-Джигурда*), то двойные имена стали повсеместным, хотя ещё и не совсем обычным явлением.

На наш взгляд, на именослов влияют два центробежных процесса, отражающих современную антропонимическую моду на «**было**»: 1) «только не так, как **было**», а ново, оригинально, экзотично; 2) «так, как **было** раньше», по-старинному, по-народному, «по-православному».

В первом случае это заимствования (на лексическом и структурном уровнях) из антропонимических систем западноевропейских языков, в том числе двойных имен, создание экзотических имен, иногда по принципу героев «Бани» В. Маяковского «сделайте нам красиво».

Так, популярность набирает женское двойное имя *Анна-Мария*. По нашим данным, в 2014 году Приморский районный ОРАГС в Запорожской области под этим именем зарегистрировал двух девочек. На распространение двойных имен оказывает влияние пример публичных личностей, афиширующих свою семейную жизнь (Джигурда, Киркоров, Владимир Кличко). Так, В. Кличко назвал свою дочь, цитирую сайты, «в честь бабушки и океана»: *Кайя-Евдокия*; Ф. Киркоров – «в честь единственных двух женщин, которых он любил»: *Алла-Виктория*.

Если носители женских двойных имен могут не испытывать лингвистического дискомфорта, ежели их имена не диссонируют с отчеством и/или фамилией, то носители мужских двойных, а тем более тройных имен находятся в зоне «антропонимического риска»: образование отчества от такого имени переводит проблему из разряда лингвистических в юридические. Кстати, проблема с имятворчеством зашла так далеко, что 7 марта 2017 года Госдума приняла (в первом! чтении) законопроект, запрещающий регистрировать детей под экзотическими именами, включающими цифры, символы, аббревиатуры и ненормативную лексику.

Казалось, давно ушла в прошлое мода называть детей в честь эпохальных технических достижений, как, например, *Трактор*, *Тракторина* [2, с.60], однако тенденция к онимизации апеллятивов сохраняется (*Рассвета* – флективное образование женского имени, дано продюсером С. Мельниченко дочери).

Неожиданные семанτικο-мотивационные ассоциации вызывают имена дочерей-близнецов солистки группы «Маша и Медведи» – *Роза* и *Мира* («Роза Мира» Даниила Андреева (?)).

Второй процесс хорошо, на наш взгляд, объясняют и характеризуют слова героини «Дневного Дозора»: «Даже по именам видно, как всё изменилось. Куда исчезли Кэрроловские и Булычевские Алисы? Ушли вслед за гипсовыми горнистами, пионерскими знамёнами, утраченными иллюзиями и несбывшимися мечтами. Стройными колоннами ушли, под веселую задорную песню... Пришли дру-

гие. Макары, Иваны, Егоры, Маши... Неизменный закон природы – чем хуже живёт страна, чем в большую грязь её втаптывают, тем сильнее тяга к корням. К старым, именам, к старым порядкам, к старым ритуалам. Нет, они ничуть не хуже, Макары и Иваны» [1, с. 19].

Справедливости ради отметим, что *Алисы* ушли ненадолго: по данным Приморского районного ОРАГС в Запорожской области, в 2015 году этим именем были названы 4 из 70 зарегистрированных девочек (5,7 %), имя по частоте было вторым после имени *София* (соответственно 10 регистраций – 14,3 %).

Что касается «*Макаров, Иванов, Егоров, Маш*», то их позиции достаточно прочны. Данные Приморского именника за 2014 год: на 79 регистраций – 5 *Иванов*, 3 *Егора*, 2 *Макара*, а также 2 *Матвея*, *Елисей*, *Тимофей*, *Савелий*, *Глеб*, *Мирон*, *Архип*; на 70 регистраций женских имен: 9 *Марий* (самое частое имя, почти 13 %), 5 *Арин* (вторая позиция по частоте), 2 *Ульяны*.

Отмечается включение в именослов «библейских» имен (*Давид*, *Ева*), двухосновных имен (*Любомир*, *Яромир*, *Радослав*).

Все чаще детям стали давать ранее невозможные имена, отягощенные коннотацией книжности, торжественности, обязывающие соответствовать первоносителям имени: *Иоанн* (регистрация 2014 г.). Ср.: Иоанн Креститель, Иоанн Златоуст, Иоанн Кронштадтский.

Среди нерешенных проблем – правописание имен. Нами, например, зафиксированы следующие варианты: *Кайя-Евдокия Кличко* и по западному образцу *КайяЕвдокияКличко*.

Необходимо при выборе редкого имени учитывать и сочетаемость его с отчеством, фамилией: не совсем благозвучны *Доминик Николаевич* (зарегистрировано в 2015 году), *Николь Петровна*.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лукьяненко С. Дневной дозор / С. Лукьяненко, В. Васильев. – М.: АСТ, 2004. – 384 с.
2. Мокиенко В. М. Толковый словарь языка Совдепии / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – СПб.: Фолио-Пресс, 1998. – 704 с.

Н. И. Шашкина, Л. В. Дружинина, К. В. Соколова (г. Днепр)

К ВОПРОСУ О КОГНИТИВНО-ИНФОРМАЦИОННОЙ ПРИРОДЕ ТЕРМИНА (на материале многокомпонентных терминологических сочетаний)

Терминология в любой отрасли знания, в частности строительного машиностроения, представляет собой вербализованный результат когнитивной деятельности специалиста, связанный с осмыслением и освоением им профессионального опыта. Терминосистема «Наименований строительных машин и механизмов» является своеобразным «отражением» того, как специалист концептуализирует и категоризирует окружающую действительность, какие её элементы для него наиболее значимы.

Термины-словосочетания составляют основу терминологических единиц различных отраслевых терминосистем. Значительный рост числа подобных терминов в современных отраслевых терминосистемах исследователи объясняют тем, что такие наименования «способны с наибольшей полнотой отразить необходимые отличительные признаки именуемого понятия» [1]. Но, как показывают наблюдения, не все терминологические сочетания функционируют в различных стилях. Есть группа терминов, которая является принадлежностью только научно-технического стиля – это многокомпонентные синтаксические образования.

Тенденция к широкому использованию многокомпонентных терминов-словосочетаний объясняется прежде всего стремлением отразить новые поня-

тия, придать большую информативность и семантическую точность терминам, обозначающим их. В настоящей статье на примере строительной терминологии попытаемся выяснить структурно-семантические особенности многокомпонентных терминов и причину их узкого функционирования.

В связи с наличием значительного числа многокомпонентных терминов в составе строительной терминологии возникла проблема отграничения их от так называемых терминов-«описаний», или описательных выражений. При их разграничении мы основываемся на признаках описательных выражений, выделенных Т. Л. Канделаки [2]. В отличие от описательных выражений термин-словосочетание характеризуется устойчивостью состава, определенным числом компонентов, соотносённостью с целостным понятием данной отрасли знания.

Наибольшее число четырехкомпонентных терминов в исследуемой терминосистеме образовано по модели $P + P + P + C$ (*электромеханический глубинный планетарный вибратор, стационарный циклический гравитационный смеситель*). Особенно много подобных образований в тематическом разряде «Наименования подъемно-транспортных машин», что объясняется постоянным процессом усложнения понятий «подъемно-транспортная машина» – одного из основных в понятийном аппарате строительного машиностроения. Этот процесс обуславливает появление новых дифференциальных признаков понятия, которые отражаются в таких новых терминах, как: *пневмоколесный передвижной башенный кран, консольный стационарный поворотный кран, мачтовый вантовый подъемный кран*.

Другой распространенной четырехкомпонентной моделью в исследуемой терминосистеме является модель $P + C + P + C$, где два последних компонента определяют два первых (*конусная дробилка мелкого дробления, бетоноукладочная машина периодического действия*).

Менее продуктивная модель $C + P + P + P$, где определяющие компоненты стоят в постпозиции к стержневому. По этой модели образованы термин-словосочетания, называющие подъемно-транспортные машины и ручные машины: *кран стреловой полноповоротный одноmotorный, конвейер ленточный общего назначения, ножницы ручные прорезные электрические, гайковерт ручной электрический редкоударный* и др. Изменением последнего определяющего компонента данной модели достигается дифференциация терминов, называющих однородные понятия: *кран башенный строительный передвижной, кран башенный строительный приставной, кран башенный строительный самоподъемный*.

При анализе многокомпонентных терминов исследователи отмечают дробность и многообразие «формул синтаксической сочетаемости» [3]. Аналогичная картина представлена и в нашем материале. Среди подобных терминов наиболее часто встречаются термины, образованные по модели $P + P + C + P + C$. Стержневой компонент находится в центре и выражен существительным в именительном падеже, определяющие компоненты находятся в препозиции и постпозиции по отношению к нему (*прямоточная лопастная глиномешалка непрерывного действия, передвижной окрасочный агрегат воздушного распыления*). По модели $P + P + P + P + C$ создан ряд терминов-наименований ручных машин (*вибрационная уплотняющая поверхностная ручная машина* и др.).

Многокомпонентный термин-словосочетание приближается по своему значению к номенклатурному наименованию, так как называет целый ряд дифференциальных признаков сложного отраслевого понятия и выделяет его из множества других родственных понятий. Часто в монографиях и справочниках по строительному машиностроению можно встретить подобные термины в сочетании с номенклатурными единицами (т. е. осуществляется процесс «двойной номина-

ции») [4], например: *стационарный звеньевой строительный конвейер ТК-1Б, передвижная бетоносмесительная установка непрерывного действия СБ-78*.

Другие многокомпонентные термины находятся на границе значений терминов-«описаний». Многие из них включают в свой состав предложные компоненты, например: П + С + пр. + П + С + П + С – *щековая дробилка с простым качанием подвижной щеки*; П + П + С + пр.г + П + П + С – *ручная подвесная таль с червячным подъемным механизмом*. Модели с предложенными компонентами, по данным последних лингвистических исследований, «в современных восточнославянских языках имеют тенденцию заменяться беспредложными конструкциями» [5]. Следует отметить, что эта тенденция характерна для современной строительной терминологии, например: *железнодорожный кран с однодвигательным приводом – однодвигательный железнодорожный кран*.

Большое число многокомпонентных терминов-словосочетаний входит во все тематические разряды терминосистем, особенно в новые, активно пополняющиеся в настоящее время. Этот процесс связан с усложнением самих отраслевых понятий, появлением новых дифференциальных признаков, отражающихся в структуре терминов.

Наличие значительного количества многокомпонентных терминов, а также составных терминов с предложенными компонентами (с последующей заменой беспредложными терминами) свидетельствует о развитии самой терминосистемы, процессе её становления, происходящем в настоящий момент.

Методика ономаσιологического анализа, примененная к терминам-словосочетаниям, позволила установить характер их мотивированности и определить понятийные механизмы их образования. Так, терминологическая информация, поставляемая отдельными элементами термина соотносится с понятийными категориями исследуемой терминосистемы.

Структурный-ономаσιологический анализ многокомпонентных терминов помогает конкретизировать общую ономаσιологическую модель с помощью моделей, описывающих ряды однородных терминологических словосочетаний. В частности были выделены модели, в которых первый компонент обозначает объект действия, а вторые компоненты называют его функции.

Когнитивно-ономаσιологический анализ многокомпонентных образований позволяет определить основные ономаσιологические модели их образования и выделить их основные ономаσιологические признаки.

Сопоставление полученных перечней ономаσιологических моделей, по которым образуются атрибутивно-субстантивные наименования строительных машин, показало, что для номинации машин общими видовыми признаками являются назначение, конструктивные особенности, количество конструктивных элементов (особо значимо для субкатегории машин и инструментов).

Номинация машин характеризуется рядом лишь ей присущих ономаσιологических признаков: род энергии двигателя, характер источника энергии, род ходового оборудования, сфера применения машины, масса и мощность машины и т. д.

Можно полагать, что наличие многокомпонентных терминов в составе исследуемой терминосистемы – явление неизбежное и закономерное: в большинстве своем отраслевые понятия представляют сложный комплекс, состоящий из множества интегральных и дифференциальных признаков, которые необходимо показать в новом термине для отграничения того или иного отраслевого понятия от других соподчиненных понятий. Появление многокомпонентных терминов объясняется еще и тем, что в данной отрасли производства новые виды строительных машин (а их значительное количество) представляют собой модернизированные виды или подвиды уже существующих. Поэтому их названия образуются на основе уже имеющихся терминов путем добавления определяющих компонентов к ним.

Очевидно, что перечисленные выше особенности многокомпонентных терминологических сочетаний: предельная однозначность, отсутствие экспрессивной окраски, сложность структурного оформления и семантического содержания – и предопределяют их функционирование в основном в научно-технических текстах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – С. 132.
2. Канделаки Т. Л. Научные понятия и системы понятий / Т. Л. Канделаки // Вопросы разработки механизированной информационно-поисковой системы для центрального справочно-информационного фонда по химии и химической промышленности. – М., 1965.
3. Коготкова Т. С. Опыт лингвистического описания одной терминосистемы / Т. С. Коготкова // Культура речи в технической документации на материале ГОСТов и специальной литературы. – М., 1982. – С. 88.
4. Лейчик В. М. Люди и слова / В. М. Лейчик. – М., 1982. – 100 с.
5. Бурячок А. А. Спільні словотворчі процеси в іменниковій термінології східнослов'янських мов / А. А. Бурячок // Науково-технічний прогрес і мова. – К., 1978. – 166 с.

І. М. Шпітько (м. Дніпро)

ФОРМАНТ **-ИНЯ** В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ПОВЕРНЕННЯ З ПРАВИКІВ

У сучасних слов'янських мовах найменування осіб за родом діяльності репрезентовані іменниками не лише чоловічого, а й жіночого роду, що слугує розрізненню їх за статевою ознакою. Найдавнішими фемінітивами, які з'явилися ще в праіндоєвропейський період і розвинулися на спільнослов'янському ґрунті, є назви спорідненості та свояцтва, найменування жінок за родом діяльності, функціями тощо. Згодом вони поповнювалися номінаціями осіб за їх соціальним статусом і церковно-релігійними особливостями, за вчинками та поведінкою тощо. Розвиток суспільних відносин, розширення галузей людської діяльності зумовили збільшення кількості фемінітивів – найменувань осіб за їх професійною та соціально-політичною діяльністю. Суттєві зміни в соціальному статусі жінки та утвердження їх у власне чоловічих сферах професійної діяльності, у бізнесі, політиці спричиняють адекватне відображення жіночої професійної діяльності в мові шляхом утворення відповідних найменувань.

Іменники зі значенням особи здавна привертати увагу дослідників. Структурно-семантичні особливості, способи творення, а також історія формування фемінітивів в українській мові були об'єктом дослідження багатьох науковців (І. І. Ковалик, І. І. Фекета, С. П. Семенюк, М. П. Брус, З. О. Валюх, А. О. Загнітко, О. А. Стишов, Л. Т. Буднікова), однак спостереження за найменуваннями осіб жіночого роду засвідчують, що в системі одиниць цієї семантичної групи відбуваються останнім часом суттєві зміни – набувають продуктивності одні словотворчі форманти та втрачають її інші, нові номінації повноправно функціонують у різних стилях мови. Отже, *метою* нашого дослідження є виявити інноваційні фемінітиви з формантом **-ИНЯ** та з'ясувати особливості їх творення на сучасному етапі розвитку української мови.

Номінації осіб жіночої статі становлять окрему систему іменникових лексем, яким характерні специфічні дериваційні й лексико-семантичні ознаки. Утворюючись від найменувань осіб чоловічого роду, іменники жіночого роду зі значенням «особа за професією або родом діяльності» реалізують здебільшого модифікаційне словотвірне значення «особа жіночої статі щодо особи чоловічої статі, названої твірним іменником», оскільки позначають той же об'єкт номінації, що й мотивувальні слова, напр.: *актор – акторка, співак – співачка, продавець – продавчиня*.

Українська дослідниця З. О. Валюх відзначає, що в українській мові іменники зі словотвірним значенням «особа жіночої статі щодо особи чоловічої статі, названої твірним іменником» утворюються за допомогою суфіксів **-к-, -иц'-, -их-, -ес-, -ш-** (*бібліотекар – бібліотекарка, льотчик – льотчиця, кравець – кравчиха, поет – поетеса, ліфтер – ліфтерша*) [3, с. 104], проте на сучасному етапі суфіксальна парадигма, елементи якої беруть участь у процесах деривації назв осіб досліджуваної семантичної групи, зазнає певних змін, – одні афікси переходять до розряду менш продуктивних або непродуктивних (**-их-, -ес-, -ш-**), інші ж, навпаки, набувають ознак продуктивності (**-ка, -иня, -иця**).

Формування корелятивних пар «агентив чоловічого роду – агентив жіночого роду» в слов'янських мовах зумовлене власне граматичною особливістю твірної бази – належністю мотивувального іменника до чоловічого роду. «Саме родова співвіднесеність відкриває можливості для творення в українській мові похідних із модифікаційним значенням «особа протилежної статі» практично від кожного іменника – найменування особи за професією, а відтак і здатність слугувати базою для творення співвідносних за значенням назв осіб жіночої статі», – стверджує З. О. Валюх [3, с. 102]. Справді, теоретично від кожного іменника чоловічого роду зі значенням «особа за професією або родом діяльності» можна утворити похідну лексему жіночого роду: у слов'янських мовах, зокрема в українській, такий деривації сприяє й фінальна фонемна структура твірної основи, і фонемна структура словотворчого форманта; реалізувати словотвірний процес допомагають також різні морфонологічні явища.

Найбільшою продуктивністю в цій семантичній групі номінацій відзначається суфікс **-ка** (*диктор – дикторка, режисер – режисерка, завідувач – завідувачка*). Водночас спостерігаємо тенденцію до активізації морфеми **-иня** в процесі номінування жінок, яка має праслов'янське походження (***-yni**) й бере початок із індоєвропейської ***-ūnia** [7, с. 54], тому й наявна в усіх слов'янських мовах. «Непродуктивною ця морфема є в східнослов'янських, дещо краще збережена в західнослов'янських та найуживанішою є в південнослов'янських мовах» [5, с. 140].

У вісімдесятих роках ХХ ст. в українській мові цю морфему кваліфікували як застарілу й непродуктивну, тому що вживалася вона в поодиноких утвореннях [7, с. 54]. В Інверсійному словнику української мови зафіксовано 23 лексеми на позначення назв осіб жіночого роду з формантом **-иня** [6, с. 604 – 605]. Ці похідні належать до різних словотвірних типів: «назви осіб жіночого роду за титулом, названим у твірній основі» – *герцогиня, княгиня, бояриня*, «назви осіб жіночого роду за етнічним походженням» – *грекиня, бойкиня*, «назви осіб жіночого роду за родовими ознаками» – *своякиня* тощо [там же]. Словотвірний тип зі словотвірним значенням «особа жіночого роду за професією та родом діяльності» представлений лише двома лексемами – *майстриня, кравчиня*, що й засвідчувало його непродуктивність.

У сучасному інформаційному просторі України помітна тенденція до активізації морфеми **-иня**, адже за її допомогою утворено назви жінок за професією та родом діяльності від чоловічих номенів: *покупчиня, продавчиня, мисткиня, філологиня, синоптикиня, фотографиня, плавчиня*. Ці деривати активно продукують у ЗМІ та соціальних мережах: *Марія Врічинська, продавчиня пасок*: «То на домашньому всьому паска печена...» [<http://zakarpattyia.net.ua/News>]; *З якого дива заявлена сума зросла на касі в кілька разів, покупчиня пішла з'ясовувати в менеджера супермаркету* [<http://ntn.ua/uk/video/news>]; *Київська мисткиня привезла до Полтави свої роботи* [<http://misto-tv.poltava.ua/news>]; *Синоптикиня гідрометеоцентру...* [СТБ, «Вікна-новини»]; *Фотографиня з Рівного, Світлана Райчук, закохана у вулички та кав'ярні Ужгорода* [svitlana-rajchuk-24-godini-na-dobu] тощо.

Ставлення українців до такого роду номінацій є неоднозначним: одні не сприймають такі словотвірні інновації (наприклад, на офіційному сайті професора О. Пономарева знаходимо думку одного з читачів: «*Біологиня і мисткиня* звучать штучно» [1]), інші, працівники ЗМІ, активно створюють і використовують. Відомий український науковець О. Пономарів у своєму блозі неодноразово торкався питання про жіночі назви професій. На його погляд, «*Продавчиня* звучить набагато краще, ніж *продащиця*. Порівняймо: «*кравчиня*» від «*кравець*», як «*продавчиня*» від «*продавець*». «*Фотографиня*» – незвично, але відповідає законам українського словотвору, і до цього слова можна звикнути» [8]. «Слово *мисткиня* вже досить поширене. Воно утворене від слова *мистець*, яке тепер уживане у формі *митець*» [1].

На сучасному етапі очевидно є тенденція до обмеження або й відмови від використання не властивих структурі української мови певних словотворчих засобів, зокрема виходять з ужитку або стилістично обмежуються запозичені з російської мови іменники з формантами **-щиця**, **-иха**, напр., *продащиця*, *плавчиха*. Замість них активно функціонують деривати, утворені за допомогою успадкованого з праслов'янської мови суфікса **-иня**. Сфера вживання дериватів із формантом **-щиця**, які поширилися в українській мові під впливом російської, була обмежена стилем, доказом чого є позначення цих лексем у Великому тлумачному словнику сучасної української мови ремаркою розмовне, пор.: *продащиця* – розм. жін. до *продавець* [4, с. 968].

Суфікс **-иня** в сучасній українській мові сполучається з твірними основами чоловічого роду, що мають у твірній основі: 1) суфіксоїд **-лог-** або фінальні задньоязикові приголосні звуки: *філолог* – *філологиня*, *синоптик* – *синоптикиня*; 2) суфікс **-ець**, який у процесі деривації чергується зі звуком **ч**: *кравець* – *кравчиня*, *покупець* – *покупчиня*, *продавець* – *продавчиня*, *плавець* – *плавчиня*. Водночас існує думка, що «до таких слів як *філолог*, *соціолог*, *біолог* жіночих відповідників поки що немає. *Біологиня*, *філологиня*, *філософиня* – це розмовні назви студенток біологічного, філологічного, філософського факультету» [1], проте на різних Інтернет-сайтах новин помічаємо функціонування таких дериватів: *Активістка-філологиня* стала офіційним заступником Саакашвілі; *Найкращими студентами ЧНУ стали математик і філологиня* тощо [<http://news.meta.ua/ua/metka:філологиня>].

Із-поміж слов'янських мов номінації осіб жіночого роду з формантом **-иня** зі значенням «особа за професією або родом діяльності» активно функціонують у західнослов'янських мовах. Скажімо, у сучасній словацькій мові такі деривати є нормативними, про що засвідчено в Короткій граматиці словацької мови: «Жіночі назви утворюються від чоловічих додаванням суфіксів **-ka**, **-yňa**: *doctor* – *doktorka*, *sprievodca* – *sprievodkyňa* [9, с. 69], але від твірних основ із суфіксоїдом **-lóg** вони утворюються за допомогою суфікса **-ka** та його розширеного варіанта **-ička**: *filológ* > *filologička*, *kriminológ* > *kriminologička*, *meteorológ* > *meteorologička* тощо [10]. Суфікс **-yňa** у словацькій мові поєднується з твірними основами чоловічого роду з формантами **-ca** та **-ec**: *sudca* – *sudkyňa*, *letec* – *letkyňa*, *sprievodca* – *sprievodkyňa* [KSSJ]: JUDr. Jana Baricová, *sudkyňa Ústavného súdu Slovenskej republiky* [<https://www.ustavnysud.sk>]. Наявні номінації жіночого роду із цим словотворчим формантом і в польській мові: Jej panieńskie nazwisko brzmiało Wąsik. Była także wieloletnią wykładowczynią Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej w Warszawie [<http://kobieta.gazeta.pl>]; 10 *naukowczyń*, które warto znać, a o których niewiele wiadomo [<http://codziennikfeministyczny.pl/10-naukowczyn>].

Чи є у номенів цієї семантичної групи в українській мові майбутнє, покаже час, але слушним щодо цього є висловлення Л. А. Булаховського: «мова живе», а «жити» значить мінятись, не залишаючись у попередньому стані» [2, с. 216]. У сучасній українській мові й відбуваються певні зміни, зокрема й дериваційні – зрос-

тає частотність використання форманта **-иня**, яка призводить до появи найменувань зі словотвірним значенням «особа жіночого роду за професією та родом діяльності». Отже, наразі назви осіб жіночого роду поповнюється лексемами з питомим слов'янським дериватом **-иня** від співвідносних основ іменників чоловічого роду. Новотвори цієї групи є переконливим свідченням тісної взаємодії екстралінгвальних чинників із власне мовними. Позамовні чинники сприяють динамічному продукуванню лексем цієї семантичної групи, що зумовлено, можливо, і потребою в номінації фемінітивів, і бажанням підкреслити статус жінки в професійній діяльності суспільства. Внутрішньомовні ж не перешкоджають входженню інноваційних фемінітивів до лексичної системи української мови, оскільки процес деривації відбувається за наявними, властивими українській мові словотвірними типами й моделями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блог професора Пономарева. – URL: http://www.bbc.com/ukrainian/blogs/2016/08/160816_ponomariv_blog99_ko.
2. Булаховський Л. А. Розвиток мови (Мова як знаряддя думки) // Основи мовознавства. – Харків, 1928. – С. 285–313.
4. Валюх З. О. Словотвірна парадигма іменника в українській мові / З. О. Валюх. – Київ–Полтава: АСМІ, 2005. – 356 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
6. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / за ред. О. С. Мельничука. – К.: Наук. думка, 1966. – 596 с.
7. Інверсійний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1985. – 814 с.
8. Историческая типология славянских языков / под ред. А. С. Мельничука. – К.: Наук. думка, 1986. – 286 с.
9. «Фотографія» – незвично. Але по-українськи. – URL: <http://www.bbc.co.uk/blogs/ukrainian/ponomariv/2011/05>.
10. Pauliny E. Krátka gramatika slovenská / E. Pauliny. – Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1997. – 216 s.
11. Krátky slovník slovenského jazyka. – Bratislava: VEDA, 2003. – 986 s.

СОДЕРЖАНИЕ

Андрішко О. М. Голофразис у літературно-критичних статтях Ганни Улюри	3
Арешенко О. Ю. Місце рекламних текстів у системі функціональних стилів	5
Бережко Н. А., Мордань В. И. Языковые реалии на фоне сложившихся коммуникативных возможностей	7
Березовська-Савчук Н. А. Специфіка організації семантичної категорії стану в українській мові	11
Беценко Т. П. Мовно-образні особливості народних пісень весняного циклу українців і білорусів	13
Блинова Н. М. Лексичні інновації-назви посуду та аксесуарів	16
Буднікова Л. Т. Відіменникові назви осіб у словацькій та українській мовах	17
Вдовиченко Н. В. Психосемантична оцінка слів-репрезентантів концепту <i>СОРОМ</i>	20
Вишневська Л. Б. Тенденції розвитку інноваційних процесів у сучасній польській мові (на матеріалі фразеології)	23
Воронин Д. И. Эталонная телесность в зеркале русской и китайской лингвокультур	25
Гамали О. И., Каневская О. Б. Концепт <i>Любовь</i> в поэтической картине мира М. Щербакова	26
Горлачова В. В. Особливості назв туристичних фірм Запоріжжя	30
Греченко-Журавская В. М. Об одной составляющей речевого оформления социальных ролей говорящего	31
Губа Л. А. Медиалингвистические технологии как учебная дисциплина	34
Датченко Ю. В. Ознакомлення студентів із лексичним інноваціями у процесі вивчення польської мови	37
Демешко І. М. Словотвірна морфологія віддієслівних неолексем в українській мові	40
Дем'янчук Ю. І. Місце військових термінологічних сталих виразів НАТО у загальній термінологічній системі	43
Джинджолия Г. П. Тропы в поэзии Б. Пастернака	45
Дука Л. И. Семантика и прагматика украинских фамилий в русской речи	48
Ємельянова Є. С. Тенденції і проблеми стандартизації термінів-галліцизмів сучасної терміносистеми АПК	51
Ємчура Н. Р. Суспільно-політичні неологізми в мові чеських мас-медій	52
Жарко С. Ю. Словотвірні синоніми як засіб збагачення лексики сучасної української мови	56
Іванова Н. І. Мова і кіномова Олександра Довженка	57
Іншаков А. Є. Лексико-граматичні інновації в діяхронному дослідженні кольоративів української мови (XIV–XXI ст.)	60
Іншакова І. Є. Новітні дослідження у формуванні одоративної лексики української мови (лексико-граматичний аспект)	63
Каракевич Р. О. Становлення лінгвокультурології як самостійної науки	65
Козуб Г. Н. Контекстная реализация значений русских отперсональных прилагательных	68
Корнєєва О. М. До питання виникнення деяких медичних термінів	71
Кошман И. Н. О специфике именных распространителей в русских текстах Украины	73
Кравцова Ю. В. Основные тенденции развития современной русской метафорики	75
Крива У. Р. Фреймова семантика: становлення та практичні здобутки	77

Куварова Е. К. Словотворчество в эпистолярной А. М. Ремизова.....	80
Лавриненко О. В. Активные процессы языка Рунета и копирайтинг.....	83
Ляпичева Е. Л. О внутренней структуре семантического поля.....	85
Мамчич І. П. Внутрішня форма синонімічних фразем біблійного походження	88
Маслий Е. В. Русские паремии о дураке как опосредованное представление юродивого	89
Мацегора И. Л. Специфика двувидовых глаголов в русскоязычном новостном телепространстве.....	92
Меньшиков И. И. Примыкание как подчинительная синтаксическая связь.....	95
Мішеніна Т. М. Особливості лінгвокультурологічної інтерпретації (на прикладі української мови)	97
Моргун А. В., Прокопович Л. С. Лингвокультурологический аспект русского словообразования	100
Назаренко О. В. Лексичні інновації у мові мережного журналу для жінок.....	102
Накашидзе І. С. Лексико-граматичні особливості української мови в Австралії ...	104
Некрылова Е. Л. А. М. Гильбурд и М. Н. Эпштейн о префиксальной компенсации утраты переходности русских глаголов: когнитивно-эволюционная интерпретация расхождений	106
Нестеренко А. К. Особливості функціонування прикметників із квантитативною семантикою у фаховому медичному мовленні.....	109
Онуфрієнко Г. С., Крашевська І. В. Лексичні інновації англійського походження у спортивному дискурсі.....	110
Панченко В. А. Особенности звукописи в современных песенных текстах.....	113
Панченко Е. И. Инновации в малом фольклорном жанре (на материале скороговорок)	114
Панченко С. А. Инновационный жанр развлекательного дискурса.....	117
Пац Л. І. Складне речення як художньо-виражальний засіб у романі Наталії Гурницької «Мелодія кави у тональності кардамону».....	118
Педченко Л. В. Концепт «СТАРЫЙ» в современном русском языковом сознании	120
Полежаєва Н. А. Лексичні та семантичні авторські інновації в романі Григорія Лютото «Мама-Марія»	123
Поліщук Л. В. До питання про слов'янський глотогенез: невідоме про відоме	127
Половинко Е. А. Понятие «родной язык» в сознании украинцев	129
Пристайко Т. С. Есть ли будущее у <i>человечицы</i> (к вопросу о гендерных неологизмах в русском языке)	131
Присяник О. П. Проблема концептуалізації потенціального лінгвального буття і термін <i>langue</i> у рукописній спадщині Ф. де Соссюра	134
Пустовалова Н. И. Композиционно-семантический анализ стихотворения Арсения Тарковского «Вот и лето прошло...»	136
Радзієвська Т. В. До питання про інноваційні явища в сучасних дискурсивних практиках (на прикладі видання «Вісник АПУ»).....	138
Ренська І. І. Особливості усного судового перекладу: акустична структура ритму	140
Рибалка Я. І. Дискурсивна компетенція як одна з підвалин вивчення української мови іноземними студентами	143
Салахатдинова Э. Ш. Особенности лексикографирования ономастических образований	145
Самойленко О. В. Основні підходи до афіксоїдації у сучасній лінгвістиці	147
Сидоренко О. М. Лексична база номінації об'єктів готельного бізнесу	149
Смирнова Т. Н. Заимствование концептов как инновационный процесс в лексике русского языка	151

Соболева Г. В. Аналитизм экономической терминологии и другие области знания.....	152
Соприкіна В. Д. Інноваційні різновиди антропонімів в українській мові: проблема ідентифікації позивних та нікнеймів	153
Субота Л. А. Використання інноваційних технологій для навчання іноземних студентів термінологічної лексики.....	156
Суима И. П. Респонсивные предложения в системе информирования	158
Сулейманова Я. О. Місце прислів'їв у лінгвістиці	160
Сяо В. Частотные типы метафор в современном русском языке	162
Терханова О. В. Образна вторинна номінація як конструктивний елемент мовно-стилістичної організації публіцистики	165
Тукова Т. В. Эхо техногенной цивилизации в современном языке	166
Турута И. И. Онимные и отонимные новообразования в современной торговой рекламе	169
Турчак О. М. Графеми як прикметна характеристика okazіоналізмів	173
Устенко Н. В. Узуальні та okazіональні фразеологічні одиниці як ключові компоненти тексту (на матеріалі філософсько-психологічного роману В. Винниченка «Лепрозорій»).....	174
Хейлик Т. А. От буденовки к мазепинке: отантропонимные названия мужских головных уборов.....	175
Хейлик Т. А., Горлач В. В. Николай–Никита–Нил? Новое в современном русском именослове	177
Шашкина Н. И., Дружинина Л. В., Соколова К. В. К вопросу о когнитивно- информационной природе термина (на материале многокомпонентных терминологических сочетаний).....	178
Шпілько І. М. Формант <i>-иня</i> в сучасній українській мові: повернення з правіків ...	181

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Кафедра загального та слов'янського мовознавства

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ІННОВАЦІЇ У СУЧАСНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Матеріали VIII Міжнародної наукової конференції

Українською й російською мовами

За зміст і достовірність фактів, цитат, власних імен
та інших відомостей відповідають автори

Відповідальна за випуск О. К. Куварова
Технічний редактор І. І. Турута
Комп'ютерна верстка В. В. Спірін
Дизайн обкладинки І. Д. Кольцова

Підписано до друку 24.03.2017. Формат 60х84/16.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 11,6.
Тираж 100 прим. Зам. № 463

Видано та віддруковано в ТОВ «Акцент ПП»
вул. Ларіонова, 145, м. Дніпропетровськ, 49052
тел. (056) 794-61-04(05)

*Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 4766 від 04.09.2014*

Л 43 Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах:
VIII Міжнародна наукова конференція (м. Дніпро, ДНУ імені Олеся Гончара, 06–07 квітня 2017 р.): матеріали / укладач О. К. Куварова; під загальною редакцією проф. Т. С. Пристайко. – Дніпро: Акцент ПП, 2017. – 188 с.

ISBN 978-966-921-111-8

Збірник містить матеріали доповідей лінгвістів України, Чехії, Франції, присвячені опису тенденцій ц перспектив розвитку інноваційних процесів у сучасних слов'янських мовах, явищ неологізації, що характеризують різні рівні сучасних слов'янських мов у різних комунікативних сферах; дослідженню лексико-граматичних інновацій в аспектах сучасних наукових парадигм; розгляду мовних та мовленнєвих інновацій як об'єктів прикладної лінгвістики, лінгводидактики, теорії й практики перекладу.

Для викладачів, науковців, аспірантів та студентів гуманітарних факультетів, а також для широкого кола читачів, які цікавляться динамічними змінами, що відбуваються в сучасних слов'янських мовах.

Матеріали подаються за авторською редакцією.

**УДК 811.16'373
ББК 81.41**